

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Coğrafya Anabilim Dalı
Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı

**BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇLER VE GÖÇMEN
YERLEŞME ALANLARINDA SOSYO – EKONOMİK VE MEKANSAL
ÖZELLİKLER**

DOKTORA TEZİ

Beycan HOCAOĞLU

DANIŞMANI: Prof. Dr. Mustafa MUTLUER

İZMİR-2011

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “BULGARİSTAN’DAN TÜRKİYE’YE YÖNELİK GÖÇLER VE GÖÇMEN YERLEŞME ALANLARINDA SOSYO – EKONOMİK VE MEKANSAL ÖZELLİKLER” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Beycan HOCAOĞLU
İmza

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 02/05/2011 tarih ve 14/24 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Coğrafya anabilim dalı doktora öğrencisi Beycan Hocaoglu'nun aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 09/06/2011 günü saat 10:00'da 120 dk süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER
BAŞKAN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

Prof. Dr. Füsun BAYKAL
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

Doc. Dr. Gözde EMEKLİ
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

Prof. Dr. Muammer TUNA
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

Yard. Doc. Dr. Engin ÖVEN
ÜYE

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı : Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelik göçler ve Göçmen Yerleşme Alanlarında Sosyo – Ekonomik ve Mekansal Özellikler

Tezin İngilizce Başlığı : *Immigrations from Bulgaria to Turkey and socio-economic and spatial characteristics of the immigrant settlements*

- * 1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.
- 2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) bilgisayarda doldurulmalıdır
- 3. Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.
- 3. Doktora Tez savunmasında üyelerden en az birinin üniversite dışından olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	v
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	viii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xii
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	1
ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	6
1. BÖLÜM: GÖÇ KAYNAĞI OLARAK BALKAN YARIMADASI	10
1.1. Balkan Yarımadası	11
1.2. Ulusların Kökeni	14
1.2.1. İlkçağ Ulusları:	14
1.2.2. Ortaçağ Ulusları: Slav İstilaları.....	18
1.3. 19. yy Balkanlar’da Milliyetçi Canlanış ve Modern Balkan Devletlerinin Ortaya Çıkışı 25	
1.3.1. Balkanlar’da Rus Etkisi.....	25
1.3.2. Avusturya – Macaristan ve Alman İmparatorlukları’nın Balkanlardaki nüfuz mücadelesi	30
2. BÖLÜM: BULGARİSTAN’DAN TÜRKİYE’YE YÖNELİK GÖÇLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ... 33	
2.1. 1878 - 1912 Yılları Arası Göçler	35
2.2. 1912 - 1933 Dönemi Göçler	41
2.3. 1877 - 1878 Osmanlı – Rus Harbi ve Balkan Savaşları Sonrasına kadar Göçmenlerin İskanı.....	42
2.4. 1934 - 1944 Dönemi Göçler	49
2.5. 1950 - 1951 Dönemi Göçler	49
2.6. 1950 - 1951 Dönemi Göçmenlerinin İskanı	55
2.7. 1969 - 1978 Dönemi Göçler	57
2.8. 1969 – 1978 Yakın Akraba Göçü ile Gelen Göçmenlerin İskanı	59
2.9. Zorunlu Asimilasyon - “Yeniden doğuş” süreci (1984–1989)	60
2.9.1. “Yeniden Doğuş Süreci”nin Gerekçeleri.....	60
2.9.2. “Yeniden Doğuş Sürecinin” Sorumluları.....	62

2.9.3. “Yeniden Doğuş Süreci”nin Uygulanması.....	63
2.9.4. “Yeniden Doğuş Süreci”nin İdeolojik Temelleri	68
2.9.5. “Yeniden Doğuş Süreci”nin Sonuçları	70
2.10. 1989 Göçü	71
2.10.1. 1989 Göç Süreci ve Göçün Genel Özellikleri	73
2.11. 1989 Yılında Gelen Göçmenlerin İskanı	76
2.12. 1990-2004 Dönemi Göçler	80
3. BÖLÜM: GÖÇ OLGUSU	81
3.1. Göçün Tanımı ve Türleri	81
3.2. Göç Etme Nedenine Göre Göç Türleri	83
3.3. Uzaklık, Göç Biçimi ve Göçün Yönüne Göre Göç Türleri	84
3.4. Göçe İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar	85
3.4.1. İkili Ekonomide Kalkınma Teorisi:	87
3.4.2. Neoklasik Ekonominin Göç Kuramı	87
3.4.3. Yeni Ekonominin Göç Kuramı:	89
3.4.4. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı:	94
3.4.5. Dünya Sistemleri Kuramı:	100
3.4.6. İlişkiler Ağı Kuramı:	108
3.4.7. Kurumsal Kuram:	111
3.4.8. Kümülatif Nedensellik	112
3.4.9. Bulgaristan Kaynaklı Göçler Açısından Göç Kuramlarının Yorumlanması ..	113
3.5. Sınır Aşırı Alan Kavramı	117
3.5.1. Göçmen Kimliği ve Sınır – Aşırı Alanlar	123
4. BÖLÜM: YÖNTEM	134
4.1. Amaç ve Kapsam	134
4.2. Araştırmanın Modeli	136
4.3. Araştırma Alanı Seçimi	137
4.3.1. Bursa.....	140
4.3.2. İstanbul.....	141

4.3.3. İzmir.....	143
4.4. Evren ve Örneklem.....	144
4.5. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	145
4.6. Araştırmanın Hipotezleri.....	148
5. BÖLÜM: ALAN ARAŞTIRMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR.....	151
5.1. Örneklemenin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri	151
5.1.1. Yaş Dağılımı	151
5.1.2. Cinsiyet Dağılımı	152
5.1.3. Hane Halkı Yapısı	153
5.1.4. Eğitim Durumu	155
5.1.5. Meslek Dağılımı ve Özellikleri	157
5.1.6. Gelir Dağılımı ve Özellikleri	159
5.2. Türkiye’de Yerleşim Yeri ve Özellikleri	163
5.2.1. Türkiye’ye İlk Geliş.....	163
5.2.2. Geçici İskan	166
5.2.3. Daimi Yerleşim Yeri Seçimi:	169
5.2.4. Serbest Yerleşimler:	173
5.2.5. Göçmen Konutları:	177
5.2.6. Yaşam Yeri Memnuniyeti:	183
5.2.7. Mekansal Ayrışma	185
5.3. Bulgaristan ile İlişkiler	190
5.3.1. Akrabalık İlişkileri	191
5.3.2. Gidiş-Geliş Sıklıkları	193
5.3.3. Ekonomik İlişkiler	196
5.3.4. Kültürel İlişkiler.....	198
5.3.5. Siyasal İlişkiler.....	201
5.3.6. Bulgaristan ve Türkiye Karşılaştırmaları.....	208
5.4. Avrupa Birliği ile İlişkiler	213
6. BÖLÜM: SONUÇ	217

KAYNAKÇA.....	227
EKLER.....	245
ÖZET	251
ABSTRACT.....	252

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Balkan Yarımadasında önemli yol güzergâhları	12
Şekil 2 Çar Simeon dönemi (893 -927) Bulgaristan Devleti.....	20
Şekil 3 Stefan Duşan'ın ölümünde (1355) Sırbistan Devleti.....	21
Şekil 4 1070 yılında Hırvatistan	22
Şekil 5 Ortaçağ'da Bosna (1353 – 1391)	23
Şekil 6 En geniş sınırlarıyla Ortaçağ Balkan Devletleri ve çıkan hak iddiaları	24
Şekil 7 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos antlaşmasına göre kurulan Büyük Bulgaristan devleti.	29
Şekil 8 1886 ve 1910 yıllarında önde gelen sanayileşmiş ülkelerin demir çelik üretimleri ve artış hızları	31
Şekil 9 1874 yılı Osmanlı Nüfus sayımlarına göre Tulça hariç Tuna vilayet sancaklarında Müslim ve Gayri Müslim Nüfus.....	37
Şekil 10 1888 Bulgaristan nüfus sayımlarına göre Bulgaristan'da Hristiyan ve Müslüman nüfusun illere göre oranı.....	37
Şekil 11 Osmanlı Nüfus Sayımlarına göre 1874 yılında Osmanlı'nın Balkan vilayetlerinde Müslüman ve Hristiyan nüfusun toplam nüfus içindeki payları.....	44
Şekil 12 Osmanlı Nüfus Sayımlarına göre 1894 yılında Osmanlı'nın Balkan vilayetlerinde Müslüman ve Hristiyan nüfusun toplam nüfus içindeki payları.....	45
Şekil 13 Osmanlı Nüfus Sayımlarına göre 1897 yılında Osmanlı'nın Balkan vilayetlerinde Müslüman ve Hristiyan nüfusun toplam nüfus içindeki payları.....	45
Şekil 14 1877 – 1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında Balkanlar'dan gelen göçmenler için Osmanlı Hükümeti tarafından tespit edilen yerleşmeye elverişli arazilerin vilayetlere göre dağılımı (İpek 1999).....	46
Şekil 15 1877 – 1878 Osmanlı – Rus harbi sonucunda İstanbul'a gelen göçmenlerin dağıtıldıkları vilayetler (İpek, 1999)	47
Şekil 16 Osmanlı – Rus harbinin ardından Balkan göçmenlerinin izledikleri göç yolları	48
Şekil 17 1950 – 1951 göçmenlerinin Türkiye'de en çok yerleştirildikleri ilk 10 il	56
Şekil 18 1952 – 1988 yılları arasında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleşmek için tercih ettikleri ilk on il (bu dönemde Türkiye'ye gelen 116.521 göçmenden 116.140'ı 1969 – 1978 yılları arasında gelmiştir)	60
Şekil 19 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleşmek için tercih ettikleri ilk on il	78
Şekil 20 1985, 1990 ve 2000 yılı nüfus sayımına göre Türkiye'de illere göre Bulgaristan doğumluların dağılımı	79

Şekil 21 Türkiye’deki Bulgaristan göçmenlerinin çoklu sadakat eksenine göre kimlik tanımlamaları (Şen, 2004).....	132
Şekil 22 Devlet Planlama Teşkilatının 08.12.1989 tarihli istatistiklerine göre Türkiye’ye gelen göçmenlerin yerleştikleri iller (DPT 1990).....	138
Şekil 23 Devlet İstatistik Enstitüsü’nün verilerine göre 2000 yılı nüfus sayımında illere göre Bulgaristan doğumlu kişi sayısının dağılımı.....	139
Şekil 24 2000 yılı nüfus sayımına göre Bursa ilçelerinde yaşayan Bulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı	140
Şekil 25 2000 yılı nüfus sayımına göre İstanbul ilçelerinde Bulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı.....	142
Şekil 26 2000 yılı nüfus sayımına göre İzmir ilçelerinde yaşayan ulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı	144
Şekil 27 Ankete katılanların il ve ilçelere göre dağılımı.....	147
Şekil 28 Ankete katılanların yaş gruplarına dağılımı	152
Şekil 29 Ankete katılanların İstanbul, İzmir ve Bursa illerine göre meslek gruplarının dağılımı	158
Şekil 30 Örneklemin yerleşme ve meslek türlerine göre dağılımı.....	159
Şekil 31 Örneklemin Türkiye’ye ilk geliş yılları	166
Şekil 32 Devlet Planlama Teşkilatının 08.12.1989 tarihli istatistiklerine göre Türkiye’ye gelen göçmenlerin yerleştikleri iller (DPT 1990).....	169
Şekil 33 Bursa ilindeki göçmenlerin Türkiye’de ilk yerleştikleri iller	170
Şekil 34 İstanbul ilindeki göçmenlerin Türkiye’de ilk yerleştikleri iller	171
Şekil 35 İzmir ilindeki göçmenlerin Türkiye’de ilk yerleştikleri iller	171
Şekil 36 Katılımcıların yaşadıkları mahalleyi tercih etme sebepleri	177
Şekil 37 İstanbul’daki örneklem grubunun Bulgaristan’dan gelen illere göre dağılımı.....	185
Şekil 38 Bursa’daki örneklem grubunun Bulgaristan’dan gelen illere göre dağılımı.	186
Şekil 39 İzmir’deki örneklem grubunun Bulgaristan’dan gelen illere göre dağılımı.	186
Şekil 40 Bursa’da ankete katılanların Türkiye’deki akrabalarının dağılımı ve oranları	187
Şekil 41 İstanbul’da ankete katılanların Türkiye’deki akrabalarının dağılımı ve oranları	188
Şekil 42 İzmir’de ankete katılanların Türkiye’deki akrabalarının dağılımı ve oranları	188
Şekil 43 Örneklemin Bulgaristan’a gidiş sıklıkları	195
Şekil 44 Örneklemin Bulgaristan’a gidiş nedenlerinin dağılımı.....	196
Şekil 45 Örneklemin takip ettiği Bulgaristan kaynaklı kültürel faaliyetler ve oranları	198

Şekil 46 Örneklemin Bulgaristan ile ilgili haberleri takip ettikleri haber kaynakları	201
Şekil 47 Örneklemin Türkiye’de Bulgaristan pasaportunu ilk kez aldıkları yılların dağılımı.....	202
Şekil 48 Örneklemin yaş gruplarına göre 2005, 2006 ve 2007 yıllarında Bulgaristan’da gerçekleştirilen seçimlere katılma oranları	206
Şekil 49 Örneklemin akrabası bulunan Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve kişi sayıları	216
Şekil 50 Örneklemin Avrupa’ya çalışmak/yaşamak için gitmeyi düşünenlerin gitmek istedikleri ülkeler ve kişi sayıları.....	216

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1 Bulgaristan'daki Türk nüfusu (Стоянов 1998)	34
Çizelge 2 1878 – 2001 yılları arasında Bulgaristan'dan göç eden Türk nüfusu (Стоянов 1998) .	34
Çizelge 3 1874 Osmanlı Nüfus sayımlarına göre Tuna vilayet sancaklarında Müslim ve Gayri Müslim nüfus.....	36
Çizelge 4 1888 yılında illere göre Bulgaristan'da Ortodoks ve Müslüman nüfusun illere göre dağılımı.....	36
Çizelge 5 Bulgaristan'daki Türklerin sayısı (Стоянов 1998)	39
Çizelge 6 Bulgaristan istatistiklerine göre Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçler (Şimşir 1985)	40
Çizelge 7 1877 – 1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında Balkanlar'dan gelen göçmenler için Osmanlı Hükümeti tarafından tespit edilen yerleşmeye elverişli arazilerin vilayetlere göre dağılımı.....	46
Çizelge 8 1950 – 1951 döneminde Türkiye'ye gelen göçmenlerin yerleştirildikleri iller ve yüzde oranları	56
Çizelge 9 1952 – 1988 yılları arasında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleşmek için tercih ettikleri ilk on il (bu dönemde Türkiye'ye gelen 116.521 göçmenden 116.140'ı 1969 – 1978 yılları arasında gelmiştir)	59
Çizelge 10 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleşmek için tercih ettikleri ilk on il	77
Çizelge 11 Bulgaristan'dan yurtdışına yönelik göçler (GALLUP, 2006)	115
Çizelge 12 08.12.1989 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatının yapmış olduğu istatistiklere göre 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerinin yerleştikleri iller (DPT 1990).....	138
Çizelge 13 2000 yılı nüfus sayımına göre Bulgaristan doğumlu kişi sayısının illere göre dağılımı. (DİE)	139
Çizelge 14 2000 yılı nüfus sayımına göre Bursa ilçelerinde yaşayan Bulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı	141
Çizelge 15 2000 2000 yılı nüfus sayımına göre İstanbul ilçelerinde Bulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı	142
Çizelge 16 2000 yılı nüfus sayımına göre İzmir ilçelerinde yaşayan ulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı	144
Çizelge 17 Ankete katılanların il ve ilçeler bazında dağılımı	147
Çizelge 18 Anket örneklem grubunun yerleşim türüne göre dağılımı	148
Çizelge 19 Anket örneklem grubunun il ve ilçelere göre cinsiyet dağılımı	153

Çizelge 20 Anket örneklem grubunun yerleşim türüne göre cinsiyet dağılımı	153
Çizelge 21 Ankete katılanların aile büyüklüklerinin dağılımı.....	154
Çizelge 22 Örneklem aile büyüklüklerinin ilçelere göre dağılımı (%).....	154
Çizelge 23 Ankete katılanların aile büyüklüklerinin yerleşim yeri türlerine göre dağılımı.....	155
Çizelge 24 Ankete katılanların eğitim durumları.....	155
Çizelge 25 Ankete katılanların yaş gruplarına göre eğitim durumları.....	156
Çizelge 26 Ankete katılanların illere göre eğitim durumları	156
Çizelge 27 Ankete katılanların ilçelere göre eğitim durumları.....	156
Çizelge 28 Ankete katılanların yerleşme türüne göre eğitim durumları.....	156
Çizelge 29 Ankete katılanların ISCO-08 meslek gruplarına göre dağılımı	157
Çizelge 30 Ankete katılanların illere göre meslek gruplarının dağılımı	158
Çizelge 31 Ankete katılanların meslek grupları itibariyle yerleşim türüne göre dağılımı	159
Çizelge 32 Anket örneklem grubunun aylık gelirlerinin dağılımı	160
Çizelge 33 Anket örneklem grubunun aylık gelirlerinin illere göre oransal dağılımı	160
Çizelge 34 Anket örneklem grubunun aylık gelirlerinin ilçelere göre oransal dağılımı.....	161
Çizelge 35 Anket örneklem grubunun aylık gelirlerinin yerleşim yeri türüne göre oransal dağılımı	161
Çizelge 36 Anket örneklem grubunun aylık aile gelirlerinin dağılımı.....	162
Çizelge 37 Anket örneklem grubunun aile gelirlerinin illere göre dağılımı.....	162
Çizelge 38 Anket örneklem grubunun aile gelirlerinin ilçelere göre dağılımı (%)	163
Çizelge 39 Anket örneklem grubunun aile gelirlerinin yerleşim yeri türüne göre dağılımı (%)	163
Çizelge 40 Örneklem grubunun Türkiye’de ilk yerleştiklerinde yerleştikleri yerin niteliği	168
Çizelge 41 08.12.1989 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatının yapmış olduğu istatistiklere göre 1989 yılında Bulgaristan’dan gelen göçmenlerinin yerleştikleri iller (DPT 1990).....	168
Çizelge 42 Örneklem grubunun Türkiye’ye ilk gelişlerinde yerleştikleri illerin dağılımı	170
Çizelge 43 Örneklem grubunun yerleştikleri ili seçme nedenlerinin illere göre dağılımı	173
Çizelge 44 Ankete örneklem grubunun oturdukları evin mülkiyet durumu	175
Çizelge 45 Örneklem grubunun 1989 yılında gelenlerin Türkiye’de ilk ev sahibi oldukları yılın yerleşim yeri türüne göre dağılımı.....	175
Çizelge 46 Anket örneklem grubunun oturdukları evin mülkiyet durumunun yerleşim yeri türüne göre dağılımı	178

Çizelge 47 Yerleşim yeri türüne göre örneklemden şu anda oturduğu evin ilk sahibi olanların oranı.....	179
Çizelge 48 Örneklemin yerleşim yeri türüne göre Türkiye'ye ilk geliş yılları	179
Çizelge 49 Göçmen Konutlarında oturan örneklemin yaş gruplarına göre ev sahipliği durumu	180
Çizelge 50 Göçmen konutlarında oturan örneklemin yaş gruplarına göre yaşadıkları evin ilk sahibi olanların oransal dağılımı	180
Çizelge 51 Örneklemin yerleşim yeri türüne göre yaş gruplarının oransal dağılımı	181
Çizelge 52 Örneklemin yerleşim yeri türüne göre aile yapılarının oransal dağılımı.....	181
Çizelge 53 Örneklemin altyapı olanaklarının yerleşim yeri türüne göre değerlendirme sonuçları (%).....	183
Çizelge 54 Örneklemin eğlence ve boş zaman geçirme olanaklarının yerleşim yeri türüne göre değerlendirme sonuçları (%)	184
Çizelge 55 Örneklemin yaş gruplarına göre komşuluk için tercih edilenlerin oransal dağılımı (%)	189
Çizelge 56 Örneklemin Bulgaristan'da akrabası olanların miktarı ve oranları	191
Çizelge 57 Örneklemin Bulgaristan'da akrabalarının yakınlık dereceleri, miktarı ve oranları .	192
Çizelge 58 Örneklemin yaş grubuna göre Bulgaristan'da akrabası olanların frekans ve oranları	193
Çizelge 59 Örneklemin yaş grubuna göre Bulgaristan'daki akrabalarının yakınlık derecesi.....	193
Çizelge 60 Örneklemin Bulgaristan kaynaklı kültürel faaliyetleri takip etme oranlarının yaş gruplarına göre dağılımı.....	199
Çizelge 61 Örneklemden Bulgar müziklerini dinleyenlerin yaş gruplarına göre dağılımı	199
Çizelge 62 Örneklemin Bulgaristan ile ilgili haberleri takip etme oranları.....	200
Çizelge 63 Ankete katılanların Bulgaristan seçimlerinde oy kullananların oranları.....	204
Çizelge 64 Örneklemin Bulgaristan ve Türkiye'yi verilen kriterlere göre değerlendirme oranları	209
Çizelge 65 Örneklemin yaş gruplarına göre “insan hakları” konusunda Bulgaristan ve Türkiye'yi değerlendirme sonuçları.....	210
Çizelge 66 Örneklemin yaş gruplarına göre “kadın hakları” konusunda Bulgaristan ve Türkiye'yi değerlendirme sonuçları.....	210
Çizelge 67 Örneklemin yaş gruplarına göre “sosyal hayattaki doğruluk dürüstlük” konusunda Bulgaristan ve Türkiye'yi değerlendirme sonuçları	211

Çizelge 68 Örneklemden yaş gruplarına göre Bulgaristan’a geri dönmeyi düşünenlerin oranları	211
Çizelge 69 Örneklemin gelir gruplarına göre Bulgaristan’a geri dönmeyi düşünenlerin oranları	212
Çizelge 70 Örneklemin eğitim seviyelerine göre Bulgaristan’a geri dönmeyi düşünenlerin oranları	212
Çizelge 71 Örneklemden Bulgaristan dışındaki Avrupa Birliği ülkelerine gitmek isteyenlerin amaçları	214
Çizelge 72 Örneklemin Avrupa’ya yaşamak/çalışmak amacıyla taşınmayı düşünenlerin yaş gruplarına göre dağılımı.....	214
Çizelge 73 Örneklemin Avrupa’ya yaşamak/çalışmak amacıyla taşınmayı düşünenlerin yaş gruplarına göre dağılımı.....	215

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1 İzmir – Görece Göçmen Konutları	182
Fotoğraf 2 İzmir – Görece Göçmen Konutlarında bir park alanı	184
Fotoğraf 3 İzmir – Sarnıç'ta Bulgaristan'a düzenli sefer yapan otobüs firması	194
Fotoğraf 4 Bulgaristan – Haskovo otobüs terminalinden bir görüntü	194
Fotoğraf 5 İzmir – Görece göçmen konutlarında Bulgaristan ürünlerinin reklam afişi	197
Fotoğraf 6 Bursa – Görükle göçmen konutlarında 2010 yılında gerçekleştirilen Bulgaristan genel seçimlerinde oy kullanan Bulgaristan göçmenleri	203
Fotoğraf 7 İzmir – Sarnıç'ta 2010 yılında gerçekleştirilen Bulgaristan genel seçimlerinde oy kullanan Bulgaristan vatandaşları	203
Fotoğraf 8 Hak ve Özgürlükler Hareketi partisinin Bursa – Kestel göçmen konutlarındaki seçim afişi	205

ÖNSÖZ

1989 yılında henüz Doğu Bloğunun “demir perdeleri” arkasında kalan Bulgaristan’ın ani bir karar ile sınırlarını açmaya karar vermesi, üç ay gibi kısa bir sürenin içinde Türkiye’ye 350.000’e yakın Türk kökenli Bulgaristan vatandaşının gelmesine neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye’ye gelen Bulgaristan göçmenlerinin günümüzde en yoğun yaşadığı İstanbul, İzmir ve Bursa illerindeki yerleşimlerine bakıldığında, göçmenlerin yerleşim alanlarının, çevresindeki diğer yerleşim alanlarından farklılaştığı göze çarpar. Bu mahallelerde her gün Bulgaristan’a düzenli seferler gerçekleştirilen otobüs firmaları bulunmakta, market ve bakkallarda sadece Bulgaristan’da bulunabilecek ürünler rahatlıkla satın alınabilmekte, sokak duvarlarında Bulgaristanlı şarkıcıların posterleri asılmakta, Bulgaristan’daki seçimlerle eş zamanlı olarak okullarda sandıklar açılmakta ve oy verilmektedir. Bulgaristan göçmenlerinin yerleşim alanlarındaki bu farklılıklara rağmen Bulgaristan göçmenlerinin yerleşim alanları ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye’deki yerleşim alanları ve bu alanların Bulgaristan ile nasıl bir ilişki içinde olduğu ve bu ilişkiden nasıl etkilendiği ile ilgili merakımızın, bilimsel literatürdeki eksiklik nedeniyle karşılanamamış olması çalışmamızın temel motivasyonunu oluşturmuştur. Bu kişisel merakımızı bilimsel bir çalışma haline gelmesinde pek çok kişinin emeği olmuştur:

Doktora çalışmasının psikolojik olarak son derece yıpratıcı olan çalışma süreci benim pek çok defa ümitsizliğe düşmeme neden olmuştur. Böyle anlarda danışmanım Prof. Dr. Mustafa Mutluer’in çaba ve yardımları doktora çalışmasına devam edecek gücü bulmamı sağlamıştır. Bu nedenle kendisine teşekkürü özellikle borç bilirim.

Kültürel çalışmalardaki bilgi ve tecrübesini paylaşmaktan sakınmayan ve teze katkısı yadsınamaz olan Prof. Dr. Füsün Baykal’a,

Alan çalışmalarındaki derin tecrübesi ve bilgi birikimi ile tezin temel bulgularının elde edildiği alan çalışmalarının gerçekleşmesini mümkün kılan Yrd. Doç. Dr. Engin Önen’e

Doktora çalışmama yönelik ilgisi çalışmama daha sıkı sarılmamı sağlarken dil kullanımı konusundaki hassasiyeti ve önerileri ile tezin anlatım diline daha dikkatli eğilmemi sağlayan Doç. Dr. Gözde Emekli'ye,

Ne yazık ki kendisini tezin ancak son aşamasında tanıyabildiğim, tezin araştırma modeli ve yöntemi üzerindeki yorumları ile bir öğrenme süreci olan doktora aşamasına farklı bir açıdan bakmamı sağlayan Prof. Dr. Muammer Tuna'ya,

Tezin projelendirilmesinde ve çalışmanın ihtiyaç duyduğu maddi kaynağın sağlanmasında gözünü kırpmadan sorumluluğu üzerine alan Yrd. Doç. Dr. Arife Karadağ'ya,

Anketleri uygularken İstanbul ve Bursa'da yanımdan hiç ayrılmayarak en çok ihtiyacım olan dönemde araştırmayı gerçekleştirecek gücü bulmama yardım eden Arş. Gör. İrfan Kaygalak'a,

Tezin içindeki pek çok anlatım bozukluğunu bulmamı ve düşüncelerimi daha düzgün ve berrak bir şekilde ifade etmemi sağlayarak eşsiz bir katkı sağlayan Arş. Gör. İlkay Südaş'a,

Doktora çalışmasına başladığım ilk günden itibaren benim tüm kaprislerimi ve melankolik ruh halime katlandığı ve bana destek olduğu için sevgili arkadaşım Arş. Gör. Aylin Karadaş'a,

Teşekkür ederim.

Yukarıda isimlerini saydığım kişilerin desteği ve yardımları olmadan bu çalışma hayat bulamazdı. Buna rağmen çalışmadaki olası eksiklik ve hataların sorumluluğu tamamen bana aittir.

GİRİŞ

En basit tanımıyla, insanların geçimlerini ve/veya güvenliklerini sağlamak amacıyla belirli bir alandan başka bir alana olan hareketlerini ifade eden göç süreci, en az insanoğlunun tarihi kadar eskidir. İnsanoğlunun geçmişi ister evrim teorisinden isterse Adem ve Havva'dan başlatılmış olsun, göç olgusu insanlık tarihinin bu ilk aşamasından itibaren kendini göstermekte ve günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Günümüzde dünya üzerinde göç ve göç süreçlerinden etkilenmemiş neredeyse hiçbir toplum ve ülke bulunmamaktadır. İnsanlığın tarihi kadar eski olan bu olgunun, antropoloji, sosyoloji, coğrafya, ekonomi, tarih ve siyaset gibi beşeri bilimlerin pek çok sahasında araştırma alanına ve geniş bir literatüre sahip olması oldukça doğaldır. Sosyal bilimlerin gelişmeye başladığı daha 19. yy'ın ikinci yarısında, dönemin hakim olan pozitivist yaklaşımı içinde Ravenstein'in İngiltere'deki göçü konu alan öncü çalışması göç olgusunun kanunlarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Göçü bir olgu olarak ele alan ve bilimsel literatüre ilk katkısı sağlayan Ravenstein'in ardından yaşanan duraklama devresinin ardından özellikle 1960'larda yine göçle ilgili çalışmaların sayısında günümüze kadar devam eden bir artış meydana gelmiştir. Göç çalışmalarının Avrupa ve Amerika'daki büyük sosyal ve ekonomik dönüşümlerin meydana geldiği 19. yy ve 20. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkması ve gelişmesi şüphesiz bir tesadüf değildir. Söz konusu dönemlerde batılı ülkelerin gelişen ekonomileri, gelişmemiş ülkelere büyük miktarda nüfusu kendisine çekmiştir. Alınan bu göçlerin sonucunda ortaya çıkan sorunlar da göç ile ilgili bilimsel çalışmaların sayısında ve literatür birikiminde bir artış meydana getirmiştir.

Göç literatüründe daha çok gelişmiş Amerika ve Avrupa ülkeleri ile ilişkili araştırmaların yer alması, konu ile ilgili terminoloji ve bakış açısının da Avrupa merkezli olarak şekillenmesine neden olmuştur. Bu bakış açısı Türkiye gibi ekonomik açıdan gelişmemiş – çevre ülkelerin göç perspektifinin de bu çalışmalar doğrultusunda şekillenmesine sebep olmuştur. Uluslararası literatürde daha çok Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerini konu alan göç çalışmalarında, Türkiye özellikle 1960 sonrasında Avrupa ve özellikle Almanya'ya gönderdiği işçi ve 1980 sonrası mülteci göçü nedeniyle

daha çok göç veren bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Bu hakim literatür birikiminin hegemonik görüşü Türkiye’deki çalışmalara yansımış ve Türkiye göçü ile ilgili yapılan çalışmaların büyük bir bölümü bu bağlamda kalmıştır. Ancak uluslararası göçler kapsamında, Türkiye aynı zamanda, sınırları Avrupa, Afrika ve Asya topraklarına yayılan bir imparatorluğun mirasçısı olarak yadsınamaz bir şekilde göç alan bir ülkedir.

Müslüman ve Türk unsurun Osmanlı imparatorluğunda asıl meskun olduğu sahanın Balkanlar olduğu gerçeği ile günümüzde Balkan ülkelerinde yaşayan Müslüman ve Türk nüfusun azlığı göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı İmparatorluğunun çözülmeye başladığı yıllarda ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan göç hareketinin büyüklüğü tahmin edilebilir. Osmanlı imparatorluğunun Balkanlar’da ilk ciddi toprak kayıplarına uğradığı 1877-78 Osmanlı-Rus harbi öncesi Bulgaristan’da kaybedilen topraklarda iki buçuk milyon Türk ve Müslüman yaşarken bu rakamın 10 yıl gibi kısa bir süre içinde yarıdan da fazla bir oranda düşmesi maruz kalınan göç olgusunun büyüklüğü hakkında fikir vermektedir. Günümüzden 130 yıl önce başlayan bu göçler Balkanlar’daki toprakların elden çıkmasının tamamlandığı 1913 yılına kadar büyük bir hızla devam ederken nüfusu azalmakla birlikte Balkanlar’da varlığı devam eden Müslüman ve Türk nüfusun göçü de günümüze kadar sürmüştür. Balkan göçleri içinde Balkanlar’da Türk ve Müslüman nüfusun en yoğun olduğu Bulgaristan’dan kaynaklanan göçler Bulgaristan’ın bu özelliği nedeniyle özel bir yer tutmaktadır. Bulgaristan’dan Türkiye’ye, iki ülke arasındaki sınırların nispeten sabitlendiği 1913 Balkan harbinin ardından da pek çok defa kitlesel göçler gerçekleşmiştir. Kitlesel olarak gerçekleşen son göç hareketleri 1950-51 ve 1989 yılında gerçekleşen göçler iken 1960-78 yıllarını kapsayan aile birleşimi göçleri de kitlesel olmasa da yüz bini aşkın kişinin göçüne neden olmuştur. 1950’den 1990 yılına kadar resmi rakamlara göre yaklaşık 500 bin kişinin Bulgaristan’dan Türkiye’ye geldiği bilinmektedir.

Kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Osmanlı mirasının bir devamı olarak Türkiye’nin Osmanlı imparatorluğunun elinden çıkan topraklardan aldığı göçler, maalesef göç literatüründe yeterince yer edinememiştir. Balkan kaynaklı göçler bu konuda nispeten daha çok araştırmaya konu olsa da son yıllarda yapılan birkaç

araştırma bir kenara bırakıldığında bu çalışmalar genellikle 1984 yılındaki zorunlu isim değiştirme ve asimilasyon kampanyasında olduğu gibi Bulgaristan ve Türkiye arasındaki kriz yıllarında ve kitlesel göçlerin yaşandığı 1950 ve 1989 yıllarındaki gibi ekstrem dönemlerde hakim olan romantik milliyetçi duygular ile ortaya çıkmış çalışmalardır. Bunların dışındaki çalışmalar da daha çok göçlerin nedenleri üzerinde durmuş ancak göç sonrası yerleşme, sosyal ve ekonomik entegrasyon gibi konular üzerinde yeterince durulmamıştır. Göç, gelinen ülkeye yerleşmenin tamamlanmasının ardından bittiği varsayılan tek yönlü bir süreç olarak ele alınmıştır.

Bununla birlikte son yıllarda Türkiye'deki Balkan göçmenleri, özelde de Bulgaristan göçmenleri üzerinde gerçekleştirilen çalışmalarda bir artış olduğu söylenebilir. Bu artışın bir sebebi küreselleşen dünyayı anlamak adına merkezi bir yer tutan göç çalışmalarındaki artışının Türkiye'deki yansımaları iken bir başka sebebi de özellikle 1989 yılında gelen Bulgaristan göçmenlerinin önceki dönemlerde gelenlerden bir takım farklılıklar göstermesidir. Önceki göçlerin aksine 1990 sonrasında Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi ile iki ülke arasındaki sınır geçişlerinin artması, iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve göçmenlerin her iki ülke vatandaşlığını da devam ettirmesi, göçmenlerin göçe kaynaklık eden ülke ile bağlantılarını devam ettirmelerine olanak sağlamıştır. Özellikle, Bulgaristan'ın 2007 yılında Avrupa Birliği'ne üye olması bir anda Türkiye'de yaşayan 200 bine yakın Avrupa Birliği vatandaşının ortaya çıkmasına neden olmuştur ki bu durum yıllardır Avrupa Birliği üyeliği için mücadele eden Türkiye'ye bir takım avantajlar sunmuştur.

Yukarıda sayılan sebepler ile Bulgaristan göçmenleri üzerinde artan bilimsel merak ve ilgi göçmenlerin kimlik tanımlamaları, aidiyetleri (Şen 2004; Parla n.d.; Parla Alpan 2006), sosyolojik yapıları ve Türkiye'ye entegrasyonu (Çağlayan 2007; Maeba 2006) ve Bulgaristan ile devam eden bağları (Maeba 2006; Parla 2007; Parla ve Kaşlı 2009; Ayşe Parla 2009; Ayşe Parla n.d.) üzerinde yararlı ve güncel pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir.

Bulgaristan göçmenleri üzerinde artan bilimsel merak ve ilginin sonucunda ortaya çıkan bu güncel çalışmaların ışığında çalışmamızın temel ilgisi ve bilimsel merakı Bulgaristan ile bağlantıları halen bütün canlılığı ile devam eden 1989 yılı ve sonrasında Türkiye'ye gelen göçmenlerin Türkiye'deki yerleşmeleridir. 1989 yılında Türkiye'ye göç eden 350 bine yakın kişinin yerleşimleri belirli il ve ilçelerde yoğunlaşmakta ve yüksek oranda kümelenme göstermektedir. Öte yandan gerek görüntü ve mekan organizasyonu gerekse Bulgaristan ile devam eden toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal bağlar, göçmenlerin yaşam alanlarını şekillendirerek çevresindeki diğer mahalle ve yerleşimlerden farklı bir görüntü oluşturmaktadır. Bu haliyle Bulgaristan göçmenlerinin yerleşim alanları Türkiye içerisinde Bulgaristan'a ait yaşantı ve ilişkilerin devam ettirildiği küçük bir Bulgaristan izlenimi uyandırmakta ve göç sürecinin aradan geçen 20 yıllık süreye rağmen hala devam ettiğini göstermektedir.

Göç hareketinin gerçekleşmesinden sonra göçmenlerin geline ülkede hayatta kalabilmek için birlikte yaşam stratejisi geliştirdiği ve geline "bilinmeyen" dünyayı daha iyi anlayabilmek için biz ve onlar kategorileştirmesi ile "biz"den olanla ilişkilerini daha sıkı tutulduğu bilinmektedir. Zaman içinde göçmenlerin arasında ulusal, dini veya hemşehrilik zemininde kolektif bir bilinç gelişmekte ve bu kolektif ruh, göçe kaynaklık eden ülke ile gelişen ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal bağlantılar tarafından beslenmektedir (Faist 2004). Egemen ulus devletlerin sınırlarını aşan ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal bağların şekillendirdiği bu tür alanlar sınır-aşırı veya ulus-aşırı alan nosyonu ile açıklanmaktadır. Çalışmamızın temel odak noktası olan Bulgaristan göçleri ve göçmenlerin Türkiye'deki yerleşmelerinin en iyi bu şekilde açıklanabileceği kanaati aynı zamanda çalışmamızın da yapısal çerçevesini oluşturmaktadır. Zira özellikle 1990'lı yıllardan sonra bilimsel literatürde daha sık adı geçmeye başlayan sınır-aşırı alan kavramı göçmenlerin göçe katılımını belirleyen karar verme süreçlerini, göç sürecinin kendisini, göçmenlerin oluşturduğu ağları, kaynak ülke ile geline ülke arasındaki bağlantıları ve göçmenlerin geldikleri ülkeye olan entegrasyonunu ve bunların sonucunda yerleşim alanlarının nasıl şekillendirdiklerini bütüncü bir bakış açısıyla sunmakta ve araştırma imkanı vermektedir.

Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye’deki yerleşmelerini ve geline ülke ile devam eden bağlarını anlayabilmek için Bulgaristan göçlerinin 130 yıllık geçmişini ve nedenlerini iyi irdelemek gerekmektedir. Bulgaristan göçlerini uluslararası literatürün şekillendirdiği kuramsal çerçevenin içinde, neden ve sonuçlarını anlayabilmek ancak göçlere tarihsel bir perspektifle bakarak mümkün olabilir. Balkanlar ve özellikle de Bulgaristan’dan kaynaklanan göçler, bölgenin siyasal ve jeopolitik geçmişi ile yakından ilgilidir. Balkanlar’daki Türk ve Müslüman nüfusu ilgilendiren göçlerin Balkanlardaki ulusal devletlerin ortaya çıktığı 19. yy’ın ikinci yarısından sonra başladığı ve daha sonra şekillenen uluslararası siyasal konjonktürlerden etkilendiği bilinmektedir. Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde Balkan yarımadası ve bu yarımadada günümüzde var olan ulusların kökeni ve alansal hak iddiaları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde 130 yıl boyunca belirli fasıllar ile devam eden göçler, bu göçlerin nedenleri ve gelenlerin Türkiye’deki iskanlarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise uluslararası göç literatürünün kısa bir özeti yapılarak Bulgaristan göçlerinin yeri bu literatür bağlamında belirlenmeye çalışılmıştır. Uluslararası literatürün ortaya koyduğu teoriler içinde, göçü kaynak ülke ile geline ülke arasında gelişen ilişkileri ve entegrasyonu göçten sonra da devam eden bir süreç olarak ele alması bakımından özellikle kümülatif nedensellik, dünya sistemleri kuramları ve “sınır-aşırı” alan kavramı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümünde alan çalışmasından elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Yapılan analiz, alandaki araştırma soru formlarından elde edilen istatistiki verilerden ve derinlemesine mülakatlardan elde edilen nitel bilgilerle gerçekleştirilmiştir. Analizde ilk olarak örneklem grubunun genel görüntüsü verilmiş, daha sonra elde edilen veriler göçmenlerin oluşturdukları yerleşmelerin özellikleri ve şekillenmeleri üzerinde durularak aralarında farklılıkların bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Analizin ikinci kısmında göçmenlerin Bulgaristan ile sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal bağlantılarının ne ölçüde devam ettiği ve bunun göçmen yerleşmelerini nasıl ve ne ölçüde şekillendirdiği incelenmiştir. Analizin üçüncü ve son kısmında ise Bulgaristan’ın Avrupa Birliği üyeliği sonrasında Bulgaristan ve Türkiye arasında oluşan göçmen ağlarını ne şekilde etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Balkan kaynaklı göçler, 1960'lı yıllarda Türkiye'den Avrupa'ya gerçekleşen işçi göçleri ile birlikte Türkiye tarihinin en önemli uluslararası iki göç olayından biridir. Türkiye'nin göç tarihinde önemli bir yer tutmasına ve günümüz Türkiye'sinin demografik yapısını etkileyen en önemli olaylarından birisi olmasına rağmen Balkan göçleri ile ilgili bilimsel çalışmaların sayısı şaşırtıcı şekilde azdır. Bununla birlikte diğer "soydaş" göçleri ile kıyaslandığında Bulgaristan'dan kaynaklanan göçler, konu ile ilgili bilimsel literatürde kendine nispeten daha fazla yer edinmiştir. Danış ve Parla (2009) Türkiye'de "soydaş göçmenleri" kavramında bir hiyerarşi olduğunu ve Bulgaristan göçlerinin 1990'lı yıllara kadar bu hiyerarşinin üst sıralarında bulunduğunu belirtmektedir. Bu durum konuyla ilgili literatürün nispeten daha zengin olmasına yol açmıştır. Bulgaristan'dan gelenler önceleri Osmanlının ve dolayısıyla Türkiye'nin "Avrupa'da kaybedilen toprakların aziz yadigârları" olarak görülmüş ve gelen göçmenler cumhuriyetin ilk yıllarında savaş yorgunu Türkiye'nin nüfusunu arttıracak taze kan olarak algılanmıştır. Fakat daha sonra Türkiye'nin nüfusundaki hızlı artışın yarattığı sorunlar ve Türkiye'nin Balkanlardaki uzantısının devamı olarak algılanan Balkan Müslümanlarının, bulundukları topraklarda kalmasının daha arzu edilen bir durum olması nedeniyle Balkan göçleri ile ilgilenen araştırmacılar da göçlere, göçe hedef olan ülkeden ziyade göçe kaynaklık eden ülke üzerinden bakmışlardır. Başka bir anlatımla Balkan göçleri üzerine yapılan çalışmalar göçmenlerin Türkiye'deki yerleşmelerinden çok Balkanlardan geliş sebeplerine ve oradaki durumları üzerinde yoğunlaşmıştır. Söz konusu çalışmalar şunlardır:

Balkan göçmenlerinin yerleşmeleri ile Barkan ve Tanoğlu (1951), Eren (1966), Kocacık (1997) ve Doğanay'ın (1997) çalışmalarında değinilmiştir. Ancak bu çalışmaların çoğunda cumhuriyet öncesinde ve 1951 yılında gelen göçmenlerin iskânından söz edilmektedir. Daha sonraki yıllarda Türkiye'ye gelen göçmenlerin de akraba – tanıdık ilişkilerinin varlığı sebebiyle bu yerleşmeleri tercih ettiği düşünülürse bu çalışmalar ilk göçmen yerleşmelerinin çekirdeklerinin nerelerde bulunduğu konusunda bize fikir vermektedir.

Bulgaristan göçmenlerinin yerleşmelerine değinen çalışmalarda göze çarpan bir başka özellik de göçmen sorunun sadece kalacak yer ve gelinen ülke ile ekonomik entegrasyonun sağlanması şeklinde algılanmaktan ileriye gidilmemesi ve kültürel – sosyal entegrasyonun düşünülmemesidir. Bu durumun temelinde, gelen göçmenlerin gelinen ülke insanıyla aynı kültürü ve sosyal geçmişi paylaştıkları varsayımı yatmaktadır. Söz konusu kültürel aynılığın 1989 öncesinde gelen göçmenler için doğru olduğu düşünülebilir. Zira Bulgaristan Türkleri 1980’li yıllara kadar Bulgaristan’ın nispeten geri kalmış kırsal kesimlerinde kendi kültürel çevreleri içinde toplumun geri kalanından izole bir şekilde yaşamaktaydı. Bu durum Bulgaristan’ın 1970’li yıllarda yaşadığı hızlı sanayileşme sürecinin 1980’lerde Türklerin yaşadığı yerleri etkilemeye başlamasıyla değişmiştir. Bulgaristan’daki sanayileşme süreci işçi ihtiyacını da beraberinde getirerek Türkleri kendi kapalı sosyal çevrelerinden alarak Bulgarlar ile daha çok ilişki içine girebilecekleri sanayileşmiş bölgelere göç etmelerine neden olmuştur. Bulgaristan içindeki iç göç hareketleri ile oluşan doğal entegrasyon ve 1980’lerin ortalarından itibaren artan zorunlu asimilasyon politikaları Bulgaristan’daki Bulgarlar ile Türkler arasındaki kültürel farkları da nispeten ortadan kaldırmıştır.

Koçancı (2003), Çağlayan (2007), Şen (2004) ve Maeva (2006) Bulgaristan’dan 1989 yılı ve sonrasında göç edenlerin kimlik tanımlamaları ile ilgili yapmış oldukları çalışmalarında göçmenlerin kendilerini hem Bulgaristan’a hem de Türkiye’ye ait gördüklerini ve kendilerini bazı söylemleri ile Türkiyeli Türklerden ayırdıklarını ortaya koymuştur. Göçmenlerin kimlik tanımlamalarında kendilerini Türkiyeli Türklerden ayrı Bulgaristan ile Türkiye arasında bir konuma koymaları, yerleşme yerlerinin seçiminde ve yerleşme yerlerinin mekânsal organizasyonlarında da etkili olmuş olmalıdır. Ancak bu ikisi arasındaki ilişki şimdiye kadar herhangi bir çalışma ile ortaya konmamıştır.

Göçmenlerin yer seçiminde kendi kimlik tanımlamalarının olduğu kadar Türkiye’de 1980’li yıllarda gerçekleşen iç göç olgusu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan hızlı / aşırı kentleşme de etkili olmuştur. 1989 yılında gelen göçmenler nispeten devletin kısıtlı imkânlarından yararlanmışlar ancak büyük bir çoğunluğu kendi imkânları ile Türkiye’deki iç göçler ile gelenlere eklemlenerek büyük şehirlerin sosyal

imkânlarından ve şehir merkezinden uzak arazi fiyatlarının düşük olduğu kenar mahallelere yerleşmişlerdir.

Maeba (2006), kırsal kökenli ve geleneksel davranış kalıplarına sahip ülke içi göçmenler ile Bulgaristan göçmenlerinin aynı mahallelerde yaşamaları iki kitle arasında kültürel farklılıkların daha da belirgin hale getirdiğini belirtmektedir. Bu durum şüphesiz Bulgaristan göçmenlerinin konut alanlarının ayrışmasına (residential segregation) neden olan belirleyici kriterlerin başında yer almaktadır.

1989 yılı ve sonrasında Türkiye'ye gelen Bulgaristan göçmenlerinin mekânsal yerleşmelerinde etkili olan bir başka unsur da 1990 sonrası iki ülke arasındaki siyasi gelişmelerdir. 1990 yılında SSCB'nin dağılması ve Doğu Bloğunun çözülmesi daha önceleri son derece zor olan iki ülke arasındaki sınır geçişlerini kolaylaştırmıştır. Diğer yandan Avrupa Birliği'ne katılım sürecindeki Bulgaristan'da meydana gelen demokratikleşme hareketleri daha önce kimlikleri baskı altında tutulan Bulgaristan Türklerinin siyasal ve kültürel haklarında da iyileştirme meydana getirmiştir (Demirtaş Coşkun 2001). Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin iyileşmesi ve sınır geçişlerinin kolaylaşması daha önce Türkiye'ye göç eden pek çok Türkün de göçe kaynaklık eden ülke ile sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik bağlantılarını sürdürebilme imkânı vermiştir. Böylece Faist'in (2003) tanımladığı şekliyle Bulgaristan göçmenlerinin yaşadığı alanlar da sınır-aşırı alanlar olarak şekillenmiş, bu da göçmen yerleşmelerini özellikle mekânsal organizasyon bağlamında şekillendiren bir başka özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Faist (2003), sınıraşırı alanları, insanlar ve kolektif topluluklar arasında ortaya çıkan ve mevcut devlet sınırlarını aşan yoğun ekonomik, kültürel ve siyasal bağlar olarak tanımlamaktadır. Ancak maalesef Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'de oluşturdukları yerleşmelerin iki ülke arasında gelişen ilişkiler ile nasıl şekillendiği ve iki ülke arasındaki ilişkileri ne ölçüde etkilediği ile ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Gerçekleştirilen bu çalışma ile literatürdeki Bulgaristan göçmenleri ile ilgili bu boşluğun, göç olgusunu göç sistemleri teorisinin aksine daha bütüncü bir şekilde değerlendiren sınır-aşırı alan konsepti içerisinde ortaya koyarak doldurulması hedeflenmiştir. Bu amaca dönük olarak çalışmanın ilk bölümünde göçün

kaynak alanı olarak Balkan yarımadası üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde 130 yıl boyunca belirli fasıllar ile devam eden göçler, bu göçlerin nedenleri ve gelenlerin Türkiye’deki iskanlarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise uluslararası göç literatürünün kısa bir özeti yapılarak Bulgaristan göçlerinin yeri bu literatür bağlamında belirlenmeye çalışılmıştır. Uluslararası literatürün ortaya koyduğu teoriler içinde, göçü kaynak ülke ile geline ülke arasında gelişen ilişkileri ve entegrasyonu göçten sonra da devam eden bir süreç olarak ele alması bakımından özellikle kümülatif nedensellik, dünya sistemleri kuramları ve “sınır-aşırı” alan kavramı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümünde alan çalışmasından elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Yapılan analiz, alandaki araştırma soru formlarından elde edilen istatistiki verilerden ve derinlemesine mülakatlardan elde edilen nitel bilgilerle gerçekleştirilmiştir. Analizde ilk olarak örneklem grubunun genel görüntüsü verilmiş, daha sonra elde edilen veriler göçmenlerin oluşturdukları yerleşmelerin özellikleri ve şekillenmeleri üzerinde durularak aralarında farklılıkların bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Analizin ikinci kısmında göçmenlerin Bulgaristan ile sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal bağlantılarının ne ölçüde devam ettiği ve bunun göçmen yerleşmelerini nasıl ve ne ölçüde şekillendirdiği incelenmiştir. Analizin üçüncü ve son kısmında ise Bulgaristan’ın Avrupa Birliği üyeliği sonrasında Bulgaristan ve Türkiye arasında oluşan göçmen ağlarını ne şekilde etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM: GÖÇ KAYNAĞI OLARAK BALKAN YARIMADASI

Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçler, 1878 Osmanlı – Rus Savaşı'nın ardından Bulgaristan'ın bağımsızlığı ile başlayan ve günümüze kadar süren uzun bir geçmişe sahiptir. Bir yüzyılı aşkın bir süredir devam eden Türkiye'ye yönelik Balkan kaynaklı göçleri anlamak için özellikle Balkanlarda yaşayan etnik grupları ve bu grupları Balkanlardaki siyasal nüfuzlarını arttırmak için kullanan “Büyük Güç”leri; özellikle 19. yy'dan günümüze Balkanlar ile ilgili tutumlarını ve onların istekleri doğrultusunda sürekli olarak değişen ulusları ve onların iddia ettikleri ulusal sınırları bilmek gerekmektedir. Balkanlar'da nüfuz alanlarını arttırmak isteyen hemen her devletin kendine destekçi olarak gördüğü yerli Balkan uluslar bulunmaktadır. 19. yy'da ortaya çıkan yeni ulus devletler de bazen bu büyük güçlere gerçekten sempati besledikleri için bazen de kendi ulusal amaçlarını gerçekleştirmek için onların yardımlarına muhtaç olduklarından bu büyük devletlerin güdümlerine girmişler ve ulusal sınırları içinde kalan azınlıklara da etkisi altında oldukları ülkenin istekleri doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Her ne kadar Balkan uluslarının bağımsızlıklarını kazandığı 19. yy'dan günümüzde 100 yılı aşkın bir süre geçmiş olsa da özellikle Bulgaristan'da son yıllarda aşırı sağcı ATAKA partisinin Bulgar parlamentosundaki temsil ağırlığının artması ve SKAT TV gibi aşırı sağcı yayın organlarının yayınlardaki artış ve bu yayınlardaki milliyetçi söylemler, Balkan göçlerinin zeminin hazırlayan 130 yıl önceki siyasal ortamı hatırlatmaktadır. Öte yandan Avrupa'nın en fakir ve sorunlu bölgesi olmasına rağmen Bulgaristan'ın 2007 yılında özellikle Almanya ve Fransa'nın desteği ile AB üyesi bir ülke haline gelmesi ile birlikte Rusya'nın Putin sonrası yeniden Bulgaristan ile ilişkilerini sıklaştırması 19. yy'da Balkanlar üzerinde oynanan jeopolitik mücadeleyi hatırlatmaktadır. Büyük güçler arasındaki bu nüfuz mücadelesine karşı son derece hassas olan Balkanlardaki Müslüman-Türk azınlığın geçmişteki göçleri ve gelecekteki muhtemel göçlerini daha iyi anlayabilmek için Balkanların tarihini ve bu tarihi meydana getiren ulusları da tanımak gerekmektedir. Bu nedenle tezin bu bölümünde 19. ve 20.

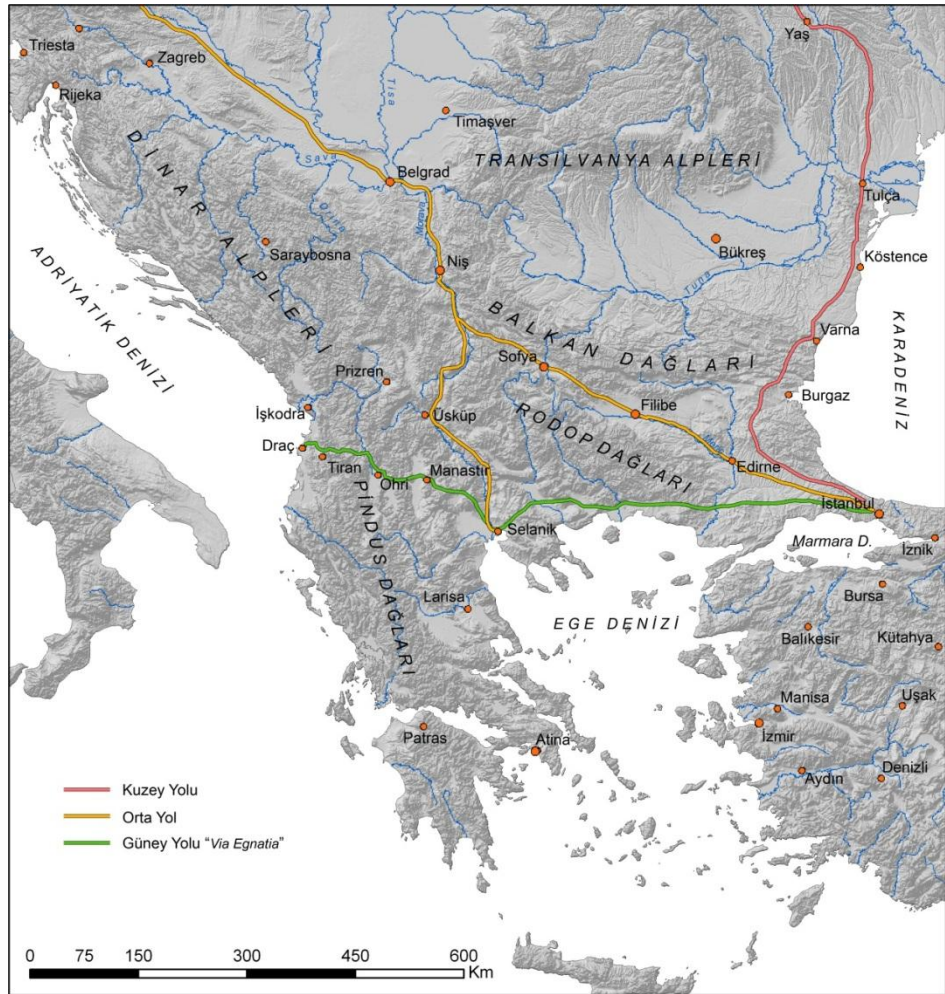
yy'da Balkanlar'da değişen Jeopolitik sınırlar ve nüfuz alanlarını ortaya konulması amaçlanmıştır.

1.1. Balkan Yarımadası

Yarımadalar kıtası olan Avrupa'nın güneybatısında yer alan Balkanlar, dağlık bir bölge olmakla birlikte yarımadanın tarihinde dağlardan ziyade her yönde geçiş imkânı sağlayan vadiler daha belirleyici olmuştur. Yarımadayı Anadolu ve Asya kıtası ile bağlayan ve bölgenin tarihinde çok önemli bir yeri olan İstanbul üzerinden bakıldığında Balkanlardaki yollar üç kola ayrılır (şekil 1). Bunlardan birincisi ve hiç şüphesiz en eskisi Doğu Roma'nın başkenti İstanbul'u Batı Roma'nın başkenti Roma'ya bağlayan "*Via Egnatia*"dır. Bu yol Arnavutluk'ta Draç'tan başlar, Shkumbin vadisini izleyerek Ohri'ye varır, daha sonra Manastır üzerinden Selanik'e gelir ve kıyıyı izleyerek önce Meriç'e daha sonra da Trakya ovasını aşarak İstanbul'a ulaşır. Osmanlılar zamanında imparatorluk yolu denilen ikinci yol ise Viyana'dan Belgrad'a kadar Tuna nehrini izler, Belgrad'tan sonra Morava vadisini izleyerek Niş'e gelir. Niş'ten sonra yol ikiye ayrılarak birinci yol Morava ve Vardar vadilerinden Selanik'e bağlanırken ikinci yol Nişeva vadisini izleyerek Sofya ovasına inerken buradan Filibe'ye tek geçiş olan Balkan geçidini aşarak ulaşır ve Meriç vadisi üzerinden Edirne'ye oradan da İstanbul'a varır. İstanbul'u uçsuz bucaksız Rusya ovalarına bağlayan üçüncü yol ise dağlardan ziyade nehirler tarafından kesilir. Kiev ve Lvov'dan başlayan bu yol önce Kamenetz'den Dinyester'i, sonra Çernovtsi ve Yaş'tan Prut'u ve en sonunda Tulça'da Tuna'yı aşar. Daha sonra İstanbul'a ulaşmak için Dobruca'yı ve Balkanlar'ın doğusunu açmak gerekir (şekil 1) (Yerasimos 1995).

Bugün Balkanlar'da yer alan tüm uluslar bu yolları izleyerek bu yarımadaya gelmişler ve bu yollar taşıdıkları önem sebebiyle yarımadanın politik şekillenmesinde birinci derecede rol oynamışlardır. Her yolun önemi belirli dönemlerde göreceli olarak artmış veya azalmıştır. Bu farklılığın ortaya çıkmasında bu yolları birbirine bağlayan devletlerin zaman içerisinde kazandıkları veya kaybettikleri güçler belirleyici olmuştur.

Roma'yı İstanbul'a bağlayan "Via Egnatia" iki kardeş imparatorluğun başkentlerini bağlayan en kısa yol olması sebebiyle büyük önem taşıırken hem Batı hem Doğu Roma için diğer yollar tali bir öneme sahip olmuştur. Ortaçağ Osmanlılar tarafından imparatorluk yolu olarak adlandırılan ikinci yolun yıldızının parlamaya başladığı dönem olmuştur. Zira bu yol önceleri kutsal toprakları Müslümanlardan kurtarmak için yapılan Haçlı seferlerinin temel yollarından biri iken daha sonra Osmanlıların Avrupa'nın içlerine kadar sokulmasını sağlayan yoldur. Üçüncü yolun stratejik açıdan önem kazanması ise önce Kırım Hanlığının Osmanlı ile ilişkilerine bağlı iken daha sonra da büyük bir güç olarak ortaya çıkan Rusya'nın güç kazanması ile gerçekleşmiştir.

Şekil 1 Balkan Yarımadasında önemli yol güzergâhları

Bu yolların hâkimiyetini elde tutma çabaları Balkanların yakın tarihini şekillendiren en önemli faktörlerden birisidir. Roma döneminde Epir yarımadası ve “*Via Egnatia*” açısından önem arz eden yarımadaının kuzeyi daha çok ikinci dereceden önemli iken Balkan yarımadasının Kuzeybatısında (Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), Kuzeydoğusunda (Rusya) ve Güneydoğusunda (Osmanlı İmparatorluğu) büyük güçlerin ortaya çıkması ile diğer yolların güzergâhları da önem kazanmaya başlamıştır.

Balkanların kuzeybatı ve kuzeydoğusunda Osmanlı’nın güç kaybetmesine paralel olarak Avusturya – Macaristan ve Rusya imparatorluklarının güç kazanması bölge üzerinde yeni nüfuz mücadelelerini kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nüfuz mücadelelerinin de en önemli enstrümanlarından biri dini ve etnik açıdan çok karışık olan Balkan yarımadasının halkları olmuştur. Öyle ki 19. yy’da Balkanlar’da büyük devletlerin himayesinde ortaya çıkan yeni ulus devletlerin hepsinin koruyucusu olan büyük bir devleti bulunmaktadır. Örneğin Bulgaristan ve Sırbistan için Rusya İmparatorluğu koruyucu devlet iken, Hırvatistan için bu koruyucu devlet Avusturya – Macaristan imparatorluğudur.

19. yy’da dönemin genel siyasi konjonktürüne göre söz konusu devletler Balkanlar’daki ulusların egemenliğini kazanmaları için kendilerine yakınlık duyan halkları ve ulusları devlet kurma, devlet sürdürmek yada korumak anlayışı ile hakların savunulması ya da onurlu bir “ulusçu” ideoloji ile desteklenmeye başlamıştır.

Ancak Balkanlar için temel sorun bu ulusçu ideolojinin hitap ettiği ulusun ne olduğu ve bu ulusların nasıl saptanacağıdır. Balkanlarda yaşayan halkların büyük bir çoğunluğu Slav kökenli olmakla birlikte aidiyetlerini konuştukları lehçe, yaşadıkları bölge, bağlı bulundukları din ve mezheplere göre konumlandırmakta bu da ulusların tanımlanmasında önemli sorunlara neden olmaktadır. Örneğin, günümüzdeki Makedonya sınırları içinde yaşayan Slavlar, Pomaklar ve Bulgarlar birbirine çok yakın bir dil kullanmakla birlikte Makedonlar yaşadıkları coğrafi bölge, Pomaklar ise dini inançları sebebiyle kendilerini Bulgarlardan ayrı görmekte ve ayrı bir ulus olduklarını

iddia etmektedir. Aynı durum Girit'te yaşayan Yunanca konuşan Müslümanlar ve eski Yugoslavya'daki Boşnak, Hırvat ve Sırlar için de geçerlidir. Ulusların tanımlanmasındaki bu zorluklara karşılık Balkan devletleri daha geniş sınırlara sahip oldukları savını meşrulaştırmak için sürekli olarak kendi uluslarını en geniş alanları kapsayacak şekilde tanımlamaktadırlar. Bu tanımlamayı belirlerken de vurguyu Osmanlı öncesi Ortaçağ'daki devletlerin sınırlarına yapmaktadırlar.

1.2. Ulusların Kökeni

1.2.1. İlkçağ Ulusları:

Hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz Balkan yarımadasının ilk sakinleri Morava vadisinden Adriyatik'e uzanan bölgede yaşayan İlliryalılar ile Ege denizinden Tuna'nun kuzeyine doğru uzanan topraklarda yerleşmiş olan Traklardır. Birer Demir Çağı medeniyeti olan bu halkların her ikisi de kabile örgütlenmesine dayalı oldukları bilinmektedir (Hoddinot 1981). Traklar M.Ö. 5. yy'da örgütlü bir devlet kurmuşlar ancak bu çok uzun süreli olmamıştır. Trakların bir kolu olan Daçyalılar, Rumen ulusunun temel unsurunu oluştururken İlliryalılar ise günümüz Arnavutlarının ataları olarak kabul edilmektedir.

Bununla birlikte antik dönemin en belirgin siyasal ve kültürel başarıları Balkanlar'ın merkezinde değil de güneyindeki Yunan topraklarında meydana gelmiştir. Avrupa'nın genel kabul gören ilk büyük medeniyeti o dönemde kendilerini Helen olarak nitelendiren Yunanlılar tarafından Ege Denizi ada ve sahillerinde kurulmuştur. Sonradan Batı Avrupa düşünce kalıplarını son derece derinden etkileyen klasik Yunan medeniyetinin mirası M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda Atina'da kurulan medeniyete dayanır. 5. yüzyıl Atina'sının mimarisi özellikle de kamu binalarının mimarisini günümüze kadar derinden etkilemiştir. Yunan edebiyatı modern Avrupa liderlerinin eğitiminin tamamlayıcı bir parçası halini almıştır. Diğer yandan Yunan toplumu köleliğe dayanmasına karşın çoğu devlet, özgür erkek vatandaşların devletin siyasi yönetimine doğrudan iştirakini de kapsayan temsil kurumları geliştirmişti. Bu dönemde elde edilen

başarılar Yunan halkının eşsiz ve parlak bir anısı olarak varlığını sürdürecektir ve Yunanlıların daha sonraki ulusal yeniden canlanışlarında belirleyici bir rol oynayacaktır.

Balkan tarihinin geneli itibarıyla Yunan kolonizasyonu son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. Yunanlıların Ege, Adriyatik ve Karadeniz’de kurduğu ticarete dayalı şehir devletler Yunan kültürünün çevrede yaşayan insanları etkilemede başlıca araç olmuştur. Bununla birlikte Yunanlı yerleşimciler daha çok yarımada’nın kıyı kesimiyle yetinmiş ve iç kısımlara nüfuz etme veya topraklarını genişletme girişiminde bulunmamıştır (Jelavich 2006).

Din, dil ve kültür itibarıyla ortak olmalarına karşılık bağımsız birer şehir devleti şeklinde örgütlenen Yunanlılar M.Ö. 336-323 yıllarında Makedonyalı Büyük İskender’in hakimiyetine girerek sınırlarını Yunanistan’dan Hindistan’a kadar genişletmiştir. İskender’in kurduğu bu büyük imparatorluk uzun süreli olmadıysa da Yunanlı (Helen) kimliğinin şekillenmesinde ve Yunan kültürünün yayılmasında büyük etkileri olmuştur (Millas 1998).

İskender’in kurduğu imparatorluğun parçalanmasından sonra Balkan yarımadasının batısında yer alan İtalya’da gelişen Roma imparatorluğu Balkan yarımadasını kendi topraklarına katarak Balkanlar’daki başat güç haline gelmiştir. Yunanlı yerleşimcilerin aksine Romalılar kıyı kuşağı ile yetinmeyerek yarımada’nın tümünü işgal edip doğrudan yönetmişlerdir. Romalıların yerleşimleri büyük doğal anayollar üzerinde gelişmiştir (Jelavich 2006). Osmanlılar döneminde “imparatorluk yolu” olarak adlandırılan orta yolun üzerindeki şehirler önemlerini bu dönemde arttırmışlardır. Belgrad (Singidium), Edirne (Hadrianopolis), Niş (Naissus) ve Sofya (Serdica) dönemin önemli merkezleri arasında yer almaktadır.

Roma döneminde uzun bir süre dış istilalardan ve felaket getirici savaşlardan uzak kaldığından bölge ekonomik olarak kalkınmış ve büyük oranda Romalılaşmıştır. Özellikle de doğuda günümüzde büyük ölçüde Arnavutluk sınırlarında kalan İlliryum gerçek bir refah dönemi yaşamıştır (Jelavich 2006). Bununla birlikte bölge M.S. 3.

yy'dan itibaren kuzeyden ve kuzeydoğudan gelen kabilelerin tehdidi altına girmiştir. Bölge 3. 4. ve 5. yy'da Gotların, 4. ve 5. yy'da Hunların, 6. ve 7. yy'da Avarların, Slavların ve Bulgarların, 9. ve 10. yy'da Macarların, 10. ve 11. yy'da Peçeneklerin, 12. ve 13. yy'da Kumanların ve yine 13. yy'da Moğolların saldırılarına maruz kalmıştır (Jelavich 2006). Bu insanların çoğu, daha güçlü kabileler tarafından anayurtlarından sürülüp çıkarılmış kabilelerden oluşmaktadır. Genelde sürüleri ve aileleriyle birlikte hareket eden bu kabileler, atlarının ve diğer hayvanlarının yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olan otlakları izlediği düşünülmektedir. Hareketin kaçınılmaz olarak yavaş gerçekleşmesinden dolayı, işgalin tamamlanması onlarca yılı almıştır. Hunlar ve Moğollar gibi kimi kabileler akıncılar olarak gelip daha sonra gitmişlerdir. Buna karşılık, Slavlar, Macarlar ve Bulgarlar geldikleri topraklara yerleşmişlerdir. Bunlar ya daha önce yerleşilmiş yerleri zapt ederek sakinlerini kendi içlerinde eritmiş ya da kendi kimliklerini yitirerek yerel toplum içinde eriyip gitmiştir. Bu istilalar ve işgaller Balkan yarımadasının yerleşik uluslarının şekillenmesinde hiç şüphesiz büyük bir rol oynamıştır (Jelavich 2006).

Doğudan ve kuzeyden gelen barbar istilalara karşı Roma imparatorluğu geniş topraklarını daha iyi savunmak için önce idari olarak dört parçaya bölünmüş daha sonra 395 yılında Doğu ve Batı Roma olmak üzere iki parçaya bölünmüştür. İki imparatorluk arasındaki sınır Adriyatik sahilinden itibaren Drina Nehri boyunca devam etmekte, oradan Sava ve Tuna'ya ulaşmaktadır. Etkisini günümüze kadar hissettiren parçalanmanın oluşturduğu bu sınır günümüzde de Ortodoks Dünya ile Katolik – Protestan dünyayı birbirinden ayırdığı gibi Doğu'yu da Batı'dan ayırmaktadır.

Roma İmparatorluğunda her ne kadar Romalılar zapt eden güç konumunda da olsa Yunan medeniyetine derin saygı duyulduğu bilinmektedir. Romalılar, Yunan sanatını ve bilimini koruyup geliştirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun iki resmi dili bulunmaktadır. Latince kadar Yunanca da emperyal idarenin ve mahkemelerin dili olarak kullanılmıştır. Ayrıca Niş ve güneyi civarındaki topraklarda ve Anadolu'nun Yunanlılar tarafından yerleşilmiş bölgelerinde konuşulan başlıca dil Yunanca olarak

kalmıştır. Yunan medeniyetine duyulan saygı ve Yunancanın Doğu Roma topraklarında kullanılan başat bir dil olması Doğu Roma İmparatorluğunun gittikçe Helenleşmesiyle neticelenmiştir.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun gelişimi Balkan tarihinin şekillenmesinde ve günümüz Balkanlarının oluşmasında belirleyici unsur olmuştur. Byzantium'un (İstanbul'un) Doğu Roma'nın başkenti seçilmesi anakara Yunanistan'ının önemini azaltmış ve önemini büyük ölçüde yitirerek sıradan bir eyalete dönüştürmüştür. Bizans hükümetinin temeli Roma'nın yasal ve siyasi sistemine bağlı kalmakla birlikte doğunun komşu saraylarındaki koşulların etkisiyle yöneticinin konumunda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. İmparator, Hristiyanlığın etkisiyle Tanrı'nın lütfüyle yönetimi elinde bulunduran yegane yasa kaynağı konumuna gelmiştir (Vyronis 1967).

Roma İmparatoru Konstantin'in Hristiyanlığı kabulü, bu dini Roma İmparatorluğu'nun resmi dini yapacak sürecin başlamasını sağlamıştır. İmparatorluğun Doğu ve Batı olarak bölünmesinin ardından Batı Roma Hristiyanlığının dili Latince, Doğu Roma Hristiyanlığının dili de Yunanca olmuştur. Balkan halklarının büyük çoğunluğu, Sırlar, Bulgarlar, Rumenler ve Yunanlılar temelde İstanbul'daki dini gelişmelerden etkilenmişlerdir. Bununla birlikte Ruslar da daha sonra Bizans aracılığı ile Hristiyanlığı benimseyerek Ortodoks dünyanın bir parçası haline gelmişlerdir.

Doğudaki imparatorluk başlangıçta Roma'nın egemenliğini tanımış olmakla birlikte daha sonra daha bağımsız hareket etmeye başlamış ve 1054 yılında tamamen Batı Roma'dan kopmuştur. Doğu ve Batı Roma'nın birbirinden tamamen ayrılması Doğu ve Batı Hristiyanlığının da ayin şekli ve akidelerinin tedricen birbirinden uzaklaşmasıyla neticelenmiştir. Ortodoks Hristiyanlığında, Batı Hristiyanlığının aksine, kiliselerin geneli seküler olan yöneticinin iktidar ve otoritesini desteklemekte ve devletin nüfuzuna doğrudan meydan okumamaktaydı. İstanbul patrikliğinin büyük bir saygınlığının ve etkinliğinin bulunmasına rağmen Balkan devletlerinde zamanla kurulacak olan ulusal patriklikler ve piskoposluklar kendi uluslarının şekillenmesinde temel tesiri icra etmişlerdir.

Gücünün en yüksek olduğu dönemde Avrupa'nın en güçlü devleti olan Bizans İmparatorluğu Balkanlar'ın Ortodoks devletleri ve Rusya için hükümet ve kültür kalıplarını temin etmiştir. Bizans'ın gücüne özenen diğer Ortodoks devletler Bizans sarayının törenlerini kopya etmekte, binalarının ve kiliselerinin yapımında Bizans'ın mimari tarzlarını kopya etmişlerdir. Dolayısıyla Ortaçağ Balkan medeniyeti özü itibariyle bir Bizans Medeniyeti haline gelmiştir.

Justinianus döneminde en güçlü dönemini yaşayan ve en geniş sınırlarına ulaşan İmparatorluk 6. ve 7. yy'da Avrupa'da Slav ve Avarlar'ın istilaları ile Asya'da ise Pers ve Araplar'ın istilaları ile gücünü yitirmeye başlamıştır.

1.2.2. Ortaçağ Ulusları: Slav İstilaları

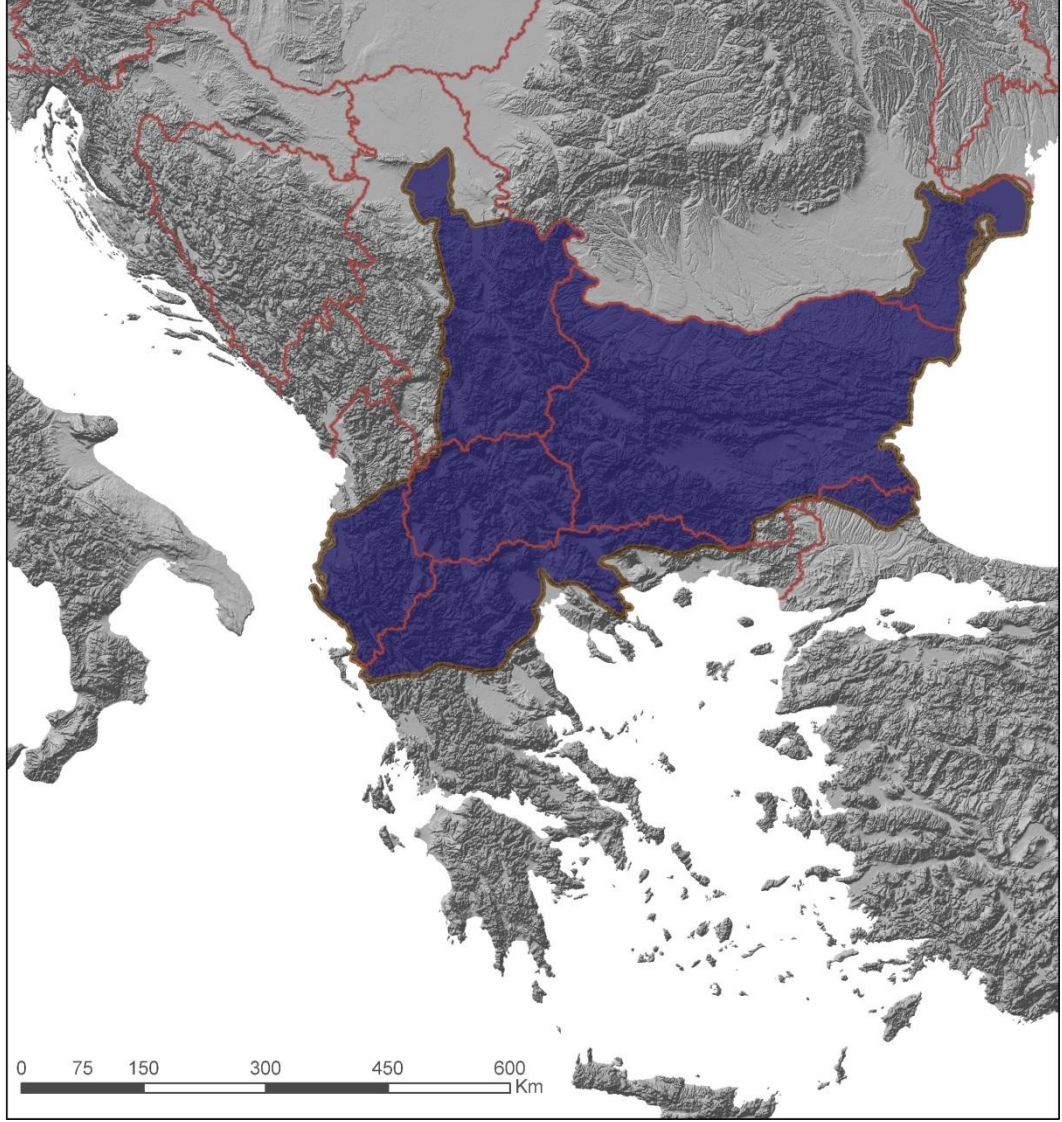
Balkan yarımadasının Yunanistan ve Arnavutluk dışındaki büyük bir bölümünde yer alan Bulgaristan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan ve Bosna – Hersek devletlerinin ataları olan Slavlar yarımadaya ilk 6. ve 7. yy'larda gelmişlerdir (Mango 1980). Slavlar kendi liderleri yönetiminde küçük gruplar halinde örgütlenmiş olmakla birlikte merkezi bir örgütlenme söz konusu değildir. Slav kabilelerinin Balkanlar'a yerleşmesi ile Ortaçağ Bulgar, Hırvat ve Sırp devletlerinin temeli de atılmıştır.

Ortaçağ'da Bizans için Balkanlar'dan gelen temel tehlikeyi Bulgarların meydan okuması oluşturmuştur. Azak denizi ile Kuban arasında yaşadığı kabul edilen Bulgarların temelde bir Türk kabilesi olduğu kabul edilmektedir. 7. yy'da Tuna nehri ağzına gelerek Bizans imparatorluğu ile yapılan savaşı kazandıktan sonra 681 yılında Bizans tarafından bağımsız bir güç olarak kabul edilmişlerdir. Bulgarlar 9. yy'da Slavların yaşadığı geniş toprakları kendi mülkiyetlerine kattıktan sonra sayıca kalabalık olan Slavlar arasında eriyerek zaman içerisinde Slavca konuşan ve Hristiyan olan bir halk halini almışlardır (Mango 1980).

Bulgarlar, Hristiyanlığı ilk kez Boris zamanında 865 yılında kabul etmişlerdir. Bulgarlar, başlangıçta önce Roma kilisesine bağlı olsa da daha sonra siyasi sebeplerden dolayı Ortodoksluğu seçmişler ancak Bulgar kilisesi kendi dini örgütlenmesini muhafaza

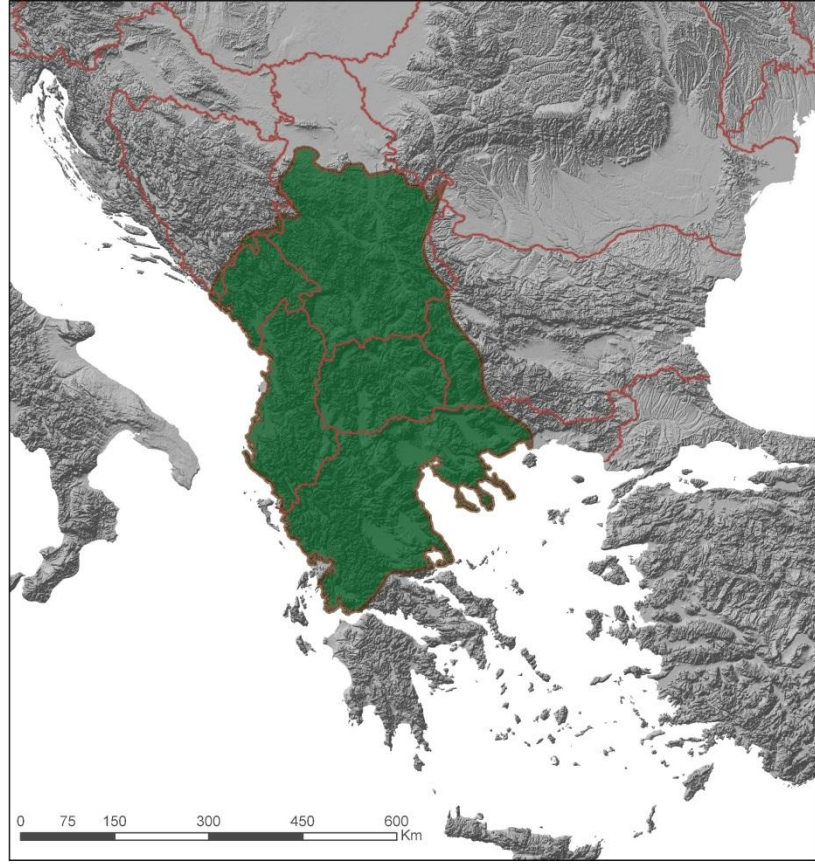
etmiştir. Hristiyanlığa yönelik olumlu tutumlarından dolayı Bulgaristan Slav âleminin ilk kültür merkezi olmuştur. Bu dönemde Bizans imparatorunun Roma kilisesinin gönderdiği misyonerlere karşılık olarak Orta Avrupa'ya gönderdiği Kiril ve Metodiy kardeşler Selanik yakınlarında konuşulan Slavcayı kullanarak Yunanca olan dini eserleri tercüme etme girişiminde bulunmuşlardır. Bu tercüme girişimlerine kolaylık olması amacıyla Yunan alfabesini Slavca fonetiğine uygun karakterler ekleyerek Kiril alfabesini oluşturmuşlardır. Kiril ve Metodiy'in ölümünden sonra bu iki kardeşin müritleri dini metinlerin tercümesini ve dağıtımını o dönem Bulgaristan'ının başkenti olan Preslav'ı merkez alarak sürdürmüşlerdir. Onların bu çabaları neticesinde eski Bulgarca ve Kiril alfabesi Slav Ortodoks kiliselerinin ve Slavların bilim dili haline gelmiştir (Barford 1981).

İlk Bulgar devleti en geniş sınırlarına ve en büyük gücüne Boris'in oğlu olan Simeon zamanında ulaşmıştır. Simeon bu dönemde Preslav'daki Bulgar din merkezini ve bu merkezin başındaki kişiye İstanbul kilisesinin lideri ile aynı unvanı verebilmek için başpiskoposluktan patrikliğe terfi ettirmiştir. Simeon dönemindeki Ortaçağ Bulgaristan'ının sınırları Karadeniz'den Adriyatik denizine, Tuna'dan Ege denizine kadar ulaşmıştır (Şekil 2). Bununla birlikte bu geniş sınırlar iç karışıklıklar ve dış tehditler sebebiyle uzun süre muhafaza edilememiştir. 969 yılında Ruslar Preslav'ı ele geçirdikten sonra Bizans İmparatoru İoannes Çimiskes Rusları bu bölgeden çıkararak Bulgar topraklarına el koymuştur. Bununla birlikte günümüzde Makedonya toprakları içinde kalan Ohri'de örgütlenen bir direniş sürmüştür ancak 1014 yılında buradaki direniş de kırılarak bölge tamamen Bizans hâkimiyetine girmiştir. Yeni Bulgar devleti bundan ancak bir buçuk asır sonra 1186 yılında Bizans, Selçuk Türkleri ve Macarlar sınırlarını tehdit etmeye başlayınca yeniden canlanma fırsatı bulmuştur. Başkent Tırnovo'yu merkez alan bu İkinci Bulgar Devleti gücünün doruğuna II. Asen zamanında ulaştıysa da ilk Bulgar devletinin karşılaştığı sorunlarla boğuşmak zorunda kalmıştır. II. Asen'den sonra krallık küçük idarelere bölünerek asiller arasındaki mücadele bir birlik kurulmasının önüne geçmiştir. Bulgarların gerilemesiyle Makedonya'yı ele geçiren Sırp Balkanlar'ın en güçlü devleti durumuna gelmiştir (Jelavich 2006).

Şekil 2 Çar Simeon dönemi (893 -927) Bulgaristan Devleti

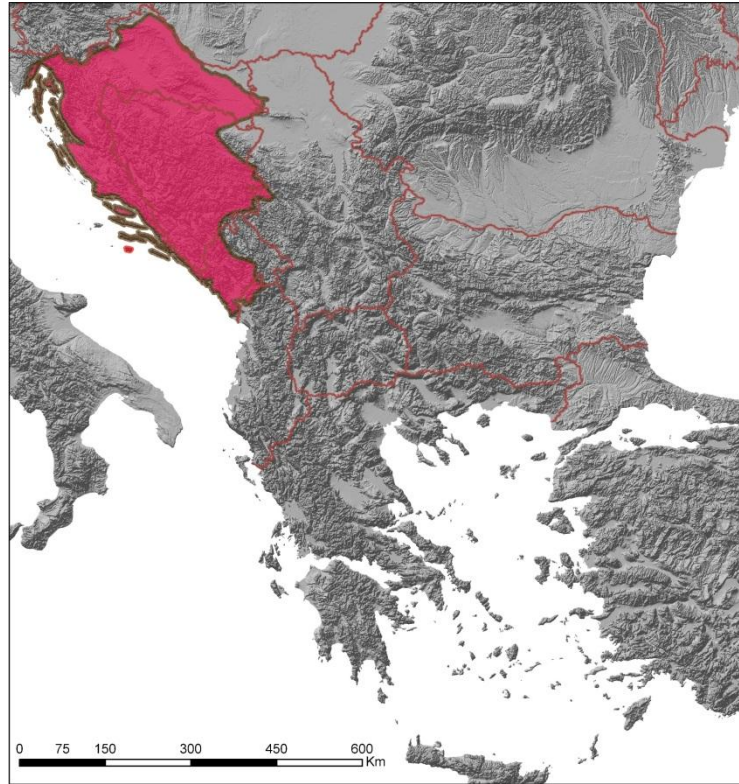
Slav kökenli bir halk olan Sırlar, Balkanlar'a 7. yy'da gelerek 9. yy'ın sonlarında Hıristiyanlığı benimsemişlerdir. Sırların çoğu 8. yy'dan 12. yy'a kadar Bizans ve Bulgarların hakimiyeti altında kalmış ancak Bizans'ın Bulgaristan hakimiyetini 1014 yılında kaldırmasıyla daha iyi konuma gelerek daha sonra Karadağ adını alacak olan Zeta ve daha doğuda Raška olmak üzere iki devlet kurmuşlardır.

Şekil 3 Stefan Duşan'ın ölümünde (1355) Sırbistan Devleti

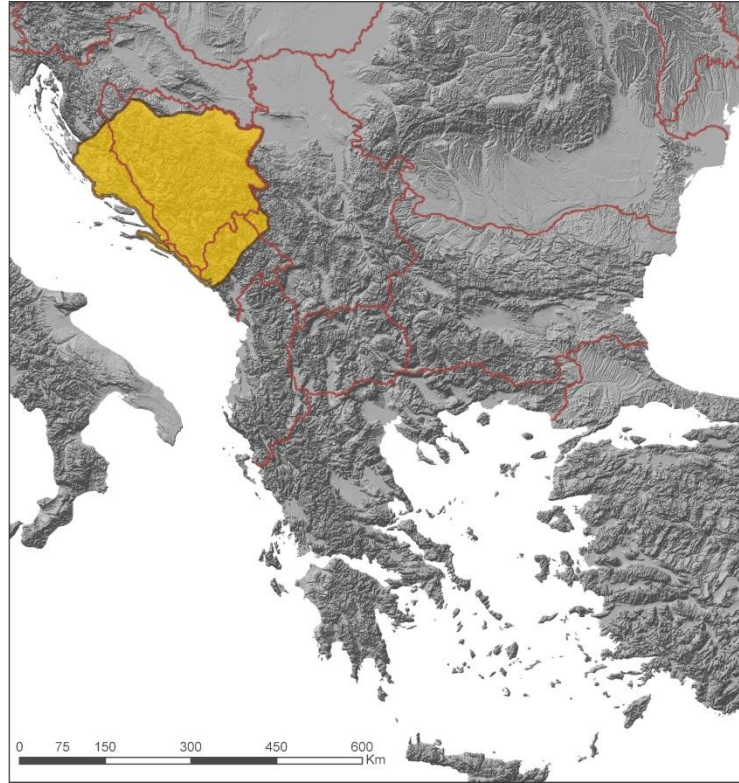
Sırp krallığının yükselişi Nemanya hanedanı ile yakından ilgilidir. Raška'nın yöneticisi olan I. Stefan Nemanya daha sonra Zeta'yı (Karadağ) da kendi topraklarına katarak Sırbistan sınırlarını genişletmiştir. Stefan Zica'da küçük oğlunun otoritesi altında bağımsız bir piskoposluk merkezi kurarak günümüz Sırbistan ulusunun ilk çekirdeğini oluşturmuştur. Bulgaristan'ın zayıf düşmesinin ardından Sırbistan, topraklarını hızla genişleterek en geniş sınırlarına Stefan Duşan (1331 – 1335) döneminde ulaşmıştır (Şekil 3). Sırbistan en geniş haliyle Kuzeyden Belgrad ve Tuna'dan başlayarak Arnavutluk, Epir ve Makedonya'yı da içine almaktadır. Bu geniş imparatorluğa rağmen Sırp toprakları iç bağlılıktan yoksun olduğundan Bulgarlar ile aynı kaderi paylaşarak Sırp toprakları çok geçmeden birbirleriyle rekabet halindeki asiller tarafından parçalanmıştır (Jelavich 2006).

7. ve 8. yy'daki Slav istilaları neticesinde Hırvatlar ve Slovenler Balkanlar'ın Kuzeybatısına yerleşmişlerdir. Slovenler 748 yılında Frank krallığının bir parçası haline gelirken sıkı bir şekilde Katolik inancına bağlanmışlardır. 14. yy'ın sonunda ise Slovenlerin yerleştiği alanlar Habsburg imparatorluğuna dahil olmuştur. Buna karşılık güneyde Sava ve Una nehirleri arasındaki bölgede bulunan Hırvatlar bağımsız bir devlet kurma başarısını göstermiştir (Şekil 4). Doğu ve Batı Roma İmparatorluğunun ayrım hattında bulunan Hırvatistan'ın doğal olarak dini bir ihtilaf merkezi olması kaçınılmazdır. Bu dönemde Hırvatistan'da biri Ortodoks Slav kilisesinde uygulanan Slavca ibadeti diğeri de Roma ile irtibatlı Latince ibadeti destekleyen iki kesim bulunmaktadır. 11. yy'da Roma'nın etkisi kabul edilerek halk Katolikliğin ve Batı etkisinin altına girmiştir. Bağımsız Hırvatistan devleti 12. yy'da Macarların topraklarına dahil olmuştur.

Şekil 4 1070 yılında Hırvatistan

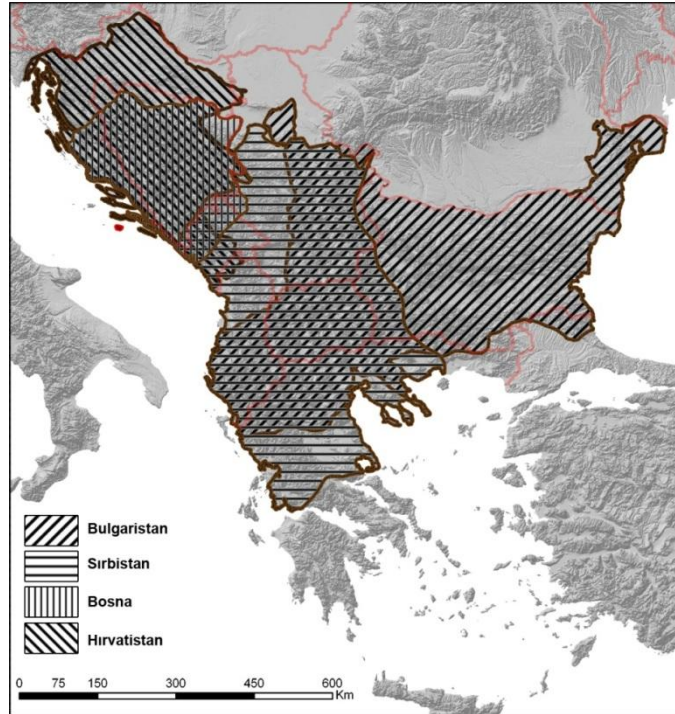
Hırvatistan'da gerçekleşen Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki mücadelenin aynısı Bosna'da da meydana gelmiştir. Ancak Bosna ne Ortodoks ne de Katolik inancının bir parçası olmayı kabul etmiş ve bölgede bağımsız bir dini hareket başlatmıştır. Bosna Ortaçağ'da en geniş sınırlarına Stefan Tvrtko zamanında (1353 – 1391) ulaşmış ancak ölümünden sonra Bosna kısa süre içinde yıkılmıştır (Şekil 5) (Jelavich 2006).

Şekil 5 Ortaçağ'da Bosna (1353 – 1391)

14. yüzyılın sonunda modern Balkan devletlerinin temeli atılmıştır. Bu dönemde kurulan devletlerin her birinin modern çağda bir karşılığı bulunmaktadır. Ortaçağ Sırp ve Bulgar devletlerinden Sırbistan ve Bulgaristan, Bizans İmparatorluğundan Yunanistan ve her ne kadar Ortaçağ'da büyük bir siyasi birlik oluşturamasa da İllirya'dan günümüzdeki Arnavutluk oluşmuştur. Bununla birlikte bu ilk kurulan devletlerin hiç birinin modern anlamda “ulusal” olmadıklarını da belirtmek gerekmektedir. Bu ilk ve ortaçağ yönetimleri Bizans bir kenara bırakılacak olursa, temelde, güçlü asillerin bir lider etrafında oluşturdukları ittifakları temsil etmektedir.

Kısa bir süre olarak kalsa da bu dönemde kurulan devletlerin ulaştığı en geniş sınırlar 19. yüzyılda kurulacak olan yeni Balkan devletlerinin toprak iddialarının da temelini oluşturmaktadır. 19. yy'da Osmanlı dönemi öncesini inceleyen ulusal liderler, kendi Ortaçağ krallıklarının azami genişliklerini kendi uluslarının doğal tarihi sınırları olarak değerlendirme eğilimi sergilemişlerdir. Balkanlar'da pek çok bölgenin kısa süreli olarak bu Ortaçağ devletleri arasında el değiştirmesi günümüzdeki modern Balkan devletlerinin ulusal toprak iddialarını oldukça karışık hale getirmiştir (Şekil 6). Bununla birlikte 14. yy'dan sonra bölgedeki hâkimiyetini gittikçe güçlendiren Osmanlıların getirdikleri dine dayalı millet sisteminin gelişmesi ve bölge içinde bazı halkların din değiştirerek Müslüman olması Balkanlar'daki ulusal kimlikler ve ulus sorununu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Osmanlılar döneminde Balkanlar, bir yandan Anadolu'dan yeni gelen Müslüman yerleşimciler ile tanışırken bir yandan da daha önce kiliseye bağlılıkları ile kabaca şekillenen ulusal kimlikler din değiştirmelerle bozulmuş ve yeniden şekillenmiştir.

Şekil 6 En geniş sınırlarıyla Ortaçağ Balkan Devletleri ve çakışan hak iddiaları

1.3. 19. yy Balkanlar’da Milliyetçi Canlanış ve Modern Balkan Devletlerinin Ortaya Çıkışı

19. yy’a girerken Balkanlar’ın tamamında Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürerken yüzyılın sonuna gelindiğinde Osmanlı’nın elinde sadece Balkanlar’ı Istranca dağlarından başlayarak, Makedonya ve oradan da Arnavutluğa uzanan bir şerit halinde ikiye ayıran bir alan kalmıştı. Çok geçmeden bu topraklar da Birinci Balkan Harbi ile 1913 yılında yeni kurulan Balkan devletlerinin eline geçmiş ve Osmanlı sadece Doğu Trakya’da küçük bir toprak parçası ile yetinmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlar’daki bu gerilemesinin hiç şüphesiz pek çok sebebi vardır. Ancak bunları iki temel faktöre indirgemek mümkündür. Bunlardan birincisi Balkanlar’daki ulusları etkileyen Batı Avrupa kaynaklı yeni düşünce akımları ve “*Ulusçuluk*” ideolojisi iken ikinci önemli etken de bu ideolojinin Osmanlı sınırları içinde hayat bulmasını sağlayan Rusya ve Avusturya – Macaristan imparatorluklarının yayılmacı politikalarının olduğu genel kabul görmektedir.

1.3.1. Balkanlar’da Rus Etkisi

En erken tarihi kayıtlara göre ilk Rus devleti olarak ifade edilebilecek siyasal oluşum M.S. 860 yılında Rurik’in önderliğinde Novgorod yakınlarında kurulan knyazlıktır (Christian 1998). Bu knyazlık daha sonra sınırlarını Kiev’e kadar genişletmiştir. Bu devlet 11 ve 12. yy’larda doğudan gelen Moğol ve Tatarların hakimiyetine girmiş olsa da Novgorod’taki Rus varlığı bu dönemde nispi bağımsızlığını sürdürmüştür (Klyuchevsky 1965).

Günümüz Rus devletinin kökleri ise 1340 yılında kurulan Moskova Knyazlığına kadar uzatılmaktadır. Moskova knyazlığı 14. yy’ın ilk yarısında sınırlarını batıya doğru genişlettikten sonra 1380 yılında Kulikovo savaşı ile Tatarlardan tam olarak bağımsızlığını kazanmış ve daha sonra “Bütün Rusların Yöneticisi” ünvanını almıştır (Solovyov 2001).

1453 yılında Osmanlının İstanbul'u fethinin ardından Moskova knyazlığı kendini Doğu Roma İmparatorluğunun yasal varisi ilan etmiştir (Solovyov 2001). Korkunç İvan olarak da tanınan IV. İvan Rusya'nın Çar olarak taç giyen ilk hükümdarıdır. IV. İvan Volga nehri boyunca uzanan Kazan ve Astrahan hanlıklarını 16. yy'da kendi topraklarına katarken aynı zamanda Rusya'nın yeni feodal yapısını şekillendirmiş ve yeni kanunlar getirmiştir (Solovyov 2001; Skrynnikov 1981).

17. yy'ın ilk yarısında Rus yerleşimciler bir yandan Doğu'ya doğru yeni yerleşmeler kurarken bir yandan da Rusya iç savaşlar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Romanov hanedanı ve I. Petro döneminde (1682-1725) Rus İmparatorluğu resmi olarak kurulmuştur. Rusya I. Petro döneminde İsveç'i Büyük Kuzey Savaşı'nda yendikten sonra Baltık denizine güvenli ulaşımı sağlamış ve burada kurduğu Petersburg'u ülkenin başkenti yaparken ülkesini Avrupa'nın büyük güçlerinden biri haline getirmek için Batılılaşma hamlesini de başlatmıştır (Solovyov 2001). I. Petro döneminde Baltık denizine ulaşımını güvene alan Rusya daha sonra Karadeniz'e ulaşımını güvene almak için dikkatini güneye yöneltmiştir.

Ruslar Karadeniz'e inme amaçlarını 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca antlaşması ile gerçekleştirirken diğer yandan da doğrudan Balkanlar'daki Slavlar ve Ortodokslara ulaşma ve onların hamisi olma görevini üstlenmişlerdir (Barkan 1985).

Küçük Kaynarca antlaşmasının ardından çok geçmeden 1792 yılında Osmanlı devleti ve Rusya İmparatorluğu arasında yapılan Yaş antlaşması ile Kırım tamamen Ruslara bırakılmış ve Rusların Osmanlı içindeki Ortodoksların hamisi olduğu tekrar teyit edilmiştir (Klyuchevsky 1965). 1812 yılında imzalanan Bükreş antlaşması ile Rusya bu kez Besarabya'yı kendi topraklarına katarak Balkanlar'a doğrudan karayolu ile ulaşma imkanına kavuşmuştur (Yerasimos 1995).

Günümüzde Moldova olarak adlandırılan Besarabya'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesinin ardından Balkanlar'daki Slav ve Ortodoks ulusların çıkardıkları ayaklanmaların şiddeti ve sayısı artmaya başlamıştır. 1817 yılında Sırp'lar çıkardıkları

ayaklanmanın sonucunda özerkliklerini kazanmış. Sırlardan sonra ise çok geçmeden 1821 yılında Yunanistan tam bağımsız bir devlet olarak dünya siyaset sahnesindeki yerini almıştır (Yerasimos 1995). Marx, Rusya'nın Balkanlar'daki etkisini "geniş fesat" olarak adlandırırken Balkanlar'daki Rus faaliyetlerini şöyle özetlemektedir: "1809 Sırp ayaklanması, 1821 Yunan ayaklanması Rus altını ile kışkırtıldı, beslendi ve buradaki Türk paşaları hükümete karşı ihtilal bayrağını kaldırdılar. Bütün bu işlerde Rus hileleri, entrikaları ve para kaynakları asla eksik olmadı. Batılı diplomatlar Türkiye'nin iç politika meselelerini hiç anlamadılar. Bu meseleler, onlar için aydı geçen işler kadar uzaktı. Onlar savaş ilanında hazır bulundular ama ağzı açık şaşkınca baktılar. Rus orduları Balkanları işgal etti ve Osmanlı İmparatorluğu parça parça bölündü." (Kohn 2007).

18. yüzyıldan itibaren güneye doğru hızını arttıran Rus yayılması sürekli olarak Müslüman nüfusun iskan ettiği alanlara ve Müslümanların zararına gerçekleşmiştir (Mccarthy 1998). Güney doğrultusundaki Rus yayılmasının ilk kurbanları Kırım Tatarları olmuştur. Ruslar Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım topraklarını işgal ettiklerinde buradaki Tatarları kendileri açısından büyük bir tehlike olarak görmüşler ve onların buradaki varlıklarını sonlandırmak için sistemli göç ettirme politikaları izlemişlerdir. McCarthy (1998), Ruslar'ın Kırım topraklarında kazandıkları tecrübeleri 19. yüzyılda Balkanlar'da da büyük bir başarıyla uyguladıklarını ifade etmektedir. Ruslar Balkanlar'da ilerlerken kazandıkları toprakların kalıcılığını sağlamak için burada yaşayan nüfusun ağırlıklı olarak Slav ve Ortodoks olmasını istemiştir. Bu nedenle Balkanlar'da 19. yüzyılda gittikçe askeri ve kültürel olarak etkisini arttıran Rus nüfuzunun gösterdiği öncelikli hedef burada iskan eden Müslüman ve Türk nüfus olmuştur (Mccarthy 1998).

Panslavizmin tarihini esas olarak 16. ve 17. yüzyıllara kadar indirmek mümkün olsa da siyasi bir kimlik ve güç kazanmaya başlaması Fransız İhtilalinin doğurduğu Ulusçuluk fikri ve 19. yy'da Rusya'nın kuvvetlenmesi ile gerçekleşmiştir (Kohn 2007). 1853 yılında Avrupalı güçler ile Rusya arasında meydana gelen Kırım Savaşı Rusya'nın Panslavist harekete ağırlık vermesine sebep olmuştur. Bundan sonra Rusya özellikle Avusturya – Macaristan ve Osmanlı topraklarındaki Slav unsurların bağımsızlıklarını

gerçekleştirerek kendilerine bağı devletlerin oluşmasını sağlamaya çalışmıştır (Evans 2006). Böylece bir yandan Akdeniz'e kendilerine bağı küçük devletlerin varlığı ile daha rahat ulaşırken Avusturya – Macaristan toprakları içinde varlıklarını sürdüren Slavların yaratacağı tehlike ile de Balkanlar'daki Avusturya – Macaristan nüfuzunu dengelemeye çalışmıştır.

Rusların özellikle Bulgarların ulusal uyanışını canlandırmak için eğitim konusunda ağırlık verdiği bilinmektedir. 19. yüzyıl Bulgar aydınlarının büyük bir kısmı önce kendi dillerinde Bulgaristan'da eğitim gördükten sonra yüksek öğrenimlerini tamamlamak için Rusya'ya gittikleri bilinmektedir (Ergenç 1989). Aynı durum hiç şüphesiz Sırbistan için de geçerlidir.

19. yüzyılda Rusya bir yandan Balkanlar'daki bütün Slavları milli uyanışları için desteklerken bir yandan da ulusal bir devlet kurma amacıyla Bulgarları açık bir şekilde kayırmıştır. Zira Rusların nihai amacı olan sıcak denizlere Türk boğazlarını baypas ederek inmeleri ancak Tuna'dan Ege denizine uzanan Büyük bir Bulgar devletinin varlığı ile mümkündür. Ancak Rusların istediği doğrultuda büyük Bulgar devletinin kurulmasının önündeki en büyük engel Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslüman nüfusun toplam nüfusun yarısından fazlasını oluşturmasıdır olmalıdır. Bu nedenle Bulgaristan'ın fiilen bağımsızlığını kazandığı 1877 Osmanlı – Rus harbi aynı zamanda Bulgaristan'dan ilk kitlesel göçlerin yaşandığı dönemdir. Ruslar, Bulgaristan topraklarını işgal ederken bir yandan arkalarında kendilerine tehdit oluşturacak silahlı bir direnişle karşılaşmamak için diğer yandan da göçmenlerin Osmanlı Ordusunun sevk yollarını tıkaması için Türk ve Müslümanları göç ettirmek zorunda bırakmıştır (Mccarthy 1998).

Osmanlı – Rus harbinin sonucunda Ruslara Makedonya üzerinden Ege Denizine inmesine olanak tanıyan Büyük Bulgaristan'ın kurulmasını onaylayan 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos antlaşması bölgedeki Avusturya – Macaristan, Almanya ve İngiltere'nin çıkarlarını zedeleyeceğinden Rusların daha küçük bir Bulgaristan'ı kabul etmek zorunda bırakan Berlin antlaşması imzalanmıştır (Şekil 7). Berlin antlaşması ile Bulgaristan tahtına Alexander Battemberg getirilmiştir. Habsburg monarşisinin bir ferdi

olan Battemberg aynı zamanda amcası olan Rus Çarı ile 1877 yılındaki savaşa katılmıştır. 29 Nisan 1879 tarihinde Bulgaristan prensi olarak taç giyen Battemberg'in Rusya tarafından yönlendirilen bir kukla yönetiminin parçası olma arzusuyla desteklendiği açıktır. Battemberg Rusya'nın yardımıyla 9 Mayıs 1881 tarihinde yönetimi kesin olarak ele geçirmesinin ardından 31 Temmuz 1881'de ülkenin demokratik anayasasını 7 yıllığına askıya almak istemiş ancak bu Bulgar politikacıların kızgınlıklarının artmasına ve gerçek iktidarın Rus generallerinin eline geçmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Battemberg Bulgar meclisini yeni bir anayasanın hazırlanması için tekrar toplayarak Rusya ile Bulgaristan arasında kopukluğa neden olan Bulgar ulusal farkındalığını arttıracak yeni politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu yeni süreçte Rus generaller tarafından arındırılmış Bulgaristan ordusunun Sırlar tarafından gerçekleştirilen saldırıyı geri püskürtüp Piro't'a kadar ilerlemesi ve 1885 yılında Güney Bulgaristan'ın kendi topraklarına bağlanmasını başardığı halde hem Rusya'nın hem de Almanya'nın desteğinden mahrum kalması 8 Eylül 1886 yılından tahtından feragat etmesiyle sonuçlanmıştır.

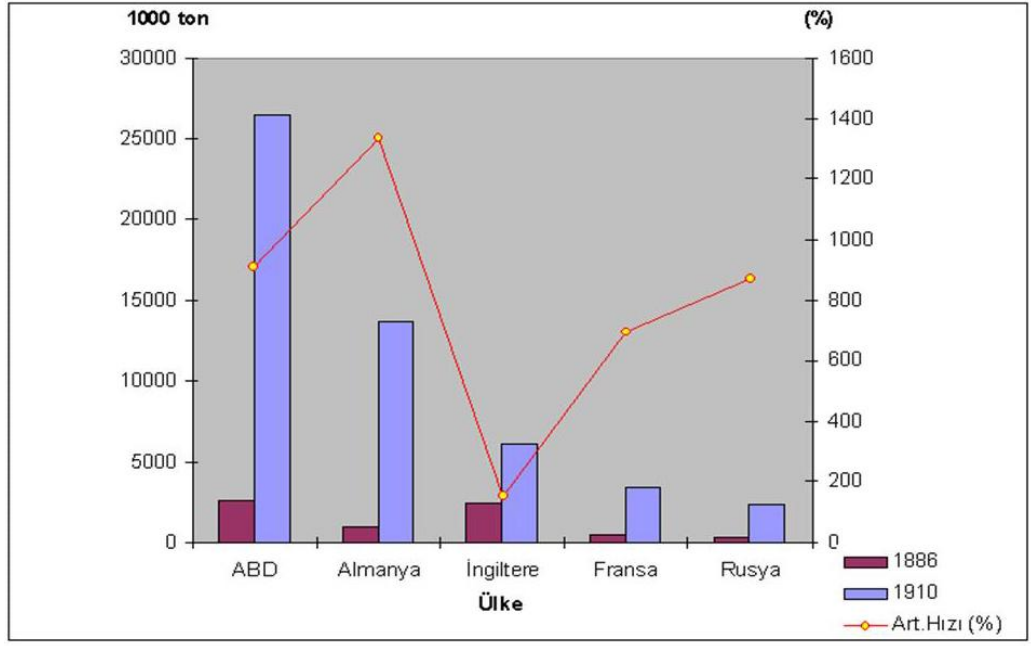
Şekil 7 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos antlaşmasına göre kurulan Büyük Bulgaristan devleti

Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı bu ilk dönemlerinde Bulgaristan tahtı üzerinden gerçekleşen nüfuz mücadeleleri Bulgaristan'ın nüfuzu altına girdiği ülkeler arasında gelgitlere neden olmakla birlikte Bulgaristan'ın daha çok Rus etkisinde kaldığı ve savaş esnasında izlenen göç ettirme politikalarının devam ettiği açıktır. Ancak bu dönemde gerek Rus gerekse de Avusturya – Macaristan imparatorlukları dikkatlerini taht ve iktidar mücadelelerine yönelttiklerinde göç miktarlarının daha sonraki dönemlere göre nispeten azaldığı söylenebilir.

1.3.2. Avusturya – Macaristan ve Alman İmparatorlukları'nın Balkanlardaki nüfuz mücadelesi

19. yüzyıl özellikle Napolyon ordularının yenilgiye uğratılmasının ardından Orta Avrupa'da Avusturya – Macaristan ve Alman imparatorluklarının yıldızının parlamaya başladığı dönem olmuştur.

Diğer Batı Avrupa devletlerine göre nispeten geç bir tarihte ulusal birliğini sağlayan Almanya öncelikle dönemin ileri güçleri ile rekabet gücünü arttırabilmek adına kendisini sanayisini adamaya adanmıştır. Sanayileşme hamlesini büyük bir başarı ile gerçekleştiren Almanya (Şekil 8) üretimini arttırabilmek için yeni hammadde kaynaklarına ve pazarlara ihtiyaç duyduğunda yüzünü ilk önce Rusya'ya ve Afrika ülkelerine çevirmiş fakat Afrika'da büyük zahmetlerle edindiği sömürgelerinin maliyetini yüksek olması ve Rusya'nın da kısa bir süre içinde gelişerek Almanya için bir pazardan ziyade rakip olmaya başlaması Almanya'nın dikkatini Osmanlı İmparatorluğu ve onun Balkanlar'daki topraklarına yöneltmiştir (Ortaylı 1983).

Şekil 8 1886 ve 1910 yıllarında önde gelen sanayileşmiş ülkelerin demir çelik üretimleri ve artış hızları

Almanya'nın Balkanlar'a doğrudan ulaşımını sağlayabilecek tek doğal müttefiki olan Avusturya – Macaristan imparatorluğu için Balkanlar'ın ekonomik öneminin yanı sıra ülkesinde barındırdığı Slav ve Ortodoks ulusların varlığı sebebiyle siyasal önemi de bulunmaktadır. Balkanlar'da arkalarında güçlü bir Rusya'nın bulunduğu yeni oluşacak Slav devletlerin varlığı Alman ve özellikle de Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nu sadece ekonomik olarak tehdit etmeyecek aynı zamanda kendi sınırları içindeki ayrılıkçı Slavlar üzerinde de olumsuz etkilerde bulunacaktır. Nitekim Panislavist hareketin Avusturya – Macaristan topraklarında bulunan Prag'ta ortaya çıkması da bunu açıkça göstermiştir (Kohn 2007).

Balkanlar üzerinde nüfuzunu arttırmak isteyen Avusturya – Macaristan, Almanya ve Rusya'nın 19. yüzyıldaki genel durumlarına baktığımızda iki farklı Jeopolitik odağın Balkanlar'da yaşayan etnik ve dinsel unsurların demografik yapısı üzerinde nasıl değişiklikler arzuladıklarını tahmin etmek zor değildir. Rusya Balkanlar'da Slav ve Ortodoks unsurun ağırlıkta olduğu ve kendi etkisinde kalan yeni devletler arzularken

Avusturya – Macaristan ve Almanya'nın ise bunun aksine Rus etkisini dengeleyebilecek Müslüman unsurların varlığı lehine bir politika izleyeceği açıktır.

2. BÖLÜM: BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bulgaristan Türklerinin Türkiye'deki yerleşmelerini ve göç sürecinin günümüzde geçirdiği evrimi anlayabilmek için Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik “soydaş” göçlerinin tarihsel süreç içerisinde genel gelişimini bir bütün olarak ortaya koymak 1989 yılında ve sonrasında yaşanan göç olayını bu bütünün içindeki yerini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun Balkanların fethinin ardından yaşadığı geri çekilme süreci Osmanlı devleti ve Türkiye Cumhuriyeti için beraberinde göç problemini de getirmiştir. Zira Balkanlar'da kaybedilen her toprak parçası oradan kopup gelen göçmen kitlelerini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı döneminde Türklerin asıl meskun olduğu alan olan Rumeli yarımadasının 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı'nın elinden çıkması bu tarihten günümüze kadar devam eden göçlere sahne olmuştur. Yüzyılı aşkın bir süredir Balkanlarda devam eden göçlerin temel nedenlerinden biri Balkanlardaki ulusal devlet sınırları ile o sınırlar içinde yaşayan nüfusun etnik ve ulusal özelliklerinin o devletin sınırları ile uyuşmamasıdır. Yarımada etnik azınlıklar ve onların göçü sorunu Osmanlı imparatorluğunun dağılmasının ardından kurulan ulusal devletlerin bağımsızlığını ilanı ile ortaya çıkmıştır. Bulgaristan ve Türkiye arasındaki göç ilişkisi Birinci Dünya Savaşı'na kadar çift yönlü olurken daha sonra göç tek yönlü olarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik gerçekleşmeye başlamıştır. Bu tek taraflı göç ilişkisi ve Bulgaristan'da kalan Türk azınlık Bulgaristan ve Türkiye arasındaki tüm müzakereler, ikili anlaşmalar ve sözleşmelerde baskın unsur haline gelmiştir. Bulgaristan'daki Türklerin sayısı yüzyılı aşkın süredir meydana gelen göçler ve ülke içerisindeki yer alan başka etnik grupların (Tatarlar ve Gagavuzlar gibi) da Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan nüfus sayımlarında Türk nüfusuna dâhil edilmesi ile farklılıklar göstermektedir (Çizelge 1 - Çizelge 2), (Алабѡз 2002).

<i>Yıl</i>	<i>Türk Nüfusu</i>	
1878	466000	% 26,0
1880	523099	
1887	607331	% 19,0
1905	488010	
1920	600000	% 10,0
1946	675000	% 9,6
1956	656025	% 8,6
1965	746755	% 9,2
1992	800052	% 9,4
2001	746664	% 9,4

Çizelge 1 Bulgaristan'daki Türk nüfusu (Стоянов 1998)

<i>Yıl</i>	<i>Göç Edenlerin Miktarı</i>
1878 - 1912	350 000
1912 - 1925	100 000
1928	11 000
1929	11 568
1930	1 648
1931	2 148
1932	1 452
1933	680 – 1 382
1934	3 740
1935	5 672
1936	11 730
1937	10 000 – 13 490
1938	16 000 – 20 452
1939	15 458
1948	45
1949	1 528
1950	55 746
1951	98 262
1952 - 1968	23
1969 - 1977	52 392
1978	62 000
1989	310 000 – 370 000
1989 - 2001	16 000

Çizelge 2 1878 – 2001 yılları arasında Bulgaristan'dan göç eden Türk nüfusu (Стоянов 1998)

Bulgaristan göçleri tarihsel süreç içerisinde süreklilik göstermişse de göç edenlerin miktarları bazı dönemlerde artmış bazı dönemlerde ise tamamen durmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar göç edenlerin miktarının 1878–1944, 1950–1951, 1969–1978, 1989 ve sonrasında arttığı görülmektedir (Çizelge 2). Her dönemin göç dinamikleri ve gerekçeleri farklı olsa da 1990'lara kadar meydana gelen göçlerin temel nedeni Bulgar hükümetinin ülkedeki Türklerin ülkenin demografik kompozisyonundaki nüfus payını düşük tutma çabası olmuştur. 1990'larda devlet güdümü ve kontrolündeki ekonomik sistemin çöküşü ile yaşanan kriz bu kez sadece Türkler için değil aynı zamanda ülkede yaşayan Bulgarlar için de göç etmek için itici bir faktör olmuştur. Bu nedenle Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik yaşanan göç sürecini 1990 öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmak mümkün olmakla birlikte göç olayının daha ayrıntılı tahlilini yapabilmek için 1990 öncesi göç dalgalarını ayrı ayrı ortaya koymak gerekmektedir.

2.1. 1878 - 1912 Yılları Arası Göçler

Türk nüfusunun Bulgaristan topraklarından Türkiye'ye yönelik gerçekleştirdiği ilk göçler 1877-1878 yılı Rus-Türk Savaşı esnasında başlamıştır. Savaş esnasında McCarthy'ye göre (1998) bir buçuk milyon Türk ve Müslüman (Türklerin dışında Müslüman Bulgarlar, Gagavuz, Çerkez ve Tatarlar) Bulgaristan'ı terk etmiştir.

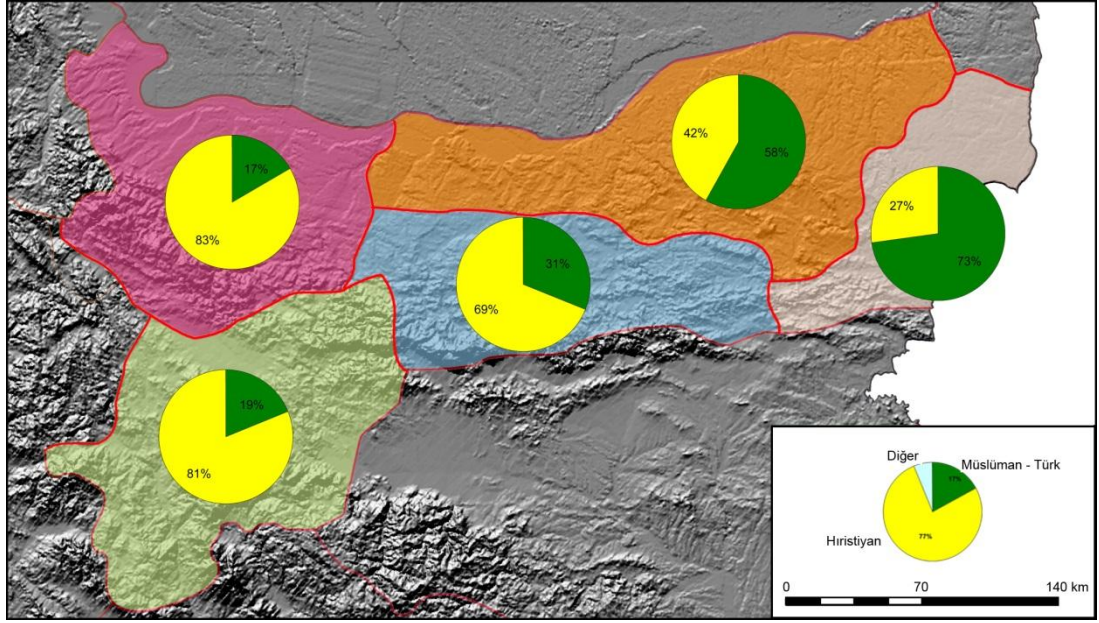
1874 Osmanlı Nüfus Sayımları ve 1888 yılında Bulgaristan'ın Bulgaristan Prensiği ve Doğu Rumeli için yaptığı nüfus sayımlarını karşılaştırdığımızda 1877 Osmanlı Rus Savaşının özellikle Kuzey Bulgaristan için etkilerini açık bir şekilde görmek mümkündür (Çizelge 3 - Çizelge 4; Şekil 9 - Şekil 10).

	<i>Müslim</i>	<i>Gayri Müslim</i>	<i>TOPLAM</i>
<i>Ruşuk</i>	164.889	119.619	284.508
<i>Vidin</i>	27.761	138.411	166.172
<i>Sofya</i>	34.736	147.954	147.954
<i>Tırnova</i>	62.091	138.128	200.219
<i>Varna</i>	44.878	16.701	61.579
	334.355	560.813	860.432

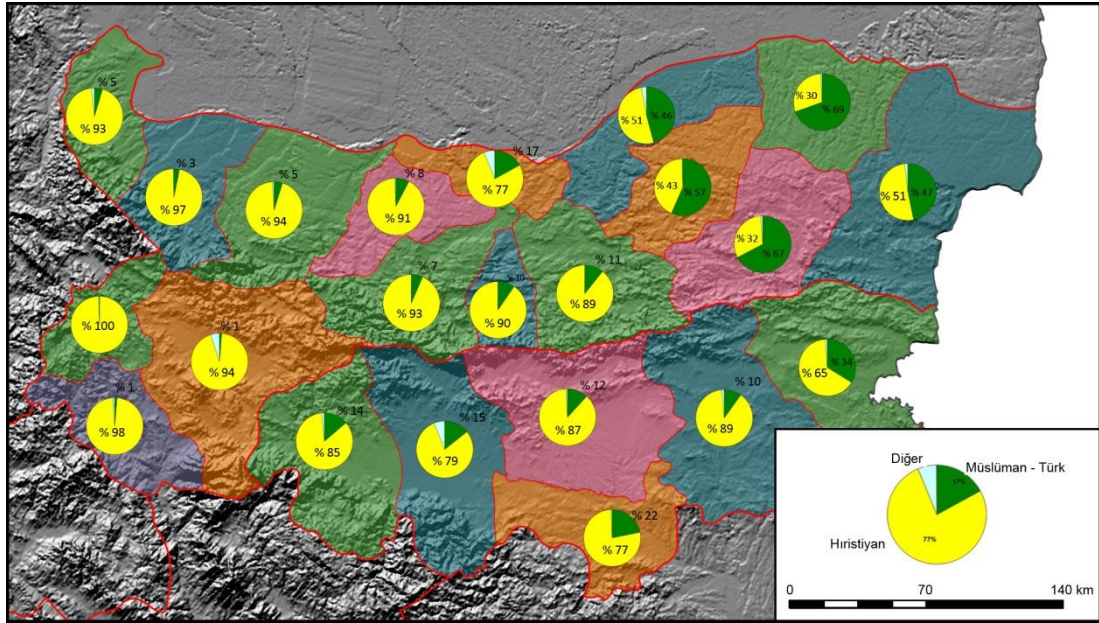
Çizelge 3 1874 Osmanlı Nüfus sayımlarına göre Tuna vilayet sancaklarında Müslim ve Gayri Müslim nüfus

	<i>Ortodoks</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Diğer</i>	<i>Toplam</i>
<i>Burgaz</i>	71816	37363	1184	110363
<i>Varna</i>	106278	96726	3660	206664
<i>Vidin</i>	108290	5556	1853	115699
<i>Vratza</i>	84168	2947	347	87462
<i>Köstendil</i>	158570	2421	1948	162939
<i>Loveç</i>	110920	7971	119	119010
<i>Lom</i>	107334	5818	1071	114223
<i>Plovdiv</i>	179675	32802	13536	226013
<i>Plevne</i>	84262	7263	515	92040
<i>Razgrad</i>	52831	69160	379	122370
<i>Rahovo</i>	77736	8939	106	86781
<i>Ruşuk</i>	79356	70664	4414	154434
<i>Sviştov</i>	69691	15595	5590	90876
<i>Sevlievo</i>	84674	9217	57	93948
<i>Silistre</i>	32092	74605	940	107637
<i>Sliven</i>	143166	16031	2106	161303
<i>Sofya</i>	170580	2725	8942	182247
<i>Eski Zağra</i>	177259	24332	1805	203396
<i>Pazarcık</i>	115911	18893	1894	136698
<i>Trin</i>	75611	187	253	76051
<i>Tırnovo</i>	182926	22162	256	205344
<i>Haskovo</i>	95680	26858	630	123168
<i>Şumnu</i>	55545	117980	2184	175709
TOPLAM	2424371	676215	53789	3154375

Çizelge 4 1888 yılında illere göre Bulgaristan'da Ortodoks ve Müslüman nüfusun illere göre dağılımı

Şekil 9 1874 yılı Osmanlı Nüfus sayımlarına göre Tulça hariç Tuna vilayet sancaklarında Müslim ve Gayri Müslim Nüfus

Şekil 10 1888 Bulgaristan nüfus sayımlarına göre Bulgaristan'da Hristiyan ve Müslüman nüfusun illere göre oranı

Osmanlı – Rus harbi sonrası Bulgaristan'dan yaşanan göç dalgası öncelikle şehirlerde yaşayan memurları ve aydın kişileri etkilemiş ve göçün neticesinde Türklerin sosyal yapısında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Bulgaristan devleti sınırları

içinde genellikle kırsal karakterli tarımla uğraşan nüfus kalmıştır. Маева'ya göre (2006) önceleri yönetim yapısında bulunan Türklerin yönetimden uzaklaştırılarak izole edilmesi onların göç etmelerinin temel nedenidir. Bulgaristan bağımsızlık mücadelesinde önemli bir yeri olan Nisan ayaklanması (20 Mayıs 1876) ve 93 harbinin ardından Bulgaristan'da artan Türk karşıtı motivasyon da göçün bir diğer önemli sebebini teşkil etmiştir. Diğer yandan iktidardaki Bulgarlar savaşın bitiminin ardından kendi doğdukları yerlerde yaşama isteği ile geri dönen Müslüman nüfusu bilinçli olarak engellemişlerdir (Şimşir 1986). Bu faktörlerin etkisiyle Bulgaristan'daki Türklerin sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Bütün bu olumsuzluklara karşılık yeni Bulgar devleti sınırları içinde yine de 466 000 civarında kişi kalmıştır (Çizelge 1).

Osmanlı-Rus savaşı esnasında Bulgaristan'dan kaçanların bir kısmının geri dönmesiyle Türk nüfusunun sayısı bir miktar çoğalmış ve 1880'de 523 099 kişiye, 1887'de ise 607 331 kişi ulaşmıştır (İpek 1999). Daha sonraki yıllarda devam eden göçlerin sonucunda 1905 yılında Türklerin sayısı 488 010'a kadar düşmüş ancak bu tarihten sonra yeniden artmaya başlamıştır. Стоянов'a (1998) göre Türk nüfusunun göç etme istekleri kişiden kişiye farklılık göstermektedir, ancak göç etme isteklerinin ardında yatan temel etmen Bulgaristan'da değişen yaşam biçimine uyum sağlayamama, Hristiyan normlarına uyum göstermeme, ve yeni Bulgar devletinde modernleşme ve Avrupalılaşma süreçlerinin hızlanmasıdır. Маева (2006) Стоянов'un bu görüşünü desteklemek amacıyla Bulgaristan'daki Müslüman nüfusunun korunması için haklarının 1909 tarihli İstanbul antlaşması ile sabitlendiğini, bu antlaşma ile Müslüman vakıf ve dini organizasyonların sorunlarının ayarlandığını belirtmektedir. Öte yandan Bulgaristan aynı antlaşma ile Türk nüfusunun dini, kültürel ve hukuksal haklarını korumakla yükümlendirilmiştir. Buna karşılık söz konusu antlaşmalara her zaman uyulmadığı ve Türk azınlığa yönelik baskıların yapıldığı da çeşitli kaynaklarda gösterilmektedir (Şimşir 1986). Neticede 1878 – 1912 yılları arasında Bulgaristan'dan toplam 350 000 Müslüman göç etmiş, bunlardan 100 000'i 1884 yılına kadar ülkeden ayrılmıştır (Василева 1992).

Стоянов (1998) Bulgaristan nüfus sayımlarına dayanarak Bulgaristan'daki Türk nüfusuna ait verdiği rakamlara baktığımızda (Çizelge 5) Türk nüfusunun 1880 ile 1887 yılları arasında mutlak olarak arttığı fakat toplam nüfus içerisindeki oranının düştüğü görülmektedir. Zira bu dönemde Bulgaristan prensi Battenberg üzerinden gerçekleştirilen nüfus mücadeleleri dikkatleri Türk ve Müslüman nüfusu kendi üzerine çekmiştir. Öte yandan bölgenin etnik demografik kompozisyonu da Bulgar nüfus lehine döndüğünden Türk ve Müslüman nüfusun varlığı artık eskisi gibi Bulgaristan devletinin varlığı için bir tehlike olarak algılanmamış olmalıdır.

<i>Yıl</i>	<i>Türklerin Sayısı</i>	
1878	466.000	26%
1880	523.099	
1887	607.331	19%
1905	488.010	
1920	600.000	10%
1946	675.500	9,61%
1956	656.025	8,62%
1965	746.755	9,19%
1992	800.052	9,44%

Çizelge 5 Bulgaristan'daki Türklerin sayısı (Стоянов 1998)

Battenberg'in Bulgaristan tahtından çekilmesinin ardından Habsburg monarşisinden bir başka isim I. Ferdinand Bulgaristan prensi olarak taç giymiştir. Ferdinand, Battenberg'in işlediği hataları işlemeyerek Rusya ve Avusturya – Macaristan'ın her biriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Jelavich 2006). Battenberg döneminin başbakanı olan Stambolov'un yerine 1894 yılında başbakan olan Konstantin Stoilov döneminde Bulgaristan Makedonya'da faaliyet gösteren Makedon Devrim Örgütü'nü (VMRO) desteklerken bir yandan da Rusya ile ilişkilerini düzelterek yeniden eski dostlarının desteğini kazanmaya çalışmıştır. Bu dönemde Ayastefanos antlaşması ile önce kendilerine verilen ancak Berlin antlaşması ile kendilerinden alınan Makedonya'yı Bulgaristan'a katmak için yeni girişimlerde bulunulmuştur. 1890'lardaki

mevcut siyasi durumdan memnun olan Avusturya – Macaristan’ın desteklemeyeceği açık olan bu girişimlerin Rusya’nın desteği olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Makedonya’nın Bulgaristan’a dahil olması durumunda buradaki Müslüman ve Türk nüfusun bütün Bulgaristan’daki demografik yapıyı yeniden Türklerin lehine çevireceğinden Bulgarların Türk ve Müslüman göçünü hızlandırdıkları anlaşılmaktadır. Diğer yandan ülkenin kalkınmasında bütün maddi yükü üzerinde taşıyan ve yeni vergilerle karşı karşıya kalan Bulgaristan köylülerinin 1899 ve 1900 yıllarında yaptıkları gösterileri arttırmışlardır (Jelavich 2006). Göç ettirilen Türklerden geriye kalan toprakların Bulgar köylülerine verilerek köylülerin hoşnutsuzluğunu azaltacağı düşüncesi de hiç şüphesiz bu dönemde göçleri hızlandırmıştır. Стоянов’un (1998) verdiği rakamlar bu dönemde göçün hızlandığını açık bir şekilde göstermektedir (Çizelge 5). 1887 yılında 607,331 olan Türk nüfusu 1905 yılına gelindiğinde 488,010’a kadar düşmüştür. (Şimşir 1986) Bulgaristan istatistiklerinden aldığı rakamlara göre 1893 – 1902 yılları arasında Bulgaristan’dan toplam 70.603 kişinin göç ettiğini ifade etmektedir (Çizelge 6).

<i>Yıl</i>	<i>Göç Miktarı</i>
1893	11460
1894	8837
1895	5095
1896	1946
1897	2801
1898	6640
1899	7354
1900	7417
1901	9339
1902	9714
TOPLAM	70603

Çizelge 6 Bulgaristan istatistiklerine göre Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelik göçler (Şimşir 1985)

1902 yılından Balkan Savaşlarına kadar olan dönem içerisinde gerçekleşen göç miktarı ile ilgili elimizde bilgi bulunmadığından Balkan savaşlarına kadar ne kadar

kişinin göç ettiğini bilmiyoruz. Ancak söz konusu dönemde Ferdinand yönetimindeki Bulgaristan'ın Makedonya ve Trakya'ya yönelik yayılmacı politikalarını devam ettirmesine dayanarak 1893–1902 yılları arasında her sene ortalama 7000 kişinin Balkan Savaşlarına kadar devam ettiğini varsayabiliriz.

2.2. 1912 - 1933 Dönemi Göçler

Müslüman köylü ve Müslüman kentliler üzerindeki etkisi bakımından Balkan Savaşları, 1877 – 78 Osmanlı Rus savaşında görülenlere benzer etkiler yaratmıştır (Mccarthy 1998). Her iki savaşta, öldürme, ırza geçme ve soygunlar Türklerle diğer Müslümanları, evlerinden baskınlarından söküp ayırmış, Osmanlı İmparatorluğunun elinde kalabilmiş ülkelere sürmüştü. Her iki savaşta, işin bitiminde görülen sonuç, Müslüman nüfusun azalması ve nüfus çoğunluğu Hristiyan olan devletlerin kurulması idi (Mccarthy 1998). Balkan savaşlarında göç eden nüfus konusunda kesin bir rakam bulunmasa da Bilal Şimşir 1912-1913 yılları arasında yaklaşık 440.000 kişinin Türkiye'ye göç ettiğini belirtmektedir (Şimşir 1985).

Balkan Savaşları esnasında Bulgaristan ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesiyle göç dalgaları yeniden şiddetlenmiştir. 1912–1925 yılları arasında Bulgaristan'daki askeri idarenin Türk nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde uyguladığı baskı politikaları sebebiyle onbinlerce Türk Bulgaristan'ı terk etmiştir. Türk köylerin çoğu talan edilmiş ve yakılmış, camiler kiliseye çevrilmiş, türbeler yem depolarına dönüştürülmüştür (Стоянов 1998). Bununla birlikte göç hareketleri farklı yıllarda farklı hızlarda gerçekleşmiştir. Örneğin БЗНС (Bulgaristan Halk Tarım Birliği) yönetimi zamanında göçlerde düşüş gözlenmiştir. Bu dönemde göçlerdeki düşüşün temel nedeni Aleksandır Stamboliyski (Александър Стамболийски) hükümetinin Türk nüfusuna ve ülkedeki diğer azınlıklara yönelik uyguladığı ılımlı politikalarıdır. Aleksandır Stamboliyski döneminde yayımlanan Türk gazetelerinin sayısı çoğalmış ve Türk azınlığın temsilcilerinin ülkenin yönetsel yapısına katılımları güçlenmeye başlamış, Bulgaristan Türklerini temsil eden siyasi partilerin faaliyetleri genişlemiştir. Bulgaristan'ı bir tarım devleti olarak gören ve ülkedeki köylülerin yaşam koşullarını iyileştirmek için radikal

politikalar yürüten Aleksandır Stamboliyski hükümetinin Yugoslavya ile ilişkilerini düzeltmek amacıyla imzaladığı Niş Antlaşmasının* ardından gerçekleşen 9 Haziran 1923 tarihindeki darbeden sonra göç eden Türklerin sayısı çoğalmıştır. Göçün artmasının temel nedeni iktidara gelen Narodn Sgovor (Halkın Sözü - *Народен Сговор*) partisinin Müslümanlara uygulanan sübvansoyların, azınlık okullarına tanınan özerkliklerin kaldırılması, azınlık gazetelerinin büyük bir kısmının kapatılması ve Türk azınlığının temsilcilerinin dağıtılmasına yönelik baskıcı politikaları olmuştur. Göç dalgasının artmasında bu dönemde yaşanan ekonomik kriz ve açlık (Ялъмов 2002) da etkisini göstermiştir. Türkiye Cumhuriyetinin 1923 yılında kurulmasının ardından ihtiyaç duyulan insan gücünü karşılamak için nüfus artırımına yönelik politikalar uygularken nüfus artışını hızlandırmak için de ülke sınırları dışında bulunan Türk nüfusu Türkiye'ye çekmeye yönelik politikaları uygulamaya sokması Bulgaristan'da yaşayan Türklerin göç etme eğilimini daha da kuvvetlendirmiştir. Bu amaçla uygulanan propaganda Türk milli bilincinin sağlamlaştırılmasında ve ülke sınırları dışında bulunan Türkleri Türkiye'ye çekmede katkıda bulunmuştur (Стоянов 1998). 1925 yılında imzalanan Bulgar-Türk mübadele anlaşmasının imzalanması da göç miktarının artmasına neden olmuştur (Манчев 1995). 1923 yılındaki darbenin ardından göç miktarında gözlenen artış 1928 – 1934 yılları arasında düşmüştür.

2.3. 1877 - 1878 Osmanlı – Rus Harbi ve Balkan Savaşları Sonrasına kadar Göçmenlerin İskanı

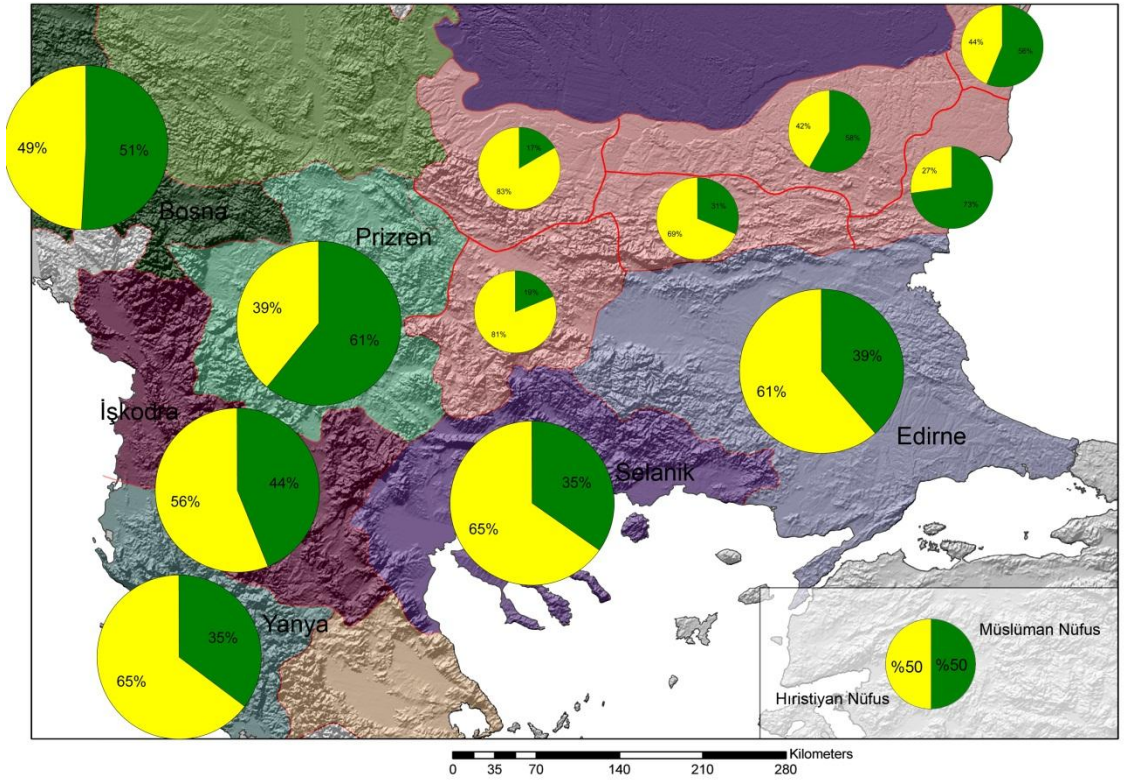
18. yüzyılın ikinci yarısından 20. yy'ın ilk yarısına kadar toprak kaybeden Osmanlı İmparatorluğu bir yandan kaybettiği topraklarla ilgilenirken diğer yandan bu topraklardan gelen göçmenlerin iskanı sorunu ile de karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 19. yüzyılda göçlerin artmaya başlaması ile 1860 yılında Muhacirin Komisyonu kurulmuş ve devlet bu tarihten sonra iskan siyaseti ile daha sistemli olarak ilgilenmiştir (Eren 1966).

* Söz konusu antlaşma Bulgaristan Milliyetçilerinin üzerinde hak iddia ettiği Makedonya'yı fiili olarak Sırbistan'a bırakıyor ve Makedonya'da faaliyet gösteren Bulgar çetecilere yardımı engelliyordu. Niş antlaşmasının imzalanması ülkedeki milliyetçileri Aleksandır Stamboliyski hükümetini değiştirmek için harekete geçirmiştir.

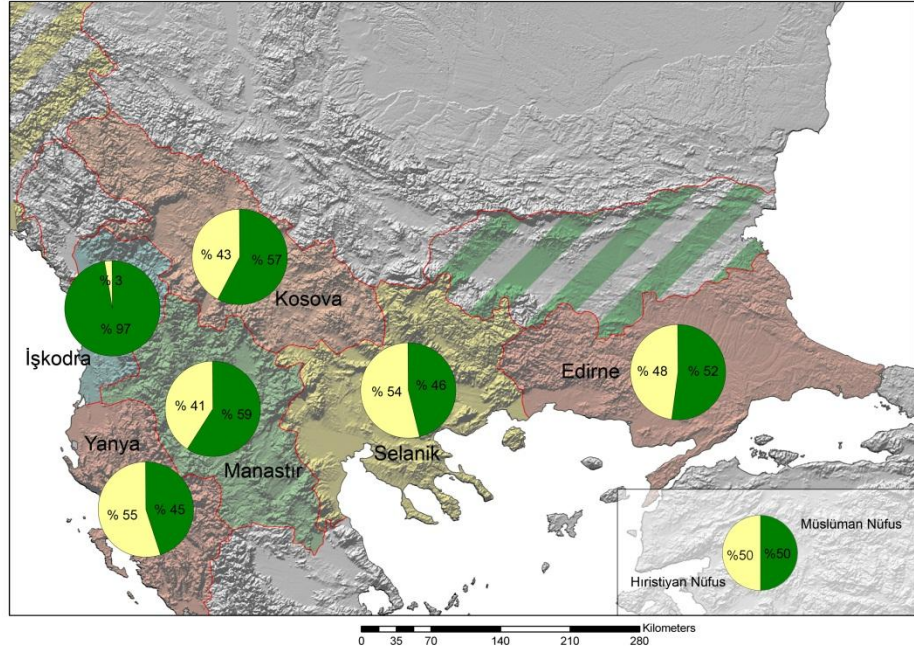
Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar’da ilk ciddi kayıplarını yaşadığı 1877-1878 Osmanlı – Rus harbi sonucunda göç eden toplulukları, özellikle Yanya – Tırhala – Selanik – Edirne – İstanbul arasında kalan köy ve boş arazilere yerleştirerek askeri bir kordon oluşturmaya çalışmıştır. II. Abdülhamit, bu siyasetin başarıya ulaşabilmesi için Rumeli’den Anadolu’ya göçmen sevkini yasaklamıştır (İpek 1999). Osmanlı devletinin bu siyasetini başarısızlığa uğratmak için daha önce Doğu Rumeli’ye göç eden Bulgar ve Rumların Edirne vilayetine geri döndükleri bilindiğinden II. Abdülhamit bölgeye devlete sadık ahalinin yerleştirilmesini istemiştir (İpek 1999). Göçmenlerin Rumeli’de işgal edilmeyen topraklara yerleştirilmeye çalışılmasının bir diğer önemli nedeni de göçmenlerin geliş yolları üzerindeki en yakın yerlere bir an önce yerleştirilmesiyle hem göçmenlerin daha az sorunla karşılaşmalarını sağlamak hem de devlete maliyetini azaltmaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun izlemiş olduğu bu iskan siyasetinin etkilerini Osmanlı Nüfus Sayımlarından izlemek mümkündür. Osmanlı – Rus harbi öncesinde Edirne, Selanik, Manastır, İşkodra ve Yanya vilayetlerinde Müslüman nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının savaş sonrasında 1893 yılında hızla arttığını görmekteyiz (Şekil 11 - Şekil 12). Ancak Osmanlı İmparatorluğunun batı Balkanlardaki vilayetlerine ait 1893 ve 1897 yıllarına ait dinsel grupların toplam nüfus içindeki payını karşılaştırdığımızda dört yıllık bir süre içinde önemli sayılacak oranda demografik yapının Hristiyanlar lehine döndüğü görülmektedir (Şekil 12 - Şekil 13). Balkan vilayetlerinin neredeyse tamamında gözlenen bu durum doğuya doğru gittikçe azalmakta Edirne vilayetinde ise tersine bir durum göstermektedir. Bu durum Osmanlı’nın, her ne kadar Balkanlarda kendi hakimiyetinde kalan topraklardaki Müslüman nüfusun göçünü durdurmaya çalışsa da başarılı olamadığının göstergesidir. Zira 1890’lı yıllar artık Avrupa’nın hasta adamı olarak görülen Osmanlı İmparatorluğunun elinde kalan topraklara özellikle de Makedonya’da hak iddia eden Bulgar, Sırp ve Yunan devletlerinin bölgede gizli olarak yürüttükleri “çetecilik” faaliyetlerini arttırdıkları dönemdir (Jelavich 2006). Batı Balkanlarda Bulgar, Sırp ve Yunan “çetnik” ve komitacılarının yarattıkları huzursuzluk ortamı Müslüman halkı doğuya, kendilerini daha güvende hissedecekleri alanlara

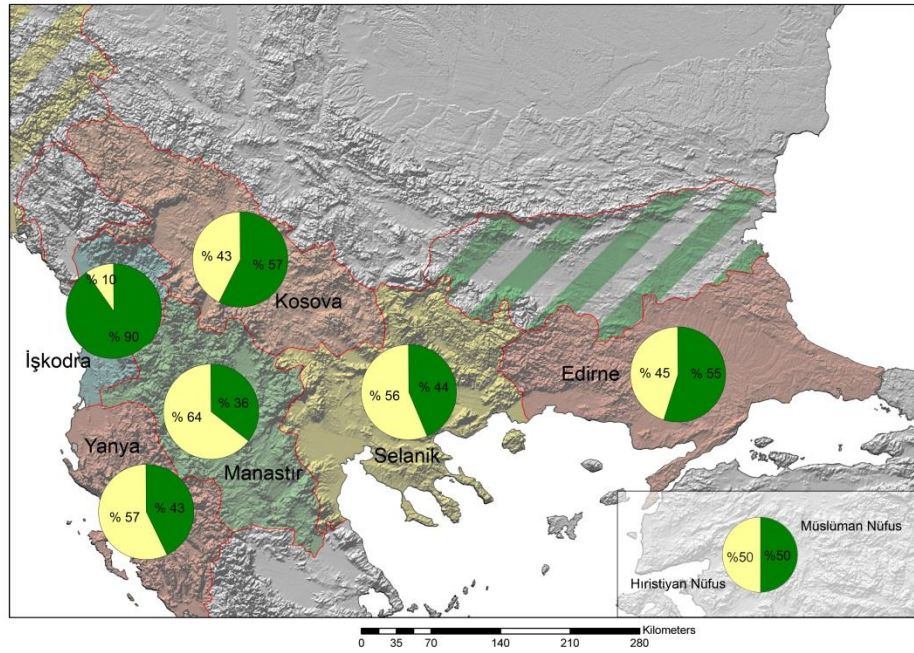
göçünü devam ettirmiştir. Balkanların bu genel durumuna tek istisna Edirne vilayetidir. Edirne vilayetinin İstanbul'a yakınlığı Osmanlı yönetiminin göç konusunda getirdiği yasakların daha iyi uygulanmasını sağladığı gibi buraya yerleşen halkın da kendini daha güvende hissetmesine sebep olmuştur. Bu nedenle Edirne vilayetindeki demografik yapı Müslüman nüfusun lehine değişmiş olmalıdır.

Şekil 11 Osmanlı Nüfus Sayımlarına göre 1874 yılında Osmanlı'nın Balkan vilayetlerinde Müslüman ve Hristiyan nüfusun toplam nüfus içindeki payları

Şekil 12 Osmanlı Nüfus Sayımlarına göre 1894 yılında Osmanlı'nın Balkan vilayetlerinde Müslüman ve Hristiyan nüfusun toplam nüfus içindeki payları

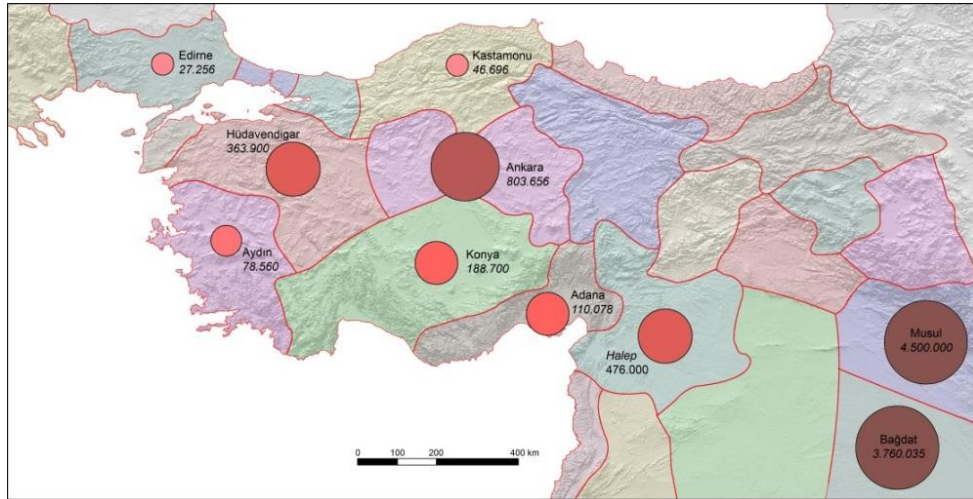

Şekil 13 Osmanlı Nüfus Sayımlarına göre 1897 yılında Osmanlı'nın Balkan vilayetlerinde Müslüman ve Hristiyan nüfusun toplam nüfus içindeki payları

Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar’da elinde kalan vilayetlerin Müslüman nüfusunu arttırmaya çalışırken bir yandan da gelen göçmen kitlesinin büyüklüğü buradaki arazilerin yeni yerleşimcilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceğinin anlaşılması üzerine bir emir ile Osmanlı İmparatorluğundaki vilayetlerde göçmenlerin yerleşmesine elverişli boş arazilerin varlığı tespit edilmiştir (Çizelge 7) (İpek 1999).

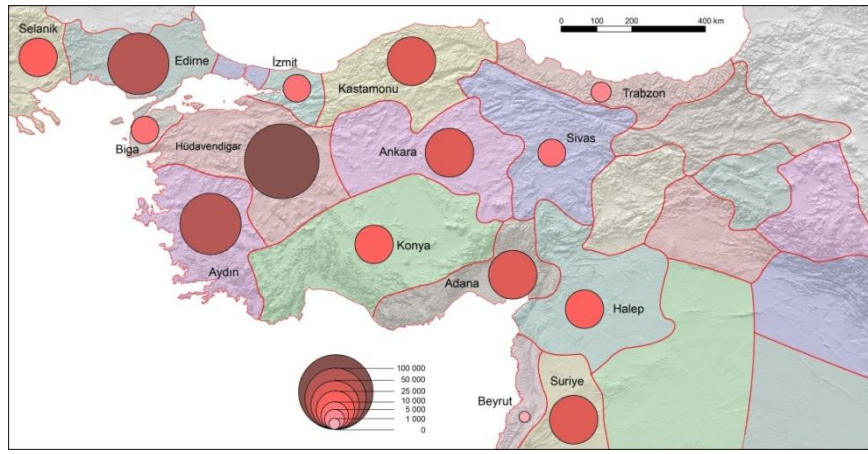
<i>Vilayet</i>	<i>Boş Arazi (dönüm)</i>
Musul	4.500.000
Bağdat	3.760.035
Ankara	803.656
Halep	476.000
Hüdavendigâr	363.900
Konya	188.700
Adana	110.078
Aydın	78.560
Basra	71.000
Kastamonu	46.696
Edirne	27.256

Çizelge 7 1877 – 1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında Balkanlar’dan gelen göçmenler için Osmanlı Hükümeti tarafından tespit edilen yerleşmeye elverişli arazilerin vilayetlere göre dağılımı

Şekil 14 1877 – 1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında Balkanlar’dan gelen göçmenler için Osmanlı Hükümeti tarafından tespit edilen yerleşmeye elverişli arazilerin vilayetlere göre dağılımı (İpek 1999)

Bab-ı Ali'den gelen emir üzerine Osmanlı vilayetlerinin İstanbul'a gönderdikleri göçmen yerleşimine imkan tanıyan boş arazilerin varlığını gösteren tabloya bakıldığında Musul, Bağdat, Ankara ve Halep vilayetlerinin en fazla yerleşime elverişli araziye sahip oldukları görülmektedir (Çizelge 7, Şekil 14) (İpek 1999). Doğudaki boş arazilerin bolluğuna rağmen İpek (1999) yapmış olduğu çalışmada göçmenlerin daha çok Aydın, Hüdavendigâr (Bursa) ve Edirne vilayetlerine yerleştiklerini saptamıştır (Şekil 15).

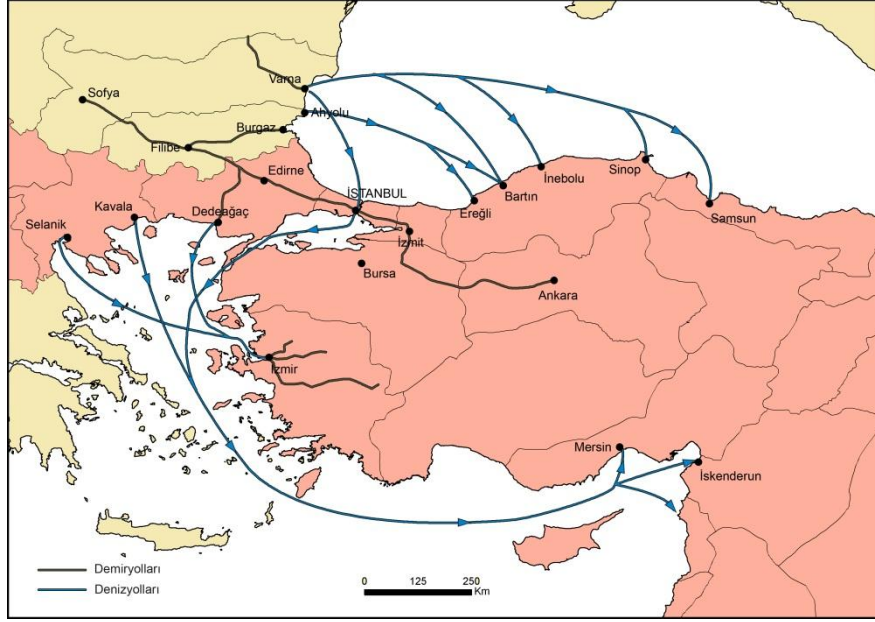

Şekil 15 1877 – 1878 Osmanlı – Rus harbi sonucunda İstanbul'a gelen göçmenlerin dağıtıldıkları vilayetler (İpek, 1999)

Tespit edilen boş arazilerle göçmenlerin yerleştirildikleri yerler arasındaki bu çelişkinin sebebini ancak o dönemin ulaşım olanaklarını anlamakla mümkün olmaktadır. Balkanlar'dan kaçan yüz binlerce Müslüman ilk önce İstanbul'a hücum etmişken göçmen sayısının her geçen gün artması göçmenleri bir an önce Anadolu'daki vilayetlere sevk etme zorunluluğunu doğurmuştur. Gelenler için en uygun yer hem ulaşım imkanları hem de boş arazilerin varlığı sebebiyle Hüdavendigâr vilayetinin Bursa ve Balıkesir sancaklarıdır. İstanbul'a gelen göçmenler bir müddet burada bekletildikten sonra İstanbul'dan gemilerle Mudanya ve Bandırma'ya sevk edilerek daha sonra yerleşecekleri sancaklara gönderilmişlerdir (İpek 1999).

İstanbul haricinde göçmenlerin Balkanlar'daki diğer toplanma alanları Selanik ve Dedeağaç limanlarıdır. Selanik Balkanların batısındaki göçmenlerin yığılma merkezi iken Dedeağaç Balkanlar'ın doğusundan tren yoluyla gelenlerin toplanma alanı olmuştur

(Şekil 14). Selanik ve Dedeğaç'ta toplananlar daha sonra gemilerle en yakın mesafedeki İzmir'e ve nispeten daha uzakta olan Adana, Halep ve Trablus vilayetlerine gönderilmişlerdir. Bu vilayetlerden hiç şüphesiz en çok tercih edileni yakınlığı ve uygun arazilerin varlığı sebebiyle Aydın vilayeti olmuştur.

Şekil 16 Osmanlı – Rus harbinin ardından Balkan göçmenlerinin izledikleri göç yolları

Balkanlar'dan gelen göçmen kitlesinin büyüklüğünün doğurduğu aciliyet ve dönemin elverişsiz ulaşım koşulları gelen göçmenlerin büyük bir bölümünün Edirne, Hüdavendigar ve Aydın gibi vilayetlere yerleştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Günümüze kadar devam eden bu göçlerin ilk kez görüldüğü 1877 – 1878 Osmanlı – Rus harbinin ertesinde yapılan bu iskan faaliyetleri daha sonraki göç dalgaları ile gelecek göçmenlerin de iskanının belirleyicisi olmuştur. Bu ilk göç dalgasının ardından gelen göçmenler yerleşme alanlarını belirlerken daha önce gelenlerin bulunduğu yerlere yerleşmeye özen göstermişlerdir.

Balkan Harbi sonrasında Bulgaristan'dan Osmanlı'nın Anadolu'daki vilayetlerine olan göç hareketleri devam etmekle birlikte 1950'li yıllara kadar gerçekleşen göçlerin iskan özellikleri ile ilgili elimizde veri bulunmamaktadır. Bu dönemde gelen göçmenler

yerleşme alanlarına karar verirken daha önceki göçlerle gelenlerin yerleştikleri alanları tercih etmiş olmalılardır.

2.4. 1934 - 1944 Dönemi Göçler

1934 yılında gerçekleşen 19 Mayıs darbesinin ardından Türk nüfusunun göçünde bir artış gözlenmektedir. Darbe ile iktidara gelen yeni hükümet Türk azınlık üzerinde bazı düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Türk milliyetçi propagandasını sınırlandırma çabasına giren yeni yöneticiler Bulgaristan'daki Kemalist etkiye karşı savaşa başlamışlardır (Петров 2001). Bu dönemde uygulanan politikalarda Bulgaristan'daki Türk okullarında Arap harflerine dönüş ve şeriat hukuk sistemini muhafaza etme uğraşları gözlemlenmektedir. Bulgaristan Türkleri arasında etkinliliği olan ve Bulgaristan Türklerinin etnik kimliklerini ve Türkiye ile bağlarına vurgu yapan "Turan" teşkilâtı gibi organizasyonlar lağvedilmiş, Türk basının etkisi ve hacmi azaltılmış, okulların bir kısmı kapatılmış, yerel Türk nüfusuna karşı baskılar arttırılmıştır (Стоянов 1998). Öte yandan yeni göç dalgasına Ankara propagandasının "bütün Türklerin vatana dönüş çağrısı" etki yaratmıştır. Bu politikalar neticesinde 1935 – 1949 yılları arasında 59 000 ila 67 000 civarında kişi Türkiye'ye göç etmiştir. 1936 -1937 yılları arasında yılda 10 000 kişinin göç ettirilmesi kararlaştırılmışken uygulamada bu sayıya uyulmamıştır. Bu dönemde meydana gelen göçler iki ülke arasında büyük bir sorun yaratmamıştır. Zira Bulgaristan, sınırları dahilindeki istenmeyen Türk ve Müslüman nüfusun oranını düşürürken genç Türkiye Cumhuriyeti ihtiyacı olan nüfus gereksinimini bu göçlerle gelen kişilerden karşılamıştır (Василева 1992).

2.5. 1950 - 1951 Dönemi Göçler

II. Dünya savaşının ardından SSCB ve ABD'nin önderliğinde dünyanın iki kutba bölünmesi ve Türkiye ile Bulgaristan'ın bu iki kutuplu dünyanın farklı safında yer alması Doğu Kutbunun çözüldüğü 1990 yılına kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçlerin belirleyicisi olmuştur. Türkiye'ye yönelik göç hareketi 1944 yılından sonra iktidara gelen komünist rejimin Türkiye ile olan ilişkilerin neticesinde tekrar hızlanmıştır. Komünizmin iktidara geldiği dönemde Türk nüfusu 675 000 civarındadır.

Komünist iktidar da diğer hükümetlere benzer bir şekilde Türk nüfusuna karşılık aşırı çelişkili bir politika yürütmüştür. Komünist iktidarın temel hareket noktası ateist propagandanın hızlandırılmasıdır ki bu sadece Türk ve Müslüman nüfusuna karşı değil, ülkedeki geri kalan nüfusa karşı da yönelik gerçekleştirilmiştir (Стоянов 1999).

Ülkedeki Türklerin Bulgar topluluğu ile bütünleştirilmesinin ilk adımları daha 1944 yılında başlamıştır. Bulgar hükümeti tarafından kurulan Türk Vatan Cephesi (*Отечествен Фронт*) komitelerinin ilk konferansı 1944 yılında düzenlemiştir. Konferansta ileri sürülen bazı istekler geçmiş yıllarda daha önceki hükümetlerden istenilenler ile aynı kalmıştır. Bunlar özel Türk okullarının devlet tarafından desteklenip masraflarının karşılanması, Türkçe gazete yayımına izin verilmesi, SSCB’den Türkçe literatür ithal edilmesidir (Трифонов 1991). Ancak bu istekler Türk devletinin Bulgaristan’da etkisini arttıracak bir araç olarak görüldüğünden yeni Bulgar hükümeti tarafından cevapsız bırakılmıştır.

Bir yıl sonra Bulgaristan İşçi Partisi Komünist Merkez Komitesi (*Централен Комитет на Българската Работническа Партия*), Türk okullarını devletleştirme ve Türkçe kültür faaliyetlerinin yapılmasının genişletilmesini kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Vatan Cephesi (*Отечествен Фронт*) komitelerinde aydınlanma komisyonları kurulmuştur, SSCB’den alınan Türkçe literatür Türkler arasında yayılmıştır. Vatan Cephesi Türkçe gazete çıkarmak ile görevlendirilmiştir. Komünist iktidar tarafından gerçekleştirilen bütün bu faaliyetler Türk azınlığın üzerindeki dini etkiye karşılık lâik etkinin güçlendirilmesi, Türk milliyetçi propagandasının ve Türkiye’nin ülke iç işlerine karışmasının sınırlandırılması amacını taşımaktadır.

Türk nüfusuna karşı yürütülen politikalarda 1948 yılında da değişiklikler olmuştur. “Beşinci Kol” argümanı Bulgar Komünist Partisi’nin (*БКП*) Merkez Komitesi oturumunda gayet açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu oturumda Georgi Dimitrov, “Sınırlarımızda ileride tehlikeli olabilecek Bulgar olmayan nüfus bulunmaktadır, bunlar orada var oldukça bizim için sıkıntı yaratacaklardır. Onları oradan uzaklaştırmadıkça ve

başka yerlere yerleştirmedikçe bu durum parti ve hükümet olarak önümüzde bir sorun olarak duracaktır.” (Карамихова 1997).

1949 yılının baharında Türkler arasında yeni bir kitlesel göç hareketi başlamıştır. Dobri Terpeşev (*Добри Терпешев*), Bulgar ve Türklerin birlikte yaşadığı bölgelerde, Türk azınlığın çocukların okullarda Kuran’ı öğrenmemesi, Türk kadınlarını toplum hayatına katılmak istememesi, TKZS’nin (*ТКЗС - Emekçi Tarım Kooperatifleri Mülkiyeti*) kurulması ve kamulaştırmayı gerçekleştiren beş yıllık kalkınma planının göçün sebepleri arasında sayarken göçün arkasındaki temel motivasyonun “kendi vatanına gitmek” arzusu olduğunu ortaya koymuştur (Карамихова 1997).

1950-51 göçünün hasat döneminde başlaması Bulgar yöneticilerinin bunun arkasında Ankara’nın gizli faaliyetleri olduğunu düşünmeye iterken, göç hareketinde köylülerin kendi aralarındaki kolektifleşme iktidar tarafından rapor edilmemiştir (Маева 2006). 1949 yılındaki göç olayının başlamasından önce, daha 1947 yılının Mayıs ayında Türkiye, Bulgaristan Türklerini uzun süreli olarak kabul edebileceğini belirttikten hemen sonra Bulgaristan Türklerinin ihlal edilen hakları ile ilgili sorunları ileri sürmüştür. Bununla birlikte sınır ihlallerinin sayısı çoğalmış propaganda savaşı ise büyümüştür (Стоянов 1998). Ülkede ortaya çıkan gerginliği azaltmak için, Bulgaristan Komünist Partisinin Merkez Komitesi arzu edenlerin Türkiye’ye göç ettirilmesine, Türkiye’nin bunları istemeyip geri çevirmesi durumunda da bunların Kuzey Bulgaristan’a yerleştirilmesine karar vermiştir. Göç edenlerden arta kalan tütünlerin hâsılatını toplamak için de boşalan yerlere Bulgarların gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Göçmenlerin kendileriyle birlikte ev eşyalarını almalarına izin verilirken paralarını, hayvanlarını ve tarım aletlerini almalarına izin verilmemiştir (Tanoğlu 1970). Bulgar hükümeti bir yandan göç ile ilgili kararlar alırken bir yandan da Türkiye’de yaşayan Türk nüfusunun sefalet ve yokluk içinde yaşadıklarını anlatarak propaganda yapmıştır (Ялъмов 2002). Nihai göç kararı 1950 yılında alınmıştır. Bulgaristan Komünist Partisi, Merkez Komitesinin siyasi bürosu “*Türk nüfusunun ve her şeyden önce Rodop dağlarının sınır bölgelerinde oturanların Türkiye’ye göç etmeleri için bütün araçlarla teşvik edilmeleri*” gerektiğini belirtmiştir (Трифонов 1991). Böylece 1950 ila 1951 yılları

arasındaki iki senelik dönem içinde Bulgaristan'dan 153.998 kişi göç etmiştir. Bulgaristan Türkleri arasında vize almış olan 110 000 kişi ise sınırın Türkiye tarafından kapatılmamsının ardından sınırı geçmeden kalmışlardır (Трифонов 1991). Bu kitlesel göçün ardından 1956 yılında yapılan nüfus sayımı Türklerin sayısının 656 025 kişiye düştüğünü göstermektedir.

Bulgaristan Komünist Partisi (БКП), göç hareketinin bitmesinin ardından Türkleri komünist ideolojiyle uyumunun sağlanması için bir dizi önlem almıştır. Türk nüfusu içinde DKMS (*Димитровски Комунистически Младежки Съюз* – Demitrofçu Komünist Gençlik Birliği) ve OF (*Отечествен Фронт* – Vatan Cephesi) gibi farklı teşkilatların faaliyetlerini genişletilmesine ve parti kadrolarının hazırlanması kararlaştırılmıştır. Maksist – Leninist ideolojiye ait literatürün Türkçe tercümeleri basılmış, “Türk Asıllı Bulgaristan Vatandaşlarının” çocukları için ayrıcalıklar öngören bir sistem kurulmuştur. Yüksek öğrenim veren okullarda okuyan gençlerin burs sayısı çoğaltılmış, Kırcaali ve Razgrad'ta iki yeni Türk Lisesi daha açılmış, Sofya, Eski Zağra ve Varna radyolarında özel Türkçe yayınları başlamıştır. Türklerin meskun olduğu bölgelerde insanların geçimini sağlamaları için, sanayi işletmelerinin açılması ve nüfusa devamlı olarak gıda maddeleri tedarik edilmesi öngörülmüştür (Трифонов 1991).

Türk nüfusuna karşı БКП'nin (БКП) daha sonraki politikalarında 1958 yılında kabul edilen “Partinin Türk Nüfusu Arasında Çalışmaları İçin Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesinin (*Централен Комитет на Българската Работническа Партия*) Raporları” önemli rol oynamışlardır. Türklerle çalışmaların iyileştirilmesi amacıyla birkaç görev belirlenmiştir. Bunlar yeni TKZS'lerin (TKЗС) (Emekçi Tarım Kooperatifleri Mülkiyeti) sağlamlaştırılması; milliyetçilik ve dini fanatizmin meydana çıkışına karşı mücadele, Türk okullarındaki bölgesel çapta eğitim-öğretim tedbirlerinin iyileştirilmesidir. Bulgaristan Komünist Partisinin Merkez Komitesi raporlarındaki “*Bunlar Türk ulusunun burjuva kısmına ait değildir. Bulgaristan'daki Türklerin*

*memleketi, vatani Türkiye değil, Bulgaristan’dır”** düşüncesi iktidarın Türk nüfusuna karşı tutumunda belirleyici olmuştur.

1965 yılındaki nüfus sayımı Türklerin sayısının 746 755 kişiye yükseldiğini göstermektedir. Türklerin sayısındaki artış ve genel nüfus içerisindeki oranlarının yükselmesi, Bulgar hükümetinin Türklere karşı uygulayacağı politikayı göç ettirme ve etnik Bulgar nüfus ile uyumlarının sağlanması arasında gelip gitmesine neden olmuştur. Todor Jivkov, 1967 yılında Bulgar ulusunun gelişimi hakkında görüşlerini belirttiği konuşmasında şunları söylemiştir: *“Biz Bulgaristan’daki Türk nüfusunun genel toplumdan ayrılmasını değil, onların genel toplum ile birleştirilmesini arzuluyoruz. Bu nüfusa ayrı bir unsur olarak değil Bulgaristan halkının bir parçası olarak bakıyoruz. Şu halde vurguyu Türkçeyi öğrenmeye, Türkçe daha çok literatür ve gazete yayınlamaya değil de bu nüfusun komünist eğitime yapmalıyız”* (Трифонов 1991).

1950-1951 göçünü hazırlayan koşulların açıklanmasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki göçü hazırlayan etmenlerin başında uluslar arası siyaset konjonktürünü esas almaktadır. Oral Sander (1969) öncelikle özellikle 1940’lı yılların sonlarına doğru gelişen soğuk savaşın ve iki kutuplu dünyanın, bu göç dalgası üzerindeki etkilerine dikkati çekmektedir. Türkiye’nin NATO içerisinde yer alma çabaları, iktidara gelen Demokrat Parti’nin Amerika yanlısı tutum sergilemesi ve Türkiye’in Kore savaşında ABD’nin yanında yer alması Türkiye ve Bulgaristan arasındaki göçün genel çerçevesini oluşturmaktadır (Sander 1969). 1950 yılının sonlarına doğru Bulgaristan’ın, Bulgaristan’da yaşayan iki yüz elli bin Türk’ü göç için zorlamasının bir diğer nedeni de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (S.S.C.B.) yaşanan bu uluslararası gelişmeleri engelleyerek, Türkiye’deki Demokrat Parti iktidarını zor durumda bırakma isteğidir (Sander 1969).

Birgül Demirtaş Coşkun, Sander’in tezini desteklemekle birlikte, bir belgeye dayanarak, 1950–1951 göç emrinin bizzat Stalin tarafından verildiğini ileri sürmektedir (Demirtaş Coşkun 2001). Merkezi Moskova’da bulunan Slav Bilim Araştırma Enstitüsü

* ЦДА, ф. 1, оп. 5, а. е. 353, 442 . 470 (Merkezi Devlet Arşivi)

tarafından, *Rus Arşivlerinde Doğu Avrupa* adıyla yayınlanan ve 337 çok gizli belge ve tutanaktan oluşan kitaba göre, Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'ye göç ettirilmesiyle ilgili emir, Bulgaristan Başbakan Yardımcıları Anton Yugov ve Vilko Çervenkov'a 29 Temmuz 1949'da Kremlin Sarayında yapılan bir görüşmede bizzat Stalin tarafından verilmiştir. Yine aynı kaynağa göre Stalin'in emri, 18 Ağustos 1949 tarihinde B.K.P Merkez Komitesi tarafından onaylanarak yürürlüğe konmuştur (Asenov 1996; Demirtaş Coşkun 2001).

1950-1951 göç hareketinin nedenlerini araştıran ve anlatan bir diğer grup ise göçün sebeplerini daha çok Bulgaristan'ın kendi iç dinamiklerinde aramaktadır. Bilal Şimşir'e (1986) göre 1950 – 1951 göçü Bulgaristan ve Türkiye arasında gerçekleşen göçlerin tarihsel seyrinin bir gerçeği ve parçasıdır. Şimşir (1986) Osmanlı-Rus harbinden bu yana her yıl ortalama 15 – 20 bin kişinin Türkiye'ye göç ettiğini, 1940 – 49 yılları arasında Türkiye'ye göçe izin verilmemesinin 200.000 kişilik göç bekleyen bir kitle yaratmasına bağlamaktadır.

Göçün önemli nedenlerinden bir diğeri de Bulgaristan'da yeni kurulan sosyalist rejimdir. Şimşir'in (1986) iddialarına göre Bulgaristan'daki Türk azınlık sosyalist bir yönetim altında yaşamak istememektedir. Bununla birlikte Sosyalist yönetimin Türklerin göç isteğini arttıran bazı politik uygulamaların varlığı da bilinmektedir. Bulgaristan Komünist Partisi'nin "*Türkler arasındaki milliyetçilik ve dini fanatizm ile mücadele*"ye öncelik vermesi göçü tetikleyen önemli nedenlerden birisidir (Turan 2003). Türklerin göç isteklerini arttıran bir diğer önemli faktör de Türk okullarının kapatılması ve devletleştirilmesidir (Lütem 2000).

1949 yılının sonlarında ve 1950 yılının başlarında Komünist Parti tarafından gerçekleştirilen kooperatifleştirme süreci de göçü destekleyen unsurlardan birisi olmuştur (Petkova 2002). Yaşanan bu kooperatifleştirme süreci Türk nüfus arasında olumsuz bir havanın oluşmasına neden olmuş, çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşayan Türkler bu süreç sonunda ücretli çalışan tarım işçilerine dönüşmüşlerdir.

1950–1951 göçü fiili olarak bu iki yılda gerçekleşse de aslında birçok kaynağa göre göçün artalanı daha eski yıllara ve burada yaşanan süreçlere dayanmaktadır. Buna göre, yukarıda da belirtildiği üzere, bu sürecin sosyalist rejimin kurulmasıyla başladığı kabul edilmektedir. Birçok yazara göre ise sosyalist rejim Türkleri Bulgaristan’dan uzaklaştırmak istemiştir. Gerçekleştirilecek bu uygulamalarla, hem sayısal tehdit olan Türk nüfus kontrol altına alınacak, hem sosyalist sisteme inanmayan Türklerden ülke arındırılmış olacak, hem giden Türklerin mallarına devletleştirilerek el konulacak, hem de geriye kalanların kooperasyon sürecine katılmaları sağlanacaktır. Bu iddialara göre, 1950–1951 göçünün tek nedeni olarak Bulgaristan’daki sosyalist yönetim gösterilmektedir. Fakat böyle bir bakış açısı, çeşitli nedenlerle (ailesinin bir kısmının Türkiye’de yaşaması ya da tarihsel bağları olduğunu düşündüğü ülkeye gitmek istemesi gibi), Bulgaristan’daki Türk azınlığın, Türkiye’ye göç etme isteklerini göz ardı etme anlamına gelmektedir.

2.6. 1950 - 1951 Dönemi Göçmenlerinin İskanı

1950 – 1951 göçleri Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan göçlerin belki de en planlısıdır. Bu dönemde göç Bulgaristan’dan çıkış aşamasından Türkiye’de göçmenlerin iskanı ve istihdamına kadar planlı ve programlı gerçekleştirilmiştir. Gelen göçmenler iskanlı göçmen muamelesi görmüş ve iskan defterlerine kayıtları yapılmıştır. Göçmenler ilk etapta geçici misafirhanelere yerleştirilerek vatandaşlığa alım işlemleri ve sağlık kontrolü gibi resmi işlemler burada tamamlandıktan sonra bilim adamları tarafından Türkiye’de yerleştirilecekleri bölgelerin, Bulgaristan’da yaşadıkları yerlere en uygun bölgeler olmasını sağlamak için kısa anketler yapılmıştır (DPT 1990).

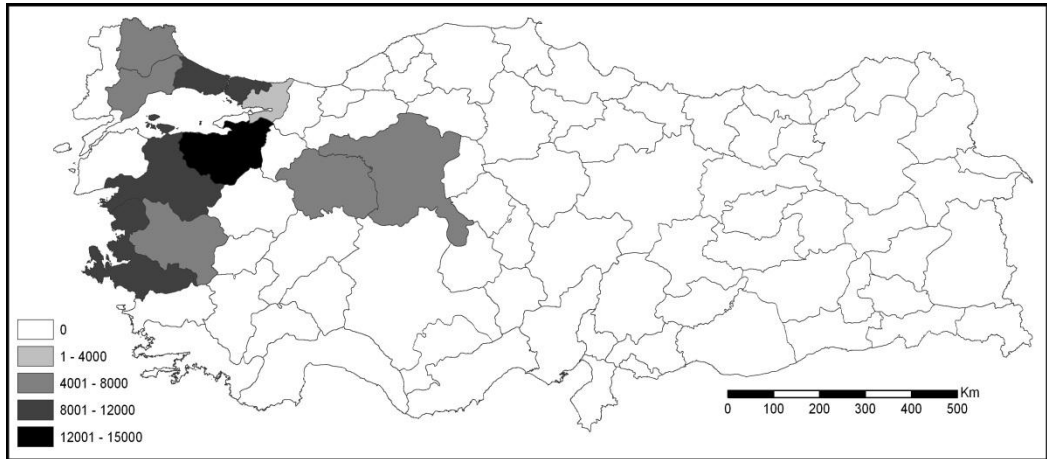
1950 – 1951 yılları arasında Bulgaristan’dan gelen göçmenler için konut yapımına ağırlıklı olarak 1951 yılında başlanmıştır. Gelen ailelerin yerleşim ve işyeri için iki tip konut projesi hazırlanmış ve bunların inşaatına hemen başlanılarak çiftçi göçmenler için köylerde, yetişmiş işgücü için de şehir ve kasabalarda konut üretilmiştir. Çiftçiler için yapılan köy konutları iki odalı ve sabit, kasaba ve kentlerdeki evler ise göçmenlerin taleplerine göre dükkanlı veya dükkansız olmak üzeri iki odalı müstakil

konutlar şeklinde inşa edilmiştir. Bu evlerin yapımında mümkün olduğunca yerel malzeme kullanılmıştır (DPT 1990).

Bu dönemde gelen göçmenler göç baskısını eşit bir şekilde dağıtmak için Türkiye'nin farklı illerine yönlendirilmiş olsalar da yerleştirilmenin yapıldığı ilk 10 il daha önceki göçler ile gelen göçmenlerin iskan alanları ile örtüşmektedir (Çizelge 8; Şekil 17).

<i>İller</i>	<i>Kişi</i>	<i>%</i>
Bursa	14.616	9,5
İstanbul	11.644	7,5
İzmir	10.141	6,6
Tekirdağ	7.719	5,0
Eskişehir	7.009	4,5
Balıkesir	9.127	5,9
Kırklareli	7.230	4,7
Manisa	7.961	5,2
Ankara	6.016	3,9
Kocaeli	3.478	2,3
Diğer	69.456	45,0
TOPLAM	154.397	100

Çizelge 8 1950 – 1951 döneminde Türkiye'ye gelen göçmenlerin yerleştirildikleri iller ve yüzde oranları

Şekil 17 1950 – 1951 göçmenlerinin Türkiye'de en çok yerleştirildikleri ilk 10 il

2.7. 1969 - 1978 Dönemi Göçler

Türk nüfusunun Bulgaristan Komünist Partisi ideolojisine bağlama çabalarıyla birlikte 60'lı yılların ortasından itibaren Bulgar iktidarı yeni bir göç dalgasının da hazırlıklarını yapmaktaydı (Şimşir 1986). Komünist Partisinin hazırlıklarını yaptığı göç dalgasının iki grubu kapsamı planlanıyordu; 1950–1951 yıllarında vize almalarına rağmen ülkeyi terk edemeyenler ve Bulgar sosyalist topluluğuna entegre olmak istemeyenler. 22 Mart 1968 tarihinde Bulgar ve Türk yöneticiler arasındaki müzakereler neticesinde *“Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmış Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyetine Göç Etmeleri Hakkında Antlaşma”* imzalanmıştır. Bu anlaşmanın amacı daha önceki göçlerden (1950–1951) dolayı parçalanmış aileleri bir araya toplamayı amaçlıyordu. Antlaşma ancak 19 Ağustos 1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve yürürlükte olduğu dönemde (1969–1978) yaklaşık 114 392 kişi göç etmiştir.

Şimşir'e (2003) göre sınırın kapatılması sonucu ortaya çıkan parçalanmış aileler sorununa ek olarak, yıllardan beri süren Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler de zaman içerisinde parçalanmış aileler ve Türkiye'ye göç etmeyi bekleyen bir kesim doğurmuştu. Bu parçalanmış ailelerin göç beklentileri uzun bir dönem iki ülkede de dile getirilmedi. Gerek Bulgaristan'da 1950–1951 göçünden sonra yaşananlar gerekse de göç beklentisi içindeki parçalanmış ailelerin varlığı, 1964 yılında 400 bin kişilik göç talep eden bir kitle yarattı. Bu dönem zarfında kooperatifleşme sürecinin devam etmesi ve 1959–1960 ders yılında Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi, Türklerin göç isteklerini tetikleyen nedenler arasında yer almıştır.

Yakın akraba göçünün bir başka nedeni de Bulgaristan Komünist Partisinin azınlık uygulamalarıdır (Dayıoğlu 2005). Türklerin asimile edilebilmeleri için daha sert önlemlerin alınmasının gerekliliği düşüncesi 1960'lı yılların sonlarında Bulgaristan Komünist Partisinin önde gelen isimleri tarafından dile getirilmiştir (Dayıoğlu 2005). Bu amaçla Türk azınlık içerisinde ulusal direnci yüksek olan kişilerin göç ettirilmesi, daha az dirençli olanların ise asimile edilmeleri şeklinde ikili bir stratejinin benimsenmesine

karar verilmiştir (Dayıoğlu 2005). Bu çerçeveden bakıldığında yakın akraba göçünün, Bulgaristan hükümetinin tarihsel süreç içerisinde uyguladığı asimilasyon politikasının bir devamı ve ürünü olduğu görülmektedir (Çağlayan 2007).

Göç anlaşmasının imzalanmasına giden ve göçün yaşandığı süreç hayli uzun bir zamanı kapsamıştır. Buna göre göç, ilk kez 21 Ağustos 1966'da Bulgaristan Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'ye yaptığı ziyarette görüşülmüş ve yayınlanan bildirgeyle, bu konuda ortak bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir. Aralık 1966-Ocak 1967 tarihleri arasında Sofya'da bir araya gelen heyetler, görüşmelerden bir sonuç alamamıştır. Kasım 1967'de Ankara'da tekrar başlayan görüşmelerden sonuç alınmış ve bir anlaşma metni imzalanmıştır. Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un 20–26 Mart 1968 tarihlerinde kalabalık bir heyetle Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret çerçevesinde, yakın akraba göçü anlaşması 22 Mart 1968 günü her iki ülkenin Dışişleri Bakanları, Çağlayan ve Başev tarafından imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmanın tam adı "Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma"dır (Şimşir 1986). Bu anlaşma 17 Mart 1969'da Türkiye Büyük Milet Meclisi'nin onayı ve 19 Ağustos 1969 günü Sofya'da karşılıklı onayların birbirlerine verilmesiyle resmen yürürlüğe girmiştir (Çağlayan 2007).

Oldukça dar kapsamlı olan bu göç anlaşması çerçevesinde yaklaşık 30 bin kişinin gelmesi beklenirken, 120 bin kişi Türkiye'ye giriş yapmıştır. Ayrıca gerçekleşen göç kapsamında, Türkiye'ye gelen göçmenler serbest göçmen sayılarak, göçmenlerin tüm sorumluluğu Türkiye'deki ailelerine bırakılmıştır (Lütem 2000). Türkiye'ye 120 bin kişinin geldiği iddiası, konuyla ilgilenen birçok kişi tarafından da ifade edilmektedir. Fakat bu 120 bin rakamı hayli çok görünmekte ve kaba bir hesaplama ile dokuz yıllık göç sürecindeki toplam kapasiteyi aşmaktadır (Çağlayan 2007).

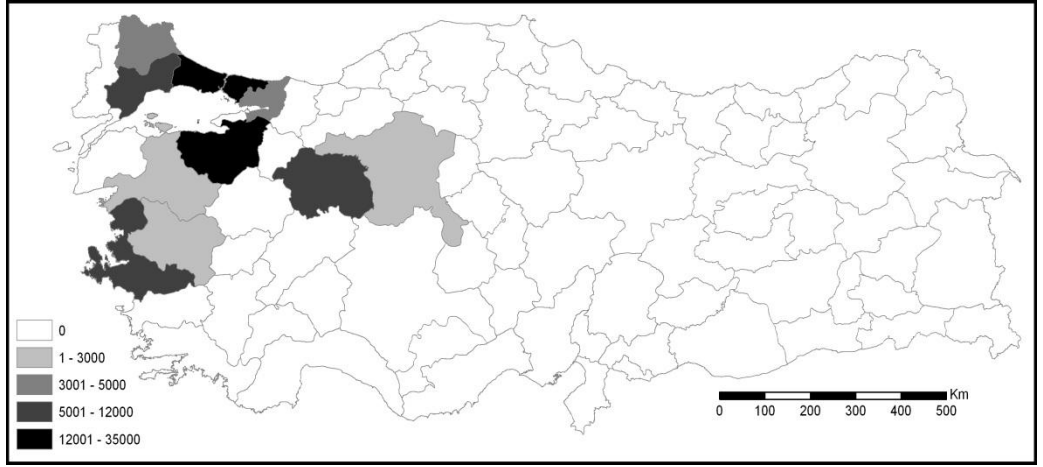
2.8. 1969 – 1978 Yakın Akraba Göçü ile Gelen Göçmenlerin İskanı

Soğuk Savaş döneminin ikinci büyük göç dalgası olan 1969 – 1978 tarihleri arasında gerçekleşen ve literatüre “Yakın Akraba Göçü” olarak giren göç hareketidir. 1950 – 1951 döneminde gerçekleşen göç ve ardından sınırların kapatılmasıyla ortaya çıkan parçalanmış aileleri tekrar birleştirmek için 22 Mart 1968 tarihinde Bulgaristan ve Türk hükümetleri arasında imzalanmasıyla gerçekleşen bu göç hareketi nitelik olarak önceki göçler ile doğrudan bağlantılı olması ve göçün on yıllık bir süreye yayılması ile eski göçlerden ayrılır.

Bu dönemde gelen göçmenler iskanlı göçmen statüsüne alınmamakla birlikte gelen göçmenlere devlet tarafından maddi yardımlarda bulunulmuş ancak iskanlarında daha önce gelen akrabalarına sorumluluk verilmiştir (Çağlayan 2007). Bu durum gelen göçmenlerin özellikle 1950 – 1951 yıllarında gelenlerin yerleştikleri alanlarda toplanmalarına neden olmuştur. DPT'nin (1990) verdiği istatistikler de bu durumu açıkça göstermektedir. Göçmenlerin yerleşmek için tercih ettikleri ilk on il 1950 – 1951 göçmenlerinin yerleştirildikleri ilk on il ile örtüşmektedir (Çizelge 9 - Şekil 18)

	<i>Kişi</i>	<i>%</i>
<i>İstanbul</i>	34.508	29,6
<i>Bursa</i>	31.685	27,2
<i>İzmir</i>	10.121	8,7
<i>Tekirdağ</i>	7.238	6,2
<i>Eskişehir</i>	7.066	6,1
<i>Kırklareli</i>	4.036	3,5
<i>Kocaeli</i>	3.636	3,1
<i>Balıkesir</i>	2.756	2,4
<i>Manisa</i>	2.280	2,0
<i>Ankara</i>	2.018	1,7
<i>Diğer</i>	11.177	9,6
	116.521	100,0

Çizelge 9 1952 – 1988 yılları arasında Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin yerleşmek için tercih ettikleri ilk on il (bu dönemde Türkiye’ye gelen 116.521 göçmenden 116.140’ı 1969 – 1978 yılları arasında gelmiştir)

Şekil 18 1952 – 1988 yılları arasında Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin yerleşmek için tercih ettikleri ilk on il (bu dönemde Türkiye’ye gelen 116.521 göçmenden 116.140’ı 1969 – 1978 yılları arasında gelmiştir)

2.9. Zorunlu Asimilasyon - “Yeniden doğuş” süreci (1984–1989)

1984 yılında Bulgar hükümeti tarafından uygulamaya konan “Yeniden Doğuş Süreci”nin temel amacı Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlığının varlığını reddederek onların Bulgar halkına olabildiğince kısa sürede katılarak asimilasyonlarını sağlamaktır. Bu sürecin ideolojik arka planında Bulgaristan’da Türklerin olmadığı, kendilerini Türk olarak adlandıran azınlığın ise Osmanlı Hâkimiyeti döneminde zorla Müslümanlaştırılarak benlikleri kaybettirilen Hristiyan Bulgarlar oldukları fikri yatmaktaydı. Buna göre bu gerçek en kısa zamanda Türk azınlığa açıklanacak ve Türk azınlık gönüllü(!) olarak kendi Türk ve Müslüman isimlerini değiştirerek Türk adet ve geleneklerinden vazgeçecektir (Георгиева 1993).

2.9.1. “Yeniden Doğuş Süreci”nin Gerekçeleri

1984 yılında Bulgaristan’da yaşayan Müslümanların isimlerinin değiştirilmesi ile başlayan süreç Bulgaristan’ın diğer illerinde 1970’li yıllarda başlayan daha uzun süreli politikanın bir parçasıydı. Bu süreci organize edenler ve araştırmacılara göre söz konusu politikanın 1980’li yıllarda uygulanmasının birçok nedeni vardır. Bulgarlarla evlilik yapan Türklerin başarıyla yeniden isimlendirilmesi, yerel otoritelerin baskısı, Türk azınlığın Türkiye’ye göç etme konusundaki umutlarının yok olması, “Kıbrıs Sorunu”na benzer bir sorunun Bulgaristan’da da yaşanabilme korkusu bu sebeplerin başlıcalarıdır

(Асенов 1990). Bulgar idarecileri Türk nüfusunun hızlı demografik gelişimi isim değiştirme politikasının en önemli sebebi olarak göstermektedirler. Uluslararası Af Örgütü verilerine göre 1980'li yılların başlarında Bulgaristan'da 900 000 civarında etnik Türk bulunuyordu. Türk hükümetinin istatistiklerine göre ise Bulgaristan'daki Türk nüfusunun miktarı 1 500 000 kişinin üzerindeydi (Buechsenschuetz 2000). Türk nüfustaki hızlı artış Bulgar yöneticiler için tehlike olarak algılandığından bu artışı durdurmak amacıyla Türk azınlığa yönelik planlar hazırlanmaya başlanmıştır (Милушев 1994). Türkiye'nin 1960'lı yıllarda nüfus artırımına yönelik politikalarını değiştirmeye başlayarak nüfus artışını azaltmaya yönelmesi sebebiyle Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçe sıcak bakmayışı Bulgar hükümetini hızlı bir şekilde Türkleri Bulgarlar ile asimile etmenin yollarını aramaya itmiştir. Bu durum uzun zamandır Bulgar hükümetinin gündeminde olmasına rağmen uygulanması için Türkiye'nin protestolarını asgariye indirebilecekleri siyasal konjonktürün daha uygun olduğu bir zaman beklenmiştir. Uygun zaman 1980'li yılların başında gelmeye başlamıştır. 1980'lerde Türkiye bir yandan Güneydoğu Anadolu bölgesinde ortaya çıkan terör olayları ve öğrenci hareketleri ile iç işlerinde sorunlar yaşarken dış politikada da Yunanistan, İran ve AET ile sorunları bulunmaktaydı*. Türkiye'nin iç ve dış politikasındaki bu yoğunluk ve sıkışıklıktan yararlanan Bulgar idareciler "Yeniden Doğuş Süreci"ni gerçekleştirmeye başlamışlardır.

1989 yılında göç eden Bulgaristan Türklerine göre "Yeniden Doğuş Süreci"nin yapılmasının nedenlerinin başında da uluslararası konjonktür belirleyici olmuştur. Göçmenlere göre Bulgaristan ve Türkiye'nin ayrı askeri politik bloklara ait olmaları asimilasyon politikasının uygulanmasındaki belirleyici faktördür. *"Bulgarlar değil de büyük devletler suçlu, Bulgaristan ve Türkiye ayrı bloklarda değil miydi? Türkiye NATO'ya aitti, Bulgaristan Varşova paktına"* (Maeva 2006).

Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri asimilasyon baskısı için ikinci önemli neden olarak tarihi olayları göstermektedirler. Göçmenlere göre geçmişin hatıraları Bulgarları

* Централен Държавен Архив, чп 174 б, оп. 2, а. е. 2412, л. 137 (Merkezi Devlet Arşivi)

* Bulgaristan Tarih ve Etnografya Müzesi Arşivinden alınmıştır

hala rahat bırakmamaktadır. Bulgaristan göçmenleri, Bulgaristan tarih kitaplarında ifade edilen ve her fırsatta Bulgar medyasında ve ulusal bayramlarda hatıratı canlı tutulan 500 yıllık Osmanlı boyundurluğu ve bu boyundurluk esnasında yaşanan Türk mezalimi, Bulgarların Türklerden rövanş almaya ittiğini ifade etmektedirler. Bütün bu anlatımlara bakarak “Yeniden Doğuş Süreci” olarak adlandırılan asimilasyon politikasının nedenlerini iki grupta toplayabiliriz. Bunlardan birincisi Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ilişkileri belirleyen uluslararası siyasal arenadaki konumları ve hakim siyasal konjonktür iken ikincisi her iki devletin iç siyasal dinamikleri ve ortak tarihi geçmişten kaynaklanan ve biriken hassasiyetlerdir.

2.9.2. “Yeniden Doğuş Sürecinin” Sorumluları

Asimilasyon politikasının doğrudan sorumluları hiçbir zaman kesin olarak belirtilmemiştir. Ancak yapılan araştırmalardan ve asimilasyon politikasına maruz kalan mağdurların iki temel savı bulunmaktadır. İlk ve en yaygın görüş dönemin devlet başkanı Todor Jivkov’u “Yeniden Doğuş Süreci”nin sorumlusu olarak belirlemek iken ikinci görüş Bulgar Komünist Partisi yetkililerinin (ancak bunların kim olduğu belirsizdir) temel sorumlu olduğu üzerinde durulmaktadır.

Цветкова (2000) ve Асенов (1990) 1986 yılındaki Politbüro toplantısı için şunları söylemektedir: “*Karar Todor Jivkov’un idi, asimilasyon kararını o almıştır, çünkü yeterince otoritesi olduğunu sanıyordu*”. Todor Jivkov her ne kadar “Yeniden Doğuş Süreci” için suçlansa ve mahkum edilse de bu sürecin tamamen onun tarafından mı planlanıp organize edilerek uygulandığı bilinmemektedir. Türkiye’deki Bulgaristan göçmenlerine göre de Todor Jivkov böylesine büyük ölçekli bir faaliyeti tek başına organize etme kabiliyetinde değildi: “*Sadece onunla (Todor Jivkov) olamaz, başka birilerinin de olması lazım. Bütün bunları yalnız başına yapamazdı. Onun yardımcıları, onun raporcuları, kesinlikle onlar veriyorlardı bazı fikirleri*”^{*}. Maeva (2006) çalışmasındaki ankete katılan pek çok kişinin komünist rejimi desteklediklerini hatta bazıları o günkü iktidarın hümanist ideolojisinden ve sosyal politikasından dolayı Bulgar

^{*} Bulgaristan Tarih ve Etnografya Müzesi Arşivinden alınmıştır

Komünist Partisi üyesi olduklarını itiraf etmektedirler: *“Biz de partinin üyesi idik ama öyle oldu. Sadece kendi çıkarları için bizi komünist yapmışlar. O zamanlar onların atacak oldukları adımları algılayamıyordum. O zamanlar komünizm en yeni ideolojilerden biri olarak görünüyordu. İyi olarak biliyorduk. Ancak o da masalmış”* (Maeva 2006). Eski Bulgaristan Komünist Parti üyesi göçmenlerin büyük bir çoğunluğu isimlerin değiştirilmesine karşı çıktıklarını beyan etmişler ve suçlu olarak o dönemin devlet yöneticilerini gördüklerini Bulgar halkını bununla suçlamadıklarını belirtmişlerdir (Maeva 2006).

2.9.3. “Yeniden Doğuş Süreci”nin Uygulanması

Programın uygulanması, Bulgaristan Komünist Partisi ve Bulgaristan İçişleri Bakanlığı’nın koordinasyonu ile yürütülmüştür. Başlangıçta Komünist Partisi’nin Merkez Komitesi kararıyla “Bulgaristan Türklerinin Sosyalizm Davasına ve BKP’nin Politikasına Kaynaştırma ve Bütünleştirme” adıyla 19 Haziran 1984 tarihinde uygulamaya konmuştur. Belgede “Bulgaristan Türklerinin Türk milliyetçiliğine, dini fanatizme ve yaşamsal muhafazakarlığa bağlılıklarının devam etmesi” kaygıları belirtilmektedir. Belgede aynı zamanda “Bulgaristan Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin gelişiminin hızlandırılması, bu bölgelere uzmanların yerleştirilmesi, Türk aydınlarının nitelik ve nicelik olarak arttırılması, karma evliliklerin ve nikahların teşvik edilmesi, kamu yerlerinde Bulgarca konuşulmasının zorunlu olması ve yeni cami inşaatlarının durdurulması”na karar verilmiştir (Цветкова 2000; Асенов 1990).

Bulgaristan Tehlikelerle Mücadele Dairesi (*Управление с Борба и Опастност*) son şefi Georgi Miluşev’e göre, 1984 senesinin sonbaharında “İslamlaştırılmış” nüfuslu 10 bölgenin il müdürleri İçişleri Bakanlığına çağırılmışlar ve o dönemki İçişleri Bakanı Dimitir Stoyanov, gönüllülük esasına göre isimlerin değiştirilmesine başlanması talimatını vermiştir (Милушев 1994).

10 Aralık 1984 tarihinde İçişleri Bakanlığında operasyon toplantısı yapılmıştır. Burada DS (*Държавна Сигурност* - Devlet Güvenliği – Türkiye’deki MİT’in karşılığı) IV. Yönetim Şefi Tümgeneral Petir Stoyanov’dan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının isim

değiştirilmesi çalışmalarının gidişatı hakkında bilgi alınmıştır. İçişleri Bakanlığı İl Komitelerinin şefleri ve Bulgaristan Komünist Partisi İl Komiteleri birinci sekreterleri vasıtasıyla bütün illerdeki Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının isimlerinin değiştirilmesi işleminin başlanması için Tümgeneral Stoyanov bu toplantıda emir vermiştir*. İçişleri Bakanlığının bu kararıyla asimilasyon programı uygulamaya konmuştur.

Bulgaristan Türklerinin isim değiştirme kampanyası önce Güney Bulgaristan'dan başlamış daha sonra Kuzey Bulgaristan'da da devam etmiştir. Kırcaali ve Haskovo illeri isim değiştirme kampanyasının ilk uygulandığı iller olmuştur. Kampanya her yerde aynı şekilde uygulanmıştır. Ordu ve milis kuvvetleri yerleşim yerlerini kuşatarak çıkışları yasaklamış ve telefon bağlantılarını kestikten sonra kimlikleri toplayarak kişilere Türkiye'de akrabaları olmadığını ve Türkiye'ye göç etmek istemediklerini ve gönüllü olarak isimlerini değiştirdiklerini gösteren belgeyi imzalatmak zorunda bırakılmışlardır (Стоянов 1998). Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenler asimilasyon programının uygulanmasını şu şekilde yapıldığını ifade etmektedirler: *"84 senesinin Aralık ayında karım sabah kalktı ve işe gitmek için yola çıktı, daha sonra bizi dovmeye gelmişler (polisler) geri çevirdiler diyerek geri geldi"* (Maeva 2006). İsim değiştirme kampanyası sırasında Bulgarca isimler kitapçığı dağıtılmış ve kişilerin isimlerini bu kitaptan seçmeleri istenmiştir. İsimlerinin değiştirileceğini daha önceden anlayan bazı yerleşim yerlerinin sakinleri askerler gidene kadar ormanlara ve dağlara kaçmışlar ve birkaç gün saklanmışlar ancak havanın soğuması nedeniyle evlerine dönmek ve silahlı kuvvetlere boyun eğmek zorunda kalmışlardır. *"Açıkcası kargalar gibi uçuşuyorlardı köylerde, insanlar mağaralarda toplanıyorlardı, onları orada bulamıyorlardı. Ama hava çok soğuktu. Şartlar çok kötüydü"* (Maeva 2006). Bulgaristan'ın Türk nüfuslu bazı yerleşim yerlerinde isim değiştirilmesine karşı protestolar organize edilirken bazılarında da her şey hızlı ve olaysız gerçekleşmiştir. *"Bizim tarafta yoktu, Momçilgrad (Mestanlı) tarafında vardı protestolar, acımasızca ezdiler o zaman. Bizim köylerde yoktu. Bize tanklarla geldiler, gidecek yer yoktu. Momçilgrad tarafında vardı, Çernoöçene tarafında*

* Архив на Министерство на Вътрешните Работи, рег. No: 15224, 17 Декември 1984 (İçişleri Bakanlığı Arşivi)

yoktu... *Bir trajedi yaşadık*" (Maeva 2006). İsim değişimine direniş gösteren yerleşim yerlerinde, ordu ve içişleri bakanlığına bağlı güvenlik görevlileri ile yaşanan karışıklıklarda yaralılarla birlikte ölümler de gerçekleşmiştir (Kyceba 1993; Şimşir 2003). Bazı kişiler de isim değiştirme kampanyası sırasında psikolojik baskı ve üzüntüden dolayı hayatlarını kaybetmişlerdir; *"Ben Çernooçene'den öldürenler var mıydı bilmiyorum ama Komuniga'dan var. Komuniga'dan bir doktor vardı. Paniçkova'dan biri öldü, bir kalp krizi buldu bu işten. Böyle insanlar çok vardı. Ben kapalıyım, çok şey bilmiyordum. Sadece bu mu? Momçilgrad'dan insanlar vardı, doğrudan gürşunla öldürölmüş çocuklar vardı. Bunlar sadece insanların gördüğü. Sen de gördün mü topluyorlar seni, geliyor MVR'den polis ve seni MVR'ye (İçişleri Bakanlığına Bağlı Polis Karakolu) çağırıyorlar. Gidiyorsun sonra gelmiyosun"* (Maeva 2006).

Maeva (2006), Bulgaristan göçmenlerinin anlatımlarına dayanarak o dönem öldürölen kişilerin ölümlerini haklı çıkarmak için içişleri bakanlığı tarafından farklı kaza olayları uydurulduğunu belirtmektedir.

"Yeniden Doğuş Süreci" zamanında pek çok Bulgaristan Türkü tutuklanıp cezaevlerine ve kamplara gönderilmiştir (Стоянов 1998). Genelde isimlerin değiştirilmesine karşı çıkanlar ve seslerini yükseltenler Bulgaristan Türkleri arasındaki eğitimli ve aydın kişilerdi. Bu kişiler kendi aralarında Bulgaristan hükümetinin bu uygulamasına karşı çıkmaları gerektiğini ancak bunun sadece sözlü olarak yapılmasından yana olduklarını ve silahlı herhangi bir eyleme karışmadan yapılması gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazıları silahlı eylemleri de düşündüklerini itiraf etmişler fakat bunun "namus" ile ilgili konularda kişisel eylemler olarak düşündüklerini itiraf etmişlerdir (Maeva 2006). İsim değiştirme kampanyası sırasında mahkemeye dahi çıkarılmadan pek çok kişi Bulgaristan hapishaneleri ve toplama kamplarına gönderilmiştir. Çoğunlukla sadece isimlerinin değiştirilmesine açıkça karşı koymak bile ceza evine gönderilmek için yeterli bir sebep sayılmıştır. Belene toplama kampına gönderilenlerin anlattıkları özellikle dikkat çekicidir (Maeva 2006):

“Belene’ye 1985 yılının Ocak ayında gittim. Ben orada 18 ay geçirdim. Bir kamyonu gözleri ve ayakları bağlı birkaç kişi bindirdiler. Bütün gece yolculuk ettik. Dışarı çok soğuktu. Bizi indirdiklerinde bir hücreye koydular. İkiye üç metre bir oda gibi. Birbirimize dayalı yatıyorduk donmamak için. Birkaç gün yemek yememiştik ve bize domatesli pirinç verdiler, oysa pirinç o kadar az ki, içinde kovalıyorsun bulmak için. Çok yağlı hazırlıyorlardı yemekleri, domuz yağıyla (mahsus). Biz de domuz yağı yiyorduk ama biberli soğanlı, böyle değil. Bu o kadar yağlı ki yenilecek gibi değil. Onlar bize köpek gibi davranıyorlardı, uğulduyor, sövüyor, o kadar insafsızca davranışları vardı bize karşı. Bize verdikleri ekmek, ilk üç-dört ay 400 gramdı. İçi kurtlanmış. Bunu da iki kişiye paylaşıyorlardı. Kişi başına 200 gr. Ekmeği bıçakla ikiye kestikten sonra içine baktığında kurtlanmış... kurtları temizledikten sonra bununla besleniyorduk. Balıkların kafasından bize balık çorbası yapıyorlardı. Etsiz. Bu balık kafası yenir mi. İçi sirkeli, sirke, ekşi ve balık kafası çorba. Güçsüz kalmıştık, nasıl anlatabayım, o kadar kötü ilişkileri vardı. Diğer mahkumlara bizim karılarımızı ve çocuklarımızı öldürdüğümüzü söyleyerek korkutmuşlar”

Belene kampına yönelik tutuklamaların büyük bir çoğunluğu tamamen stratejiktir. Her köyden ve yerleşim biriminden mutlaka bir veya iki kişinin tutuklanması ve bu tutuklanan kişilerin genelde eğitilmiş olmaları oranın yerel halkını sindirmek için yapıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Böylece yerel halk kampanyaya karşı sesini çıkartamıyor ve isim değiştirme kampanyası sessizce sorun çıkmadan sürüyordu.

Türk azınlıktan bazı kişilerin mahkûm edilmesine bir başka sebep olarak da asker ve memurların görevlerinde yükselme kaygısı gösterilmektedir (Maeba 2006).

Dikkat çekici bir başka nokta da, mahkûm edilenlerin birçoğunun yüksek tahsilli kişilerin olmalarına karşın aralarında tahsilli olmayan hatta okuma yazma bile bilmeyen, apolitik kişilerin olmasıdır.

Mahkûmiyet sonrasında cezaevlerinden çıkan Türkler, daha önce çalıştıkları işyerlerine kabul edilmemiş ve ülkenin iç kesimlerinde Türklerin az bulunduğu bölgelere yerleşmeye zorlanmışlardır. Belene Toplama Kampından çıkan mahkûmlara doğdukları yerlere geri dönme imkânları verilmemiş Bulgaristan'ın başka kesimlerine gönderilmişlerdir. Toplama Kampına giden kişilere ve ailelerine çalışma izni verilmemiş ve göç etmeye zorlanmışlardır. Böylece Türk aydınları farklı yerlere dağıtılarak onların cereyan eden süreçlere karşı direnişin azaltılması amaçlanmıştır.

“Yeniden Doğuş Süreci” resmi olarak 18 Ocak 1985 tarihinde Georgi Atanasov'un Bulgaristan Komünist Partisinin Merkez Komitesi birinci sekreteriyle yaptığı görüşmenin ardından açıklanmıştır. Atanasov, organize edilen sürecin sonucunda 14 Ocak 1985 tarihi itibarıyla 31 000 kişinin* isimleri yenilendiğini belirtmiştir. Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi parti il yönetimlerine “Bulgar Sosyalist Ulusun Birliğini ve Etnik Homojenliğini Pekiştirme” yönergesi gönderilmiştir. Bu yönergenin temel amacı Türk nüfusunun geri dönüşü olmaksızın Türkçülükten koparılmasını ve Bulgar milli şuurunu berraklaştırarak pekiştirilmesi amacını gütmektedir (Асенов 1990). Todor Jivkov'a göre “*Onlar Türk etnik grubundan bir kısım değildir, onlar beş asırlık Türk esareti zamanında asimile edilmiş Bulgarlardır*”^{*}.

28 Ocak 1985 tarihinde Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesinde Sofya'nın Parti faaliyet grubuyla istişare toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda, isimleri değiştirilenlerin Bulgar milli şuurunun yeniden oluşturulması ve Bulgar ulusuyla birleştirilmesi amacıyla “Yeniden Doğuş Süreci”nin başlangıcı ilan edilmiştir (Асенов 1990).

İsim değiştirme sürecini kamu yerlerinde Türkçe konuşma, İslam adet ve geleneklerini uygulama, Türk müziği dinleme ve geleneksel Türk kıyafetlerini giyme yasaklarının konulması takip etmiştir. Bunların gerçekleştirilmesi için Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin “İdeolojik Politika” şubesi “İsimleri Yenilenen

* Централен Държавен Архив, ф. 16, бр.8, с.12 (Merkezi Devlet Arşivi)

* ПС, 1991, бр. 8, с. 12 (Живков'un 18 Ocak 1985 tarihli konuşması)

Bulgarlarla İdeolojik Çalışmaların Seviyesinin Kararlılıkla Devam Ettirilmesi” programını hazırlamıştır. Bu programda başarıya ulaşabilmesi için asimilasyon sürecini pekiştirecek uygulamaların yapılması öngörülmüştür. Programın kapsamında yeni Bulgar isimlerinin pekiştirilmesi, ülkedeki Türk nüfusun Bulgar olduğu savını destekleyen propagandaların yapılması, Bulgarca öğreniminin hızlandırılması ve kamu yerlerinde Bulgar dili kullanımının zorunlu kılınması, sistemli politik çalışmalarla İslam’ın etkisinin zayıflatılarak aşılması, birleşik ortak mezarlıkların kurulması, sünnetlerin ve buna bağlı törenlerin yasaklanması, sünnetçileri ve çocuklarını sünnet ettiren ebeveynlerin sert şekilde cezalandırılması da yer almaktadır (Гочева 1994). Böylece isim değişimlerinin ardından Bulgaristan Komünist Partisi Müslüman gelenekleri ve adetlerini de yasaklamış ve camilerin yıkımına başlanmıştır. Bu şekilde Türk kültüründe geleneksel unsurları ortadan kaldırarak Türk nüfusu “sosyalist yaşam biçimine” katmaya çalışılmıştır.

“Yeniden Doğuş Süreci” kapsamında gelen değişikliklere Bulgaristan Türklerinin tepkisi doğal olarak olumsuz olmuştur. Fakat bu tepki özellikle kamu yerlerinde Türkçe konuşma yasağında odaklanmaktadır. Türkçe konuşma yasağı para cezası ile yaptırıma bağlanmıştır. Söz konusu yasağın özellikle yaşlı nüfusu etkilemiştir. Zira genç ve orta yaşta kişiler Bulgarca bilirlerken yaşlı nüfus hiç bilmemektedir. Türk dilini kullanma yasağı yaşlıların zaten zor olan gündelik yaşamlarını daha da zor hale getirmiştir.

2.9.4. “Yeniden Doğuş Süreci”nin İdeolojik Temelleri

Sürece ideolojik bir zemin hazırlama işlemine sürecin ardından başlanmıştır. 1988 yılının Şubat ayında “Yeniden Doğuş Süreci Raporları” sunulmuştur. Burada yenilenme sürecinin Bulgar Milli Şuurunun berraklaşması ve yükselişini esas aldığı (Заров 1993) belirtilmektedir. Asimilasyon sürecinin başlangıcına kadar Türkleri Milli Azınlık olarak tanıyan Bulgaristan, Müslümanları “Kolonyalist Türklerin devamı olarak değil, beş asırlık Türk esareti esnasında zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar” olarak gördüğünü açıklamıştır (Кънев 1991). Georgi Atanasov 18 Ocak 1986 tarihinde yaptığı açıklamada Bulgaristan’ın birçok bölgesinde yaşayan sözde “Bulgaristan Türkleri” nin gerçekte “Türk hakimiyeti döneminde zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarların torunu”

olduğunu belirtmiştir*. Türklerin asimilasyonu Paisiy Hilendarski'nin "Slav – Bulgar Tarihi"ni yazmasıyla başladığı kabul edilen "Bulgar Milli Uyanışı" ile doğrudan ilişkilendirilerek "Yeniden Doğuş Süreci"nin bu "Milli Uyanış"ın günümüzdeki devamı olduğu ifade edilmektedir: *"Milli Uyanışın şimdiki süreci sadece bizim milli dirilişimizin nicelik olarak bir devamı değildir, bu aynı zamanda dirilişimizin de daha nitelikli bir devamıdır. Çünkü bu diriliş daha öncekinin aksine yeni burjuva ideolojisi taşımamakta ve feodal – kilise dünya görüşüne yönelik değildir. Bu diriliş bizim topraklarımızda beş asırlık Osmanlı – Türk hükümdarlığı zamanında zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarların bugün yaşayan torunlarının dini inançlarının "Anti – Bulgar" sömürüsüne karşı gelmektedir."* (Мизов 1988).

Komünist ideoloji, kimliğin belirlenmesinde ulusun rolü savına yatırım yapmıştır. Bulgaristan Komünist Partisine göre tek uluslu devlet fikri ulus ve millet kavramlarının örtüşmesiyle desteklenmekteydi. "Etnik aidiyet ölçütü Bulgar ulusuyla bağlanır" ve "Bulgar ulusunun oluşumu tek millet – Bulgar etno-kültür mirası üzerinde şekillenmiştir." (Живков 1988). Bu şekilde ulusun kendisi de hakim olan etnik grupla (etnosla) bir tutulmuştur. Böylece Bulgaristan içerisindeki etnik yapısal unsurların çeşitliliği ihmal edilmiştir. Türk nüfusun Bulgar etnik grubuna ait olduğunun ispat edilmesi Tek Bulgar ulusu fikrine ulaşılabilmesi için gerekliydi. Asimilasyon politikasının ideolojisi "Yeniden Doğuş Süreci"nin Osmanlı Esareti altında Müslümanlaştırılmış bulunan Bulgarların ve Bulgar olduğu ispatlanan bu kişilere Bulgar milli şuurunun yeniden aşılması, berraklaştırılması ve pekiştirilmesi olarak gösterilmiştir. Birbirinden ayrı gelişen iki ayrı Bulgar milleti (Bulgarlar ve Müslümanlaştırılmış kendilerini Türk zanneden Bulgarlar) savı üzerinde durulmuştur. Bunun için asimilasyon sürecine her şeyden önce Bulgar ulusu içinde tarihsel olarak oluşmuş olan bütün o farklılıkların silinerek ortadan kaldırılması olarak bakılmıştır. Asimilasyon sürecinin de nihai amacının "Bulgar sosyalist şuuru"nun pekiştirilmesi olduğu gösterilmiştir (Петров 1988). *"Yeniden doğuş sürecinin geçmişe dönük bir düzeltme olmasının yanı sıra çok daha önemli olan sosyal ve ulusal perspektifli yönü de vardır. Çünkü Bulgar*

* ПС, 1991, бр. 3, 8 – 9 (Кънев'in "Българският път към 1984 г." Başlıklı konuşması)

yurttaşlarının yaşam biçiminde ve kültüründe yenilenme ve dünya görüşlerinde olumlu değişiklikler yaratmaktadır” (Мизов 1988). Osmanlılar döneminde dini asimilasyona uğramış aslı Bulgar olan (!) halka bu anlamda yeni bir fırsat verilerek “Yeniden Doğuş Süreci”nin etnokonsolidasyon fonksiyonunun var olduğu ifade edilmiştir (Георгиев 1988). Böylece “Yeniden Doğuş Süreci”, “Bulgar halkının yaşamında Osmanlı esaretinden gelen kötü özellikleri ve kötü geçmişi bertaraf etme arzusuna, Bulgar ulusal kimliğinin tahrip edilmesinin durdurulmasına, Bulgar ulusunun kendi kendini koruma içgüdüsünün aksiyona geçmiş haline, komşu devletlerin sömürücü amaçlarına karşı direnişe” dönüştürülmüştür (Асенов 1990).

“Yeniden Doğuş Süreci” ekseninde çıkan ideolojik kararnamele yeni kavramların ortaya çıkmasına da yol açmıştır (Маева 2006). Komünist iktidar, politikanın hedefinde olan kitleye ithafen “adları yenilenen vatandaşlar” terimini ortaya atmıştır. Bununla vurgu adın üzerine konmuştur ki, bu yeni Bulgar kimliğinin taşıyıcısına dönüştürülmüştür. Ortaya atılan bir başka terim de “İslamlaştırılmış Bulgarlar” terimidir ki bu da İslamiyet’in bu kitleye zorla kabul ettirildiği üzerine vurgu yapmaktaydı (Кръстева 1998). “Vatandaşlık bilinci ile dini aidiyetleri farklı oranda gelişen Bulgarlar”^{*} terimi de Türk azınlığın Bulgaristan devletine bağlılığın farklı oranlarda olduğu fikrini ifade etmektedir.

2.9.5. “Yeniden Doğuş Süreci”nin Sonuçları

Söz konusu asimilasyon sürecinin pek çok sonucu olmuştur. Bu sonuçların büyük bir çoğunluğu sadece Türklere değil aynı zamanda Bulgar toplumu üzerinde de negatif etkilere neden olmuştur. Sürecin en önemli sonucu hiç şüphe yok ki Türk toplumunun asimilasyona tepki olarak kendi içine kapanması ve kendi geleneklerine daha sıkıya bağlanmasına yol açmasıdır (Кръстева 1998). Politik baskılar neticesinde Türk azınlık arasında direniş güçleri ortaya çıkmış ve kendi gerçek kökenlerini keşfetmeye çabalamışlar ve yasaklanmış geleneklerini daha önce yasak olmadığı dönemlerde uygulamasalar da yeniden uygulamaya başlamışlardır. Bu karşı koyma

^{*} Централен Държавен Архив, чп 147 б, оп. 2, а. е. 2989, л. 6 (Merkezi Devlet Arşivi)

kaçınılmaz olarak Bulgaristan Türklerinin kendilerini tanımlamalarında belirleyici olmuş, Türk ve Müslüman topluluğuna ait olduklarını sadece hissetmenin yanında açıkça ilan etmeye de başlamışlardır. Türkiye'nin Bulgaristan Türk azınlığını uluslararası arenada asimilasyon politikasına karşı desteklemesi, azınlığın Türkiye'yi "Anavatan" olarak tanımlamasını pekiştirmiştir.

İsimlerin değiştirilmesinden ve Müslüman adetleri ve geleneklerinin uygulanmasının yasaklanmasından sonra iki etnik grup arasında duvarlar yükselmiştir. Birbirinden kuşku duymaya ve çeşitli olaylarda birbirlerini suçlamaya başlamışlardır. Bu bölünme her iki etnik grubun ortak kökenden geldiğine dair ideolojik propagandayı devam ettiren iktidar tarafından da destekleniyordu (Кръстева, Илиев 2001).

2.10. 1989 Göçü

Göçün hazırlıkları 1980'li yılların ortasında başlamıştır. Göç ettirmeye yönelik düşünceler 1985 yılında isim değiştirme kampanyasının hemen ardından ortaya çıkmıştır. Bu düşünce Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesinin 18 Ocak 1985 tarihli oturumunda müzakere edilmiştir. Daha sonra Todor Jivkov bu konuda Türkiye ile ve yeni antlaşmalar ile ilgili görüşlerini beyan etmiştir:

"Ben o zaman yönetime Bulgaristan'daki Türk kökenli vatandaşlarımızdan göç etmek isteyenlerin göç edebileceğine dair kararı almaya hazır olduğumuzu Türkiye'ye bildirmeyi önerdim. Bildiğiniz gibi de bir göç gerçekleşti. Ancak daha sonra kendileri de anladılar ki Türkiye'nin kendisi de göçü arzulamıyordu. Hatta Evren –bu belgelerde kayıtlıdır- dedi ki Türk Menşeli Bulgarların vatani Bulgaristan'dır ve bu yüzden onlara yeniden isim verilebilir. Bu nedenle parçalanmış ailelerin dışında göç ile ilgili bir sorun bulunmamaktadır. Hem madem istiyorlar 100 – 150 000 kişinin de göç etmesi zaten bizim yararımızdır."^{*}.

22 Mart 1985 tarihinde "Yeniden Doğuş Grubu" oturumunda Penço Kubadinski göç etmek arzusunda olanlar için sınırın açılmasını teklif etmiştir. Penço Kubadinski'ye göre bu durumda Bulgaristan Türkleri'nin % 60'ı göç edecektir. Bununla birlikte Bulgar

^{*} ПС, 1991, бр. 8, с. 12 (Живков'un 18 Ocak 1985 tarihli konuşması)

Hükümetinin takındığı resmi tutum göçten yana gözükmemektedir zira “1978 yılındaki son göç dalgasından sonra Türkiye’ye bağlı olan bütün Bulgaristan vatandaşları göç etmişlerdir”[•]. Bulgaristan ile Türkiye arasında yapılan son antlaşmaya göre “Bulgar ulusuna ait olduğu duygusunu koruyan bütün Bulgaristan Müslümanları Bulgaristan’da kalmışlardır”[•].

Göçe yönelik Bulgaristan hükümetinin olumsuz tutumuna rağmen yöneticilerin görüşlerinde değişiklik zorunlu hale gelmiştir. 1989 yılının bahar aylarında “Yeniden Doğuş Süreci”nin bütün yönlerinin açığa çıkması kitlesel memnuniyetsizlik doğurmuştur (Ялъмов 2002). 1989 yılında halk yürüyüşleri ve Kuzeydoğu Bulgaristan’daki açlık grevleri etkisini göstermeye başlamıştır. Türk isimlerinin geri verilmesi ve Türkiye’ye göç etme istekleri yükselmeye başlamıştır. Bazı yerlerde gösterilerin şiddeti polislerle çatışmaya kadar yükselmiştir (Асенов 1990). Çalışmak istemeyenlerin sayısı gittikçe artmış, tarım işleri terk edilmiş, sanayide üretimin ritmi bozulmuş ayrıca bazı kundakçılık eylemleri de yapılmıştır (Мысаков 1991). Ülkedeki Müslüman nüfusa karşı yürütülen asimilasyon kampanyasını protesto eden uluslararası toplumun faaliyetleri artmıştır. Yeni göç antlaşması sorununu ortaya koyan Türkiye’nin de baskıları artmıştır.

9 Mayıs 1989 tarihinde Halk Meclisi yurtdışı pasaportları kanununu kabul etmiştir. Bu kanuna göre Bulgaristan vatandaşları ülkeyi terk etme ve geçici veya devamlı olarak başka devletlerde ikamet etme hakkı kazanıyorlardı (Ялъмов 2002). Bu kanun neticesinde 29 Mayıs 1989’da Todor Jivkov tarafından sınırların açıldığı ilan edilmiştir. “Türkiye’ye gitmek ve orada yaşamak isteyen” tüm Bulgaristan Müslümanlarına göç etme izni verilmiştir (Ялъмов 2002). Bu şekilde Bulgaristan Türklerine “turist” (Михайлов 1992) olarak ülkeyi terk etmelerine izin verilmiştir.

[•] Централен Държавен Архив, чп 174 б, оп 2, а. е. 2989, л. 19 (Merkezi Devlet Arşivi)

[•] Централен Държавен Архив, чп 174 б, оп 2, а. а. 2412, л. 137 (Merkezi Devlet Arşivi)

2.10.1. 1989 Göç Süreci ve Göçün Genel Özellikleri

Bulgaristan yönetiminin Türkiye ile sınırlarını açma kararı herkes için beklenmedik bir olay olmuştur. Kısa süreli bir şaşkınlık duraksamasının ardından çok kısa sürede birçok problemin çözülmesi aniden zorunlu hale gelmiştir. Ülkedeki Türk nüfusuna bu durumla ilişkili olarak takınılan iki ayrı tutum bulunmaktadır. Birincisi, devlet politikasına karşı koyanları ve suçlu bulunanları zorla kovmaktır. İkinci tutum ise yüksek eğitilmiş olanları ve “yeniden doğuş süreci”ni kabullenen Türkleri zorla tutmaya çalışmaktır. Yöneticiler ilk grupların gidebilmesi için, bazı kişilere karşı zorlama yaptıklarını itiraf etmişlerdir. Daha önce mahkûm edilmiş olanlar veya “yeniden doğuş süreci” ile bağlı suçlardan Belene’ye gönderilenler ülkeden kovulmuşlardır. Genel olarak bu kişilere eşyalarını toplaması ve yola çıkması için birkaç saat –en iyi durumda 24 saat- süre verilmiştir.

Geri kalan Türklere göç etmek için dilekçe vermek zorunlu hale getirilmiştir. Pasaportlar ise zaten dilekçelerden çok önce hazırlanmıştır. Bununla birlikte göç ettirme çabaları ülkedeki bütün Türklere yönelik olmamıştır. “Yeniden doğuş süreci” zamanında “suçlanılmayan” Türk aydınları, Bulgaristan’ı terk etme imkânından mahrum bırakılmıştır. Öğretmenlere, doktorlara v.s. Türkiye’ye göç etmeleri yasaklanmıştır. Bulgaristan sosyalist toplumuna entegre olduğu ve isimlerinin değiştirilmesini protesto etmediği bilinenlere de yurtdışına çıkış pasaportlarının çıkartılması geciktirilmiştir. Bununla birlikte bunların Bulgaristan’ı terk etmemeleri için propaganda yapılmıştır. Yurtdışına çıkış pasaportlarının çıkarılmasının gelişi güzel yapılmadığı iyi organize edildiği dikkat çekmektedir. Devlet sadece iyi tahsilli olan, isimlerinin değiştirilmesine karşı koymayan, sosyalist toplumla bütünleşmiş olan ve Türk nüfusun yoğun olduğu yerlerde yaşamayan Türkleri ülke sınırları içinde tutma çabasında bulunmuştur (Стоянов 1997). Pomakların (Bulgar Müslümanları) göç etmelerini engelleyebilmek için yöneticiler geniş önlemler almışlardır. 16 Haziran 1989 tarihinde Bulgaristan Komünist Partisi’nin Merkez Komitesi Politbürosu Dimitir Stoyanov başkanlığında Koordinasyon Kurulu oluşturmuştur. Bu kurulun temel amacı “Ülkeyi terk etme arzusunda olan Bulgar – Muhammedanlarını (Müslümanlarını)

kararlarından caydırmak ve onların Türkiye'ye gitmelerine müsaade etmemektedir" (Баев 1994).

1989 yılında gerçekleşen göçün daha önceden planlandığının bilinmesine rağmen, Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri göç esnasında Bulgaristan'da bir kaos olduğunu belirtmektedirler. Göç ettirme kararı ile toplumdaki gerginliği azaltma düşüncesi haklı çıkmamıştır. Anlaşmazlık ve karışıklılık olmuştur, üretim ise düşmüştür. Bankalardan önemli miktardaki tasarruf mevduatı çekilmiş, kitleler halinde valiz ve çantalar satın alınmıştır. Bulgaristan'ı terk ederken finansal destek sağlamak amacıyla göçmenler yok pahasına eşyalarını ve gayrimenkullerini satmak zorunda kalmışlar, eşyalarını satamayanlar da bunları ya geride kalan akrabalarına ya da öylesine bırakmışlardır.

1989 yılındaki göç 22 Ağustos 1989 tarihinde resmi olarak sona ermiştir. Bu tarihte Türkiye sınırı kapatmış ve Bulgaristan vatandaşlarına vize rejimi uygulamaya koyduğunu ilan etmiştir. İki ay içinde ülkeyi terk eden Türklerin miktarı farklı kaynaklarda 310 000 ile 370 000 arasında gösterilmektedir (Önür 2000). Türkiye'ye giden Bulgaristan Türklerinden 152 000 kadarı bir sene içinde Bulgaristan'a geri dönmüştür. Haziran 2001'de ilan edilen istatistiklere göre 1989 yılının yazında Türkiye'ye giren Bulgaristan vatandaşlarından 258 060'ı Türk vatandaşlığına geçmiştir.

1989 yılının yaz aylarında Bulgaristan Türklerinin niçin Türkiye'ye göç etmek istedikleri ile ilgili araştırmacıların savlarını iki grup altında toplayabiliriz. Birinci gruptaki sav göçün sebeplerinin doğrudan isim değiştirme kampanyası ile ilgisi olmayan daha önceki dönemlerde meydana gelen göçlerle parçalanmış ailelerin birleşme isteği olduğunu ileri sürmekte ve Türkiye'nin radyo yayınlarının ve propagandasını etkisinin de altını çizmektedir (Зароров 1993; Живков 1988; Стоянов 1998). İkinci gruptakiler ise göçün temel sebebi zorunlu olarak yapılan "Yeniden Doğuş Süreci"nin Türkler üzerindeki kimlik ve aidiyetleri üzerine etki eden negatif özelliklerden kaynaklandığını iddia etmektedirler. Bu sav daha 1989 yılının Aralık ayındaki Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi genel toplantısında Aleksandır Lilov tarafından öne

sürülmüştür* 1989 yılının yaz aylarında yapılan sosyolojik araştırmaya göre Türklerin göç etme isteklerinin arkasında yatan motivasyon birden fazladır: *“Türk hükümetinin Bulgaristan Halk Cumhuriyetine sınırı açması için yaptığı çağrı, Pantürkçü teşkilatların Bulgaristan’ı zayıf düşürmeye yönelik faaliyetleri, İç İşleri Bakanlığına bağlı kolluk kuvvetlerinin halk üzerinde ölçüsüz hareketleriyle yarattıkları göç etme baskısı, Bulgaristan’ın yetersiz koordinasyonu ve pasif tutumu, kanuni talimatnamelerin yeterince sağlam ve açık olmaması, tecrit edilme ve gelecek nesillerle ilgili endişeler”* (Петков ve Фотев, 1990).

Türkiye’deki Bulgaristan Türkleri arasında yapılan alan araştırması da göç motivasyonunu yaratan faktörlerin yukarıdakiler ile hemen hemen aynı olduğunu göstermektedir. Bulgaristan göçmenlerinin büyük çoğunluğu için ise göçün temel nedeni Bulgaristan Türklerinin kendi etnik kimlik ve aidiyetlerini koruma çabasıdır ki bu kimlik ve aidiyeti yıkma teşebbüsü Bulgaristan Hükümeti tarafından “Yeniden Doğuş Süreci” ile yapılmıştır.

Bulgaristan yöneticileri açısından 1989 yılının yaz aylarında meydana gelen göç ile ülkelerindeki Türkler ile ilgili sorunlar çözülmüştür. Ülke içindeki Türklerin sayısı azalırken Türkiye’nin 22 Ağustos 1989’da sınırı kapatması Bulgaristan Türklerinin zihnindeki Türkiye imajını zedeleyerek Türkiye’nin itibarını düşürmüştür (Асенов 1990).

1989 yılında meydana gelen göçün 1969 – 1978 yılları arasında yapılan göçün aksine aniden meydana gelmesi ve çok daha büyük bir nüfus kitlesini etkilemesi Türkiye kadar Bulgaristan’ı da etkilemiştir. Bulgaristan nüfusunun % 4’lük bir kısmının iki ay içerisinde ülkeyi terk etmesi ülke içinde plansızlığa ve kaosa yol açarken Türkiye içinde politik, ekonomik ve sosyal problemlerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bulgaristan’ın üretim süreci düzensizleşmiş ve iş gücü eksikliği ortaya çıkmış, nüfusun mesleki ihtisaslaşma yapısı bozulmuştur.

* 29 Aralık 1989 tarihinde Aleksandır Lilov’un Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesinde yaptığı konuşma

2.11. 1989 Yılında Gelen Göçmenlerin İskanı

Osmanlı – Rus Harbi ve Balkan savaşlarından bu yana Türkiye’nin bir yıllık bir süre içinde maruz kaldığı en büyük göç dalgalarından biri 300.000’den fazla kişinin 1989 yılının yaz aylarında karşılaştığı göç dalgasıdır.

1989 yılında gerçekleşen göç dalgasının bir başka önemli niteliği de önceki göçlerin aksine gelen göçmenlerin Türkiye’ye getirilmesi ve yasal işlemlerinin yapılması ile ilgili olan 2510 sayılı iskan kanununa uymamalarıdır. 2510 sayılı iskan kanununa göre göçmen kabulü göç etmek isteyen Türkiye’deki yakınlarının referansı (madde 3) veya iki ülke arasında yapılan anlaşma gereğince (madde 5) yapılmaktadır. Her iki maddeye göre gelen göçmenler Türk hükümetinden hiçbir iskan yardımı talep etmemektedirler.

1989 yılında gelen göçmenler 2510 sayılı iskan kanunun ne 3. ne de 5. maddesine uymadığından yeni bir yasal düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle 16 Haziran 1989 tarihinde 3583 sayılı yasa çıkarılmıştır. Bu yasa ile, gelen göçmenlerin iskan edilmelerine olanak sağlayan bir madde 2510 sayılı yasaya ek madde olarak ilave edilmiştir. Bu ek maddeye göre; Bulgaristan’dan göçe zorlanarak 1 Ocak 1984 tarihinden sonra Türkiye’ye gelerek yerleşmek isteyen Türk soylu kişiler 14 Haziran 1934 tarihli ve 2510 sayılı yasa hükümlerine göre Türk kültürüne bağlı serbest veya iskanlı göçmen sayılır.

Böylece göçmenlerin vatandaşlığa alınmaları, ikamet etmeleri, mal ve mülk sahibi olabilmeleri hızlandırılıp, kolaylaştırılmıştır. Göçmenlerin yerleşmeleri ile ilgili olarak yapılan bu yasal düzenlemeye ilave olarak, Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü’nün 1989/10 sayısı genelesi ile Üst ve Alt Koordinasyon Kurulları oluşturulmuştur. Bu kurulların görevi, göçmenlerin iskan yerlerini saptamak, iskan edilecek aileleri seçmek ve bunları üretken duruma getirmeye yönelik çalışmaları yapmaktır.

Gelen göçmenlere yardım yapılabilmesi için diğer bir değişiklik de 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik yasasında yapılan düzenlemedir. Bu yasanın kapsamı 16 Haziran 1989 tarihinde çıkarılan 3582 sayılı yasa ile değiştirilerek

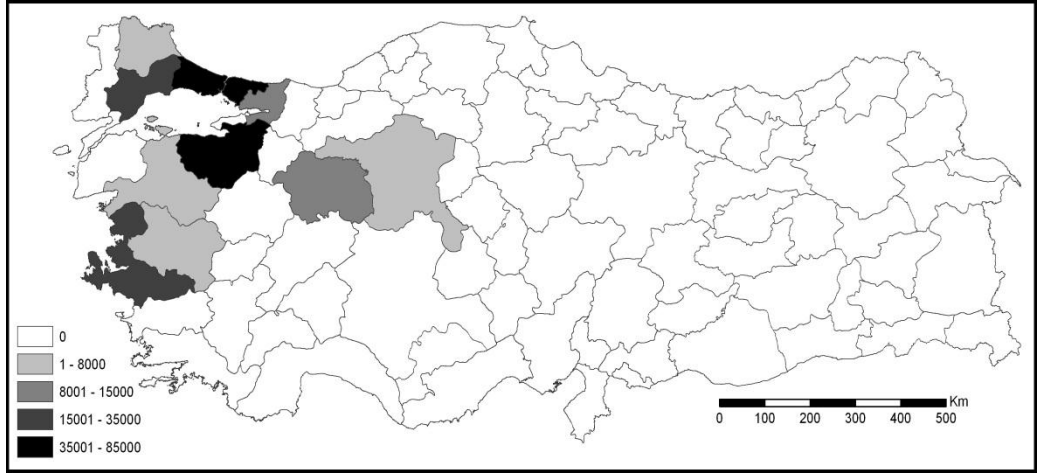
genişletilmiş ve “Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere” de bu Fon’dan yardım yapılması kabul edilmiştir.

Göçmenlerin yerleşecekleri yerlere ulaşmalarını ve eşyalarını ücret ödmeden taşımalarını temin etmek için 28 Eylül 1989 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılmıştır. Karara göre, gelen göçmenler demiryolu taşıma, vagon bekleme, Anadolu’ya geçen vagonlar için İstanbul Boğazı feribot, gümrük formalite, ardiye, hamaliye hizmetlerinin ücretsiz yapılması konusunda T.C. Demiryolları Genel Müdürlüğü görevlendirilmiş ve bu görevden doğan zararın Hazine tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır (27.10.1989 gün ve 20235 sayılı Resmi Gazete).

1989 yılında gelen göçmenlere yukarıda alınan kararlar doğrultusunda zorunlu bir iskan politikası uygulanmamıştır. Ancak göçmenlerin söz konusu yardımların birçoğundan yararlanmalarının ön koşulu olarak yerleşme yerlerinin seçiminde devletin yapmış olduğu yönlendirme önkoşul olarak sunulmuştur. Bu yönlendirmeler özellikle Türkiye’de akrabası olmayan göçmenler için yerleşme yerlerinin seçiminde belirleyici olurken gelenlerin büyük bir çoğunluğu daha önceki göç dalgaları ile gelen akrabalarının yanına yerleşmeyi tercih etmişlerdir.

	<i>Kişi</i>	<i>%</i>
<i>İstanbul</i>	84.255	30,0
<i>Bursa</i>	67.378	24,0
<i>Tekirdağ</i>	30.828	11,0
<i>İzmir</i>	25.489	9,1
<i>Kocaeli</i>	12.276	4,4
<i>Eskişehir</i>	9.845	3,5
<i>Kırklareli</i>	7.045	2,5
<i>Ankara</i>	5.157	1,8
<i>Balıkesir</i>	4.852	1,7
<i>Manisa</i>	3.899	1,4
<i>Diğer</i>	30.035	10,7
	281.059	100,0

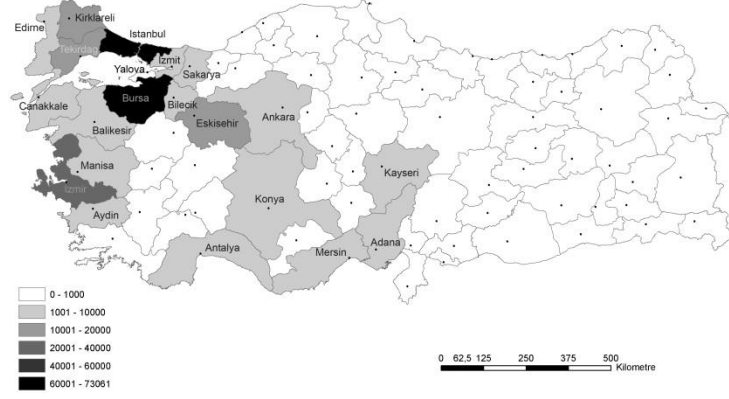
Çizelge 10 1989 yılında Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin yerleşmek için tercih ettikleri ilk on il

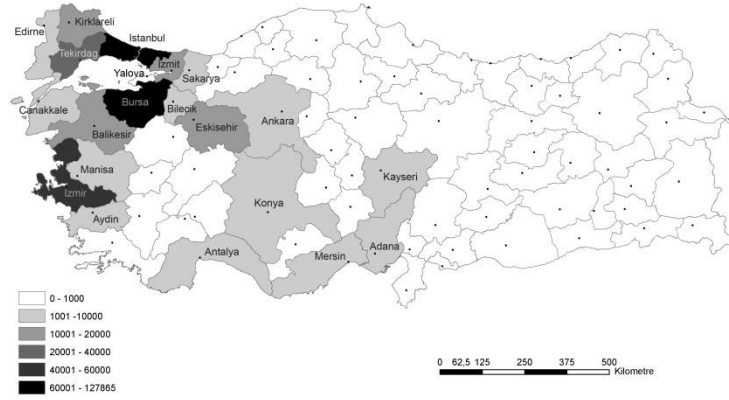
Şekil 19 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleşmek için tercih ettikleri ilk on il

1985, 1990 ve 2000 yılı nüfus sayımlarında Türkiye genelinde Bulgaristan doğumlu kişi sayısına bakıldığında da Sosyal Planlama Başkanlığının verileri ile bir uyum olduğu görülmektedir (Şekil 20).

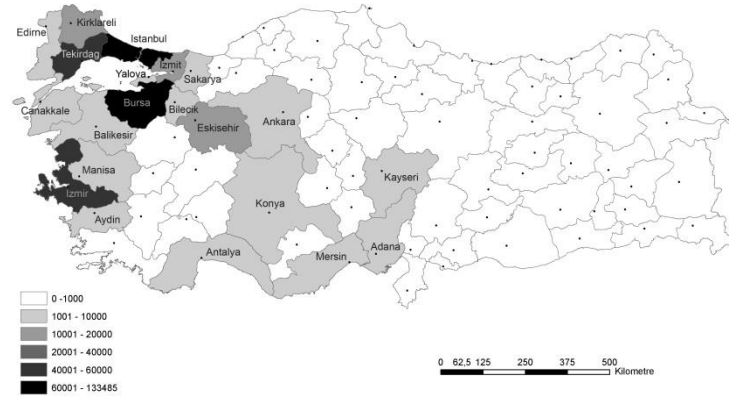
İLLERE GÖRE BULGARİSTAN DOĞUMLU KİŞİ SAYISI
(1985 nüfus sayımına göre)

İLLERE GÖRE BULGARİSTAN DOĞUMLU KİŞİ SAYISI
(1990 nüfus sayımına göre)

İLLERE GÖRE BULGARİSTAN DOĞUMLU KİŞİ SAYISI
(2000 nüfus sayımına göre)

Şekil 20 1985, 1990 ve 2000 yılı nüfus sayımına göre Türkiye’de illere göre Bulgaristan doğumluların dağılımı

2.12. 1990-2004 Dönemi Göçler

1989 yılının ardından Bulgaristan'da komünist yönetimin çökmesi beraberinde Bulgaristan'da yaşayan Türklerin üzerindeki baskıların da gittikçe hafiflemesine neden olmuştur. Ancak bu kez komünist sistem ile devlet merkezli ekonomik sistemin çökmesi ülkede ciddi bir ekonomik krize yol açmıştır. Bu ekonomik krizin neticesinde Bulgaristan bu kez sadece Türk kökenli vatandaşlarının değil aynı zamanda Bulgar kökenli vatandaşlarının da ekonomik sebepler ile göçünü tecrübe etmiştir. Bu dönemde meydana gelen göçün boyutları 1989 yılında meydana gelen göçün boyutlarını geçmiştir (Карамихова 1997). 1990 – 1997 yıllarında yıllık 30 000 ve 60 000 arasında kişi Bulgaristan'ı terk etmiş ve geçici turistik vizeler ile Türkiye'ye gitmiştir (Стоянов 1998). Komünist yönetim tarafından göç izni verilmeyen Türkler de bu dönemin göç konvoyuna katılanların arasındadır. Bu dönemde gidenlerin arasında daha önceki göç dalgası ile Türkiye'ye değişik sebeplerden göç edemeyenler de bulunmaktadır ki ekonomik sebeplerin yanında bir başka önemli göç nedeni de budur. Türkiye'ye göç etme motivasyonları Türkiye'ye göç edip de orada hayatını düzene koymaya başarmış olan akrabalarından da desteklenmiş ve davet edilmişlerdir.

Bulgaristan vatandaşlarına vize uygulamasının başlamasının ardından Türkiye'ye girişler zorlaştırılmış olsa da Bulgaristan Türkleri Turist vizesi alarak Türkiye'ye göç etmeye devam etmiştir. Pasaport ve vize işlemlerinin çeşitli sebeplerden tamamlamayan Türkler ise yasadışı yollardan kaçak olarak Türkiye'ye gelmeye çalışmıştır. Bilirkişi değerlendirmelerine göre 1989 – 1996 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen miktarı 400 000 civarında tahmin edilmektedir. Türkiye 2000 yılında Bulgaristan vatandaşlarına vize uygulamasını kaldırarak Türkiye içinde üç ay ikamet etme hakkı tanımıştır. Bu uygulamanın ardından Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelenlerin pek çoğu ülkeye üç aylık sürelerle giriş çıkış yapmaya başlamışlardır.

3. BÖLÜM: GÖÇ OLGUSU

Sosyal formasyonların ekonomik, politik ve kültürel yapılarında ve bu yapılar içindeki ilişkiler sisteminde yaşanan değişimlerin sonucunda ortaya çıkan göç, söz konusu yapılar üzerinde önemli dönüşümlere yol açan mekânsal bir yer değiştirme hareketidir. İnsanlık tarihi boyunca yaşanan göçler, mekanda eşitsiz biçimde dağıtılmış ekonomik fırsatlardan yararlanma isteğinin bir sonucu olabildiği gibi, ekolojik zorunluluklar ya da devlet gibi sosyal bir otoritenin gündeme getirdiği sürgünler, mecburi iskanlar ve savaşlar nedeniyle de ortaya çıkabilir.

Göçün toplumdaki nitelik ve işlevinin tarihsel süreç içinde üretim tarzlarının değişmesine bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir. XVI. ve XVII. yy'daki merkantilizm dönemlerinde bir işgücü göçünden söz etmek oldukça zordur. Oysa modern dünyada göç, sanayileşmenin bir sonucu olarak işgücünün yeniden dağılımı ve yeniden örgütlenmesi anlamına gelir. Bu tanımla ile göç süreci, insan emeğinin kurulu bir pazara sunulması olgusunu içerir. Bu durumda daha önceden kurulmuş ve kendi kuralları çerçevesinde işleyen bir işgücü piyasasına “özgür” bir emek girişi söz konusudur.

Göçe ilişkin temel kuramsal çerçeveyi oluşturacak bu bölümde ilk olarak göçün tanımı ve türleri üzerinde durulacak ve bu olguyla ilgili kuramsal yaklaşımlar aktarılmaya çalışılacaktır. Ardından göçü bir süreç olarak değerlendiren bakış açısıyla onu ortaya çıkaran koşullar ve açtığı sonuçlar incelenecektir.

3.1. Göçün Tanımı ve Türleri

Ünalın (1998), demografik bir süreç olarak göçü “ coğrafi bölgeler ve/veya idari alanlar arasındaki yerleşim yeri değişiklikleri” olarak tanımlamaktadır. Ünalın’ın bu tanımı ile göçün üç temel niteliği ortaya çıkar: uzaklık, kalıcılık ve zaman. Göç ile ilgili literatürde genel olarak bir yerleşme hareketinin göç olarak tanımlanabilmesi için gerekli zaman ölçütünün altı ay yada üç yıl olduğunu belirten yazar, göç hareketinin varış noktasında kalıcı bir yerleşim yapma niyetiyle gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği

konusunda nesnel bir değerlendirme yapmanın zorluğu nedeniyle bu boyutun göz ardı edilebileceğini de dile getirmektedir (Ünalın, 1998).

Göçün yalnızca demografik bir süreç olarak tanımlanması onun içeriğini anlatmak bakımından yetersizdir. Böylesi bir tanımlama göçün anlamını daraltmakta ve özellikle kapitalist toplumda göç olgusunun tüm boyutları ile anlaşılabilmesini güçleştirmektedir. Kendi içine kapalı üretim birimlerinin yer aldığı feodal toplumda işgücünün üretimin yapıldığı toprak parçasının dışına çıkması, yani göç etmesi söz konusu değildi. Bunun tersine, kapitalist ekonominin egemen olduğu modern dünyadaki nüfus hareketlerini niteleyen özellik, işgücünün yer değiştirmesidir. Dolayısıyla göçün yalnızca bir nüfus hareketi olarak değerlendirilmesi göçmenlerin oynadığı çeşitli ekonomik rollerin gözden kaçmasına neden olabilmektedir. Nitekim Tekeli (1998) kapitalist toplumda göçün iki farklı mantıksal temele dayandığını belirtir: Birincisi, doğrudan sistemin devamlılığı ile ilgili olan, emeğin mekânsal olarak üretimi daha etkin kılacak bir biçimde dağıtılmasıdır. Çünkü kişinin mekanda yer değiştirmesi, emeğin olduğu kadar sanayinin ve tüketicinin de yer değiştirmesi anlamına gelir. Göç böylece, hem üretimin gerçekleştirilmesine hem de yeniden örgütlenmesine etkide bulunur. İkincisi ise, göçün bireylere mekânsal yer değiştirmeler yoluyla daha fazla ekonomik fırsatlar yakalama şansını vermesidir. Bu durum, göçün birey açısından taşıdığı anlamı ortaya koyar. Kişiler, sosyal değişimler karşısında yaşam yerlerini değiştirerek, kendilerine mesleki ve sosyal açıdan daha iyi fırsatlar sunacak mekanlara taşınırlar.

Temel olarak bu çerçevede tanımlanabilecek olan göç olgusu, göç sürecindeki farklılaşmalara bağlı olarak değişik biçimlerde ortaya çıkar. Göçün nedenleri, içerdiği aktörler ve mekanizmalar farklı göç tiplerini doğurur. “Göç etme nedeni”, “uzaklık”, “göç etme biçimi” ve “göçün yönü” gibi değişkenler, göçün biçim ve içeriğinde aynı zamanda da ölçek ve yönünde farklılaşmaları gündeme getirir.

3.2. Göç Etme Nedenine Göre Göç Türleri

Göçe neden olan motivasyonlar çok büyük farklılıklar gösterebilmekte ve bu farklılıklar göç sürecinin tamamını etkilemektedir. Göçmenlerin göçü kabul eden topluluk içine hangi koşullarda girdikleri hem göçü kabul eden topluluğu hem de göçmenin kendisini çok yakından ilgilendirmektedir. “Göç deneyimi” tanımı farklı göç sebeplerinin sosyolojik ve ekonomik açıdan gözlemlenebilen farklı sonuçlara neden olmasını ifade etmektedir. Örneğin bir ulus içinde göç eden bir kişi ile siyasal bir mültecinin göç deneyimi aynı olmayacaktır. Genellikle mülteciler göçü kabul eden topluluk tarafından karşılanması beklenen acil barınaklar, yemek ve yasal yardım gibi özel bir takım hizmetlere ihtiyaç duymaktadırlar. Anayurtlarından uzaklaşmanın ve aile bireylerini geride bırakmanın yarattığı sarsıntı mültecilerin yeni ortama ayak uydurmalarını da daha karmaşık hale getirmektedir. Bir göçmenin köle, mülteci, iş arayan ve başka bazı motivasyonlar ile göç ettiği düşünülürse hiçbir teori tek başına göç sürecinin tamamını kapsayan bir açıklama sağlayamaz.

Petersen (1970), “göç etme nedeni”ne göre dört değişik tipte göçten söz etmektedir: ilkel, zorlayıcı, zoraki ve serbest göçler.

İlkel göç, ekolojik bir itme sonucu oluşur ve insanoğlunun doğal süreçlerle başatma becerisinden yoksun olduğu durumlarda ortaya çıkar. Ekolojik bir zorlamaya karşı verilecek yanıt yada geliştirilecek çözümler, bunun yaşayan insanların teknolojik donanımları ile ilişkili olduğundan ilkel göçler yaygın biçimde ilkel toplumlarda yaşanmıştır. Zorlayıcı göç türlerinde harekete geçirici faktör olarak ekolojik bir baskı değil, devlet ya da eşdeğerdeki bir kamusal otoritenin baskısı söz konusudur. Tekeli (1990) zorunlu biçimde yaşanan yer değiştirmelerinin üç farklı kaynağı olabileceğini belirtir: devletin güttüğü belli amaçları sağlamak, savaşların sonucunda yeni düzene uyum sağlamak ve muhtemel doğal afetlerin sonuçlarından kaçınmak. Bunların ilk ikisinde devlet zorlayıcı ve aktif bir roldeyken üçüncüsünde devlet pasif ve etkisi olaya katkısı istenen bir durumdadır. Zorlayıcı ve zorunlu göçler baskı unsuru içerir. Aralarındaki temel ayrım ise göçe konu olan aktörün göçe katılım isteğinin zoraki göçte

bir nebze elinde bulunması iken zorunlu göçte göçe konu olan aktörün göç katılım isteği önemsiz ve göç dayatılır. Serbest göçte ise bireyin kendi isteği ile göçe katılmasıdır. Serbest göç türünde göçmenler göç olayına kendi özgür iradesiyle katılmaya karar verirler (Petersen 1970).

3.3. Uzaklık, Göç Biçimi ve Göçün Yönüne Göre Göç Türleri

İç göç ve dış göç uzaklık kriterinin tanımladığı iki farklı göç türüdür. Bu ayırımı göç alan ve veren birimler arasındaki mesafe dikkate alınır. İç göç ülke içindeki bir birimden yine ülke içindeki bir birime olan göçü ifade ederken dış göç ülke içindeki bir birimden ulusal sınırları aşarak başka bir ülkeye yapılan yerleşmeleri ifade etmektedir.

Göç etme biçimleri bakımından, bireysel, kitlesel ve zincirleme göçler olmak üzere üç farklı göç türünden söz edilebilir. Bunların birincisinde bireyler göçün neden ve sonuçlarına ilişkin daha kesin bilgiye sahiptir ve akılcı aktörler olarak hareket ederler. Göçün neden ve sonuçları konusunda bilgili olmaları, gidilecek yere ilişkin kesin ve geniş bir bilgiye sahip olmalarından kaynaklanır. Niteliğe göre seçicilik gösteren bu göç türünde bireylerin gidilecek yerle ilgili beklentileri de yüksektir. İkinci göç türü olan kitlesel göç sosyal, ekonomik ya da apolitik nedenlerle ortaya çıkar ve göçün kaynaklandığı bölgedeki tüm katmanları içerir. Kitlesel göçün, çoğu zaman zorunlu göç türüyle örtüştüğü görülür. Zincirleme göçe gelince, göç kararının bireysel ve özerk olarak değil, üyesi bulunan birime bağlı olarak ve onları dikkate alarak verildiği görülür. Zincirleme göçte önceden göç etmiş olanlarla aile ve akrabalığa dayalı olarak kurulan ilişki ağları göç edecek bireylere gidilecek yere ilişkin bilgi sunarak olası risk ve maliyetleri azaltır.

Göçün akım yönüne bağlı olarak yapılan sınıflandırma kırdan-kente, kentten-kente, kırdan-kıra ve kentten-kıra olan göçleri içerir. Türkiye’de yaygın olarak yaşanan ise kırdan-kente ve kentten – kente göç türleridir. Kapitalist gelişmenin kendisinin kır-kent ve kent-kent arasında eşitsiz bir gelişme yaratan dinamiği diğer iki göç türünün genel eğilimlerin dışında bırakmaktadır. Kırdan-kente göçte göç veren ve alan birimler açısından birbirinden farklı toplumsal yapılar yer alır. Göçü veren birim olarak “köy”

toplumu, kurumsal yapı, ekonomik etkinlikler, sosyal işbölümü ve ilişkiler açısından, göçü alan birim olan “kent” toplumundan farklı özelliklere sahiptir. Kentten-kente göç türünde ise göçün her iki ucunda da aynı toplumsal yapı yer almaktadır.

3.4. Göçe İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Göç aşırı yaygın ve çok yönlü bir süreçtir. Bu özelliği göçü bütün yönleri ile açıklayan genel ve kapsamlı bir teoriye ulaşmayı da zorlaştırır (Toksöz 2006). Her ne kadar kapsamlı bir teori ulaşılamaz olsa da nüfus bilimciler açısından insanların neden göç ettiğini açıklama istekleri temel zorunluluk olarak kalmaktadır. Göçler ile ilgili teoriler önemlidir çünkü bu teoriler sayesinde nüfus hareketlerini onları kendi daha geniş siyasal ve ekonomik bağlamı içinde anlayabilmemize yardımcı olurlar. Örneğin Üçüncü Dünya uluslarından kaynaklanan göçler küresel ekonomi tarafından yaratılan ekonomik problemlerin sonucu olarak görülürse bu göçler göçü engelleyen önleyici göç yasaları yerine daha iyi uluslararası ekonomik antlaşmalar ile yönetilebilir.

Genel kabule göre Ernest Ravenstein (1834-1913) ilk göç kuramcısıdır. Alman asıllı İngiliz coğrafyacı 1885 yılında Journal of the Statistical Society of London’da yayınlattığı “Laws of Migration” ve yine aynı adla revize ederek Journal of the Royal Statistical Society’de 1889 yılında yayınlanan makalelerinde İngiltere ve Galler’in nüfus verilerini kullanarak göç ile ilgili genel bir takım kurallar ortaya koymaya çalışmıştır. Yaptığı çalışmalarının neticesinde göçün çekici ve itici faktörler tarafından yönlendirildiği sonucuna varmıştır. Bir yerde uygun olmayan koşullar (baskıcı kanunlar ve ağır vergiler gibi) insanları dışarıya itmektedir ve başka bir yerdeki olumlu koşullar insanları oraya çekmektedir. Ravenstein’in kanunlarına göre:

- 1- Dışarıdaki daha olumlu ekonomik imkanlar göçün birincil sebebidir.
- 2- Göçün hacmi göç edilecek mesafenin artması ile azalmaktadır.
- 3- Göç uzun bir hareket halinden ziyade değişik aşamalarda meydana gelmektedir.
- 4- Nüfus hareketleri karşılıklıdır

5- Göç edenlerin nitelikleri (cinsiyet, sosyal sınıf, statü ve yaş gibi) göç edenin hareketliliğini etkilemektedir.

Pek çok kuramcı Ravenstein'in ayak izlerini takip etmiştir ve günümüzde çağdaş çalışmalarda hakim olan teoriler az veya çok Ravenstein'in vardığı bu sonucun türevleridir.

Everett Lee (1966) Ravenstein'in kuramını iç (itici) faktörlere daha fazla vurgu yaparak yeniden formüle etmiştir. Lee aynı zamanda göç olayına müdahil olan engelleyicilerin etkisine de vurgu yapmıştır. Lee, uzaklığın, fiziksel ve politik bariyerlerin ve bakmakla yükümlü olunan kişilerin varlığının göç sürecini olumsuz etkilediğini ve hatta kaldırdığını ifade etmiştir. Lee, göç eden kişinin yaş, cinsiyet ve sosyal statü niteliklerinin itici ve çekici faktörlere karşı tutumunu belirlediğinden ve bu niteliklerin aynı zamanda göçe müdahil olan engelleyicilerin üstesinden gelebilme kabiliyetlerini de belirlediğini düşünerek göçün seçici olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kişinin eğitimi, göçü kabul edecek toplum ile ilgili bilgileri ve aile bağları göçü hızlandırabilir veya engelleyebilir.

Ernest Ravenstein ve Everet Lee'nin geliştirdiği teorilerin dışında göçün uluslararası dokusunu belirlemeye yönelik pek çok teori daha geliştirilmiştir. Fakat bu geliştirilen teorilerin tamamı Ravenstein ve Lee'nin kurduğu zemin üzerinde hareket etmektedirler ve onların geliştirdiği itici ve çekici faktörleri konu alan teorilerinin birer türevidirler.

Bu türevlerin pek çoğu kapitalizm ve piyasa egemenliğinin yarattığı işgücü talebine yönelmiştir. Göç hareketlerinin oluşmasında kapitalizm ve piyasa egemenliğinin yarattığı işgücü talebi belirleyici olmakla birlikte göç, bireylerin ve ailelerin kararlarının ve kültürel yakınlıkların da rol oynadığı karmaşık bir süreçtir. Göçün değişik yönlerini, boyutlarını ve süreçlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak pek çok teori bulunmaktadır. Bu teoriler bireylerin, hanelerin davranışı gibi değişkenlerin yanı sıra ekonomik, sosyal, politik etkileri de ele almaktadır (Toksöz

2006). Bu teoriler göçün farklı yönlerini ön plana alsalar da birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görülmelerinde yarar bulunmaktadır. Bu teorileri şu şekilde özetleyebiliriz:

3.4.1. İkili Ekonomide Kalkınma Teorisi:

İlk defa 1954 yılında W. A. Lewis tarafından geliştirilen teori sınırsız bir işgücü arzıyla büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Teoriye göre ekonomik kalkınma sürecinde emek göçü anahtar bir rol oynamaktadır. Kalkınan bir ülkede daha fazla katma değer sağlayan ekonomik sektörler ancak üretkenliğin kısıtlı olduğu ve daha az katma değer sağlayan tarım sektöründeki işgücü arzıyla genişleyebilir. Geleneksel sektörden işgücü talebinin daha yüksek olduğu modern sektörlerle göç, işgücü arzının sınırsız olduğu bu sektörde ücretlerin düşük kalmasına, bu da geniş ölçekli üretimi ve kar edilmesini mümkün kılmaktadır. Katma değerlerin yüksek olduğu modern sektörlerde işgücü talebinin yüksek olması fırsatından faydalanılmasıyla göç, geleneksel ve modern sektörlerin yararlandığı bir kaldıraç görevi görür (Toksöz 2006).

3.4.2. Neoklasik Ekonominin Göç Kuramı

Neo-Klasik ekonominin makro kuramı göçlerdeki temel nedenselliği emeğin arz ve talep durumunun ülkeler arasındaki coğrafi farklılığa bağlamaktadır (Mutluer 2003). Geleneksel neoklasik ekonomi uluslar arası göçü, bireylerin uluslar arası yer değiştirme ile elde edilecek gelir ile kar-maliyet hesapları gözetilerek karar verilen basit bir hesaplama işlemi olarak görmektedir. Bu durum kendini ücretlerin ve yaşam standardının eşitsizliğinde gösterir ve göç, arzın itmesi, talebin çekmesine bağlı yaratılır. Göçmenler işlerin, ücretlerin ve diğer ekonomik faktörlerin en avantajlı olduğu yerlere giderler. Elde edilecek gelir çalışma amacıyla yurtdışına gitmeyi düşünen bireyin geldiği ülkedeki iş bulma imkanlarına bağlıdır ve aynı zamanda çalışabilme imkanı bulunduğu sektörlerdeki gelirinin göçe kaynaklık eden ülkedeki gelirinden çok daha yüksek olması gerekmektedir. Neo-Klasik ekonominin kuramı böylece bireylerin ülkeler arasındaki farklılıklara göç ederek tepki göstermelerinin nedenlerini inceler. Bu kuramda göçe karar veren bireyler maliyet / kar hesabı yaparak yüksek kazanç elde

edilen ülkelere doğru göç kararı vermektedirler. Böylece göç, daha yüksek ücret sunan yerlere giderek yaşam standardını yükseltmek isteyen bireylerin aldıkları kararların sonucunda ortaya çıkmaktadır (Mutluer 2003). Yasadışı göçmenler için göç kararını verirken yapılan kar-maliyet hesaplarına ülkeye başarılı bir girişin yapılabilme ihtimali ve ülkeye girdikten sonra sınırdışı edilme riskinin de katılması gerekmektedir. Göç süreci esnasında harcanan para (göç maliyeti) çıkarıldıktan sonra kaynak ülke ile gelinen ülke arasında elde edilmesi beklenen gelir arasındaki fark belirli bir dönem için pozitif ise bu durum göçü olumlu yönde etkileyerek arttırmaktadır (Sjaastad 1962; Todaro 1969; Todaro ve Maruszko 1987). Göçün yarar ve maliyetlerinin karşılaştırmalı analizinden sonra, tüm gerçeklerin bilincinde olarak göç kararı birey tarafından gönüllü olarak alınır. Böylece göçmenler beklenen net kar ve yararların en yüksek olduğu hedefleri göç destinasyonu olarak seçerler (Toksöz 2006). Dolayısıyla eğer bir yerleşmenin ekonomik geliri çok düşük ise bu yerleşim birimlerinden yapılan göçlerde de belirgin bir düşme görülmektedir (Mutluer 2003).

Neoklasik kurama göre iş gücü düşük ücretli ülkelere yüksek ücretli ülkelere akarken sermaye de (buna insan sermayesi de dahildir) ters yönde akmaktadır. Sonuç olarak göç sürecinin göç kabul eden ülkelerde ücretlerin düşmesi göç gönderen ülkelerde de ücretlerin artması yönünde bir işleve sahip olduğundan yukarıda bahsedilmiştir. İki ülke arasındaki göç hareketi ücretler arasında belirli bir denge oluşuncaya kadar devam etmektedir. Ücretler arasında denge oluştuğunda ülkeler arasındaki göç sürecinin maliyeti de (psikolojik maliyeti ile birlikte) eşitlenir ve net göç durur. İşçi göçü kuramsal olarak bu denge durumu sağlanana kadar devam eder ve iki ülke arasındaki gelir farkı kapanana kadar sürer. Ücret farklarının giderek azalması emek hareketlerinin yavaşlamasına ve göçün son bulmasına neden olur (Abadan Unat 2006).

Neoklasik ekonominin sunduğu ve akademisyenler, yasa koyucular ve kamuoyu tarafından geniş kabul gören bu argüman uluslar arası göç süreçlerini açıklamak için detaylı olarak sınanmamıştır (Massey ve diğ. 1994). Her ne kadar göç süreçlerini ve

kişisel göç eğilimlerini ülkeler arasındaki ücret ve gelir farkları ile ilişkilendirmeye yönelik çalışmalar yapıldıysa da bu çalışmalar genelde göç edilen ülkedeki ücretler ve işsizlik oranı da hesaba katılarak göçten beklenen geliri teoriye dahil etmemişlerdir. Göç edilen ülkedeki ücretler ve işsizlik oranı ile ifade edilen göç süreci sonucunda beklenen veya ümit edilen gelir Todaro (1969) tarafından kuramsal olarak göç akışını belirleyen parametre olarak kabul edilmektedir.

Massey ve diğerlerinin (Massey ve diğ. 1994) Porto Riko, El Salvador ve Meksika'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne giden göçmenler üzerine yapılmış çalışmaları inceledikleri makalelerinde uluslararası göçün göçü kabul eden ve göçü gönderen ülkeler arasındaki gelir farklılıklarına hassas olduğunu belirtmektedirler. Bununla birlikte uluslararası göç tek başına gelir farklılıkları ile de açıklanamaz. Amerika Birleşik Devletleri'ne en fazla göçmen gönderen ülkeler en düşük gelire sahip olan ülkeler olmadığı gibi bireylerin göç eğilimini ve göçün kümülatif hacim artışını açıklamada da teori yetersiz kalmaktadır (Massey ve diğ. 1994).

Gelir farklılıklarının önemsiz olduğunu ortaya koyan modeller işsizlik oranlarını her zaman önde tutmuştur. Fleisher (1963), Castillo v.d. (1992), Santiago (1991), Santiago (1993), Ortiz (1986), Ramos (1992) ve Melendez'in (1994) çalışmaları Porto Riko ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki göçte her zaman işsizlik oranlarının ücret farklarından çok daha belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. İşsizlikteki değişimler beklenen gelirin dağılımını değiştirmekte ve dolayısıyla da göçten elde edilmesi beklenen gelirin dağılımını da değiştirmektedir.

3.4.3. Yeni Ekonominin Göç Kuramı:

1990'lı yılların başlarında Neoklasik ekonominin göç kuramının varsayımlarına ve hipotezlerine meydan okuyan yeni bir göç paradigması şekillenmeye başlamıştır. Neoklasik teoriye göre göçler işgücü piyasasındaki uluslararası eşitsizlikten kaynaklanan ülkeler arasındaki gelir farklarından dolayı ortaya çıkmıştır ve diğer ulusal unsurlar göç kararını vermede herhangi bir işleve sahip değildir. İnsanlar yurtdışına daha yüksek kazanç umuduyla çıkmaktadırlar. Yeni ekonominin göç kuramı ise göç veren ülkenin

hane halkının maddi refahını tehdit eden ve ekonomik gelişmesinin önüne engeller koyan ekonomi piyasasındaki eksiklik ve hatalardan kaynaklandığını iddia etmektedir.

Neoklasik ekonominin göç kuramının aksine bu yeni kuram göç veren ve göçü kabul eden ülkeler arasındaki ekonomik piyasanın ve koşulların eşit düzeyde ve gelişmiş olduğunu kabul etmez ve özellikle gelişmekte olan dünyanın sermaye piyasasının, güvenlik ve gelecek ile ilgili koşulların belirsiz, mükemmeliyetten uzak ve/veya ulaşılamaz olduğunu ortaya koyar. Hane halkının geliri, üretimi ve mülkiyetinin güvenliğini sağlamak ve zaten çok nadir olan yatırım sermayesine ulaşabilmek için hane halkı bir veya daha fazla kişiyi yurtdışındaki işgücü piyasasına göndermektedir. Gelişmiş ülkelerdeki nispeten yüksek ücretler göç veren ülkede kalan aile bireylerine ekonomik riskleri azaltmak ve sermaye kısıtlamalarının üstesinden gelebilmek için oldukça çekici ve etkili stratejiler sunmaktadır (Stark 1991).

Bu kuramsal görüş özellikle Kuzey Amerika göç sistemi üzerine yapılan ayrıntılı çalışmalar ile oldukça tutarlı gözükmemektedir. Fakir aileler çok da gönüllü olmadan planlı bir şekilde istihdam imkanlarını çeşitlendirebilmek için uluslararası göç ağına katılmaktadırlar (Durand ve Massey 1992; Funkhouser 1992; Grasmuck ve Pessar 1991; Rodriguez 1988).

Göç veren ülkelerde kırsal topluluklar izole edilmiş durumda değildir aksine ulusal ve uluslararası piyasalara sıkıca bağlıdırlar ve yerel yatırım ve harcamalarını desteklemek için yurtdışındaki göçmenlerin gelirlerine muhtaçtırlar. Adelman ve diğerlerinin (Adelman, ve diğ. 1988) çalışmaları, Amerika Birleşik Devletlerine göç veren Meksika'daki bir toplulukta insanların ürettikleri hizmet ve mallardan %37 oranında daha fazla tüketim gerçekleştirdiklerini ve bu tüketim açığının tamamen göçmenlerin gönderdikleri paralar ile karşılandığını göstermiştir. Massey ve Parrado (Massey ve Parrado 1994) bazı Meksika topluluklarına Amerika Birleşik Devletlerinden bir yılda gelen para havalelerinin o topluluğun yıl boyunca elde ettiği toplam gelirden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Başka bir anlatımla bu topluluklarda

dolaşımda olan paranın büyük bir kısmı yerel para birimi olan Meksika pezosundan ziyade Amerikan dolarıdır.

Dışarıya göçmen gönderen aileler ile göçmen işçiler arasındaki bu bağlantı neoklasik ekonominin göç kuramının insan sermayesi ile ilgili modeline ters düşmektedir. Neoklasik ekonominin göç modeline göre devamlı olarak yer değiştiren birey hangi sektörde olursa olsun hayatı boyunca yüksek bir gelir umar ve göçe kaynaklık eden ülkeye ekonomik katkısı son derece sınırlıdır. Dışarıya göç, yerel ekonomi üzerinde gelirler ve fiyatlar üzerinde yaptığı değişiklikler üstünden etki yapmakta ve işgücü hareketliliği üzerinde pozitif veya negatif değişiklikler gerçekleştirmektedir; dolayısıyla da ücretler düşmekte veya yükselmektedir. Para transferleri ise geleneksel neoklasik ekonominin göç modelinin kapsamı dışında kalmaktadır (Singh ve diğ. 1986); çünkü göç veren ülkedeki riskler hesaba katılmaz ve ülkedeki ekonomik hayata ait bütün piyasaların olgunlaştığını ve iyi bir şekilde çalıştığını farz eder ve aile bütçesi ile ilgili kararların aile bireyleri tarafından bağımsız bir şekilde verildiğini düşünmektedir (Taylor 1992). Göçmenlerin para transferleri hane halkı bütçesi üzerinde tüketim mallarını alabilme kapasitesi yönündeki kısıtlamaları azaltmakta fakat göreceli fiyatlar değişmedikçe diğer gelir arttırıcı aktiviteler üzerinde etki edememektedirler. Gelirdeki artışlar basit bir şekilde sadece “normal” tüketim ürünleri harcaması üzerinde pozitif bir etki yapmaktadır (Massey ve diğ. 1994).

Latin Amerika göç örneğinde olduğu gibi göçmenlerin gönderdiği paralar ile alınan bir başka önemli “normal” tüketim malzemesi de “boş zaman”dır. Özellikle kırsal kesimlerde aile üyeleri daha fazla boş zaman yaratabilmek için çiftlik işlerinde çalışacak işçiler tutmaktadırlar. Neoklasik ekonominin göç kuramına göre ise para transferleri hane halkının toplam işgücü kullanımını değiştirmeyeceği gibi üretimdeki diğer girdileri de değiştirmemektedir. Kar maksimizasyonu teorisine göre çiftlik sahipleri üretim girdilerini ancak satış fiyatına ulaşıncaya kadar arttırmalıdır. Para transferleri bu analizin öngörüsünü fiyatlarda bir farklılık olmadıkça değiştirmemektedir ki bu durum durağan modellerde göz ardı edilmektedir.

Meksika'nın kırsal kesiminde yapılan çalışmalar bu koşulların durağan olmadığını göstermiştir. Michoacn'da Fletcher ve Taylor (1992) tarafından yapılan detaylı analizler para transferlerinin aileler tarafından arazinin, işçilerin ve makinelerin üretkenliğinde bir artış sağladığını ortaya koymaktadır. Buna ek olarak besi hayvanı, ekipman ve eğitim gibi gelir üreten ürünlerin kazancını da desteklemektedir (Taylor ve Wyatt 1993). Sonuç olarak neoklasik kuram tarafından kabul edilmediği halde para transferleri aile gelirleri üzerinde çarpan etkisi yapmakta ve gönderilen miktardan daha fazla oranda aile için fayda sağlamaktadır (Taylor 1992).

Taylor (1992), Meksikalı göçmenlerin gönderdikleri paranın ge kaynaklık eden topluluğa etkisini incelediğinde Amerika Birleşik Devletlerinden gönderilen her bir Amerikan dolarının aile bütçesine 1,85 Amerikan doları katkı yaptığını saptamıştır. Bu etki gönderilen paranın neoklasik ekonomi kuramının sunduğu varsayımın aksine sadece normal tüketim harcamaları için değil aynı zamanda gelir getiren yatırım ürünlerini satın almak için kullanılmasından da kaynaklanmaktadır. Para nakilleri, sermayeye ulaşımın sınırlı ve aile üretiminde riskin önemli olduğu durumlarda tüketim harcamalarından ziyade yatırım ürünlerinin alımı için kullanılmaktadır (Massey ve diğ. 1987; Trigueros ve Rodriguez 1988; Escobar ve Martinez 1990; Massey ve Parrado 1994).

Gelişmiş ülkelerdeki ücretler tek başlarına potansiyel göçmenler için çekici bir faktör oluşturmazlar aynı zamanda fakir ailelerin risk yönetimini azalttığı ve nakit ihtiyaçlarını karşılayabildiği için de çekici olmaktadırlar. Uluslar arası gler ile fakir aileler sermaye biriktirme imkanına kavuşmakta ve daha düşük riskli işlere girebilmektedirler.

Yeni ekonominin g kuramı aynı zamanda neoklasik ekonominin g kuramına bütün sosyo-ekonomik seviyeler için tek biçimli bir etki yaptığını görüşüne de karşı çıkmaktadır. Neoklasik kurama göre kişiler gelirlerinde bir artış sağlamak için g ederler ve gelirlerde 100 dolarlık bir artış sosyo-ekonomik hiyerarşının bütün seviyelerinde aynı çekici etkiyi yapmaktadır. Yeni ekonominin teorisyenleri kişilerin

sadece mutlak gelirlerini arttırmak için değil aynı zamanda gelirlerini topluluğun diğer bireylerine nispetle de arttırmak için göç ettiklerini ileri sürmektedir. Göçe karar veren hane halkı göç sayesinde göreceli yoksunluk hislerinde de iyileşme beklemektedir (Stark 1991).

Göreceli yoksunluk, hane halkının ülkedeki genel gelir dağılımında nerede hangi seviyede bulunduğunu ifade eder. Hane halkının gelir seviyesi ülkenin ortalama gelir seviyesinden ne kadar aşağıdaysa göreceli yoksunluk hissi de o kadar yüksektir. Sonuç olarak gelir dağılımının tabanında yer alan hane halkının, gelir dağılımının tavanında yer alan hane halkına göre göç etme ihtimali çok daha yüksektir. Gelir seviyesinde dengesiz dağılım bulunan ülkelere göç oranları dengeli olan ülkelere göre çok daha yüksektir. Sonuç olarak gelirden 100 dolarlık bir artış gelir dağılımında çarpıklık bulunan ülkelere, gelir dağılımının dengeli dağıldığı ülkelere göre çok daha güçlü bir göç etme güdüsü yaratacaktır.

Gelişmiş ülkelere gerçekleştirilen göç ile göçmenler sadece daha yüksek gelire ve yerel gelir dağılımındaki pozisyonlarında değişiklik yaratabilecek para nakillerine ulaşmazlar aynı zamanda çok daha farklı sosyal ve kültürel referanslara sahip yabancı bir toplumun içine girerler. Başlangıçta göçmenler kendilerini göç edilen ülkedeki topluluğun bir parçası olarak görmezler ve işlerini para kazanmanın ve ülkelerindeki sosyal ve ekonomik statülerini iyileştirmenin sıradan bir aracı olarak görürler (Piore 1979). Göçmenlerin çalıştıkları işler göçü kabul eden topluluk için düşük seviyeli ve toplum tarafından pek talep görmeyen işler olduğu ve gelişmiş ülkenin standartlarının altında ücret alındığı halde göçmenler bu standartların kendilerini ilgilendirdiğini kabul etmezler çünkü kendilerini gelişmiş ülkedeki yerel toplumun bir parçası olarak görmezler.

Stark ve Taylor (1991) Amerika Birleşik Devletlerinde göreceli yoksunluğun göçmenler üzerinde iç göç ve uluslararası göçe etkisini ölçmek için yaptıkları istatistiksel çalışmalarda göreceli yoksunluğun iç göçe büyük bir katkı yapmadığını daha çok uluslararası göçü tetiklediği sonucunu çıkarmışlardır. Neoklasik teoriyle paralel

olarak mutlak gelir fazlalığı göç kararını vermede önemli bir etkidir. Ancak bununla birlikte göreceli yoksunluk göç modelinin öngörülebilirliğini arttıran daha belirgin açıklamalar sağlamaktadır.

Her ne kadar gelirlerdeki farklılıklar özellikle uluslar arası göçlerde motivasyon kaynağı sağlasa da sistematik çalışmalar gelir farklılıklarının uluslar arası göçleri açıklamaya tek başına yeterli olmadığını göstermiştir. Gelirde beklenen artışın değişmez etkisine ek olarak uluslararası göç geride kalan hane halkının gelir risklerini azaltmakta, nakit sermayeye ulaşma konusundaki engelleri kaldırmakta ve özellikle geride kalanların hissettikleri göreceli yoksunluklarını iyileştirmektedir. Neoklasik ekonomi ve yeni ekonominin göç kuramları birbirlerini tamamlamakla birlikte her ikisi de kendi içinde doğrudur fakat tek başlarına göçleri açıklamada yetersiz kalmaktadır.

3.4.4. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı:

Uluslararası göçü, ekonomi ve işgücü piyasasının yönlendirdiği bireyler ve aileler tarafından yapılan rasyonel hesaplamaların bir sonucu olarak gören neoklasik ve yeni ekonominin göç kuramlarının aksine ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı, göç sürecini gelişmiş sanayi toplumlarının ekonomik yapısı içinde şekillenen işgücü talebinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürer (Piore 1979). İkili işgücü piyasası teorisi göçü modern sanayi toplumlarının yapısal ihtiyaçlarıyla ilişkilendirmekte ve vurguyu göç alan ülkenin işgücü piyasasının yapısal özelliklerine yapmaktadır. Modern kapitalizmin doğal eğilimi ikiye bölünmüş bir işgücü piyasası yaratmak yönündedir. Söz konusu teoriye göre gelişmiş ülkelerde gerek işgücü piyasasının genelinde gerekse de işletme düzeyinde sermaye yoğun sektörler ve işler ile emek yoğun sektörler ve işlerin varlığına bağlı olarak hiyerarşik ikili bir yapı vardır. Birinci işgücü piyasası sürekli istihdam, yüksek ücretler, ekonomik ve sosyal yararlar ve iyi iş koşulları sunarken ikinci işgücü piyasası kararsızlık, düşük ücretler, düşük ekonomik ve sosyal geri dönüşüm ve hoş olmayan hatta sağlığa zararlı koşullar sunmaktadır. Yerel işgücü piyasasında ücretler sadece arz ve talebi değil aynı zamanda ücretin karşılığında yapılacak işe bağlı statü ve itibarı da yansıtmaktadır (Abadan Unat 2006). İşverenler mesleki hiyerarşinin en alt

kademesinde bulunan işler için vasıfsız eleman aradıklarında bu işin karşılığı için daha yüksek bir ücret saptayamazlar çünkü böyle bir durumda hiyerarşinin üst kademesindeki işler için de bir artış yapmak gerekliliğini doğurur (Abadan Unat 2006). Dolayısıyla sosyal statüsü ve itibarı düşük olan herhangi bir vasıf gerektirmeyen işler için ücretleri düşük tutmak tek çaredir. Yerli işgücü bu duruma bağlı bulunduğu sendika ve diğer kurumlar vasıtasıyla karşı koyabileceği için yapılabilecek tek şey dışarıdan göç almaktır. Dolayısıyla gelişmiş toplumların gelişmelerinin doğal bir sonucu olarak ikincil sektörde eninde sonunda işçi ihtiyacını ithal etmek zorunda kalacak bir talep ortaya çıkmaktadır (Piore 1979). Öte yandan işgücü piyasasında iş, insanlar için sadece geçimlerini temin edecek bir araç olarak değil aynı zamanda bağlı bulundukları toplumun geleneklerine bağlı olarak bir statü ve makam göstergesi olarak kullanılmaktadır; yani insanlar sadece gelir sağlamak için değil aynı zamanda toplumsal itibarı sağlamak için de çalışırlar. Bu nedenle alt kademe işler yerli işgücü için genelde pek tercih edilmez veya sürekli bir iş olarak görülmez. Statüsü düşük olan işlerdeki emek açığını gidermenin tek yolu statü ve itibar kaygısı olmaksızın sadece para biriktirmek isteyen bir işgücü bulundurmadır. Bu niteliklerdeki işgücü de ancak gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki yaşam standardı farkından dolayı gelişmiş ülkelerdeki düşük ücretlerin de doyurucu olduğu az gelişmiş ülkelerdeki işgücünün göçü ile temin edilebilir. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerin göç politikaları, göç kısıtlamaları getirerek işgücü piyasasının bölünmüşlüğüne daha da arttırmaktadır (Taylor 1992).

Göçmen işçi, genelde kendini geldiği ülke toplumunun bir elemanı olarak değil aksine sağladığı yüksek gelirle kendini memleketinde statü ve itibar sahibi bir kişi olarak görmekte ve kendini oraya bağlı saymaktadır. Dolayısıyla uluslararası göç hareketi aynı zamanda yerli işçi kesimine toplumsal hareketliliği, daha itibarlı kademelere yükselme imkânı sağlamaktadır (Abadan Unat 2006).

Her ne kadar ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı araştırma literatürü içinde önemli bir yer edinse de doğrudan bu teoriye atıfta bulunan belirgin bir çalışma yoktur

(Massey ve diğ. 1994). Uzun yıllar boyunca sosyal bilimciler birincil ve ikincil emek piyasalarını faktör analizleri ve işçi özelliklerini kullanarak ampirik çalışmalarla veya mesleki veya sanayi kategoriler arasında ücretleri karşılaştırdıkları çalışmalarla incelemişlerdir (Dickens ve Lang 1985). Her ne kadar bazı çalışmalar ikiye bölünmüş ekonomi piyasası kuramı ile tutarlı bir takım sonuçlar ortaya koyduysa da (Osterman 1975; Buchele 1976; Wright 1979; Carnoy 1980; Tolbert ve diğ. 1980) diğer çalışmalar bu kuram ile uyuşmayan sonuçlar ortaya koymuşlardır (Bibb ve Form 1977; Zucker ve Rosenstein 1981). Bu nedenle denilebilir ki 1980’li yıllarda ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı ile ilgili çalışmalar sonuçsuz kalmıştır.

Bu ilk çalışmaların temel sorunu sektör üyeliğinin ele alındığı “*ad hoc*” yöntemler olmuştur (Massey ve diğ. 1994). Bu yöntemler deneysel hesaplamalarda kararsızlık yaratmakta ve sektör üyeliğinin beşeri sermaye ve insan kaynaklarına geri dönüşümünün ikincil sektörde çok düşük olduğunu ifade eden totolojik sonuçlar üretmiştir (Cain 1976; Hodson ve Kaufman 1982). Bulunan bu sonuçlar neticesinde bazı eleştiriler ikiye bölünmüş emek piyasası kuramının tamamen göz ardı edilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir (Cain 1976; Hodson ve Kaufman 1982). Dickens ve Lang (1985) 1980’lerin ortasında daha önceki çalışmaların eksik yönlerini kapatacak yeni bir metodolojik yaklaşım geliştirmişlerdir. Dickens ve Lang (1985) sektör üyeliğinin ele alındığı ve önceden belirlenmiş “*ad hoc*” yöntemler ile karmaşık tanımların kullanıldığı denemelere girişmenin yerine sektör eklentilerinin ve iki sektöre özgü ücret denklemlerinin hesaplandığı “değişim modeli”ni ortaya koymuşlardır.

Dickens ve Lang (1985) hesaplamaları değişken bir denklemle hesaplanarak ortaya konan ikili ücret denkleminin en küçük kareler yönteminin kullanıldığı tek bir ücret denkleminde daha iyi bir şekilde verilerle uyum sağladığını göstermiştir. İkiye bölünmüş işgücü piyasasının göç kuramı ile tutarlı olarak birincil sektöre ait olan denklem, okullaşma, deneyim ve şehir alanında ikamet ile ifade edilen önemli geri dönüşümler ile karakterize edilirken ikincil sektöre ait denklem insan sermayesinde önemli geri dönüşlerin olmadığını göstermektedir. Dickens ve Lang (1985) aynı

zamanda birincil ve ikincil sektör işleri arasında etnik açıdan da bir segregasyon olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmanın yayınlanmasından sonra ikiye bölünmüş işgücü piyasası yeniden geçerlilik kazanmıştır ve iki sektörlü modeller genel ekonomik dergilerdeki makalelerde gittikçe artan sayıda görünmeye başlanmıştır (Bulow 1986; Heckman ve Hotz 1986; McDonald ve Solow 1985; Dickens ve Lang 1988).

Yasal ve yasadışı göçmenler üzerinden elde edilen her iki emek piyasasındaki verilerin incelendiği bir dizi çalışma sonucunda Chiswick (1978, 1979, 1984, 1988) tutarlı bir biçimde göç edilen ülkede kalınan sürenin artmasına bağlı olarak insan sermayesinde önemli derecede geri dönüşler ve ücretlerde bir artma eğilimi olduğunu gözlemlemiştir. Hatta bazı durumlarda geri dönüşüm yerli halkını de aşmaktadır. Her ne kadar bu buluntular ikili emek piyasası kuramı ile çelişse de Borjas (1982, 1985, 1987) Chiswick'in çalışmasını metodolojik yönden eleştirmektedir. Çünkü Chiswick'in çalışması her iki sektörün verilerinin çaprazlamasıyla elde edilen ikincil verilere dayanmaktadır ve hesaplamaları insan sermayesi ile göçmen kitlesinin kalitesinde zamana bağlı olarak değişen eğilimini ve seçici göçün dokusundaki değişmelerin etkisini yansıtmamaktadır.

Veriler bu kısıtlamalara tabi tutulmadan ücret regresyonlarının hesaplamasında kullanıldığında işgücü piyasasındaki deneyimlerin, eğitim ve becerilerin etkisi zayıflamaktadır (Massey 1987; Donato ve Massey 1993). Amerika Birleşik Devletlerine göçte Meksikalı göçmenlerin insan sermayesi, özellikle de eğitim ile negatif bir seçim sunmaktadır (Taylor 1986, Taylor 1987; Massey 1987; Massey ve Espana 1987). Çünkü özellikle Amerika Birleşik Devletleri ikincil işgücü piyasasında insan sermayesi önemsenmemektedir. Eğitimli ve kalifiye Meksikalılar uluslararası göçlerden ziyade ülke içi göçlere katılma eğilimindedirler.

İkili emek piyasası teorisine en doğrudan ve sistematik testler Amerika Birleşik Devletlerindeki Meksikalı ve Kübalı göçmenleri analiz eden Portes ve Bach (Portes ve Bach 1985) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar aynı göçmenler üzerinden birincisi 1973 ve 74 yılındaki gelişlerinde, ikincisi 1976 yılındaki gelişlerinde üçüncüsü

de 1979 yılındaki gelişlerinde olmak üzere toplam üç görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada göçmenler birincil sektörü beyazlar için çalışan beyazlar ile tanımlarken, ikincil sektörü de beyazların azınlıkta olduğu yerlerde beyaz işverenler için çalışan Latin kökenli ve zenciler ile tanımlamaktadır.

Göçmenler genellikle ülkeye ilk girişlerinde ikincil sektörde toplanmakta ve sektörler arası geçişi pek gerçekleştirememektedirler. Birincil sektörde iş bulma başarısı gösteren göçmenler bunu geldikleri ülkeye ilk girişlerinde (1973 ve 1974) edindikleri deneyim ve dil becerileri ile sağlamaktadırlar. Sektörün istihdamı eğitime bağlı değildir fakat yine de ikincil sektörde çalışan kendi emsallerinden çok daha yüksek ücretler almaktadırlar. Aldıkları yüksek ücretlere rağmen Meksikalı göçmenlerin eğitime ve Birleşik Devletlerdeki ikametlerine yönelik çok düşük bir geri dönüşüm kazanmaktadırlar. Buna karşılık ikincil sektördeki göçmenler çalıştıkları süre içinde sadece geliri geri dönüşüm olarak kabul etmektedirler.

Portes ve Bach (Portes ve Bach 1985), Kübalı göçmenler üzerinde yaptıkları çalışmaların ardından ikili emek piyasası teorisini “etnik enklav” olarak adlandırdıkları bir üçüncü sektörü eklemek suretiyle modifiye etmek zorunda kalmışlardır. Bu sektör Kübalı bir patron veya aracı için çalışan diğer Kübalıları içermektedir. İkili emek piyasası kuramı ile tutarlı olarak birincil sektör dil becerisi, eğitim ve deneyim konusunda önemli geri dönüşümler sağlarken ikincil sektör eğitim, deneyim ve beceri konusundaki geri dönüşümleri çok düşük kalmaktadır. Enklav sektörü ise birincil sektörün pek çok özelliğini taklit ederek göçmenlere eğitim ve beceri konusunda önemli geri dönüşümler sağlamaktadır.

Portes ve Bach’ın (Portes ve Bach 1985) Amerika’daki Kübalıların örneğinde olduğu gibi göç kabul eden ülkede aynı geçmiş, kültür ve dile sahip göçmenler yoğunluktaysa bu durum gelinek ülkenin kültürel ve hizmet ürünlerine de bir talep yarattığını bu talebin de ancak göçmenlerin kendileri tarafından karşılandığını ileri sürmüşlerdir. Böylece göçmenlerin içinden yine göçmenlere yönelik mal ve hizmetler üreten yeni bir girişimci kitle oluşmaktadır. Bu girişimci kitlenin yarattığı iş imkanları da

göçmenlerin zaten ikincil sektördeki istihdam zorunluluğunu nispeten hafifletmekte ve göçmenlere seçim şansı tanıyarak avantaj sağlamaktadır.

Enklavlarda çalışan göçmenler açık bir şekilde ilk geldiklerinde daha sonra daha özgür olma ve gelişme imkanı sağlayabilmek için düşük ücretlere razı olmaktadır. İşçi ve işveren arasındaki bu üstü örtülü antlaşma, enklavı destekleyen etnik dayanışma normlarından kaynaklanmaktadır (Portes ve Manning 1986; Portes ve Rumbaut 1990). Sosyal ağlar ve diğer girişimciler ile temaslar yeni gelen göçmenleri bağımsız küçük işletmeler kurmalarını teşvik ederken daha sonra bu göçmen girişimcilerin kendilerinden sonra gelen göçmenlere yardım etmeleri ve onların ekonomik kalkınma ve bağımsızlıklarını kazanmalarına destek olmaları beklenmektedir. Enklavın kendi istihdam piyasası, kendi varlığını sürdürebilmek için sürekli olarak düşük ücretlerle çalışmaya razı yeni gelen göçmen işçilere ihtiyaç duyduğundan göçmen enklavlarının emek piyasası diğer emek piyasalarından bağımsız işgücü talebi oluşturmaktadır.

“İkili işgücü piyasası” kuramı mikro ekonomi modellerinde ileri sürüldüğü gibi göç etmek isteyen kişilerin rasyonel yoldan oluşan, kendi çıkarlarını ön planda tutan kararları verdiğini inkar etmemekte, aksine bir çok durumda, göçmen işçinin sağlayabildiği kazanç ve tasarrufların geride bırakılan aileye önemli bir destek sağladığını da kabul etmektedir (Abadan Unat 2006). Ancak yine de Abadan Unat’a (2006) göre neoklasik modelden çok farklı varsayımlara dayanmaktadır:

a. Uluslararası göç hareketi büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin işverenleri ya da onların adına hareket eden hükümetler tarafından açıklanan işgücü isteği ve istihdam kararına bağlı olarak oluşmaktadır.

b. Göçmen işçi isteği ekonominin yapısal gereksinmelerinden ve ücret önerilerinden çok istihdam uygulamalarından ileri geldiği için uluslararası ücret farklılıkları işgücü akımının ne gerekli ne de yeterli bir koşuludur.

- c. Göçmen kabul eden ülkelerdeki düşük düzeyli ücretler göçmen işçi sayısının azalması ile yükselmez. Ücretler düşük düzeyde tutan faktör, toplumsal ve kurumsal mekanizmalardır.
- d. Göçmen işçilerin artması halinde düşük düzeyli ücretler daha da azalabilir, çünkü ücretlerin yükselmesini önleyen toplumsal ve kurumsal mekanizmalar ücret düşüklüğünü önleyememektedir.
- e. Hükümetler ücret ve istihdam alanında oluşacak küçük değişiklikler yolu ile uluslararası göç hareketini etkileyemezler. Göçmenler çağdaş, endüstri sonrası ekonomilerin yapısının asli bir ögesi sayılırlar. Göçmen alanındaki isteği değiştirmek, dünya ekonomisi yapısında temel değişiklikleri gerektirmektedir.

3.4.5. Dünya Sistemleri Kuramı:

1980'lerden itibaren Ravenstein tarafından başlatılan klasik "bireysel yer değiştirme" görüşünden göçün farklı açılarını ele alan ve yeni yaklaşımlar getiren yeni teoriler ortaya çıkmıştır. Birbirinden her ne kadar farklı da görünse bu yeni göç kuramlarının paylaştıkları ortak bazı eğilimleri bulunmaktadır; Tarihsel, yapısal, küresel ve eleştirel olmak gibi (Zolberg ve diğ. 1989).

Dünya sistemleri kuramı, göçü, Wallerstein'in 1974 yılında kapitalizmin çevre ülkelere yayılması ile oluşan "Dünya Sistemleri Kuramı" ile ortaya attığı kavramlar doğrultusunda açıklamaya çalışmaktadır. Kapitalist ekonomi Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'daki merkezlerden giderek daha geniş halkalar halinde yayıldıkça dünya nüfusunun giderek büyüyen kısmı dünya pazar ekonomisine dahil edilmekte ve çevre bölgelerdeki hammadde toprak ve emek dünya pazarlarının denetimi altına girmektedir. Bu da göç akımlarının oluşmasına neden olmaktadır (Portes ve Walton 1981; Sassen 1988).

Ekonomik küreselleşme kapitalizmin çevre ülkelere yayılması için araç olarak kullanıldıkça merkez ülkeler ile (gelişmiş ülkeler ile) onların hinterlandı olan çevre ülkeler (az gelişmiş ülkeler) arasında kültürel ve ekonomik bağlar oluşmaktadır. Bu

bağlar sadece mal, ürün, bilgi ve sermayenin akışkanlığını hızlandırmakla kalmayıp, aynı zamanda göç etmek isteyen insanların hareketliliğini de kolaylaştırmaktadır.

Dünya sistemleri teorisi, uluslararası göçün doğrudan serbest piyasa ekonomisinin küreselleşmesinin bir sonucu olduğunu iddia etmektedir (Portes ve Walton 1981; Sassen 1988). Kapitalizm Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya ve Okyanusya'daki Merkez ülkelerden Çevre'ye doğru yayıldıkça sosyal ve ekonomik organizasyonların kapitalist olmayan dokuları bozulmakta ve değişmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin nüfuzu süreci daha önce çiftçi, esnaf ve kamuya ait sanayi kuruluşlarının güvenli ortamında istihdam olunan pek çok kişiyi ulusal ve uluslararası göçe eğilimli hareketli bir nüfus haline getirmektedir (Massey 1988).

Piyasa ekonomisinin dünyanın en uç noktalara kadar yayılmasını göreceli olarak az sayıdaki küresel şehir yönetmekte ve koordine etmektedir (Harvey 2006). Bu şehirler, emek yoğun sektörlerin düşük ücretli ülkelere; sermaye yoğun süreçlerin ise yüksek ücretli ülkelerde yönelmesini sağlayacak şekilde gittikçe saçaklanan ve yerleşen üretim sürecini yönetmektedirler. Emeğin bu coğrafi dağılımı, İkinci Dünya Savaşının ardından görülmeye başlanmış fakat özellikle merkez ülkelerdeki enflasyon ve resesyonun sonucu olarak kar marjlarının düştüğü sermaye birikiminin durduğu 1973 yılından sonra hızlanmıştır (Harvey 2006). Üretimin küreselleşmesi sırasıyla işçi ücretlerini, iş imkanlarını ve kalifiye olmayan, eğitimsiz işçilerin iş bulma imkanlarını azaltma yönünde baskı yapmıştır.

Küreselleşme her ne kadar düşük nitelikli işçilerin geleceğe yönelik beklentilerini olumsuz etkilese de kalifiye işçilerin geleceğe doğru ümit ve beklentilerine yeni vaatler sunmaktadır. Küresel ekonomi, elektronik, telekomünikasyon, banka, finans, sigortacılık, hukuk ve bilim alanında uzmanlaşmaya ihtiyaç duyduğundan eğitilmiş işçiler bu ihtiyacı karşılamak için küresel şehirlere göç etmektedirler. Yüksek gelirli işçilerin ve zengin sermayedarların küresel şehirlerde toplanması restoran, otel, inşaat ve kişisel hizmetler gibi yan sektörlerde çalışacak yardımcı işçilere de ihtiyaç göstermektedir. Düşük ücretli ve düşük prestijli işlerde

çalışmaya yerli halk yanaşmadığından ve hizmet işlerinin lokasyona bağımlı olması nedeniyle işverenler bu pozisyonları göçmen işçiler ile istihdam etmek zorunda kalmaktadır. Bir yerde göçmen topluluğu oluştuktan sonra da bu topluluk göçmen işçi ihtiyacını daha da vurgulayarak kendi istihdamını ve emek piyasasını yaratmaktadır (Massey ve diğ. 1994).

Göçmenlerin küresel şehirlere doğru olan hareketliliği uluslararası ekonomik yapı tarafından tetiklenmektedir. Bu hareketi kolaylaştıran ise üretim alanları ile küresel şehirleri birbirine bağlayan ulaşım ve iletişim kanallarının ortaya çıkması ve çevre ülkelerdeki sosyal tutum ve kapitalist kültürel ürünlerin nüfuzu ile sağlanan kültürel bağlardır. Ekonomik küreselleşme süreci gelişmekte olan ülkelerde harekete hazır bir işçi havuzu yaratmakta ve buna koşut olarak onları hizmetlerin talep edildiği belirli şehirlere bağlamaktadır.

Küresel piyasa ekonomisi sosyal ve ekonomik ilişkilere olanak sağlayan istikrarlı küresel sistemin varlığına bağımlıdır. Merkez ülkelerdeki büyümeyi olanaklı kılan sermaye birikim süreci doğrudan dünya yüzeyinde dağılmış bulunan doğal kaynaklara ve pazarlara engelsiz bir şekilde ulaşabilme imkanından faydalanmaktadır. Geçmişte kaynak ve pazarlara erişimin ihtiyaç duyduğu girişi sağlamak için Avrupalı güçler Asya, Latin Amerika ve Afrika'nın büyük bir bölümüne nüfuz etmişlerdir. Günümüzde ise Avrupa, özellikle de Amerika Birleşik devletleri bu uluslararası sistemi idame ettirebilmek için diplomatik ve askeri araçları kullanmaktadır. Merkez ülkelerin sınır ötesi yatırımları, doğal kaynaklara sürekli ulaşımı sağlamak, ulaşım ve iletişim yollarının korunması, siyasal müttefiklerin desteklenmesi ve kapitalizm yanlısı rejimlerin devamını sağlamak amacıyla diplomatik ve askeri araçlar kullanılmaktadır (Zolberg ve diğ. 1989; Rumbault 1991; Rumbault 1992).

Avrupa tarafından 18. ve 19. yüzyıllarda kurulan kolonyal sistemin 1945'ten sonra siyasal olarak devam edemeyeceğinin anlaşılmasının ardından ortaya çıkan dekolonizasyon oldukça yüksek sayıda uluslararası göçmen yaratmıştır (Zolberg ve diğ. 1989). Bu göçmenlerin bir kısmı Avrupa'ya geri dönen Avrupalı kolonyalistler iken bir

kısmı da etnik ayrımcılık ve şiddetten kaçan mülteciler, diğerleri de askerlik, memurluk, yabancı eğitim veya evlilik nedeniyle merkez ülke ile sıkı bir şekilde bağları bulunan kolonyal unsurlardır.

Her ne kadar dekolonizasyon ve yeni ulusal sınırların inşası temelde göçmen üretme sürecine bozucu bir etki yapsa da küresel siyasal ekonominin korunması ve sürdürülmesine yönelik diğer siyasal gelişmeler uluslararası göçmen akışını desteklemektedir. Uluslararası ilişkiler ve askeri müdahaleler, merkez kapitalist ülkelere yönelen göç dalgaları başlatmaktadır. Askeri veya siyasal bir dayanağı olmasa da dünyanın farklı yerlerinde askeri üslerin konuşlanması merkez ülkelere göçü destekleyen sosyal ve ekonomik bağlar yaratmaktadır (Rumbaut 1991; Rumbaut 1992).

Dünya sistemleri teorisi ile ilgili kayda değer sayıda ampirik veri elde edilmiş olmakla birlikte bu veriler analitik olmaktan ziyade betimleyicidir (Massey ve diğ. 1994). Dünya sistemi modeli ile tutarlı gerçekleri öne süren kuramcılar henüz bu hipotezi sistematik testlere tabi tutmamışlardır. Birkaç istisna dışında analistler göçmen miktarındaki değişimler ve göç istikametleri ile gelişmekte olan ülkelerdeki serbest piyasa ekonomisinin uygulanma göstergeleri arasındaki bağlantıların üzerinde çok durmamışlardır.

Her ne kadar çalışmaları neoklasik ekonomiye dayansa da Hatton ve Williamson (1994) dünya sistemleri teorisinin hipotezine bağlı bir analiz gerçekleştirmişlerdir. Hatton ve Williamson (1994), 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başları arasında 11 farklı Avrupa ülkesindeki yıllık göç miktarı ile dört farklı değişken arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu dört farklı değişken şunlardır: tarımda istihdam edilen erkek nüfusun toplam nüfusa oranı (sanayileşmenin göstergesi olarak), göçe kaynaklık eden ve göçe konu olan ülkedeki gerçek ücretlerin oranı (gelir farklarını ortaya koymak için), son yirmi yıl içindeki doğal nüfus artış oranı (demografik baskının göstergesi olarak), göçe konu olan ülkedeki göçmenlerin miktarı (ilişkiler ağının etkisinin göstergesi olarak).

Hatton ve Williamson (1994), başlangıçta dışarıya göç vermede yükselen ardından azalan bir eğilimle karakterize olan “göç verme döngüsü”nün her Avrupa ülkesinde yaşandığını göstermişlerdir. Farklı değişkenler döngünün farklı safhalarının açıklanmasında daha belirgindir. Döngünün ilk safhasındaki dışarıya göç verme süreci sanayileşmenin hız kazanmasıyla etkilenen işçi kalabalıkları ile açıklanmaktadır. Dışarıya göç verme dışarıda yaşayan göçmen miktarının artmasıyla daha da hızlanmaktadır. Dışarıya göç verme sürecinin zirveye ulaştığı ve azalmaya başladığı dönemde ise artık sanayileşme ve demografik baskı azalmıştır ve göçler bu kez iki ülke arasındaki gelir farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Ekonomik gelişmenin göçe etkisini inceleyen bir başka kanıt da Meksika’da gerçekleştiren çalışmalarda görülmektedir. Roberts (1982), farklı bölgelerde yaşayan dört farklı tarımsal topluluğu incelemiş ve çiftliklerin niteliği ve dağılımı ile ifade ettiği tarımsal gelişmenin göç üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Piyasa ekonomisinin bir gereği olarak sanayiye yönelik tarım ürünleri ve sermaye yoğun yöntemler verimli, sulanabilir toprakları bulunan alanlara geldiğinde kırsal gelir artmakta ve tarımla uğraşan hane halkının gelir riski göç miktarı ile birlikte düşmektedir. Buna karşılık piyasa ekonomisine dayalı gelişmeler verimsiz, sulamanın yapılmadığı ve tarım arazilerinin düzgün tasnif edilmediği yerlere ulaştığında kırsal gelir düşerken hanehalkının gelir riski artmakta ve insanları gelirlerin türlerini arttırmak için yurt dışına göçü teşvik etmektedir. Arroyo ve diğerleri Meksika’nın Jalisco eyaletindeki gelişmemiş kırsal alanlara ticari tarımın gelmesiyle dışarıya göç verme sürecinin hızlandığını buna karşılık ticari tarım tipinin Meksika’nın gelişmiş kırsal alanlarında aynı etkiyi yapmadığını gözlemlemişlerdir (Arroyo 1989; Arroyo ve diğ. 1990). Thompson, Amon ve Martin (1986) benzer şekilde Sinaloa eyaletinde ihracata dayalı domates endüstrisindeki gelişmenin göç üzerinde azaltıcı bir etki yapmadığını saptamışlardır.

Ricketts (1987) ekonomik yayılmanın göç üzerindeki etkisini 18 farklı Karayip ülkesindeki Amerikan doğrudan sermaye yatırımlarını ortaya koyarak daha yakından incelemiştir. Yabancı sermaye yatırımları ilk kez kapitalist piyasa nüfuzunun temel

göstergesi ve göçe birincil neden olarak Sassen (1988) tarafından tanımlanmıştır. Ricketts (1987) Amerika Birleşik Devletlerine yönelik 1970 – 1979 yılları arasındaki göçler ile Amerika Birleşik Devletlerinin 1966 – 1977 yılları arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında sıkı bir bağ olduğunu kanıtlamıştır. Bu bağın ülkenin Gayri Safi Milli Hasılasını ve yıllık nüfus artış hızını etkilediğinde daha da kuvvetlendiği belirlenmiştir (Ricketts 1987).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkeler tarafından ihracata yönelik olarak üretilen ürünlerin vergilerinde ayrıcalıklar sağladıkları Serbest Sanayi Bölgelerine yönelmektedir. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması onaylanmadan önce bu tip bir serbest sanayi bölgesi Meksika tarafından Amerika Birleşik Devletleri sınırının yakınlarında kurulmuştur. Bu serbest bölge içinde Amerika'dan ithal edilen ürünlerin montajlanıp yine Amerika'ya ihraç edildiği *maquiladora* adı verilen fabrikalar bulunmaktadır. Bu fabrikalardan ihraç edilen ürün sadece fabrikada eklenen değer üzerinden vergilenmektedir ki genelde bu işçi maliyetleridir (Wilson 1992).

Davila ve Saenz (1990) ve diğer dünya sistemi teorisyenleri serbest sanayi bölgelerinin dört şekilde uluslar arası göçü desteklediğini ifade etmektedirler.

- 1- Yerel üretim ile rekabet eden ürünler üreterek
- 2- Fabrika işçiliği için daha çok kadın işçi kullandıklarından erkekler için iş imkanları sağlamayarak
- 3- Kadınları sanayi istihdamına katarak
- 4- Modern tüketim ürünlerini onları elde etmeyi sağlayacak gelir elde etme imkanlarını ortaya koymaksızın sosyal hayata sokarak.

Bütün bunların sonucunda köklerinden koparılmış göçe eğilimli bir nüfus yaratılmaktadır. Buna karşılık Davila ve Saenz (1990) *maquiladora* istihdamının yasadışı göçe etkilerini araştırdıkları çalışmalarında negatif bir ilişki saptamışlardır.

Yukarıda sözü edilen çalışmalardan hiç biri dünya sistemleri teorisinin anahtar unsurlarından biri olan küresel şehirlerin etkisini incelememiştir. Friedman (1986) bu şehirlerin ampirik olarak tanımlamamızı sağlayacak teorik bazı kriterler önermiştir; büyük finans merkezlerinin varlığı, çok uluslu şirket merkezlerinin varlığı, uluslar arası organizasyonların varlığı, ticari hizmetlerde hızlı bir büyüme, ulaşım noktası olarak önem ve nüfus miktarı. Friedmann (1986) bu kriterleri Amerika Birleşik Devletlerine uyguladığında üç birinci seviyede küresel şehir (New York, Chicago ve Los Angeles) ve üç ikinci derecede küresel şehir (Miami, Houston ve San Francisco) olduğunu görmüştür.

Dolaylı veriler Amerika Birleşik Devletlerinin bu altı küresel şehri ile göç arasında kuvvetli bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır. Amerika Birleşik Devletleri Göç ve Vatandaşlığa Alım servisine göre (1993) 1992 yılında New York diğer büyük şehirlere göre çok daha fazla göç almıştır. New York'tan sonra sırasıyla en fazla göç alan şehirler şunlardır: Los Angeles, Miami, Chicago, San Francisco, Washington ve Houston. Başka bir anlatımla Friedmanm (1986) tarafından küresel şehir olarak tanımlanan altı Amerikan şehriden altısı en fazla göç alan yedi şehir arasına girmiştir.

Walker, Ellis ve Barff (1993) emek piyasası dinamiklerinin dünya sistemleri teorisinin önerdiği biçimde olup olmadığını sınamak amacıyla Amerika Birleşik Devletlerine yönelik iç ve dış göçlerin dokusunu analiz etmişlerdir. Eğer yüksek ücret alan bir fabrika çalışanı (mavi yakalı) yurtdışına düşük ücretli bir bölgeye gönderilirse ve küresel şehirlerdeki emek piyasası düşük ve yüksek ücretli olmak üzere ikiye bölünmüş ise küresel şehirlere fabrika işçisi olarak gelen çok sayıda göçmen ve ofis çalışanı (beyaz yakalı) görülmektedir. Başka bir anlatımla şehir hiyerarşisi içinde mavi yakalı fabrika çalışanlarının sayısında bir artış ve beyaz yakalı ofis çalışanlarının ise dışarıya göçü nedeniyle bir azalma gözlenmektedir.

Bu göç dokusu Walker ve arkadaşlarının 1975 – 1980 yılları arasında Birleşik Devletlerin şehirlerindeki iç ve dış gözlemlerinde elde edilmiştir (Walker ve diğ. 1993). Göçler katma değer üretiminde büyük artışlar gösteren şehirlere (küresel şehirlere)

yönelmektedir fakat göçmenlerin gelmesi ve katma değerdeki hızlı artış mavi yakalı (fabrika) işçilerinin dışarıya göçü ile birlikte gerçekleşmektedir. Beyaz yakalı ofis çalışanlarının göçü ise katma değerdeki yüksek artış ile bağlantılıdır fakat göç oranları ile doğrudan ilişkili değildir.

Rumbaut (1991) aynı zamanda Amerika Birleşik Devletlerine yönelik göçün Amerika Birleşik Devletlerinin dünya genelindeki askeri konuşlanması ile de kuvvetli ilişkileri olduğunu ortaya koymuştur. 1992 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne en fazla göç gönderen 15 ülke içinden 5 tanesi ile askeri varlık, kötü siyasal geçmiş ve askeri yenilgi ile bağlantıları varken (Vietnam, Filipinler, El Salvador, Kore ve İran) üç tanesi ile de Amerikan Dış Politikası ile ilgili bağlantıları vardır (Eski Sovyetler Birliği, Polonya ve Çin). Bu sekiz ülkeden gelen göçmenlerin toplam göçmenler içerisindeki oranı % 37'dir.

Jeopolitik endişeler Dominik Cumhuriyeti ile ABD arasında göçün başlamasında açıkça anahtar rol oynamıştır. 1961 yılına kadar bu ülkeden gelen göçmenlerin sayısı yıllık en fazla birkaç yüz kişiyken bu tarihten sonra yılda 10 000'in üzerine çıkmıştır. Diktatör Rafael Trujillo'nun öldürülmesinin ardından sol siyasal fraksiyonların kazanımları ile siyasal istikrarsızlığın artması ABD hükümetinin siyasal tansiyonu düşürmek için göçü bir çeşit "güvenlik valfi" olarak kullanmasına yol açmıştır (Georges 1990; Grasmuck ve Pessar 1991).

Abadan Unat (2006) dünya sistemleri kurumanının varsayımını şu şekilde özetlemiştir:

- a. *Gelişmiş dünyanın kapitalist piyasa sisteminin çevre ülkelerine girişi, uluslararası göç akımını harekete geçiren doğal bir süreçtir.*
- b. *Uluslararası işgücü akımı, uluslararası mallarla sermayenin akımını izlemektedir, ancak ters yönde. Kapitalist yatırım, çevre ülkelerinde köklerinden kopmuş, göçe hazır bir nüfus yaratmakta, bunun sonucunda ulusötesi hareketler doğmaktadır.*

c. *Uluslararası göç, özellikle geçmişte sömürgecilik yapmış olan devletlerle onların eski sömürgeleri arasında cereyan etmektedir. Sömürgecilik döneminde bu ülkelerle kurulan kültürel, idari ve finans, ulaşım ve iletişimi kapsayan bağlar bu süreci kolaylaştırmıştır. Böylece ortaya kendine özgü ulus-ötesi pazarlar ve kültürel sistemler çıkmaktadır.*

d. *Uluslararası göç, piyasa ekonomisinin küreselleşmesinden ileri geldiğine göre bu akımı frenlemenin bir yolu, hükümetlerin denizaşırı yatırım alanları ile çokuluslu şirketlerin finans faaliyetlerini denetlemektir. Ancak uluslararası ticaret anlaşmazlıklarını alevlendirecekleri, dünya çapında ekonomik bir gerilemeye yol açacakları, ayrıca çokuluslu şirketlerin siyasal nüfuzu nedeni ile durdurulmak isteneceklerinden, bu tür girişimlerin uygulama şansı çok zayıftır.*

e. *Kapitalist ekonomiler, kendi sınırlarının ötesinde yaptıkları yatırımları korumak için, gereğinde siyasal ve askeri müdahaleler yapmaktadırlar. Bu tür müdahaleler başarısızlığa uğradığında bu kez merkez ülkelere yönelen sığınmacı akımlarına yol açmaktadır. Bu gelişme de uluslararası göçün bir diğer görünüşüdür.*

f. *Uluslararası göç, ülkeler arasındaki ücret ve istihdam koşullarından çok az etkilenmektedir. Bu akım küresel ekonominin yapısı ve dinamiklerini izlemektedir.*

3.4.6. İlişkiler Ağı Kuramı:

Şimdiye kadar açıklamaya çalıştığımız kuramlar göçü daha çok ortaya çıkış nedenleri ile sorgularken ilişkiler ağı kuramı göçün nedenlerinden ziyade göç sürecinin devamını ve kendi kendini devam ettirme özelliği üzerinde durmaktadır. Göçmen ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır (Abadan Unat 2006). Bu ilişkiler ağının

varlığı göçü özendirir ve devamlılığını sağlamaktadır. Bir ülkeye ilk gelen göçmenler, o ülkeye özellikle yasa dışı yollardan geldilerse, iş ve yatacak yer bulmak konusunda çok büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Ancak kendilerine ortak köken, soydaşlık ve dostluk ile bağlı bulunan daha sonra gelen göçmenlere edindikleri tecrübeleri aktarmakta onlara iş bulma konusunda yardımcı olabilmekte ve geçici de olsa kalacak yer konusunda yardımcı olmaktadır. Böylece ilişkiler ağının varlığı göç edecek bireyin göç maliyetini düşürmekte ve bireyin göç destinasyonunun belirlenmesinde önemli etki yapmaktadır.

Göç edilen ülke ile geline ülke arasında ilişkiler ağının kurulması devletlerin göçmen kabulü ile ilgili politikalarında da ciddi sorunlara neden olmaktadır. Zira bu ağlar bir kez kurulduktan sonra göçe konu olan ülke her ne kadar göçü durdurmak istese de bazen yasalardaki boşluklardan faydalanılarak bazen de doğrudan yasadışı yollardan bu ağlar çalışmaya devam etmekte ve göç sürecinin sürekliliğini sağlamaktadır.

Göç ağlarına dayalı çalışmalarda son zamanlarda ulus ötesi mekanların ve kimliklerin oluşmasına dair konular ön plana çıkmaya başlamıştır. Göçün niceliksel olarak artması ve göçmenlerin köken ve hedef ülke arasındaki sık gidiş gelişleri, köken ülkeye olan bağlarını güçlü şekilde korumaları, “ulusötesi göçmen”, “ulusötesi topluluk”, “küresel uluslar”, “topraksızlaşmış ulus-devletler” gibi kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Toksöz 2006).

Göçmen ağları, göçe konu olan ülke ile kaynak ülke arasındaki eski göçmenler ve göçmen olmayanlar arasında akrabalık, arkadaşlık ve aynı ortak geçmişten gelme gibi ortak özellikler arasında kurulan kişiler arasındaki bağları ifade etmektedir. Bu bağların varlığının göç maliyetlerini düşürdüğü, göçten elde edilecek geliri arttırdığı ve göçten kaynaklı riskleri azalttığı varsayılmaktadır. İlişkiler ağı geline ülkedeki istihdama katılmayı kolaylaştıracak sosyal sermayeden oluşmaktadır (Choldin 1973; Macdonald ve Macdonald 1974; Boyd 1989; Gurak ve Caces 1992; Ho 1993).

Sosyal bağların göçe ne kadar etki ettiğini ölçmeye yönelik farklı veri setleri ve yöntemler kullanan pek çok analiz ileri sürülmüştür. Avrupa ve Amerika arasındaki tarihsel göç çalışmaları sayesinde belirli etnik grupların belirli bölgelerde ve şehirlerde toplanmasını ve aynı gruba ait kişilerin de oraya göç ihtimalini arttıran “aile ve arkadaş etkisi” uzun zamandır bilinmektedir (Levy ve Wadycki 1973). Aynı etnik gruba ait olmayı tetikleyici değişken olarak ele alan ve göç akışı ile göçmenlerin belirli alanlarda kümelenmesi üzerinde duran modellerin analizlerinde bu değişkenin araştırmaya konu olan ülkeye, bölgeye veya şehre olan göç oranını büyük oranda etkilediğini ortaya koymuştur (Dunlevy 1991).

Amerika Birleşik Devletlerinde 1991 yılında yapılan bir çalışmada 1987 yılında 11 Karayip ve Latin Amerika ülkesinden gelen göçmenlerin gelinen eyaleti niye seçtikleri ortaya konmaya çalışılmıştır (Dunlevy 1991). Bu çalışmada her eyaletteki ortalama gelir seviyesi, şehirleşme düzeyi, nüfus büyüklüğü, siyah nüfus oranı, ortalama sıcaklık, göç gönderen ülkeye olan uzaklık ve sınırın lokasyonu gibi farklı kriterler arasında göçmenlerin eyalet seçimini en çok o eyalette bulunan ortak geçmişe sahip göçmenlerin varlığı olduğu saptanmıştır.

Walker ve Hannan da (1989) aynı etkiye hesaplamaya dönük çalışmalar yapmışlar ancak önceki çalışmalardan farklı olarak onların çalışmaları göçmen kitlesinde zamana bağlı değişimin göç miktarını ne oranda etkilediğini ölçmeye yönelik olmuştur. Walker ve Hannan (1989) gelir, istihdam, göçmenlerin miktarı ve niteliğini parametre olarak ele almışlardır. Sonuçta aile ve akraba etkisinin göçün niteliğindeki kuvvetli etkisinin yanı sıra bu etkinin zamana ve ülkeye göre değiştiğini de belirlemişlerdir. Göçmen miktarının etkisi zamana bağlı olarak gittikçe kuvvetlenirken gelinen ülkenin koşullarına bağlı hassasiyetin etkisi hızla düşmektedir böylece ilişkiler ağına bağlı göçün kendi kendini otomatik olarak sürdürmesi ile ifade edilen doğası ortaya çıkmaktadır.

Bu dinamik doku Massey (Massey 1987) tarafından geliştirilen modelin bireysel seviyedeki sonuçları ile de tutarlıdır. Gelineen ülkeye ilk giriş o ülkede bir akrabanın

varlığı ile yüksek oranda artmaktadır fakat yine de bu ihtimal üzerinde göç edecek kişinin yaş, cinsiyet, eğitim, istihdam durumu gibi kişisel özellikleri ile de yakından ilgilidir. Bu ilk girişin devamında gerçekleştirilen girişler ise artık kişisel özellikleri ile doğrudan ilgili olmaktan ziyade tamamen kişinin göç deneyimi ve o ülkedeki diğer göçmenler ile olan bireysel ve sosyal bağlantılar ile ilgilidir. Zamanla göç kararı göç veren ülkenin ekonomik ve sosyal şartlarından bağımsız bir hal almakta ve daha çok ilişkiler ağı biçiminde şekillenen göçe bağlı olarak oluşan beşeri ve sosyal sermayeye bağlanmaktadır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri için yapılan çalışmalar bu ülkede yaşayan bir akraba ve/veya tanıdık birinin varlığının göç kararını büyük ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır (Wiest 1973; Wiest 1979; Wiest 1984; Lopez 1986; Lopez 1988; Mines 1981; Mines 1984; Dinerman 1982).

Neoklasik ve yeni ekonomi teorileri göçü başlatan öncül koşulları sunarken ilişkiler ağı daha çok uluslararası göçe katılma ve devamını sağlayan koşulları ortaya koymaktadır. Neuman ve Massey (1994), ağları sosyal sermayenin bir biçimi olarak kavramlaştırmışlar ve göçmenler arasındaki sosyal bağların niteliği ve niceliğindeki artışın göçmenlerin (özellikle yasal olmayanların) ücretleri ve iş saatleri konusunda ciddi iyileşmeler sağladığını ve bununda göç ihtimalini arttırdığını ortaya koymuşlardır. Bu gerçek ile tutarlı olarak aynı zamanda göçe ilk katılma oranının da ilişkiler ağı ile şekillenen sosyal sermayedeki artışın miktarı ile orantılı arttığını ifade etmişlerdir.

3.4.7. Kurumsal Kuram:

Sermaye zengini ülkelere göç etmek isteyenlerin artması ile bu ülkelerin göçü önleyici politikaların artması göçe katılmak isteyenlere yardım eden kurumların oluşmasına neden olmaktadır. Kurumsal kuram da göçe işte bu noktadan bakmaktadır (Mutluer 2003).

Ortaya çıkan kurumlardan biri, yüksek kazanç sağlayan karaborsalardır. Bu karaborsalar, özellikle sığınmacı sıfatıyla ülkeleri terk eden kişilerden yüksek ücretler tahsil etmektedir. Yeraltı piyasasında ortaya çıkan bu tür kurumlar göçmenlerin

sömürülmesine yol açtıklarından bu kez gelişmiş ülkelerde çalışan insan hakları odaklı kurumlar yasal ve yasal olmayan göçmenlerin haklarını savunmaya çalışırlar.

3.4.8. Kümülatif Nedensellik

Kümülatif nedensellik, uluslararası göçün kendisine yol açan tetikleyici koşullardan bağımsız olarak zamanla kendi kendini devam ettirme eğilimi üzerinden bakmaktadır. Bireysel temelde kendi kendini devam ettirebilme durumu her göç eyleminin göç motivasyonunu yeni göçleri cesaretlendirdiği gerçeğine dayanmaktadır. Göçmenlerin gelişmiş sanayi toplumlarındaki çalışma ve yaşam tecrübeleri kendilerini değiştirmektedir. Göçmenlerin edindikleri bilgi ve tecrübe üretkenliklerini arttırırken işverenler açısından değerlerini arttırmakta bu da onların gelirlerini arttırmaktadır. Aynı zamanda göçe katılan kişi göçün maliyetini ve riskini azaltabilmenin yollarını da öğrenmektedirler. Buna ek olarak yeni tüketim mallarının kullanımını hayatlarına sokarlarken sosyal nitelikleri değişmekte ve bu da onların göç motivasyonlarını etkilemektedir. Sonuç olarak bu değişiklikler bir kez göç eden kişinin ikinci bir kez daha göç etme ihtimalini arttırmaktadır. Her ne kadar uluslararası göç gelir elde etmeye dönük kısa süreli bir strateji olarak başlasa da zamanla bir yolculuk başka bir yolculuk tarafından takip edilmekte ve göç süresi artarken yabancı bir ülkede hayatta kalabilme becerisi de artmaktadır (Piore 1979).

Yapılan yolculukların sayısı ve yurt dışında kalma süresi arttıkça göçmenler geline ülkedeki ekonomik ve sosyal bağlarını arttırmakta ve bu da geline ülkede yerleşme ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Massey 1986; Massey ve diğ. 1987). Bireysel bazdaki bu değişimler sosyal bazda da yaşanmakta ve gelecekteki göçler için mıknatıs etkisi yapacak etnik enklavların oluşmasına yol açmaktadır (Portes ve Bach 1985; Portes ve Manning 1986).

3.4.9. Bulgaristan Kaynaklı Göçler Açısından Göç Kuramlarının Yorumlanması

Türkiye'nin bugün var olan "dış göç" politikasının kural ve kurumlarına, yakın geçmişinde yaşadığı, "muhacirler" ve "gurbetçiler" olarak anılan iki farklı dış göç deneyimi damgasını vurmuştur. Bu göç deneyimleri farklı uluslar arası konjonktürde gerçekleşen ve birbirinden niteliksel olarak farklılık gösteren dış göç hareketleridir (Erder 2000).

"Muhacirlik", Balkanlarda Osmanlı hakimiyeti altında yaşamış ve kendilerini "Osmanlı" geçmişi ile ilişkili olarak tanımlayan, Türk, Arnavut, Boşnak ve Pomak gibi farklı kültürel niteliklere sahip olan grupların Türkiye'ye göçünü tanımlamaktadır. Muhacir olarak tanımlanan Balkan göçmenlerinin göçleri ve göç süreçleri hakkında pek çok çalışma yapıldığı için bunların tarihsel ve siyasal sebepleri ile ilgili elimizde oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Bununla birlikte günümüzde siyasal ve ekonomik olarak değişen uluslar arası konjonktür bu göç sürecinde alışlagelmiş söylem üzerinde bazı değişiklikler yapmayı zorunlu hale getirmektedir.

1990 öncesinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçler, orada yaşayan Türklerin maruz kaldığı kültürel ve siyasal baskılardan kaynaklanırken 1990 sonrasında Bulgaristan'da başlayan demokratikleşme hareketleri ve Avrupa Birliği'ne katılım süreci bu baskıları yasal zeminde tamamen ortadan kaldırmasa da eskisine nazaran oldukça hafifletmiştir. Bulgaristan'daki Türkler ve diğer azınlıklar üzerindeki siyasal baskıların ortadan kalkmasına rağmen İçişleri Bakanlığı Emniyet Müdürlüğünden alınan veriler Türkiye'ye Bulgaristan'dan göçün hala devam ettiğini göstermektedir. 1988 yılında Türkiye'de oturma izni olan Bulgaristan kökenlilerin sayısı sadece 494 iken bu rakam 1998 yılında 53 951'e yükselmiştir. Bu durum Bulgaristan Türklerinin göçünün halen devam ettiğini göstermektedir; ancak bu göçün sebebinin geçmiştekenden farklı olarak Bulgaristan'ın komünist ekonomik düzenden serbest piyasa ekonomisine doğru gerçekleştirdiği yapısal dönüşümlerin neden olduğu ekonomik krizden kaynaklandığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle günümüzde meydana gelen Bulgaristan göçlerini

“soydaş göçü” kapsamında çok ekonomik nedenlerden kaynaklanan “emek göçü” olarak değerlendirmek çalışmamız açısından daha doğru sonuçlar verecektir.

Bulgaristan’dan yurtdışına yönelik göç hareketleri Bulgaristan’ın fiilen bağımsızlığını kazandığı 1878 yılından bu yana sürmektedir. Bu göç hareketleri her ne kadar dünyanın değişik ülkelerine yönelik olmuşsa da nitelik ve nicelik olarak Türkiye’ye yönelik göçler Bulgaristan’ın yurtdışına yönelik göçlerinde en önemli insan hareketidir. Bununla birlikte, Bulgaristan’ın tek uluslu bir devlet yaratma çabalarının sonucu ortaya çıkan ve Türkiye’de “soydaş” göçü olarak adlandırılan bu göç hareketlerinin niteliği 1990’larda değişmiştir. Zira 1990’lı yıllarda komünizmin çökmesinin ardından yaşanan demokratikleşme süreci bu göç hareketinin sebebi olan Türk azınlığa yönelik siyasi ve toplumsal baskıları büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Ancak bu kez devlet egemenliğindeki ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaşanan ekonomik sıkıntılar göçü teşvik eden daha önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Bulgaristan’dan yurtdışına yönelik göçleri 1990 öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırmak gerek göçlerin nedenlerini gerekse sonuçlarını açıklamada daha doğru sonuçlar verecektir.

1990 öncesi göçler daha önce de bahsedildiği gibi Bulgaristan hükümetinin Türk azınlığa yönelik baskıcı tutumu ve etnik nüfus kompozisyonunu koruma amaçlı politikaları neticesinde gerçekleşmiş ve göçün yönü Türkiye olmuştur. Dönemin iki kutuplu dünyasında Türkiye ve Bulgaristan’ın farklı iki kutupta yer alması sınır geçişlerini zorlaştırdığından gelen göçmenlerin Bulgaristan ile ilişkileri son derece sınırlı kalmıştır.

1990’lı yıllarda meydana gelen demokratikleşme hareketlerinin neticesinde göçlerin devam etmesi ve Doğu Bloğunun çökmesi bu göçlerin hem nedenlerini hem de sonuçlarını değiştirmiştir. 1990 sonrası meydana gelen göç hareketleri sadece Bulgaristan hükümetinin Türk azınlığa yönelik baskıcı tutumuyla açıklamak mümkün değildir. Bu dönemde meydana gelen göç hareketlerini tek bir nedenselliğe indirgemek yerine birkaç düzeyde geçerli modeller yardımıyla açıklamak daha verimli olacaktır.

Neoklasik model bize uluslararası göçün hacminin ücret farklılığının çapı ile doğru orantılı olduğuna işaret etmektedir. Bu modelin daha sonra oluşturulan yeni formülü, bize göç etme konusundaki kararda mutlak ücret farklılığı yerine göreceli bir farkın, başka bir deyişle beklenen kazancın belirleyici olduğunu göstermiştir. Araştırma şirketi GALLUP'un 2006 yılında Bulgaristan Çalışma Bakanlığı adına hazırlamış olduğu çalışma da bu modelin Bulgaristan'daki göç hareketlerini ve destinasyonunu açıklamada yardımcı olduğunu göstermiştir (Çizelge 11).

	<i>Toplam</i>	<i>Yerleşimci</i>	<i>İşgücü Göçü</i>
Toplam	43 800 – 47 900	26 100 – 28 600	17 700 – 19 400
AB Toplam	31 600 – 34 500	18 300 – 20 000	14 000 – 15 300
İspanya	9 200 – 10 000	6 000 – 6 600	4 800 – 5 000
Almanya	7 000 – 7 700	3 700 – 4 000	3 200 – 3 500
ABD	4 400 – 4 800	2 100 – 2 300	1 900 – 2 100
İtalya	3 900 – 4 300	2 300 – 2 600	350 – 390
Yunanistan	3 500 – 3 800	2 900 – 3 100	1 600 – 1 700
İngiltere	3 100 – 3 400	2 300 – 2 600	1 400 – 1 500
Fransa	2 200 – 2 400	1 300 – 1 400	530 – 580
Türkiye	1 800 – 1 900	1 000 – 1 100	-
Kanada	1 300 – 1 400	1 000 – 1 100	530 – 580
Asya	440 – 480	260 – 280	350 – 390
İrlanda	530 – 580	-	530 – 580
Norveç	350 – 390	-	350 – 390
Brezilya	350 – 390	-	350 - 390

Çizelge 11 Bulgaristan'dan yurtdışına yönelik göçler (GALLUP, 2006)

Gallup'un 2006 yılı için yapmış olduğu araştırma Bulgaristan vatandaşlarının 43.800 – 47.900 kadarının yurtdışına göç etmeye istekli olduklarını göstermektedir. Göç destinasyonlarının başında Avrupa Birliği üyesi ülkelerin gelmesi hiç şüphesiz bu ülkelerin refah seviyelerinin yüksekliği önemli bir rol oynamaktadır. Ancak Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında refah seviyesinin çok daha yüksek olduğu Almanya,

İngiltere ve Fransa gibi ülkelerden ziyade İspanya'nın daha çok tercih edilmesinde İspanya'nın Bulgaristan vatandaşlarına gösterdiği kalma ve iş bulma kolaylığı beklenen gelirin bu ülkede daha yüksek olmasına neden olmuştur.

Araştırmanın bir başka önemli sonucu da Türkiye'nin Bulgaristan'dan kaynaklanan göçlerin destinasyonunda birinciliği kaybetmesidir. Göç etmeye niyetli kişilerin ancak 1300 -1400 kadarı Türkiye'ye göç etmeyi düşünürken bu rakamın büyük bir çoğunluğu Türkiye'de iş bulmaktan ziyade yerleşmek amacını gütmektedir. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ekonomik göstergelerin gittikçe birbirine yaklaşmasına ve Avrupa Birliği üyeliği ertesinde refah seviyesindeki yükselişe rağmen Türkiye'ye yönelik göçlerin devam etmesini ilişkiler ağı veya göç ağları modeli ile açıklamak mümkün görünmektedir. Daha önce de değinildiği üzere söz konusu teori göçün nedenlerinden ziyade göçün sürekliliği ve kendini yeniden üretmesi ile ilgilenir (Toksöz 2006). Göç ağları kavramını Massey v.d. (1994) göçmenlerin geride kalan aileleri, arkadaşları, hemşehrileri ile kurduğu karmaşık ilişkileri tanımlamak için kullanmaktadır. Bu bağlar bilgi alışverişi, mali yardım, iş bulma ve diğer konularda yardımı içermektedir. Bu etkileşimler göçün maliyetini ve içerdiği riskleri azaltarak kolaylaştırmaktadır. Ağlar göç kanallarının kurumlaşmasını ve süreklilik kazanmasında bir çoğaltan etkisi sağlamaktadır. İlişkiler ağı veya göç ağları kuramı 1990 sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçlerde olduğu gibi göç alan ülkenin göçmen işgücüne ihtiyaç olmadığı zaman da bu göçün kendi kendini sürdüren bir olgu olmasını açıklamaktadır.

İlişkiler ağı kuramının konumuzla ilgili bir başka önemli özelliği de son zamanlarda ulusötesi mekanların ve kimliklerin oluşmasına dair konuların ön plana çıkmaya başlamasıdır (Toksöz 2006). Göç ağları özellikle geçmişte sömürgeci olan devletlerle onların eski sömürgeleri arasında cereyan etmektedir. Türkiye her ne kadar sömürgeci bir ülke olmasa da Bulgaristan ile geçmişten gelen bağları yadsınamaz. Öte yandan 19. yy'dan günümüze devam eden göçler Bulgaristan ile Türkiye arasında sıkı bir göç ağı oluşturmuştur. Yüzyılı aşkın bir süredir devam eden bu göç hareketleri neticesinde Türkiye ile Bulgaristan arasında oluşan bu göç ağı günümüzde ulaşım ve

iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle ile daha da glenmiş ve Türkiye’de Bulgaristan ile sıkı bağları olan ve sınır-aşırı alan konsepti içinde incelenebilecek alanları oluşturmuştur.

3.5. Sınır Aşırı Alan Kavramı

Yüz yılı aşkın bir süre devam eden Türkiye’ye yönelik Bulgaristan kaynaklı gler ile gelenler, sınırları gittikçe küçülen imparatorluğun sınırları dışında kalan “Türk Soylu” kişiler olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, Bulgaristan ve Balkanlardaki bağımsızlığını kazanmış yeni ülkelerde kalan Türk ve Müslüman unsurlar kültürel olarak Türkiye’deki Türklerin devamı olduğu varsaylmıştır. Ancak aradan geçen süre ile sınırların gerisinde kalanlar Türkiye’deki sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmelerden ziyade bulundukları ülkelerdeki gelişmelerden etkilenmiş ve yeni nesiller bu gelişmelere göre şekillenmiştir. 1989 yılında ve sonrasında Türkiye’ye gelen Bulgaristan göçmenleri de bu nedenle önceki g dalgaları ile gelenlere nazaran Türkiye’deki yaşam koşulları ve hayat tarzına en uzak olan göçmen grubunu oluşturmaktadır. Bulgaristan gmenlerinde görülen bu farklılık 1989 sonrası değişen siyasal konjonktürün ve gelişen teknolojik imkanların da yardımıyla 1989 yılında gelen göçmenler, göç sonrası Bulgaristan ile ilişkilerini en canlı şekilde devam ettiren göçmen grubu olmuşlardır. Bulgaristan ile devam eden ilişkiler göçmenlerin yerleşim alanlarının da bu ilişkiler ile şekillenmesi sonucunu doğurmuştur. Ekonomik, kültürel ve siyasal olarak Bulgaristan göçmenlerinin yerleşim alanları bu özellikleri nedeniyle Bulgaristan sınırları dışında Türkiye’de sınır-aşırı bir alan oluşturmuştur. Bu nedenle, sosyal bilimlerde özellikle 2000’li yıllardan sonra daha sık dillendirilmeye başlanan ulus-aşırı ve/veya sınır-aşırı alan kavramını açıklamak gerekmektedir.

Sınır-aşırı alan kavramı Thomas Faist (2003) tarafından kişiler ve kolektif topluluklar arasında ortaya çıkan ve egemen devletlerin sınırlarını aşan yoğun ekonomik, siyasal ve kültürel bağlar olarak ifade edilmektedir. Bu tanımda farklı kültürel, siyasal ve ekonomik mekanlar üzerinde bulunan insanların arasında gerçekleşen maddi, manevi ve kültürel nesnelerin taşınımı üzerinde vurgu

yapılmaktadır. Bu vurgu da ister istemez egemen olan devlet merkezli söylem ile artık neredeyse kalıplaşmış olan bölgesel temelli ulusal sınırlandırma üzerinden vurgu yapan klasik göç ve jeopolitik kuramların yeniden kavramlaştırılmasını zorunlu hale getirmektedir. Kavram ayın zamanda, kimlik sorunu, öznelliğin oluşumu ve zaman ile mekâna ait genel inançlar gibi daha geniş çaplı alanlarda da epistemolojik bir sorgu yapılmasını gerektirmektedir (Harvey 2006).

Ulusasıırı kavramının ortaya çıkmasında hiç şüphesiz günümüzde iletişim ve ulaşım alanında gelişen teknolojinin ve ülkeler arasındaki sınır geçişlerinin kolaylaşmasının etkisi yadsınamaz. Harvey (2006), kapitalist dünyada teknolojinin de yardımıyla oluşan bu özgür hareketlerin esasında kapitalizmin artan kutuplaşması ve güç kaybı ile ilişkili olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Bu açıdan ulusasıırı kavramını geç kapitalizmin etkisiyle küresel ekonominin yeniden yapılanması ile değişen karşılıklı etkileşimleri ve anlatımları tanımlaması daha uygun görünmektedir.

Günümüzde devletler arasında karşılıklı bir bağımlılığın ortaya çıkması ve bu bağımlılığın devam etmesi sürece çok kaba bir şekilde de olsa “küreselleşme” kavramını tanımlamaktadır. Coğrafya’da ulusasıırlığı konu alan araştırmalar ister istemez küreselleşme çalışmaları ile bağlantılı olmak zorundadır (Harvey 2006). Zira ulusasıırlığı ve ulusasıırı alanların oluşumunu, uluslararası ticaret antlaşmaları ve sayıları gittikçe artan ticari birliktelikleri, iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ve “Yeni Dünya Düzeni”nin başlaması, neokolonializmi ve neoliberalizmin devam eden etkileri olmadan açıklamak neredeyse imkansızdır.

Dicken (1992), daha geniş ve derin bir küreselleşmeyi kapitalizmin temel özelliklerinden biri olarak kabul etmektedir. Bu da finansın mekândan bağımsızlaşması, üretim sistemlerinin mekânsal olarak bölümlere ayrılması ve kurumların stratejik olarak elastik olmasını gerektirmektedir (Mitchell 2002). Bu esneklik aynı zamanda kendini sınırlar boyunca geniş sosyal tabakalardan insanların artan hareketlerinde ve hem sınırı geçen ulusasıırı göçmenler hem de geride kalanlarda ortaya çıkan kimlik şekillenmesi, sosyo-kültürel tanımlama ve bilinçte kendini ifade etmektedir. Bu nedenle,

ulusaşırılığın sosyal formasyonu veya diğer bir anlatımla arada kalmışlığın kültürel ifadesi veya ulusal söylemin kesilmesi ile ilgilenen coğrafyacılar muhakkak ki bu uluslaşır süreçlerin meydana geldiği küresel ekonomik konjonktürü de incelemelidirler.

Uluslaşırılığın kültürel coğrafyasını etkileyen çağdaş kapitalizmin bir diğer önemli özelliği ağların yükselişidir. Ağlar, malların, bilginin, sermayenin ve insanların çok yönlü olarak aktıkları yapılardır. Ağlar yönetim biçimi olarak nispeten daha az hiyerarşik olarak yapılanmış ancak daha çok esnek düğüm noktaları ile birbiriyle formal ve informal ilişkilerle temellendirilmiştir (Thrift ve Olds 1996). Sosyal ağlar insanlar arasındaki benzerlikler ve ilgiler temelinde oluşmuştur (etnisite ve okul bağları gibi) ve göçmenlerin sosyal adaptasyonu üzerine yapılan çalışmaların pek çoğu ikametgahlarını, iş bulma olanaklarını, iş ile ilgili bilgilerin göçmenler arasındaki kişisel bağlardan nasıl etkilendiği ile ilgilidir (Karageorgis ve Light 1996; Portes ve Manning 1986). Çağdaş küresel ekonomi içinde gelişen uluslaşır göçler bu sosyal ağların küresel ve yerel ölçekte kapitalist eklemlenmelerini de içerecek tarzda mekansal kapsamını arttırmaktadır (Mitchell 1995; Mitchell ve Olds 2000). Uluslaşırılığın aynı zamanda yerel ağların işlediği karşılıklı göçmen adaptasyonunu ve mal akışı ve küresel tüketiciliği de kapsayan yönü bulunmaktadır (Jackson 1999).

Teknoloji sahasındaki ilerlemelerin küreselleşme sürecini hızlandırdığı ve desteklediği açıktır. Pek çok araştırma gelecekte telekomünikasyonda ve bilgiişlemede meydana gelecek gelişmelerin yeni bir küresel yapılanmaya neden olabileceğini tartışmaktadır. Örneğin, Castells (1989; 1996) iki yönlü bir süreç önermektedir: kapitalizmin koşullarının küresel yeniden yapılanması, yeni enformasyon teknolojilerinin üretimi ve uygulanması ve yeni teknolojilerin bu tür yeniden yapılanmalarının gerçekleşmesini mümkün kılması. Bu tür varsayımlarda, yeni teknolojilere büyük bir ağırlık verilmiştir ve sadece uluslararası bağlantıları hızlandırmasındaki etkisi ile değil fakat aynı zamanda toplumun kendisini buna göre yapılandırması ile ele alınmaktadır. Castells (1989; 1996) için yeni enformasyon sürecinin yerel etkisi çok büyüktür, zira soyutlanmış “akışın mekanı” daha mekana bağlı daha yerel süreçleri kontrol etmeye başlamaktadır.

Uluslararası kültürel coğrafyaları ekonomik süreçlerle ilişkilendiren araştırmalar, özellikle ağ toplumunun yükselişi ve esnek birikim rejimindeki kaymalara odaklananlar, küreselleşmenin nasıl çalıştığına yönelik yapısal faktörlerin anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır (Mitchell 2002). Örneğin, geçmişte göçmenlerin büyük çoğunluğu için uluslararası göç deneyimi bir ulus devletten diğerine kalıcı bir hareket anlamına gelmekteydi. Bu dönemde her ne kadar iletişim ve periyodik ziyaretler göçe kaynaklık eden ülke ile gelinen ülke arasında devam etse de uluslararası iletişimin zorluğu ve maliyetinin yüksekliği nedeniyle bu tür iletişimlerin sayısı oldukça düşüktü. Fakat çağımızın hızlı ve pahalı olmayan jet uçuşları, uydu televizyonları, internet bağlantıları, uluslararası bankacılık ve ucuz doğrudan telefon hatları iki veya ikiden fazla mekân ile ilişkili kalabilmeyi sadece mümkün kılmadı aynı zamanda kolaylaştırdı.

Bu değişim hem ekonomik ağlar hem kültürel anlamlar üzerinde önemli etkilere neden oldu. Göçmenler iki ülke ile olan önemli ilişkilerini, ekonomi yönetimlerini, politik ve sosyal kararlarını mekan üzerindeki karışık ağlar sayesinde devam ettirebilme imkanına sahip oldu. Kültürel değerler kadar para aktarımları da gelişen yeni teknolojilerin imkanları ile mümkün kılınmıştır. İnsanlar yeni ortaya çıkan usullerle hareket ederek ve iletişim kurarak para ve kredilerin akışını ve malların niteliksel değişimini ve hareketini etkilemektedir (Belirli bir yiyecek türüne gelinen ülkeden olan ihtiyaç hizmet ve ürünler için yeni pazarlar yaratmaktadır). Uluslararası göçmenler kendi ekonomik dönüşümlerinin önemli unsurlarıdır ve onların farklı ortamlardaki aktivite ve deneyimleri yerel, bölgesel ve küresel arenada önemli ekonomik etkiler yaratmaktadır. Küreselleşmenin, sermayenin dağılımı ve genişlemesi ile nasıl işlediği oldukça karmaşık bir şekilde hareket halindeki bu uluslararası göçmen ve işçilerin kültürel kimlik ve sosyal formasyonları ile oldukça yakından ilgilidir.

Uluslararası kavramı, ülkeler arasındaki ilişkilerde daha önce hâkim olan güç ve iktidarın “ulus” gibi tek elde toplanması ve sınırlandırılması söylemini kullanan “uluslararası” kavramının da yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Günümüzün olağan siyaset bilim tartışmalarının odağında sınırları belirli olan ve değişmeyeceği varsayılan sınırlarla belirlenmiş bir devlet ve o devletin gündelik yaşam

tarzı bulunmaktadır. Ulusaşırı kavramı ise bu durağan formasyonlar ve sınırlandırmalardan ziyade ilişkiler ve karşılıklı etkileşimler üzerine yaptığı vurgu sayesinde devletin “tireli” özelliklerini ve ulusun yeni tasarım yollarını cesaretlendirmektedir (Mitchell 2002).

Jeopolitik kuramlar çoğunlukla devletlerin otonomisine, sınırlara, “devletdışı” alanlara ve devletlerarası ilişkilere odaklanmaktadır (Walker 1993). Soğuk savaş döneminin söylemi ulus devletleri kaçınılmaz ve doğal oluşumlar farz ediyordu. Ulusal landscape’ler nostaljik bir tarih algısıyla geçmişle ilişkili olarak ortaya konuyor ve belirsiz bir şekilde gerektiği ölçüde geleceğe doğru uzatılıyordu. Ulus hem yerel hem de küresel siyasetin analizi ve kuramsallaştırılmasında en iyi yol olarak görülüyordu (Mitchell 2002). Ayrıca jeopolitiğin kendi uygulamaları tarafsız ve objektif olarak algılanıyordu (Ó Tuathail 1996). Ulusaşırılık kavramı ise bu eski kategorileri ve genel jeopolitik varsayımları devamlı olarak yeniden düşünmeye zorlamaktadır. Ulusun dışında başka ölçeklerde analiz yapılması ulusal politikalar çerçevesinde tartışılan veya çözülemeyen pek çok sayıdaki yerel ve bölgesel sorunun açıklanmasını ve çözümünü mümkün kılmaktadır (Beck 1998).

Ulusaşırı kavramı aynı zamanda devletlerin günlük uygulamalarının bir gerekliliği olarak ulus kavramı ve sınırların üretimi üzerine vurgu yapmaktadır. Bu kavram ile klasik coğrafya ve jeopolitiğin aksine, hem devletlerin alanlarını belirleyen somut sınır hem de bu sınırı güvenli “iç” ve anarşik “dış” olarak ortaya koyan kavramsal sınır birer araştırma nesnesine dönüşmektedir (Ó Tuathail ve Dalby 1998). Sınırlar hiç şüphesiz değişik ölçütlere göre geçirimli oluşumlardır. Bu farklı ölçütler sadece ulus veya siyasi rejim tarafından değil fakat aynı zamanda farklı zamanlarda ortaya çıkan ulusal söylemden de etkilenmektedir. Jeopolitik çalışmalarda devlet genellikle ulusun *de facto* toplandığı bir unsur olarak farz edilmektedir ki bu devlet içerisinde devam eden ulus inşa sürecini göz ardı etmektedir (Mitchell 2002). Mitchell’in (1991) altını çizdiği gibi bir süreç olarak devlet yaratma ve rutinleştirilmiş kurumsal normlar ve pratikler topluluğu olarak devlet üzerine vurgu yapmaktan ziyade devlet bir bütün ve sınırlandırılmış bir varlık olarak algılanmaktadır. Günümüzdeki küreselleşme çağında

devletin sınırları ve rolü değişkendir. Devlet üstün bir varlık olmadığı gibi genel yaşamsallığını da kaybetmemiştir. Dahası, modern ulus devlet projesi ile diaspora içinde sermaye ve vatandaş sirkülasyonu üzerinde devletin ideolojik kontrolü arasında bir gerilim bulunmaktadır.

Geleneksel jeopolitikteki bir diğer varsayım da devlet ve onun alanı (bölgesi) ile arasındaki doğal uygunluktur. Basch v.d.'nin *Nations Unbound* (1994) adlı geleneksel görüşü kıran kitaplar ve ulusaşırı göçler üzerine deneyimsel araştırmalar bu “gerekli” uygunluk sorunsallaştırılmıştır. Örneğin, Luis Guarnizo’nun (1994; 1997; 1998) Meksika ve Dominik Cumhuriyeti ve Sarah Mahler’in (1989) El Salvador ile ilgili çalışmalarında gösterildiği üzere göçmenlerin para transferlerinden gelen gelirler devletlerin sınırlarının ötesinde yurt dışında kendi ulusundan çalışan göçmenlere ulaşma çabalarını teşvik etmektedir. Devletlerin bu göçmenleri ve onların para transferlerini elde tutmak için yaptıkları uğraşlar mülkiyet hakları, oy kullanma hakları, çifte vatandaşlık, sağlık ve refah açısından çeşitli pozitif teşvikleri içermektedir. Bu senaryoda ulusalcılık ne bölgesel bir kapsayıcılık açısından modern devletin algılanması ne de herhangi bir kişinin ulus devletin mekanı içindeki lokasyonuna izafeten verilmiş bir vatandaşlık olarak temellendirilmiştir. Dahası, devlet pratikleri ve ülke vatandaşlığının hak ve sorumlulukları hâkim olan göç ve sermaye akışı ile genişlemekte ve daralmaktadır.

Ulusal söylemin performansı ile devlet içindeki ve devlet uygulamaları arasındaki gerilim aynı zamanda ulusaşırı araştırmalarda da ortaya çıkmaktadır. Devletin yekpare bir karakutu olarak kavramlaştırılmasından uzaklaştıkça potansiyel rekabetler, çatışan öncelikler, devletin farklı kademelerinde bulunan bürokratik yapılar arasında farklılaşan gündemleri gözlemlemek mümkün olmaktadır (Mitchell 2002). Bu gerilim zaten içsel çatışmaların politikacılar ve partiler arasında bol olduğu göç ile ilgili konular çerçevesinde genellikle görünür olmaktadır. Devletlerin göç kanunları, vatandaşlık statüleri ve yasalarının bölgeselleştirme ve çok kültürlülük ile olan çatışmalarının pek çok biçiminin konu edildiği ulusaşırı göç çalışmaları ortaya çıkmaktadır. Diğer bir anlatımla ulus ve küresel güçler arasındaki ısrarcı gerilim pek çok açıdan devlet ve ulus arasındaki kısa çizgide bariz olan gerilim ile görünmektedir.

Sonuç olarak, Hyndman'ın (1997) sınır aşan insani organizasyonlar ve "mülteci endüstrisi" üzerine yaptığı çalışmada gösterdiği gibi merkez – kenar, çekirdek – çevre ikilemini ön plana koyan şimdiye kadar ki genel analizler mülteci akışı ve insani yardım akışı arasındaki diyalektik ve her daim değişen ilişkileri açıklamada bundan böyle yeterli değildir. Hyndman (1997), "hareketliliğin ulusaşırı politikası" üzerine yaptığı vurgu ile Birinci Dünya-Üçüncü Dünya ve Kuzey-Güney gibi statik jeopolitik ayrımların güncel mülteci hareketlerini kapsamada yetersiz kaldığını iddia etmektedir. Buna göre günümüz dünyasının insan hareketliliğini daha iyi anlayabilmek ve ortaya koyabilmek için kümülatif nedensellik, ilişkiler ağı ve dünya sistemleri gibi kuramları bütünleyici bir bakış açısıyla ele alan ulusaşırı veya sınıraşırı alan kavramına ihtiyaç duyulmaktadır.

3.5.1. Göçmen Kimliği ve Sınır – Aşırı Alanlar

Daha önce de bahsedildiği üzere Faist (2003) sınır-aşırı (ulus-aşırı) alan kavramını, kişiler ve kolektif topluluklar arasında ortaya çıkan ve egemen devletlerin sınırlarını aşan yoğun ekonomik, siyasal ve kültürel bağlar olarak ifade etmektedir. Bu tanımlamaya göre söz konusu sınır aşırı alanların oluşabilmesi için iki unsurun varlığı ön koşul olarak durmaktadır.

Göçe kaynaklık eden ülkeye aidiyet hissiyle bağlı diaspora olarak adlandırılabilir bir göçmen kitlesinin varlığı bu koşulların başında gelmektedir. Türkiye'ye göç etmiş bulunan Bulgaristan göçmenlerinin diaspora olarak adlandırılması geleneksel söyleme ters düşmektedir zira bu göçler şimdiye kadar Balkanlar'dan anayurda göçü ifade eden "*mu hacir*" ve "*soydaş*" göçü olarak adlandırılmıştır. Bununla birlikte yeni çalışmalar (Zhelyazkova 1998; Şen 2004; Parla n.d.) göçmenlerin kendilerini çiftli sadakat ekseninde tanımladıklarını ve hem Türkiye hem de Bulgaristan'a aidiyet beslediklerini göstermektedir.

Şimşir'in (1986), "*Bulgaristan Türklerinin Türkiye Türkleriyle ayrılmazlığı ve bölünmezliği, bir teori değildir. Kim ne derse desin, Bulgaristan Türkleri, Türkiye'deki kan kardeşlerinden bir parçadır. Elma dalından uzağa düşemez.*" söylemi belirli bir grup insanı anavatan olarak belirtilmiş belirli bir alana geri dönülmez bir şekilde

bağlayan ulusalcı – milliyetçi söylemin Türkiye’deki Bulgaristan göçmenlerine bakışını özetlemektedir (Parla n.d.). Elma dalından uzağa düşmez metaforunda özetlendiği gibi kaynak ülke ile insanlar arasındaki bağ organik bir bağdır. Bu görüş esas kaynak ülkenin – anavatanın, yaşanılan ülkeye göre belirgin bir üstünlüğü olduğunu ve anavatan ile geride kalanlar arasında görünmez olan sıkı bir kan bağının üstünlüğünü varsaymaktadır ve tek bir anavatana aidiyetin geçerliliğini öngörmektedir.

Bu söyleme göre Bulgaristan Türklerinin 1989 yılında 300 000 kişiyi etkileyen göç hareketi anavatana dönüş şeklinde bir geriye dönüş göçü olarak adlandırılmaktadır. Gmelsch (1980) geriye dönüş göçünü “Göçmenlerin yeniden yerleşmek için anavatanlarına geri dönüş göçü” şeklinde adlandırmıştır. “Yeniden yerleşme” kavramı göç hareketinden daha önce yerleşilmiş bir alanın bulunduğu varsayımında bulunmakla birlikte bu kavram kendi içinde belirsizlikler de barındırmaktadır. Zira “daha önce yerleşilmiş” alan göç hareketinde bulunmuş göçmenlerin sonraki kuşakları tarafından hiç bilinmiyor olabileceği gibi göçmen kitlesi tarafından oluşturulan mitsel bir imaj da olabilir. Gmelsch (1980) tarafından yapılan bu ilk tanımın ardından konuyla ilgili çalışmalar “geri dönüşün” konusu olan anavatanın daha önce hiç görülmemiş olmasından öteye diaspora olarak adlandırılan göçmen kitlesinin temel varlık sebebi olabileceğini de belirtmişlerdir (Parla n.d.). Safran (1991) bir azınlığın diaspora olarak adlandırılabilmesi için “anavatana” ait kollektif bir bilinç ve mit ile birlikte gelecekte oraya geri dönüş beklentisinin olması gerektiğini belirtirken diasporanın, mevcut bulunduğu ülkede bir ötekileştirmeye maruz kalması veya en azından bir yabancılaşma duygusu içinde olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Bu özelliklerden bir kısmı Bulgaristan Türklerinin durumuna da uygunluk göstermektedir. Türklerin konumu her iki ulus – devletin tarihleri boyunca çekişmelere konu olmuştur. Türk ulusalcılar tarafından yapılan propagandalar Türk ulusunun bölünmez bütünlüğü üzerine vurgu yaparken Türkiye Cumhuriyetinin komünist Bulgar devleti üzerine üstünlüğünü vurgularken, Bulgaristan’ın yapmış olduğu karşı propaganda kapitalist Türkiye’deki ahlak bozukluğuna, yolsuzluğa ve Bulgaristan

içindeki Türklerin Bulgar devletine sadakatleri üzerine vurgu yapmaktaydı. Bununla birlikte Türkiye bu propaganda mücadelesinde hem basılı yayınlarda hem de halk arasındaki konuşmalardan daha baskın çıkmıştır (Şimşir 1986). Parla 1989 yılında ve daha sonra Bulgaristan'dan göç etmeyenler ile yapmış olduğu röportajlar sonucunda Bulgar halkına en çok entegre olanların bile “Yeniden Doğuş” politikaları olarak adlandırılan ad değiştirme ve zorunlu asimilasyon süreci ile kendilerini yabancılaşmış hissettiklerini belirtmiştir.

Eğer yukarıda verilen unsurlar diasporik bir bilincin varlığını ifade ediyorsa bu durumda 1989 yılında gerçekleştirilen göç hareketi “geriye dönüş” göçü olarak adlandırılabilir. Bununla birlikte Türkiye’ye 1989 yılında gelenlerin üçte birinin bir sene içinde Bulgaristan’a geri döndüğü düşünülürse bu kez çifte geri dönüş göçü gibi oldukça karmaşık ve tanımlanması güç bir göç karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda Bulgaristan Türklerinin diasporasını nereye koymak gerektiği sorunu oluşmaktadır. Bulgaristan mı Türkiye mi?

Klasik göç paradigmaları ulus-devlet ve onun mekânsal tanımından hareketle açıklanmaya çalışılırken, bu paradigmalar içinde tanımlanmaya başlanan diaspora kavramı ulusalcı – milliyetçi diaspora bilincini öne çıkarmak amacıyla ortaya atılmıştır. Bununla birlikte anavatan ve geriye dönüş ile ilgili tanımlamalar ulusal sınırlar tarafından belirlenen siyasal coğrafyayı ve bireysel deneyim ve görüşleri de dikkate almak zorundadır. Anavatanın lokasyonu, kaynağını aynı yerden alan göç hareketlerinin farklı dönemlerde meydana gelen göçlerde farklı algılanabildiği gibi aynı göç dalgasına katılan bireyler tarafından da farklı algılanabilir.

Parla, 1989 yılında göç hareketine katılmış üç farklı kişinin göç hikayesini aktarmıştır. Bulgaristan göçmenlerinin anavatan kavramını hangi ülkeye ait gördüklerini ve geri dönüşü nereye ait gördüklerini göstermesi açısından onların göç hikayelerini aktarmayı gerekli görüyorum. 1) Deniz Bey, 1989 yılından sonra daimi olarak İstanbul’da ikamet ediyor. 2) Hamdi Dayı, Türkiye’ye geldikten bir yıl sonra Bulgaristan’a geri dönmüş. Birbirinden farklı göç hikayeleri olan bu üç kişinin anavatan

ve geriye dönüş algılaması Bulgaristan göçmenlerinin vatan algılamalarına da farklı örnekler sunmaktadır.

- **Anavatana Daimi Dönüş**

48 yaşındaki Deniz Bey, İstanbul'daki bir üniversite hastanesinde sağlık işçisi olarak çalışmaktadır. Bulgaristan'da tıp eğitimi almış ancak diploması Türkiye'de tanınmamıştır. Bulgaristan'da çobanlık yaparak geçimini sağlayan babası ve kalp romatizması bulunan annesi sebebiyle ailevi durumları hayalindeki mesleğin eğitimini alabilmesi için kendisini çok çalışmaya zorlamıştır. Kendisinden çok memnun olan üçüncü sınıf öğretmeninin sıklıkla ve üzüntüyle onun ne kadar iyi ve akıllı bir çocuk olduğunu ancak maalesef Türk olduğunu söylemesi Deniz Bey'in taşıdığı etnik kimliğin Bulgar hükümeti tarafından pek sayılmadığını çocukluğunun ilk yıllarında kendisine göstermiştir. Daha sonraki yıllarda Bulgar gizli polis teşkilatının Türk aileleri gözetlediğini ve gözetlemenin eğer aile komünist rejime karşı toleranslı ise daha hoşgörülü, eğer aile Türk geleneklerine bağlı ise çok daha sıkı olduğunu fark etmiştir. Deniz bey ailesinin Türk geleneklerine bağlılığının ve komünist rejimi en başından beri hoş karşılamadığının altını çizmektedir.

Deniz Bey, lisedeyken bir Komünist Parti üyesi ile tanıştığını ve parti üyesinin kendisine etnik kimliği ile ilgili şüpheli herhangi bir aktiviteye katılmaması durumunda, askerlik görevini zorluk görmeden yapacağını taahhüt ettiğini ve askerlik görevinin bitirir bitirmez Sofya Üniversitesi Doğu Bilimleri Bölümüne kayıt yaptırabileceğini söylediğini ifade etmektedir. Deniz Bey bu teklifin daha sonra Dış İşleri Bakanlığında belirgin bir iş taahhüdü barındırdığını ancak bunu aile gelenekleri ve yetiştirilme tarzına uymadığı gerekçesi ile reddettiğini ve bu reddin daha liseyi bitirmeden rejim tarafından fişlenmesine sebep olduğunu belirtmiştir. Tıp Fakültesine girmeye hak kazanmasına rağmen fakülteye giriş onayı, askerlik hizmetini yaptığı yerden askerliğinin yasal bitiş süresinden on gün sonra saliverilmesi sebebiyle ertelenmiştir. Sonuçta fakülteye gitmiş ve mezun olmayı başarabilmiş ancak mezuniyetinin hemen ardından kendisine yönelik takip başlamıştır. Mesleği ile ilgili uygulamalar hakkında düzenli olarak çağırılıp sorgulanmıştır. Zorunlu isim değiştirme süreci kendi köyüne ulaştığında ismini

değiştirmeyi reddetmiş ve görevinden alınmıştır. Bunun ardından zamanını rejime karşı olan direniş aktivitelere adanmıştır.

Toğrol (1991) tarafından yayınlanmış anlatımında Deniz Bey Türkiye'ye geliş hikâyesini şöyle aktarmaktadır:

“17 Mayıs 1989 tarihinde Bulgar polisi köyümüze geldi ve içinde benim de bulunduğum iki kişiyi pasaportlarını alıp ülkeyi 24 saat içinde terk etmemizi söyledi. Ne kadar mutlu olduğumu söyleyemem fakat yine de eğer kız kardeşimi ve ailemin benimle birlikte gelmelerine izin vermezlerse gitmeyeceğimi söyledim. Başkan bana kötü bir şekilde baktı ve kâğıtlarımızı düzenlemeye başladı. Aynı zamanda Bulgaristan hükümetine karşı protestolar başladığından ülkeyi terk etmeye gönülsüzdüm. Geleceği söylenen Türk temsilcisini beklemek ve Bulgaristan'daki durumu tüm açıklığı ile aktarabilmek için ülkeden çıkışımı erteledim. Mayıs'ın 24'ünde beni tutukladılar fakat bana karşı kullanabilecekleri ciddi bir kanıt bulamadıklarından nezarete ciddi bir dayaktan sonra beni bıraktılar. Bedenimdeki yaralar yüzünden koyun postu içinde iki gün yatmak zorunda kaldım. Beklediğimiz Türk temsilcisi gelmedi. Sonunda Mayısın 29'unda yanımıza dört alabildiğimiz dört bavul ile ülkeden çıkarıldık. Her ne kadar bize verdikleri biletler Viyana için olsa da bindirildiğimiz tren bizi Kapıkule'ye götürdü ve biz doğrudan anavatan ile birleştik. Şimdi çok mutluyuz.”

Deniz Bey'in bu anlatısı 1989 göçmenlerinin medyada yansıyan standart anlatımlarını göstermesi açısından önemlidir. Toğrol'un (1991) kitabında yer alan bu anlatının ardından Deniz Bey ile iletişime geçen Parla'nın röportajı “anavatan ile birleşmenin” daha sonra hiçte kolay olmadığını göstermektedir.

Deniz Bey Türkiye'deki ikameti sırasında pek çok hayal kırıklıkları yaşadığını itiraf etmiştir. Bunların en derini Bulgaristan'da aldığı Tıp eğitiminin Türkiye'de kabul

edilmemesi gelmektedir. Aynı zamanda Türkiye’de tanıdığı insanların tutum ve davranışları ile de hayal kırıklığı yaşadığını ifade etmektedir.

“Belki de benim gibi doğumdan ölümüne kadar neredeyse tüm insanları tanıdığınız 4000 nüfuslu bir köyden gelen birisi için doğal bir süreçtir. Burada çok yakından tanıdığını sandığınız kişilere dahi güvenemiyorsunuz. Kendi kendime niye insanlar bu kadar iki yüzlü diye soruyorum.”

Fakat onun için en zor olan husus işyerinde bir hırsızlık iddiasının ardından yapılan aramalar sırasında maruz kaldığı davranışlardır.

“Gece saat 11’de dekanın odasına çağırıldığımda çok kırıldım ve “Profesör, gavuristanda (Bulgaristan’da) gaz sobamızdaki boşluklara kadar bütün evimi aradıklarında beni casuslukla suçladıkları için arama yaptıklarını biliyordum. Fakat lütfen bana burada bu muameleyi hak edecek ne yaptığımı söylemişsiniz?” diye sorduğumda bunun sıradan bir prosedür olduğunu söyledi.”

Türkiye’de yaşadığı bütün hayal kırıklıklarına rağmen Deniz Bey asla Bulgaristan’a geri dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir. Daha sonra Hak ve Özgürlükler Hareketi’ne dahil olan direniş hareketindeki eski arkadaşları kendisine Bulgaristan Parlamentosunda milletvekilliği önerdiklerinde Deniz Bey Bulgaristan’da milletvekili olmaktansa Türkiye’de Sokak süpürgecisi olmayı yeğlediğini söylemiştir. Deniz Bey, Bulgaristan’a geri dönüşü düşünmediği konusundaki bu kararlılığına rağmen sınırı geçmenin hiç kolay olmadığını şu cümleler ile ifade etmektedir:

“..... fakat size samimi olarak söylüyorum sınırı geçtiğimde dünyam karardı, herkesin dünyası karardı. Benim ilk anılarım orada. Annemin, babamın, atalarımın mezarları da orada. Fakat oraya bir daha geri dönemem çünkü Bulgarlara herhangi bir güvenim kalmadı.”

- **Daimi Geri Dönüş**

78 yaşındaki Hamdi Dayı tıpkı Deniz Bey gibi gençliğinde Komünist Partisine katılmak için bir teklif almış fakat Deniz Bey'in aksine teklifi kabul etmiş. Bunun neticesinde eksik kalan eğitimini tamamlaması için gece okuluna devam etme şansı kazanmış. Daha sonra arazi kolektivizasyonuna katılan ilk kişilerden olmuş ve Türk azınlık arasında kolektivizasyona direnen kişileri ikna etmek için çalışarak örnek bir parti üyesi olmuş. Köyünde *Pionerski Lager*'in ortak kurucularından olmuş. 1989 yılında parti ofisinde eşyalarını toplaması ve ülkeyi terk etmesi için kendisine üç gün verildiğini söylendiğinde büyük bir şaşkınlık yaşamış. Ülkeden ayrılma koşullarına rağmen Hamdi Dayı ihanete uğradığına dair herhangi bir his duymadığını açıklamıştır. Aksine kendini kandırmaya çalışırcasına ülkeden ayrılmasını söyleyen yetkilinin söylediklerinden bahaneler bulmaya çalışıyor.

"Türkiye için bir hazırlık yaptınız mı diye sordu. Hayır dedim, aklımdan hiç böyle bir şey geçmedi. Türkiye'yi biliyorum, biz orada yaşayamayız dedim. Benim doğum yeri burası, Bulgaristan, benim anavatanım burası yoldaş, gitmek için bir niyetim yok. Oradaki sistem, burada alıştığımız sistemden farklı. O bu kadar çok konuşma dedi. Gitmen için üç gün süre veriyorum sana ve Bulgaristan'ı terk ediyorsun. Ne kadar eşya istiyorsan alabilirsin. Yani bana eşyalarımı almama izin verdi. Bunun iyi bir şey olduğunu daha sonra anladım. Ben üç gün içerisinde hazırlanamam dediğimde tamam sana fazladan bir gün veriyorum dedi. Ayrılmadan önce onunla vedalaştım. Orada tekrar ediyorum dedi, ne kadar erken Bulgaristan'dan çıkarsan senin için o kadar iyi olur. Bu sözleri tekrar düşünün. Ben çok düşündüm."

Türkiye sınırında Türk yetkililer Ankara'ya gitmesini önerdikleri halde bazı akrabaları onun İstanbul'da kalmaya ikna etmişler. O ve ailesi Küçükçekmece'de ucuz bir yer bularak yerleşmiş. Hamdi Dayı'nın geride bıraktığı köyüne özlemi çok yoğun olduğundan kaldıkları evin tek penceresinden dışarıya bakmaya dahi tahammül edemiyormuş. Göçün üzerinde yarattığı derin izleri on yaşındaki torunu bile fark etmiş.

Yakınlarında bulunan bir villanın bekçisi ile bir gün içerlerken Hamdi Dayı elbiselerini çıkartarak göle girmiş ve yüzmeye başlamış.

“Bekçi arkamdan “Delirdin mi? Nereye gittiğini sanıyorsun? Buradan hiçbir yere gidemezsin” dedi. Ben de ona “Gidebilirim, Bulgaristan bu yönde” diye cevap verdim. Muhsin de “Fakat bu deniz değil buradan yüzerek gidemezsin” dedi. Ben de ona yerin dibinden dahi gitmek zorunda kalsam oraya gideceğimi söyledim.”

Hamdi Dayı annesinin feryatlarını duyduktan sonra geri dönmüş fakat kesin olarak Bulgaristan’a dönmeye karar vermiş.

Bulgaristan Komünist Parti lideri Jivkov’un Ekim 1989 tarihindeki istifasının ardından muhalefetin açık desteğini alan komünist partinin Türk azınlığa yönelik bütün hakların geri verilmesinin hemen ardından Hamdi Dayı Bulgaristan’a geri dönen göçmenlerin konvoyuna ilk katılanlar arasına girmiş.

Ulus – devlet fikri temelde mekânsal olarak birbirinden farklı ve otonom birimlerin varlığını öncül almaktadır. Meşruluğunu değişmez bölgesel alanlardan alan ulusların temel ölçüt olduğu dünya düzeninde temel kimlik işareti belirli ulusal bir alana olan aidiyetle tanımlanmaktadır. Aidiyet fikri Malkki (1995) tarafından ulusalcı söyleme dayanarak ağaç metaforu ile açıklamaya çalışmıştır. Malkki’ye (1995) göre anavatan kavramı “her ulus köklerini beslediği topraklardan alan büyük bir ağaca benzediğini ortaya koymaktadır”. Ulusal tasvirde halk ve ait olduğu toprak ile ilgili ağaç ve kökle ilgili tasvirler tıpkı Bulgaristan Türkleri ile Türkiye arasındaki ilişkiyi tanımlamak için Şimşir’in (1986) ağaç ve elma metaforunda ortaya koyduğu gibi ulusalcı söylemde bol miktarda bulunmaktadır (Parla, 2001).

Deniz Bey her ne 1989 yılına kadar Bulgaristan’dan hiç ayrılmadıysa da anlatımında Bulgaristan’dan yabancı bir ülke “gavuristan” olarak tanımlamaktadır. Ulusalçı söylem ve düşüncenin şekillendirdiği etnisite ve mekan birlikteliği çizgisine uygun olarak, Deniz Bey’in azınlığa ait bir birey olarak Bulgaristan’daki marjinal statüsü onun daha önce hiç görmediği bir anavatana karşı kesin bir sadakat beslemesine sebep

olmuştur. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelişini zorunlu bir sürgün olarak görmekten ziyade gerçek anavatanı ile yeniden birleşme ve anavatana dönüş olarak görmektedir. Buna karşılık aynı "anavatan" Hamdi Dayı için herhangi zorlayıcı sembolik anlamı ifade etmemektedir. Onun için Komünist Partiye olan bağlılığı etnik ilişkilerinden daha baskın hale gelmektedir.

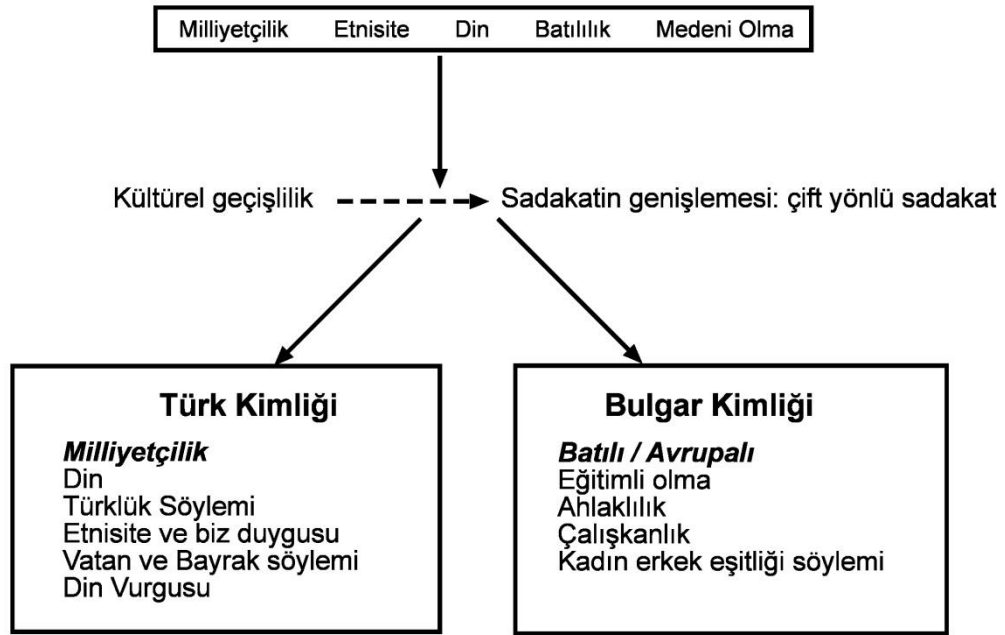
Ulusalıcı, milliyetçi bakış açısı tarafından olması gerekli, doğal bir süreçmiş gibi ortaya konan "anavatana" bağlılık fikri bir kişinin hayatı boyunca edindiği deneyim, sosyal sermaye ve siyasi düşüncesi hesaba katıldığında doğru olmayabilir (Parla, 2001). Hem Deniz Bey'in hem de Hamdi Dayı'nın gençlikten yetişkinliğe geçişinde bir parti üyesinin kendilerine yaptığı önerinin yeri büyüktür. Buna karşılık Deniz Bey parti üyesinin teklifini reddetmekle gurur duyarken, Hamdi Bey teklifi kabul ettiği ile övünmektedir. Her iki kişinin de parti üyesinin teklifine verdikleri cevaplar daha sonraki hayatlarını etkileyecek önemli dönüm noktalarıdır. Deniz Bey verdiği kararın neticesinde ilerleyen yıllarda direniş hareketine katılırken, Hamdi Bey Komünist Parti'nin çalışkan, azimli ve başarılı bir üyesi olarak köyünde örnek gösterilmiş. Deniz Bey'in Komünist Rejim ile ilgili ilk anısı bir aşağılanma olarak algıladığı daha üçüncü sınıftayken öğretmeninin etnik kimliği ile ilgili yorumlarıdır. Buna karşılık Hamdi Bey için Komünist Parti kendisine daha önce tamamlayamadığı eğitimini tamamlama imkânı tanıyan ve onu köyüne başarılı bir birey olarak sunan kurumdur. Deniz Bey gerçekten ait olduğu bir anavatan idealini benimserken Hamdi Bey için yaşadığı yer ile ulusalıcı söylemin ortaya attığı sembolik anavatan arasında pek bir fark yoktur.

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin geri dönüşlerinin sebeplerini düşündüğümüzde maddi faktörler ve risk hesaplamaları da dikkate alınmalıdır. Türkiye'ye gelir gelmez Deniz Bey, kendi mesleği kadar prestijli olmasa da en azından kendisine lojman ve düzenli maaş sunan bir üniversitenin tıp fakültesi hastanesine devlet memuru olarak atanmış. Deniz Bey'in aksine Hamdi Dayı'nın sürgün edilmiş eski örnek bir Komünist Parti üyesi olarak Türk Hükümetinin gözünde ayrıcalıklı bir yeri olmadığı için Bulgaristan'daki işiyle kıyaslayabilecek nitelikte bir işe sahip olma şansı

pek olmamış. Türkiye’de süpermarketlerde ve onun yaşındaki bir insanın kaldıramayacağı ağırlıktaki bedensel işlerde çalışmış.

Deniz Bey ve Hamdi Dayı’nın Parla (2001) tarafından aktarılan anlatımları, Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye ve Türkiye’yi bir anavatan olarak algılamalarının ve aidiyetlerini nereye yerleştirdiklerinin ana hatlarını göstermektedir.

Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye’ye aidiyetleri ve burayı kendilerine anavatan olarak algılamaları farklılıklar arz etse de aynı durum Bulgaristan için de geçerlidir. Şen (2004) Bulgaristan göçmenlerinin söylem ve içerik analizine dayanarak Bulgaristan’daki ve Türkiye’deki olumlu özellikleri sahiplenerek her iki ülkeye de aidiyet beslediklerini ortaya koymuştur.

Şekil 21 Türkiye’deki Bulgaristan göçmenlerinin çoklu sadakat eksenine göre kimlik tanımlamaları (Şen, 2004)

Bulgaristan göçmenleri Türk kimliğine Milliyetçilik ve Türklük söylemi üzerinden vurgu yaparken, Bulgar kimliğine de Batılı ve Avrupalı olma söylemi üzerinden vurgu yapmaktadır (Şen 2004).

Şen'e (2004) göre Bulgaristan'dan göç eden Türk göçmenleri, çoklu sadakat anlayışına dayalı, bünyesinde iki toparlayıcı çerçeve barındıran bir kimlik anlayışını vücuda getirmektedir. Göçmenler kimliklerini inşa ederken çoğu zaman gelgitler içinde temelde farklılaştırdıkları referanslara başvurmaktadırlar. Zaman zaman etnik ve dini vurgulara yönelmekte, zaman zaman ise günlük yaşam pratiklerinden hareketle örneklendirdikleri kimlik temalarını gündeme almaktadırlar. Etnik kimlikte kolektivist ve birleştirici özelliklerin, günlük yaşamda ise ayrımcı ve farkçı unsurların devrede olduğu söylemler oldukça dikkatli, korumacı ve tedirgin nitelikler taşımaktadır. Türk ve Müslüman olmak, kimliğin etnik ve dini boyutunu oluştururken, Batılı olmak, çalışkan ve eğitilmiş olmak vb. özellikler göçmen kimliğinin Batılı boyutları olarak kabul görmektedir.

Özellikle, hem Türk hem de Bulgar kimliğinin unsurlarına yer verme gayreti, Türk göçmenlerinin aynı anda farklı kimlikli özellikleri yaşamalarına imkân vermektedir (Şen 2004).

4. BÖLÜM: YÖNTEM

4.1. Amaç ve Kapsam

Çalışmanın temel amacı, 1989 yılı ve sonrasında Türkiye'ye gelen Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'de oluşturdukları yerleşmelerin mekânsal özelliklerinin ve sınır – aşırı alanlar olarak göçe kaynaklık eden ülke ile ilişkilerinin ortaya konulmasıdır. Böylece göçmen yerleşmelerinin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde hangi süreçlerin etkili olduğu ve bu yerleşmelerin Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkileri ne ölçüde etkilediği ve etkilendiğinin belirlenmesidir.

Çalışmada 1989 yılında ve sonrasında Türkiye'ye gelen Bulgaristan göçmenlerinin oluşturdukları yerleşmelerin mekânsal özellikleri ve bunların Bulgaristan ile olan ilişkilerinin sınır – aşırı alan kapsamında incelenmesi planlanmıştır. Bu nedenle çalışmanın başlıca dört inceleme alanı bulunmaktadır: (a) Değişen sınırlar ve göç ilişkisi (b) Balkanlar'dan Türkiye'ye yönelik göçler ve 1989 göçlerinin bu göçler içindeki yeri, (c) 1989 yılında gelen göçmenlerin Türkiye'deki yerleşimlerinin mekânsal özellikleri ve bu yerleşmelerin sınır – aşırı alan kavramı içinde Bulgaristan ile ilişkileri ve etkileşimlerinin belirlenmesi.

(a) Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçlerin 1878 Osmanlı – Rus Savaşı'nın ardından Bulgaristan'ın bağımsızlığının ilanı ile günümüze kadar süren uzun bir geçmiş vardır. Türkiye'ye yönelik Balkan kaynaklı göçleri anlamak için özellikle Balkanlarda yaşayan etnik grupları ve bunları Balkanlarda nüfuzlarını arttırmak için kullanan “Büyük Güç”leri; özellikle 19. yy'dan günümüze Balkanlar ile ilgili tutumlarını ve onların istekleri doğrultusunda sürekli olarak değişen ulusal sınırları bilmek gerekmektedir. Balkanlar'da nüfuz alanını arttırmak isteyen hemen her devletin kendine destekçi olarak gördüğü bir Balkanlı ulus bulunmaktadır. Yeni ulus devletler de kimi zaman bu büyük güçlere gerçekten sempati besledikleri için kimi zaman da kendi ulusal amaçlarını gerçekleştirmek için onların yardımlarına muhtaç olduklarından bu büyük devletlerin güdülerine girmişler ve ulusal sınırları içinde kalan azınlıklara da etkisi altında oldukları ülkenin istekleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bu nedenle

çalışmada öncelikle göçler üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmek için 19. ve 20. yy'da Balkanlar'da değişen Jeopolitik sınırlar ve nüfuz alanlarını ortaya konulması amaçlanmıştır.

(b) Çalışmanın ikinci aşamasında Bulgaristan'da Türkiye'ye yönelik göçler üzerinde durularak bu göçler ile Türkiye'ye gelen göçmenlerin sosyo-ekonomik durumları ve aidiyet bağları üzerine yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Daha sonra Bulgaristan'da meydana gelen siyasal, ekonomik ve sosyal değişikliklerin Türkiye'ye gelen kitle üzerinde nasıl değişikliklere sebep olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1989 yılında ve sonrasında Türkiye'ye gelen göçmenler, göçmen kimliği ve göç kaynağı ülke ile ilişkilerinin sürdürülmesi açısından daha önceki yıllarda gelen Bulgaristan göçmenlerinden farklılaşmaktadır. Bu durumun bir sebebi 1989 yılında gelenlerin Bulgaristan'ın uyguladığı zorunlu asimilasyon politikalarına en uzun süre maruz kalan göçmen kitlesi olmaları iken bir diğer sebebi de Bulgaristan'ın 1970'lerde sanayileşme yönünde gösterdiği yüksek ekonomik kalkınma hızını Bulgaristan'da tetiklediği iç göçtür. Bulgaristan içindeki iç göç özellikle 1980'lerde Türk azınlığın Bulgarların yoğun olduğu sanayinin geliştiği kentlere göçünü ve dolayısıyla orada yaşayan Bulgarlar ile entegrasyona neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan Türkleri ile Türkiye Türklerinin arasına giren "demir perde"nin yarattığı iletişim kopukluğu da Bulgaristan'daki Türk azınlık ile Bulgar çoğunluk arasındaki kültürel benzeşmeyi daha da belirgin hale getirmiştir. Bu kapsamda, 1989 yılı göçmenlerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla deskriptif çalışmalar yapılacağı gibi aynı zamanda göçmenlerin Bulgaristan ve Türkiye'deki yaşam tecrübelerinin kimliklerini nasıl belirlediği ve aidiyetlerini nasıl şekillendirdiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

(c) Çalışmamızın üçüncü aşamasında göçmenlerin Türkiye'deki yerleşimlerinin mekânsal özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Türkiye'ye gelen göçmenlerin yarattığı ilk ve en temel problemlerin başında mevcut olan konut açığını daha da arttırmaları olmuştur. Her ne kadar göçmenlerin iskân edilmesinde devlet desteği uygulandıysa da bunlar genelde yetersiz kaldığı gibi devletin belirlediği yerlerde kalmak koşuluyla verilen konut desteği de göçmenler tarafından özellikle doğu illerinde kabul

görmemiştir. Dolayısıyla göçmenlerin Türkiye genelindeki dağılımlarında belirleyici unsur devlet desteği olmaktan ziyade daha önceki yıllarda gelen göçmenler ile akraba ve tanıdıkların varlığıdır. Kent içinde göçmen yerleşimlerinin dağılışıda ise özellikle Türkiye'nin 1980 ve 1990'larda yaşadığı kentleşme sürecinin ve devlet desteği ile yaptırılan konutların etkisi yadsınamaz. 1989 yılında gelen göçmenlerin İstanbul, İzmir ve Bursa gibi yoğunlukla yerleştikleri illerde daha çok şehrin dışında genellikle yeni yerleşilmeye başlanmış olan kenar semtlerde toplandıkları görülmektedir. Göçmenlerin yerleştikleri bu alanlar aynı zamanda Türkiye'deki iç göçler ile genellikle doğudan gelenlerin de yerleşmek için tercih ettikleri alanlardır. Bu nedenle bu alanlar nispeten daha eğitimli ve sosyo – ekonomik, kültürel seviyesi daha yüksek olan göçmenler ile Türkiye'deki iç göç hareketine en son katılmış, kırsal kökenli, sosyo – ekonomik ve kültürel özelliklerinin hala kırsal nitelikler gösteren yerli göçmenlerin bir arada bulunduğu alanlardır. Bu tür alanlarda sosyo – ekonomik ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan yerli göçmenleri ötekileştirme süreci mekânsal organizasyonda da -en azından aynı semt içinde farklı mahallelerde yerleşmek suretiyle- kendini göstermektedir. Bu kapsamda, gelen göçmenlerin Türkiye genelinde ve il içindeki dağılımlarında hangi kriterlerin rol aldığı Türkiye'deki kentleşme süreçleri de değerlendirilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.2. Araştırmanın Modeli

1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin yerleşmelerini konu alan çalışmamız bir alan araştırması niteliğindedir. Türkiye'nin son yıllarda Balkanlarda gittikçe daha aktif bir rol üstlenmesi ve Bulgaristan'ın 2007 yılı sonrasında Avrupa Birliğine üye olmasının ardında Türkiye'de Bulgaristan Göçmeni yaklaşık 300 bin kişinin AB vatandaşı bir kitlenin oluşmasına neden olmuştur. Bütün bu gelişmelere rağmen Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'deki yerleşmeleri ile Bulgaristan arasında devam eden ilişkilerini konu alan bir çalışmanın olmaması tezin temel bilimsel araştırma merakı ve motivasyonudur. Bu nedenle araştırma Türkiye'de Bulgaristan göçmenlerinin en çok yerleştiği üç il olan İstanbul, Bursa ve İzmir illerinde gerçekleştirilmiştir.

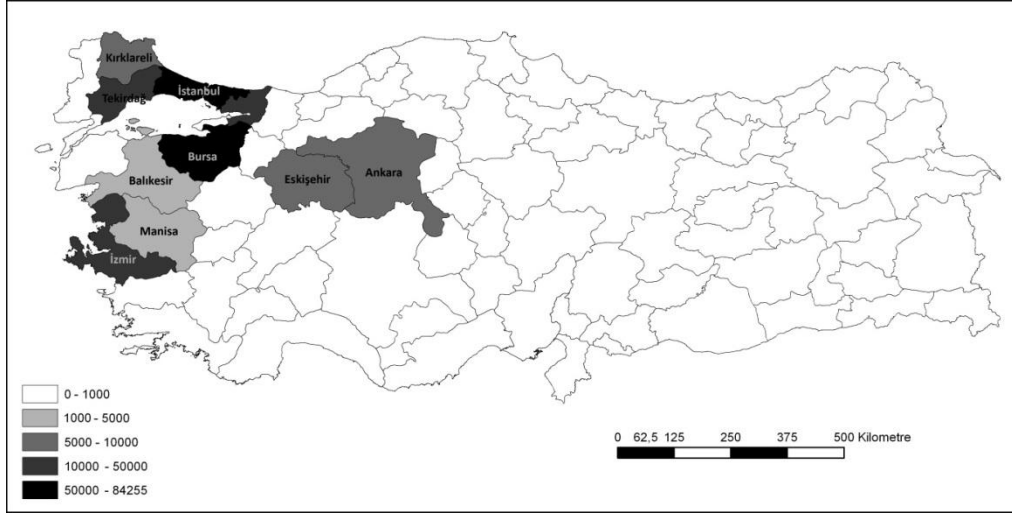
Göçmen yerleşmeleri Türkiye’de yapısal olarak farklı iki yerleşme türünden oluşmaktadır. Biri devlet desteği ile inşa edilen toplu konut niteliğindeki göçmen konutları diğeri de göçmenlerin kendi imkânları ile oluşturdıkları göçmen mahalleleri olmak üzere her ilden iki yerleşim yeri anket seçimi için seçilmiştir. Böylece araştırma, göçmen yerleşimlerinin il ve yerleşim yeri türü bağlamında karşılaştırması temeline dayandırıldığı gibi yerleşimlerin Bulgaristan ile bağlantıları ve bu bağlantıların farklı boyutları sınır-aşırı alan kapsamında ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu niteliğiyle çalışmanın aynı zamanda betimsel bir yönü de bulunmaktadır.

Çalışmaya konu olan göçmen yerleşmelerinin Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelik uzun süreli tarihsel bir göç sürecinin son kitlesel dalgası ile gelen göçmenlerden oluşması ve doğrudan geline ülke ile göç ve sonrasında oluşan bağlar ile şekillendiği varsayımı göç ile ilgili teorik çalışmalar üzerinde durmayı da gerektirmektedir. Ancak bu çalışmalar içerisinde göç olgusunu göçmenlerin yerleşiminden ve hatta göçmenlerin göçü kabul eden ülkeye entegrasyonun ardından da devam eden bir süreç olarak görmesi ve yerleşmelerin bu bağlar tarafından şekillendirildiği ve bu bağları şekillendirdiği varsayımı dolayısıyla sınır-aşırı alan konsepti ile ilgili araştırmalar taranmıştır. Bu nedenle katılımcılara Bulgaristan ile bağlantılarını içeren sorular da yönlendirilmiştir. Bu özelliği çalışmanın diğer betimsel özelliğini de oluşturmaktadır.

4.3. Araştırma Alanı Seçimi

Araştırma, biri Bulgaristan göçmenlerinin kendi imkanları ile inşa ettikleri müstakil, çok katlı ve genellikle plansız mahallelerden diğeri de devlet desteği ile oluşturulan toplu konut niteliğindeki göçmen konutlarından olmak üzere göçmenlerin en yoğun bulunduğu üç ilin her birinde ikişer mahallede toplamda altı alanda gerçekleştirilmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı’nın 1989 yılında gelen göçmenlerin yerleştikleri ve/veya yerleştirildikleri illeri gösteren çalışmasına göre göçmenlerin %30’u İstanbul, %24’ü Bursa, %11’i Tekirdağ ve %9.1’i İzmir illerini tercih ettiği görülmektedir (Şekil 22; Çizelge 12) (DPT 1990).

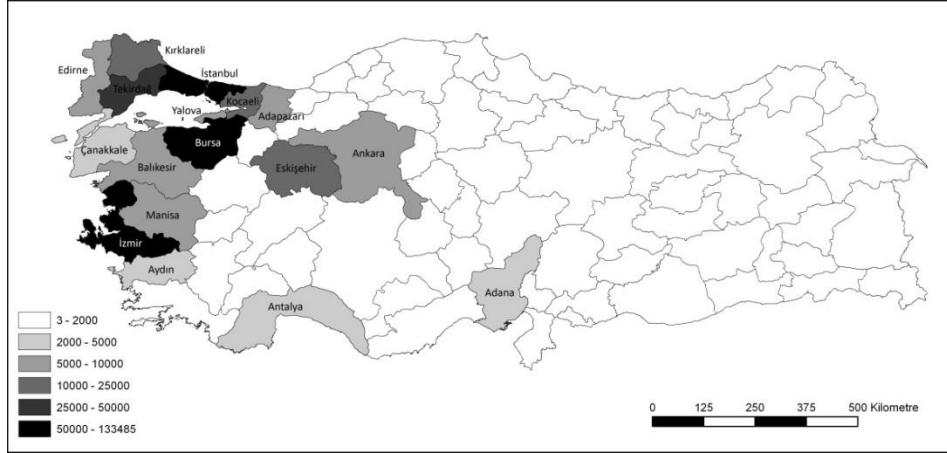
Şekil 22 Devlet Planlama Teşkilatının 08.12.1989 tarihli istatistiklerine göre Türkiye’ye gelen göçmenlerin yerleştikleri iller (DPT 1990)

1989 Yılında Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri İller		
<i>İl</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>İstanbul</i>	84 255	30,0
<i>Bursa</i>	67 378	24,0
<i>Tekirdağ</i>	30 828	11,0
<i>İzmir</i>	25 489	9,1
<i>Kocaeli</i>	12 276	4,4
<i>Eskişehir</i>	9 845	3,5
<i>Kırklareli</i>	7 045	2,5
<i>Ankara</i>	5 157	1,8
<i>Balıkesir</i>	4 852	1,7
<i>Manisa</i>	3 899	1,4
<i>Diğer İller</i>	30 035	10,7
	281 059	100

Çizelge 12 08.12.1989 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatının yapmış olduğu istatistiklere göre 1989 yılında Bulgaristan’dan gelen göçmenlerinin yerleştikleri iller (DPT 1990)

Devlet İstatistik Enstitüsü’ne ait 2000 yılı nüfus sayımlarına göre Bulgaristan doğumlu kişi sayısının illere göre dağılımı da Devlet Planlama Teşkilatı’nın verileri ile uygunluk içerisindedir (Şekil 23; Çizelge 13 2000 yılı nüfus sayımına göre Bulgaristan doğumlu kişi sayısının illere göre dağılımı. (DİE)

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre de Bulgaristan doğumlu kişi sayısının en fazla olduğu iller sırasıyla Bursa (%27,9), İstanbul (%26,4) ve İzmir'dir (%12).

Şekil 23 Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre 2000 yılı nüfus sayımında illere göre Bulgaristan doğumlu kişi sayısının dağılımı.

Bulgaristan doğumlu kişi sayısının illere dağılımı		
İl	Kişi Sayısı	%
BURSA	133.485	27,9
İSTANBUL	126.422	26,4
İZMİR	57.152	12,0
TEKİRDAĞ	44.919	9,4
KOCAELİ	19.752	4,1
KIRKLARELİ	14.652	3,1
ESKİŞEHİR	12.264	2,6
ANKARA	8.996	1,9
BALIKESİR	8.456	1,8
MANİSA	7.507	1,6
EDİRNE	6.731	1,4
YALOVA	5.556	1,2
SAKARYA	5.509	1,2
ÇANAKKALE	3.324	0,7
AYDIN	2.950	0,6
ADANA	2.873	0,6
ANTALYA	2.312	0,5
DİĞER	15.357	3,2
	478.217	100

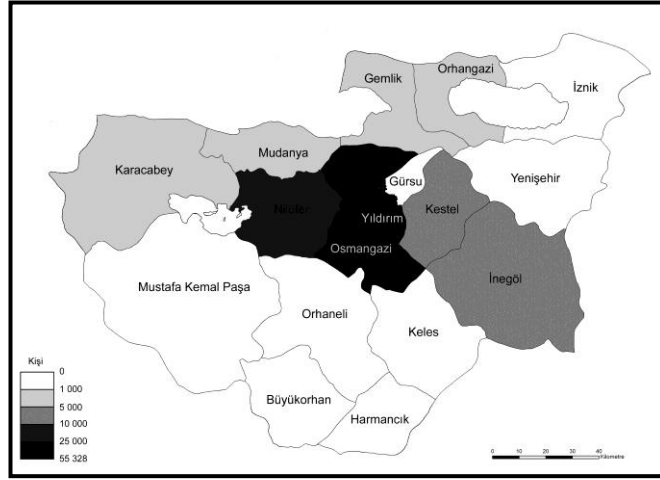
Çizelge 13 2000 yılı nüfus sayımına göre Bulgaristan doğumlu kişi sayısının illere göre dağılımı. (DİE)

Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerine dayanılarak alan çalışması İstanbul, İzmir ve Bursa illerinde gerçekleştirilmiştir.

4.3.1. Bursa

DİE'nin verilerine göre Bulgaristan doğumlu kişi sayısının Bursa'da en fazla olduğu ilçeler olduğu ilçeler sırasıyla Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer ve Kestel ilçeleridir (Şekil 24; Çizelge 14)
Çizelge 14 2000 yılı nüfus sayımına göre Bursa ilçelerinde yaşayan Bulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı

). Bursa'nın merkez ilçelerini oluşturan bu dört ilçe içerisinde özellikle Osmangazi tek başına Bulgaristan doğumlu kişi sayısının %41.4'dünü barındırması ile öne çıkmaktadır. 2000 yılı nüfus sayımının yapıldığı dönemdeki idari taksimata göre Bursa'nın en büyük ilçesi konumunda bulunan Osmangazi'nin toplam nüfusu aynı yıl için 642.337 olarak verilmiştir. Buna göre Bulgaristan doğumlu kişi sayısının toplam nüfusa oranı ilçe genelinde % 9 gibi oldukça düşük bir oranda bulunmaktadır. Bu oranın düşüklüğüne rağmen Bursa'da gerçekleştirdiğimiz ön çalışmalarda 1989 yılında gelen göçmenlerin özellikle ilçenin Demirtaş beldesine ait Millet mahallesinde toplandıkları ve mekansal açıdan diğer alanlardan ayrıştıkları gözlenmiştir. Millet mahallesinde yaşayanların tamamına yakınının 1989 yılında gelmiş olması Bursa'da göçmenlerin kendi imkanları ile oluşturdıkları mahalleler açısından alan çalışması için uygun bir alan olarak seçilmiştir.

Şekil 24 2000 yılı nüfus sayımına göre Bursa ilçelerinde yaşayan Bulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı

İLÇE	KİŞİ	%
<i>Osmangazi</i>	55.328	41,4
<i>Yıldırım</i>	34.991	26,2
<i>Nilüfer</i>	20.087	15,0
<i>Kestel</i>	7.396	5,5
<i>İnegöl</i>	5.612	4,2
<i>Orhangazi</i>	2.993	2,2
<i>Karacabey</i>	2.037	1,5
<i>Mudanya</i>	1.275	1,0
<i>Gemlik</i>	1.198	0,9
<i>Diğer</i>	2.568	1,9
<i>Toplam</i>	133.485	100

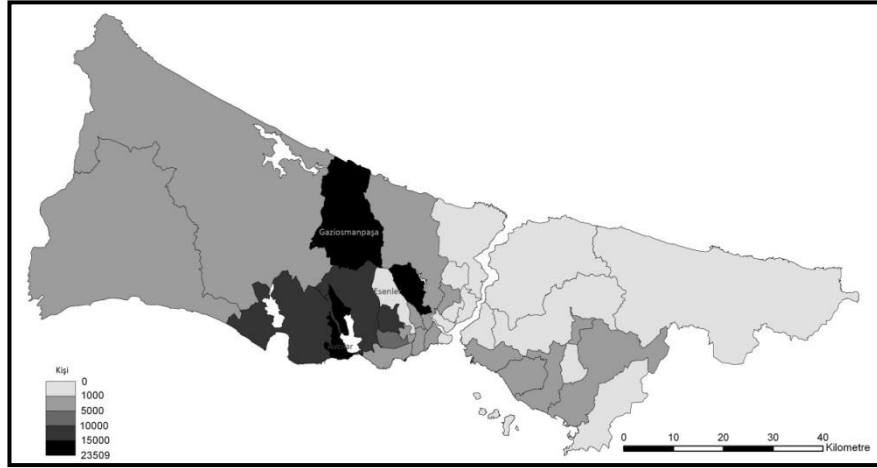
Çizelge 14 2000 yılı nüfus sayımına göre Bursa ilçelerinde yaşayan Bulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı

Bursa’da devlet desteği ile oluşturulmuş iki adet “Göçmen Konutları” sitesi bulunmaktadır. “Görükle Göçmen Konutları” Bursa’nın batısında İzmir yolu çıkışında, “Kestel Göçmen Konutları” ise şehrin doğusunda Ankara yolu çıkışında bulunmaktadır. Görükle Göçmen Konutları Uludağ Üniversitesi kampüsüne yakınlığı sebebiyle günümüzde yoğun olarak üniversite öğrencileri tarafından kullanıldığından Kestel

Göçmen Konutları göçmen yerleşimi karakterini daha belirgin bir şekilde korumaktadır. Bu nedenle Bursa’da ikinci alan çalışması Kestel Göçmen Konutlarında gerçekleştirilmiştir.

4.3.2. İstanbul

İstanbul’da Bulgaristan doğumlu kişi sayısının ilçelere dağılımı Bursa ve İzmir’deki kadar belirgin olmasa da yine de bazı ilçelerde bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. İstanbul içinde göçmenlerin özellikle Avrupa yakasında Gaziosmanpaşa, Avcılar ve Küçükçekmece ilçelerini yerleşmek için tercih ettikleri görülmektedir (Şekil 25; Çizelge 15).

Şekil 25 2000 yılı nüfus sayımına göre İstanbul ilçelerinde Bulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı

İLÇE	KİŞİ	%
<i>Gaziosmanpaşa</i>	23.509	18,6
<i>Avcılar</i>	18.087	14,3
<i>Küçükçekmece</i>	14.877	11,8
<i>Bağcılar</i>	12.283	9,7
<i>Büyükçekmece</i>	11.349	9,0
<i>Bahçelievler</i>	7.215	5,7
<i>Bayrampaşa</i>	4.437	3,5
<i>Silivri</i>	3.763	3,0
<i>Zeytinburnu</i>	3.671	2,9
<i>Pendik</i>	3.237	2,6
<i>Kartal</i>	2.743	2,2
<i>Çatalca</i>	2.454	1,9

Bakırköy	2.355	1,9
Kağıthane	2.215	1,8
Fatih	2.183	1,7
Kadıköy	1.876	1,5
Eyüp	1.484	1,2
Güngören	1.299	1,0
Maltepe	1.022	0,8
Diğer	6.363	5,0
Toplam	126.422	100

Çizelge 15 2000 yılı nüfus sayımına göre İstanbul ilçelerinde Bulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı

Gaziosmanpaşa her ne kadar miktar olarak en fazla göçmenin bulunduğu yer gibi görünse de göçmen nüfusun toplam nüfusa oranı açısından Avcılar ilçesi ile hemen hemen aynı orana sahiptir. Öte yandan ilçenin büyüklüğü ve göçmen mahallelerine ulaşım imkanlarının kolaylığı açısından Avcılar ilçesine göre dezavantajları bulunduğu anket uygulaması için Avcılar'ın Firuzköy mahallesi tercih edilmiştir.

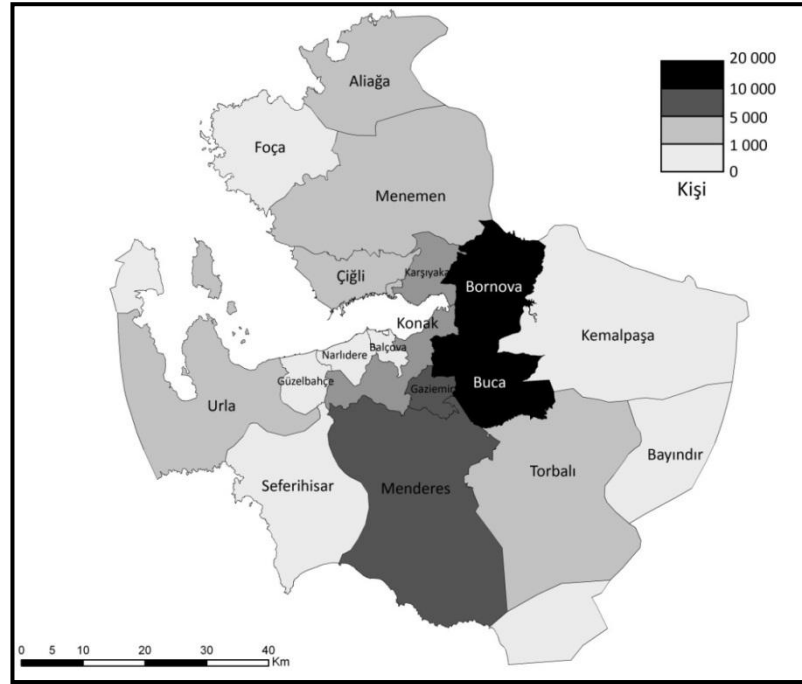
İl bazında anket uygulanacak ikinci grubu teşkil eden Göçmen Konutları sakinleri ise yine Avrupa yakasında bulunan ve günümüzde Esenler belediyesinin sınırları dahilinde kalan İkitelli göçmen konutlarından seçilmiştir. Diğer göçmen konutları gibi şehrin oldukça dışında ve ulaşımı zor bir noktada bulunan İkitelli Göçmen Konutları da Kestel'dekine benzer bir yerleşim sergilemektedir. Göçmen konutlarının etrafını çevreleyen mahalleler Türkiye'deki iç göç hareketleri ile doğu illerinden gelen göçmenlerden oluşmaktadır. Kestel örneğinde olduğu gibi iki grup arasındaki farklılıklar burada da keskin bir şekilde kendini belli etmekte ve anket çalışmaları sonucunda oluştuğunu varsaydığımız iki mahalle arasındaki mekansal ayrışmayı daha da belirgin hale getirmektedir.

4.3.3. İzmir

Devlet İstatistik Enstitüsünün verilerinde İzmir'de Bulgaristan doğumlu kişi sayısının en yüksek olduğu ilçe Bornova gözükmemektedir. Bornova'yı daha sonra sırasıyla Buca, Gaziemir ve Menderes ilçeleri izlemektedir (Şekil 26; Çizelge 16). Bornova'da göçmenlerin yerleştikleri mahalle içinde oranlarının düşük olması ve Bornova ilçesi içerisinde bulunan Çambidi, Altındağ ve Mersinli gibi 1989 öncesinde gelen göçmenleri

barındıran mahallelerin de bulunması araştırma alanı tercihinde Gaziemir'in Sarnıç beldesinin seçilmesine neden olmuştur.

İstanbul ve Bursa'ya göre göçmen miktarının daha az olduğu İzmir'de diğer iki ilin aksine sadece bir adet Göçmen Konutu bulunmaktadır. Devlet desteği ile yapılan yerleşimlerin örneklendiği alan çalışması da Menderes ilçesine bağlı Görece beldesinde gerçekleştirilmiştir.

Şekil 26 2000 yılı nüfus sayımına göre İzmir ilçelerinde yaşayan ulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı

İLÇE	KİŞİ	%
Bornova	19.437	34,0
Buca	10.372	18,1
Gaziemir	7.663	13,4
Menderes	6.093	10,7
Konak	3.521	6,2
Karşıyaka	2.543	4,4
Torbalı	835	1,5
Aliağa	812	1,4
Çiğli	804	1,4
Bergama	717	1,3
Menemen	641	1,1

<i>Urta</i>	602	1,1
<i>Diğer</i>	3.112	5,4
<i>Toplam</i>	57.152	100

Çizelge 16 2000 yılı nüfus sayımına göre İzmir ilçelerinde yaşayan ulgaristan doğumlu kişilerin oransal dağılımı

4.4. Evren ve Örneklem

Bulgaristan ile bağlantıların en sık olduğunu varsaydığımız 1989 yılı ve sonrasında gelen Bulgaristan göçmenleri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatının 1990 yılında gerçekleştirdiği bir çalışmaya göre Türkiye'ye 1989 yılında 281.059 kişi gelmiştir (DPT 1990). Göç olayının hemen ardından gerçekleştirilen bu çalışma göç sonrasında geri dönenlerin büyük bir kısmını içermediği gibi 1990 sonrasında gelenleri de göstermemektedir. Bu nedenle Devlet İstatistik Enstitüsünden elde ettiğimiz 2000 yılı nüfus sayımında Türkiye'deki Bulgaristan doğumlu kişi sayısı olan 478.217 kişi çalışmanın evreni olarak kabul edilmiştir. Çalışmamızın amacı Bulgaristan göçmenlerinin il ve yerleşim yeri türleri bazında karşılaştırmaları da içerdiğinden il ve ilçelerde gerçekleştirilecek alan çalışmaları için evren büyüklükleri de Devlet İstatistik Enstitüsünün 2000 yılı nüfus sayımı sonuçları esas alınmıştır. Ancak bu değerlerin içinde 1989 öncesi gelenler olduğu gibi 1989 sonrası Türkiye'ye gelenler ve Türkiye'de doğup kendilerini halen göçmen olarak nitelendirenler bulunmamaktadır.

Çalışma evreninin tamamına ulaşmak ne zaman ne de maliyet olarak mümkün olmadığından Sekaran'ın (2003) % 5 güven aralığında verilen evren büyüklüğüne göre gerçekleştirilmesi gereken en az anket sayısının hesaplandığı aşağıdaki formülü kullanılmıştır. Denklem içinde n: örnek çapını, N: Evrenin büyüklüğünü, P: Topluluk oranını (oranın bilinmediği durumlarda tahminini), q: 1-P'yi, B: Katlanabilir hata oranını ve Z: İstenilen güven aralığını ifade etmektedir.

$$n = \frac{NPq}{\frac{(N-1)B^2 + Pq}{Z^2}}$$

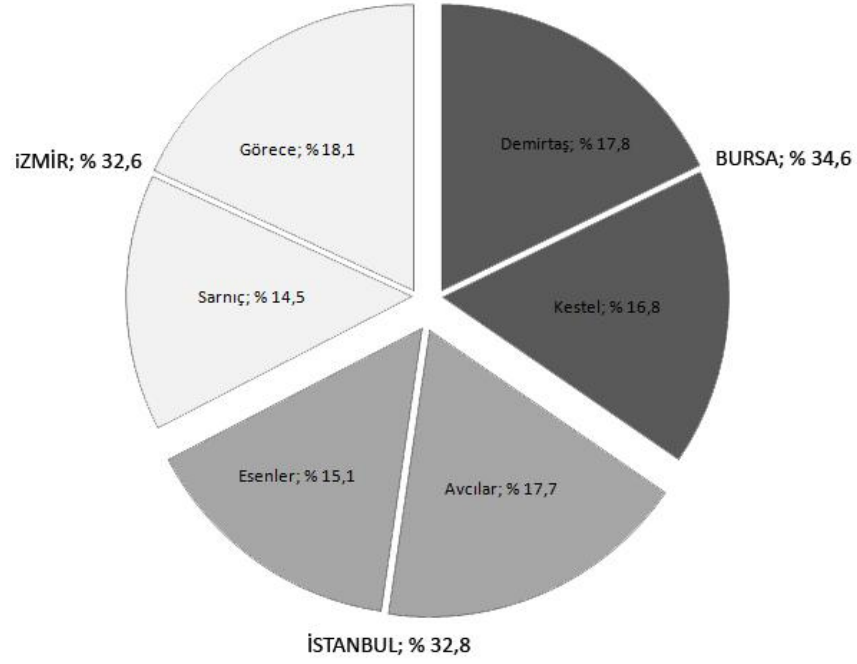
Sekaran'ın (2003) formülüne göre 478.217 kişilik bir evren büyüklüğü söz konusu olduğunda % 5 güven aralığında ulaşılması gereken minimum örneklem büyüklüğü 384

kişidir. Yine Sekeran'ın formülüne göre il ve ilçeler bazında da ulaşılması gereken minimum örneklem çapının maksimum boyutu İzmir için 182'dir. Buna göre her ilçeden 125 olmak üzere her ilden 250 toplam da 750 anket yapılması kararlaştırılmıştır.

4.5. Verilerin Toplanması ve Analizi

Anket çalışması Bursa'nın Osmangazi ilçesinin Demirtaş semtinde bulunan Sakarya mahallesinde ve Kestel ilçesinde bulunan Kestel göçmen konutlarında 08 – 10 Ağustos 2008 tarihlerinde, İstanbul'un Avcılar ilçesine bağlı Firuzköy mahallesi ve Esenler ilçesine bağlı İkitelli Göçmen Konutlarında 15 – 17 Ağustos 2008 tarihlerinde, İzmir'in Gaziemir ilçesine bağlı Sarnıç semti Hürriyet mahallesi ve Menderes ilçesine bağlı Görece Göçmen Konutlarında ise 14 – 16 Kasım 2008 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmaları katılımcılara daha rahat ulaşabilmek adına hafta sonları bölümümüz öğrencilerinden oluşan 8'er kişilik gruplarla gerçekleştirilmiştir. Araştırmamanın örnekleminde olabildiğince tesadüfilik sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak örneklem oluşturulurken aile bireyleri içinde aile reisinin evde olması durumunda aile reisi örneklem grubuna dahil edilmiştir.

İstanbul'un Avcılar ilçesine bağlı Firuzköy Mahallesi, Esenler ilçesine bağlı İkitelli Göçmen Konutları, Bursa'nın Osmangazi ilçesine bağlı Demirtaş semtinin Sakarya Mahallesi, Kestel ilçesine bağlı Kestel Göçmen Konutları ve İzmir'in Gaziemir'e bağlı Sarnıç semti ile Menderes'e bağlı Görece Göçmen Konutlarında toplam 767 anket yapılmıştır. Bu anketler arasında tutarsızlık ve çok sayıda cevaplanmamış şık bulunan anketler çıkartılarak anket değerlendirmeleri 708 anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Analizlerde kullanılmayan hatalı ve eksik anket formları çıkarıldığında yapılan toplam 708 anketin il ve ilçeler bazında dağılımı birbirine eşit olduğu gözlenmiştir (Şekil 27; Çizelge 17) . En fazla anket yapılan il olan Bursa (%34,6) ile %32,6 oranı ile en az anket yapılan il olan İzmir arasındaki 2 puanlık fark çalışmalar esnasında iller bazında gözetilen sayısal eşitlik amacına ulaşıldığını göstermektedir. Yapılan anketlerin ilçeler bazındaki oransal puan farkı 3,6 puan ile en fazla İzmir'in Sarnıç ve Görece ilçeleri arasında bulunmaktadır.

Şekil 27 Ankete katılanların il ve ilçelere göre dağılımı

İl	İlçe	Sayı	Yüzde	İl içi sayı	İl içi yüzde
Bursa	Demirtaş	126	% 17,8	245	% 34,6
	Kestel	119	% 16,8		
İstanbul	Avcılar	125	% 17,7	232	% 32,8
	Esenler	107	% 15,1		
İzmir	Sarnıç	103	% 14,5	231	% 32,6
	Görece	128	% 18,1		
	<i>Toplam</i>	708	% 100	708	% 100

Çizelge 17 Ankete katılanların il ve ilçeler bazında dağılımı

Göçmenlerin Türkiye'deki yerleşimleri iki farklı şekilde gerçekleşmiştir. Göçmenlerin bir kısmı devletin desteği olmadan Türkiye'ye geldikleri dönemdeki emlak piyasası koşullarına bağlı olarak kendi imkanları ile kendi yerleşmelerini oluştururken bir kısmı da devlet desteği ile oluşturulan ve inşaatı TOKİ tarafından gerçekleştirilen "Göçmen Konutları"na yerleşmişlerdir. Alan çalışmasında iki farklı yerleşim yeri türü

arasında karşılaştırmayı mümkün kılabilmek için anketlerin dağılımı eşit tutulmaya çalışılmıştır. Eksik ve hatalı anketler çıkarıldığında her iki yerleşim grubuna ait anketlerin eşit dağıldığı görülmektedir (Çizelge 18).

Yerleşim Türü	Sayı	Yüzde
Serbest Yerleşim	354	% 50
Toplu Konut	354	% 50
<i>Toplam</i>	708	% 100

Çizelge 18 Anket örneklem grubunun yerleşim türüne göre dağılımı

Çalışmada kullanılan soru formunda tek tip bir ölçeklendirme kullanılmamıştır. Açık uçlu soruların yanında, evet hayır yanıtları olan sorular ve demografik özellikleri saptamaya yönelik sorular sorulmuştur. Çalışmada kullanılan soru formları toplam beş bölüm ve 72 adet sorudan oluşmaktadır (EK-1). Anketin birinci bölümünde ankete katılanların sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri ile ilgili sorular sorulmuştur. Anketin ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye’deki yerleşim yeri özellikleri ve sosyal yaşamları ile ilgili sorular sorulmuştur. Anketin üçüncü ve dördüncü bölümünde ise Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan ve Avrupa Birliği ile bağlantılarını ölçmeye yönelik sorular sorulmuştur.

Verilerin çözümlenmesi için SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) programı kullanılmıştır. SPSS programı yardımıyla soru formunda sorulan sorulara verilen cevaplar tablolastırılmış ve verilerin değerlendirilmesi bölümünde bu tablolar yardımıyla veri analizi yapılmıştır.

4.6. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmanın kuramsal yaklaşımı göçmen yerleşimlerini sınır-aşırı alan kavramı almakta ve bu kurgu üzerinde yükselmektedir. Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye’deki yerleşimlerinin göç sistemleri teorisi ve kümülatif nedensellik teorileri ile açıklanabilecek bir şekilde 130 yılı aşkın bir süre devam eden göç sürecinin bir tezahürü olarak Türkiye’de belirli illerde toplandığı varsayılmaktadır. Göçmenlerin toplandığı bu

yerleşme alanlarının sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri, Bulgaristan ile devam eden bağlantıları ve Avrupa Birliği üyeliği sonrasında Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan ve AB'ye karşı göç tutumlarının ortaya konmasının amaçlandığı tez çalışmasının hipotezleri de bu doğrultuda belirlenmiştir. Buna göre çalışma kapsamında:

1 – Göçmenlerin Türkiye'deki yerleşimi ile ilgili olarak:

- a) Göçmenlerin göç sürecinin ilk aşamalarında Türkiye'de hayatta kalabilmek için birlikte yaşam stratejisi geliştirdiği bilinmektedir (Çağlayan 2007). Buna göre geniş aile yapısına imkan tanımayan göçmen konutları ile göçmenlerin kendi imkanları ile oluşturdukları müstakil çok katlı binaların bulunduğu mahalleler arasında sosyo-ekonomik farklılıkların olması beklenmektedir.
- b) Göçmenlerin ilk gelişlerinin ardından geçici yerleşim yeri ve sonrasında kalıcı yerleşim yeri seçiminde akrabalık ve hemşehrlik bağları ile şekillenen göç ağlarının belirleyici olması beklenmektedir.
- c) Göçmenlerin oluşturdukları göç ağlarının, hemşehrlik ve akrabalık bağları sebebiyle iller bazında yüksek yerellik oranının olması beklenmektedir (her mahallede Bulgaristan'dan gelen belirli bir ilin yüksek olması beklenmektedir)
- d) Göçmenlerin boş zamanlarını daha çok yine göçmenlerin kullandıkları yerleri tercih etmeleri beklenmektedir

2 - Bulgaristan ile bağlantıları ile ilgili olarak:

- a) Göçmenlerin Bulgaristan ile akrabalık bağlarının devam etmesi beklenmektedir.
- b) Göçmenlerin Bulgaristan ile ekonomik, sosyal ve siyasal bağlantılarının devam etmesi beklenmektedir.

- c) Göçmenlerin Bulgaristan ile siyasal bağlantılarının zaman içerisinde artması beklenmektedir.
- d) Göçmenlerin Bulgaristan'a yönelik algılarının göçmenlerin sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerine göre farklılık göstermesi beklenmektedir.

3- Göçmenlerin Avrupa Birliği ile bağlantıları ile ilgili olarak

- a) Bulgaristan'ın AB üyeliğinin ardından göçmenlerin göç tutumlarında farklılık beklenmektedir.
- b) Göçmenlerin Bulgaristan ile ilişkilerinin Bulgaristan'ın AB üyeliğinin ardından artmış olması beklenmektedir.

5. BÖLÜM: ALAN ARAŞTIRMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR

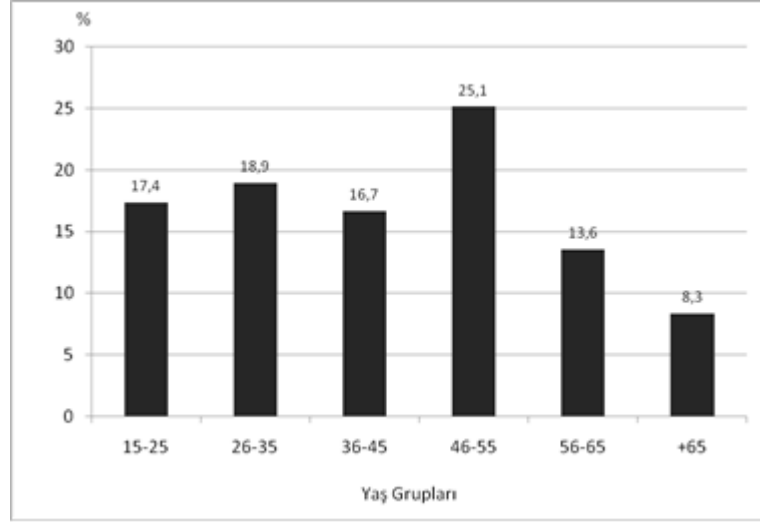
5.1. Örneklemenin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Alan çalışmasında, İzmir, İstanbul ve Bursa illerine ait altı ilçede toplam 768 anket yapılmıştır. Bu 768 anketten güvenilir olmayan ve çelişkili ifade içerenler çıkartılmış ve toplamda 708 anket değerlendirmeye alınmıştır. Daha sonra anketlerden elde edilen veriler SPSS programı ile işlenerek analiz edilmiş ve sonuçlar tablolatırılmıştır.

Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'deki yerleşim yerleri ve sosyo-ekonomik profillerini ortaya koymadan önce göçmenlerin demografik yapısını ortaya koymakta fayda vardır.

5.1.1. Yaş Dağılımı

Tüm ilçelerde yaş gruplarının dağılımı birbirine yakın değerler göstermektedir (Şekil 28). Örnekleme onar yıllık yaş gruplarına ayırdığımızda yaşlı olarak değerlendirilebilecek 65 yaş ve üzerinde olanlar ve 46-55 arasındaki yaş grubu bir kenara bırakıldığında yaş grupları nispeten eşit aralıklarla % 15-20 aralığında dağılım göstermektedir. 46-55 arası yaş grubu %25,1 oranı ile örneklemdaki en büyük yaş grubunu oluşturmaktadır. Anket katılımcıları arasında yaş gruplarının eşit tutulması ile her yaş grubundan katılımcıya ulaşılması amaçlanmıştır. Bu yolla 1989 yılındaki göç hareketini, hayatının farklı evrelerinde deneyimlemiş olan bütün kesimlerin (hayatının büyük bir kısmını Bulgaristan'da geçirmiş olanlar, sadece çocukluğunu Bulgaristan'da geçirmiş olanlar ve Bulgaristan'da hiçbir yaşantısı bulunmadığı halde kendini yine de Bulgaristan göçmeni olarak ifade edenler) görüşleri alınmıştır.

Şekil 28 Ankete katılanların yaş gruplarına dağılımı

5.1.2. Cinsiyet Dağılımı

Anket örneklem grubunun erkek ve kadın dağılımı erkeklerin lehine olmakla birlikte cinsiyet dağılımının göreceli olarak dengeli olduğu söylenebilir. Örneklem grubunun %56,4'ü erkeklerden, % 43,6'sı kadınlardan oluşmaktadır. Örneklem genelinde erkek katılımcıların payı kısmen yüksek olsa da cinsiyet dengesi ilçeler bazında ele alındığında kadın katılımcıların payının daha yüksek olduğu yerler de bulunmaktadır.

Bursa ve İzmir'de cinsiyet dağılımı nispeten daha eşitken İstanbul'da anket örneklem grubunun cinsiyet dağılımındaki fark daha belirgindir (% 64,7 erkek, % 35,7 kadın). İstanbul'daki bu farklılık Avcılar ilçesine bağlı Firuzköy'de gerçekleştirilen anketlerden kaynaklanmaktadır. Kadın ve erkek grupları arasındaki oransal eşitsizliğin en yüksek olduğu Avcılar'dan sonra erkek oranının en yüksek olduğu diğer yerler sırasıyla Bursa'da Demirtaş ve İzmir'de Sarnıç'tır. İstanbul'da İkitelli Göçmen Konutlarının bulunduğu Esenler'de kadın erkek dağılımı birbirine yakın oranlar sergilerken yine toplu konut yerleşmelerinin bulunduğu Görece (İzmir) ve Kestel'de (Bursa) kadın katılımcıların oranı daha yüksektir (Çizelge 19).

		Erkek		Kadın		Toplam
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Bursa	Demirtaş	76	60,3	50	39,7	126
	Kestel	50	42,0	69	58,0	119
İstanbul	Avcılar	94	75,2	31	24,8	125
	Esenler	56	52,3	51	47,7	107
İzmir	Sarnıç	61	59,2	42	40,8	103
	Görece	62	48,4	66	51,6	128
Toplam		399	56,4	309	43,6	708

Çizelge 19 Anket örneklem grubunun il ve ilçelere göre cinsiyet dağılımı

Ankete cevap veren katılımcılardan erkek oranının kadın oranından daha yüksek olduğu üç yerleşme göçmenlerin kendi imkanları ile oluşturdukları serbest yerleşimlerdir. Kadın oranının erkek oranından yüksek olan ilçeler ise daha çok site hayatının yaşandığı “Göçmen Konutu” olarak adlandırılan Toplu Konutlar olmuştur (Çizelge 20).

		Erkek		Kadın		Toplam
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Serbest Yerleşim		231	65,3	123	34,7	354
Toplu Konut		168	47,5	186	52,5	354
Toplam		399	56,4	309	43,6	708

Çizelge 20 Anket örneklem grubunun yerleşim türüne göre cinsiyet dağılımı

Yerleşim yeri bazında görülen oransal farklılıklar bir kenara bırakılırsa anket genelinde cinsiyet oranının birbirine eşit oranda olması örneklemin temsil kabiliyetini arttırmaktadır.

5.1.3. Hane Halkı Yapısı

Alan çalışmasındaki anket bulgularına göre “çekirdek aile”ler her üç ilde de en yüksek oranı oluşturmaktadır (Çizelge 21). Büyükanne ve büyükbabanın da birlikte yaşadığı geniş ailelerin oranı ise % 23,9 ile ikinci sırada yer almaktadır.

	Sayı	Yüzde
<i>Çekirdek Aile</i>	380	54,4
<i>Çocuksuz Çekirdek Aile</i>	93	13,3
<i>Geniş Aile</i>	167	23,9
<i>Tek Kişi</i>	13	1,9
<i>Diğer</i>	45	6,4
<i>Toplam</i>	698	100

Çizelge 21 Ankete katılanların aile büyüklüklerinin dağılımı

Çekirdek aileler tüm ilçeler için birbirine yakın oranlarda iken “Geniş Aile”lerin oranında ise Göçmen Konutları ve Serbest Yerleşim’ler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Her üç ilde geniş ailelerin Göçmen Konutlarındaki oranı ile Serbest Yerleşimler arasındaki oransal fark % 25-30 civarındadır (Çizelge 22). Göçmen Konutları ile Serbest Yerleşim’lerin aile yapıları arasındaki bir diğer önemli fark da özellikle “Çocuksuz Çekirdek Aile”lerin Göçmen Konutlarında gösterdikleri yoğunlaşmadır (Çizelge 22).

	Bursa		İstanbul		İzmir	
	Demirtaş	Kestel	Avcılar	Esenler	Sarıç	Görece
<i>Çekirdek Aile</i>	47	55	57	51	53	63
<i>Çocuksuz Çekirdek Aile</i>	6	19	6	23	6	20
<i>Geniş Aile</i>	43	19	34	5	35	8
<i>Tek Kişi</i>		1	1	7	1	2
<i>Diğer</i>	4	5	3	15	5	8
<i>Toplam</i>	100	100	100	100	100	100

Çizelge 22 Örneklemin aile büyüklüklerinin ilçelere göre dağılımı (%)

Aile yapılarında “Göçmen Konutları” ile “Serbest Yerleşim”ler arasında görülen yapısal farklar Çizelge 23’de daha belirgin olarak gözlenebilmektedir.

	Serbest Yerleşim	Toplu Konut
<i>Çekirdek Aile</i>	52	57
<i>Çocuksuz Çekirdek Aile</i>	6	20
<i>Geniş Aile</i>	37	11
<i>Tek Kişi</i>	1	3
<i>Diğer</i>	4	9
<i>Toplam</i>	100	100

Çizelge 23 Ankete katılanların aile büyüklüklerinin yerleşim yeri türlerine göre dağılımı

5.1.4. Eğitim Durumu

Örenklemin yarıdan fazlası lise mezunlarından oluşmaktadır (%52) (Çizelge 24). Üniversite ve üzerinde eğitim seviyesine sahip olanların oranı toplamda % 13 iken, ilkokul mezunu olanların oranı ancak % 8’de kalmaktadır. İlkokul mezunlarının % 54,4’ü de 65 yaş ve üzerindeki yaş grubuna dahildir (Çizelge 25). Bu açıdan örneklemin eğitim düzeyinin Türkiye ortalamasının bir hayli üzerinde olduğu söylenebilir.

	Sayı	Yüzde
İlkokul	59	8,4
Ortaokul	191	27,1
Lise	363	51,4
Üniversite	93	13,2
Toplam	706	100

Çizelge 24 Ankete katılanların eğitim durumları

Örneklem grubunun eğitim seviyesi yaş grubu düştükçe artmaktadır (Çizelge 25). 26 – 35 yaş grubunda olanların dörtte biri bir yüksek öğrenim kurumundan mezun iken 15-25 yaş grubundakilerde yüksek öğrenim kurumlarından mezun olanların oranı % 23,6’dır. En küçük yaş grubunu oluşturan 15-25 yaş grubundakilerin üniversite çağında olduğu göz önüne alındığında göçmenler arasında yüksek öğrenim görenlerin sayısının oldukça hızlı bir şekilde arttığını söylemek mümkündür. 36 – 45, 46 – 55, 56 – 65 ve 65 ve üzerindeki içine alan üç yaş grubu için ise yüksek öğrenim görenlerin oranı sırasıyla %10.2, % 7.9, % 3.1 ve % 3.5’tir. Bu son üç yaş grubuna girenlerin yaşları itibariyle eğitimlerini Türkiye’ye gelmeden önce Bulgaristan’da aldıkları açıktır. Ankete katılanların 35 ve altı yaş grubunun eğitimini Türkiye’de, 35 yaş ve üstünün de eğitimini

Bulgaristan’da aldığı düşünüldüğünde iki yaş dilimi arasındaki fark anlamlıdır ($\chi^2=282,54$ $p<0,05$) (Çizelge 25).

	15-25	26-35	36-45	46-55	56-65	+65
İlkokul	% 1,6	% 5,2	% 2,5	% 4,5	% 8,3	% 54,4
Ortaokul	% 17,9	% 22,4	% 10,2	% 33,1	% 53,1	% 29,8
Lise	% 56,9	% 47,8	% 77,1	% 54,5	% 35,4	% 12,3
Üniversite	% 23,6	% 24,6	% 10,2	% 7,9	% 3,1	% 3,5
$\chi^2 = 282,54$ $df = 15$ <i>Asymp. Sig.=0,000</i>						

Çizelge 25 Ankete katılanların yaş gruplarına göre eğitim durumları

İl ve ilçeler bazında da eğitim seviyesinde oransal farklar görülmektedir. Ancak bu farklar il, ilçe ve yerleşim yeri türünden yapılan karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (Çizelge 26 - Çizelge 27 - Çizelge 28).

	Bursa	İstanbul	İzmir
İlkokul	9,8	7,3	7,9
Ortaokul	32,7	22,8	25,3
Lise	45,7	56,0	52,8
Üniversite	11,8	13,8	14,0

Çizelge 26 Ankete katılanların illere göre eğitim durumları

	Demirtaş	Kestel	Avcılar	Esenler	Sarıç	Görece
İlkokul	7,1	12,6	8,8	5,6	10,9	5,5
Ortaokul	34,9	30,3	16,0	30,8	28,7	22,7
Lise	46,0	45,4	58,4	53,3	49,5	55,5
Üniversite	11,9	11,8	16,8	10,3	10,9	16,4

Çizelge 27 Ankete katılanların ilçelere göre eğitim durumları

	Serbest Yerleşim	Toplu Konut
İlkokul	8,8	7,9
Ortaokul	26,4	27,7
Lise	51,4	51,4
Üniversite	13,4	13,0

Çizelge 28 Ankete katılanların yerleşme türüne göre eğitim durumları

5.1.5. Meslek Dağılımı ve Özellikleri

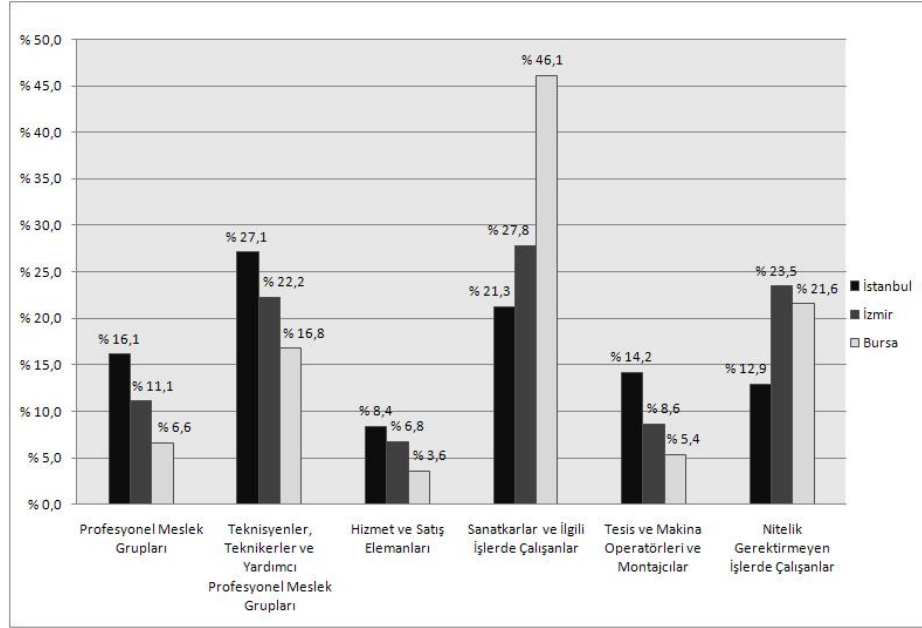
Örneklemin meslek gruplarına göre dağılımında uluslar arası Çalışma Örgütü'ne ait ISCO-08 meslek grupları bölümlenmesinin birinci basamağındaki meslek grupları seçilmiştir. Buna göre örneklemin meslek gruplarına göre genel dağılımının sonuçları aşağıdaki gibidir (Çizelge 29).

	Sayı	Yüzde
<i>Profesyonel Meslek Grupları</i>	54	11,2
<i>Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek Grupları</i>	106	21,9
<i>Hizmet ve Satış Elemanları</i>	30	6,2
<i>Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar</i>	155	32,0
<i>Tesis ve Makina Operatörleri ve Montajcılar</i>	45	9,3
<i>Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar</i>	94	19,4
Toplam	484	100

Çizelge 29 Ankete katılanların ISCO-08 meslek gruplarına göre dağılımı

Üst düzey yöneticiler, hekimlik, mühendislik, sanat ve spor antrenörlüğü gibi en az lisans eğitimi gerektiren profesyonel meslek gruplarında çalışanların oranı %11,2 iken elektrik teknisyenleri, muhasebeciler ve sağlık memurları gibi genellikle üniversite seviyesinde ön lisans eğitimi gerektiren meslek gruplarında çalışanların oranı % 21,9'dur. Üniversite seviyesinde en az lisans ve ön lisans seviyesinde eğitim gerektiren meslek gruplarında çalışanların toplam oranı % 33'ü bulmaktadır. Örnekleme en yüksek oranı gösteren meslek grubu ise % 32 ile inşaat, ayakkabı ve mobilya ustaları gibi sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanların ait olduğu meslek grubu olmuştur. Bu meslek grubu içerisinde de özellikle inşaat ustaları en yüksek oranı oluşturmaktadır. Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların oranı ise % 19,4'te kalmıştır.

Örneklemin meslek grupları açısından yerleşim yerlerine göre dağılımı özellikle iller bazında büyük farklılıklar göstermektedir (Şekil 29 - Çizelge 30). Profesyonel ve yardımcı profesyonel meslek gruplarının iller arasındaki oranı İstanbul'da en fazla iken (% 43,2) bu iki meslek grubunun toplam oranı Bursa'da %23,4'e düşmektedir. Nitelik gerektirmeyen vasıfsız işlerde çalışanların oranı İstanbul için % 12,9 iken İzmir ve Bursa için bu oran sırasıyla % 23,5 ve % 21,6'dır.

Şekil 29 Ankete katılanların İstanbul, İzmir ve Bursa illerine göre meslek gruplarının dağılımı

Bursa ve İstanbul meslek gruplarının dağılımı açısından en belirgin farklılığı gösteren illerdir. Örneğin Bursa’da sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanların oranı yarıya yakın iken aynı meslek grubundakilerin İstanbul’daki payı % 20’yi ancak geçebilmektedir. Öte yandan profesyonel meslek gruplarında çalışanların oranı % 16 iken bu durum Bursa’da % 7’nin altına düşmektedir. İzmir ise İstanbul ve Bursa’nın aksine meslek gruplarının dağılışı açısından daha dengeli bir yapıya sahiptir (Şekil 29 - Çizelge 30).

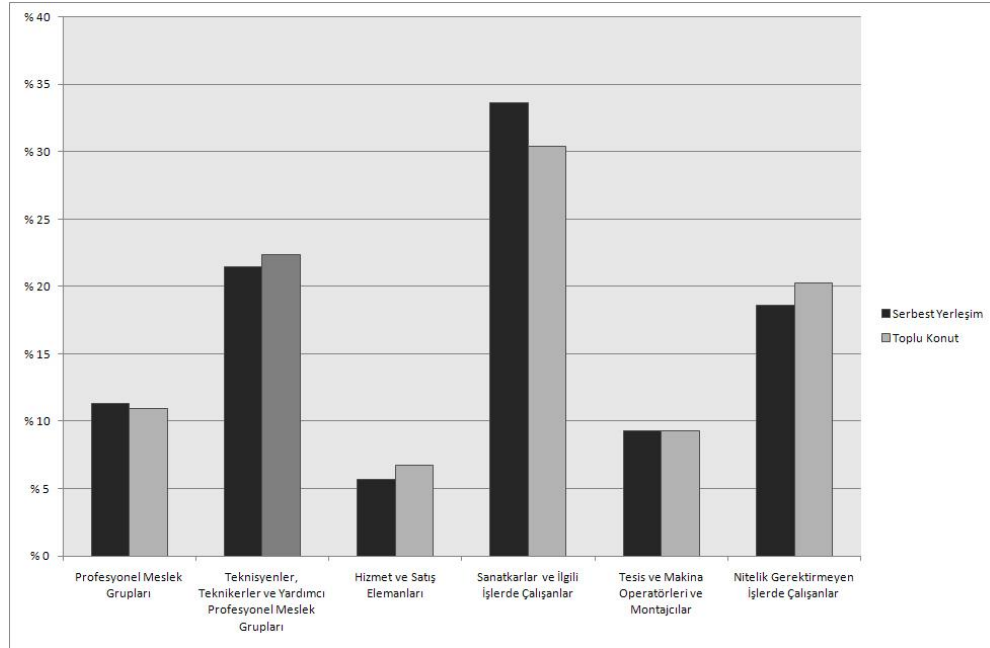
	<i>İstanbul</i>	<i>İzmir</i>	<i>Bursa</i>
<i>Profesyonel Meslek Grupları</i>	16,1	11,1	6,6
<i>Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek Grupları</i>	27,1	22,2	16,8
<i>Hizmet ve Satış Elemanları</i>	8,4	6,8	3,6
<i>Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar</i>	21,3	27,8	46,1
<i>Tesis ve Makina Operatörleri ve Montajcılar</i>	14,2	8,6	5,4
<i>Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar</i>	12,9	23,5	21,6
	100	100	100

Çizelge 30 Ankete katılanların illere göre meslek gruplarının dağılımı

Toplu Konutlar'dan oluşan Göçmen Konutları ile göçmenlerin kendi imkanları ile oluşturdıkları Serbest Yerleşimler arasında meslek grupları açısından büyük bir fark görülmemektedir (Çizelge 31 - Şekil 30).

	<i>Serbest Yerleşim</i>	<i>Toplu Konut</i>	<i>Ort.</i>
<i>Profesyonel Meslek Grupları</i>	11	11	11
<i>Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek Grupları</i>	21	22	22
<i>Hizmet ve Satış Elemanları</i>	6	7	6
<i>Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar</i>	34	30	32
<i>Tesis ve Makina Operatörleri ve Montajcılar</i>	9	9	9
<i>Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar</i>	19	20	19
<i>Toplam</i>	100	100	100

Çizelge 31 Ankete katılanların meslek grupları itibariyle yerleşim türüne göre dağılımı

Şekil 30 Örneklemenin yerleşme ve meslek türlerine göre dağılımı

5.1.6. Gelir Dağılımı ve Özellikleri

Gelir ile ilgili sorulara düşük düzeyde cevap verilmiştir. Ankete katılanların aylık gelirleri ile ilgili sorulara cevap vermeyenlerin oranı % 38'dir (Çizelge 32). Gelir ile ilgili

soruları cevaplayanların büyük bir kısmı da yaşadığı konutun seviyesi ile uymayan oldukça düşük rakamları gelir olarak beyan etmiştir (Çizelge 32). Örneklem grubunda gelirini beyan etmek istemeyenlerin ardından 500 – 1000 TL gelir grubuna girenlerin oranı % 36 ile en yüksek grup olmuştur.

	Sayı	Yüzde
<i>Beyan Etmek İstemeyen</i>	266	37,6
<i>0-500</i>	44	6,2
<i>500-1000</i>	253	35,7
<i>1000-1500</i>	92	13,0
<i>1500-2000</i>	36	5,1
<i>+2000</i>	17	2,4
<i>Toplam</i>	708	100

Çizelge 32 Anket örneklem grubunun aylık gelirlerinin dağılımı

Ankete katılanların aylık gelirlerinin dağılımında iller bazında büyük farklılıklar gözlenmemiştir. Tüm iller için aylık gelir gruplarının oransal dağılımı birbirine ve ortalamaya yakın oranlar göstermiştir (Çizelge 33). Bu açıdan bakıldığında göçmenlerin en yoğun yaşadığı her üç il içinde göçmenlerin ekonomik seviyelerinin birbirine yakın olduğu ve gelir seviyeleri açısından homojen oldukları söylenebilir.

	Bursa	İstanbul	İzmir
<i>Beyan Etmek İstemeyen</i>	43	34	35
<i>0-500</i>	7	6	6
<i>500-1000</i>	32	36	39
<i>1000-1500</i>	12	16	11
<i>1500-2000</i>	4	4	8
<i>2000-2500</i>	1	2	1
<i>2500-3000</i>	1	2	0
<i>Toplam</i>	100	100	100

Çizelge 33 Anket örneklem grubunun aylık gelirlerinin illere göre oransal dağılımı

Ankete katılanların aylık gelirlerinin iller bazındaki bu homojenlikleri ilçeler bazında da aynıdır (Çizelge 34). Ancak özellikle 1000 – 1500 TL gelir seviyesine sahip durum farklı görünmektedir. Bursa-Demirtaş'ta söz konusu gelir grubundakilerin oranı % 15 iken Toplu Konut niteliğinde bir yerleşme olan Bursa-Kestel'de bu oran % 9'a

düşmektedir. İstanbul'un ilçelerinden Avcılar'da 1000 – 1500 TL gelir grubuna ait olanların oranı % 22 iken Toplu Konut niteliğindeki Esenler'de bulunan İkitelli Göçmen Konutlarında bu oran % 8'e kadar düşmektedir. Aynı durum İzmir'de Sarnıç için % 13 Görece Göçmen Konutları için % 9'dur.

	Bursa		İstanbul		İzmir	
	Demirtaş	Kestel	Avcılar	Esenler	Sarnıç	Görece
<i>Beyan Etmek İstemeyen</i>	40	46	25	45	32	36
<i>0-500</i>	6	8	7	5	7	8
<i>500-1000</i>	31	34	38	35	39	37
<i>1000-1500</i>	15	9	22	8	13	9
<i>1500-2000</i>	5	3	4	4	6	9
<i>2000-2500</i>	2		2	2	2	1
<i>2500-3000</i>	1	1	2	2	1	
<i>Toplam</i>	100	100	100	100	100	100

Çizelge 34 Anket örneklem grubunun aylık gelirlerinin ilçelere göre oransal dağılımı

İlçeler arasında 1000 – 1500 TL gelir grubunda olanlar bir kenara bırakıldığında yerleşim yeri türlerine göre gelir gruplarının oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir (Çizelge 35).

	Serbest Yerleşim	Toplu Konut
<i>Beyan Etmek İstemeyen</i>	33	42
<i>0-500</i>	7	6
<i>500-1000</i>	36	35
<i>1000-1500</i>	16	10
<i>1500-2000</i>	5	5
<i>2000-2500</i>	2	1
<i>2500-3000</i>	1	1
<i>Toplam</i>	100	100

Çizelge 35 Anket örneklem grubunun aylık gelirlerinin yerleşim yeri türüne göre oransal dağılımı

Örneklemin büyük bir çoğunluğunun geniş ailelerden oluştuğu ve göçmenlerde kadının da iş hayatına aktif katılımı gözönünde bulundurulduğunda kişisel gelir ile birlikte hane halkı gelirinin de miktarı önem arz etmektedir. Ancak maddi konular ile ilgili kişisel hassasiyetler anket uygulamasında sorunlar çıkmasına neden olmuştur. Soruya genellikle aile bireylerinden iki kişinin asgari ücret aldığı dile getirilmiştir. Buna göre örnekleimde en yüksek oran % 27 ile 1000 – 1500 TL aylık gelire sahip olanlardır

(Çizelge 36). 500 – 1500 TL gelir grubuna girenler ise % 21 oranla ikinci sırada yer alırken, 1500 – 2000 TL gelir grubuna girenler % 19 ile üçüncü sırada yer almıştır.

	Sayı	Yüzde
<i>Beyan Etmek İstemeyen</i>	51	7,2
<i>0-500</i>	21	3,0
<i>500-1000</i>	151	21,3
<i>1000-1500</i>	191	27,0
<i>1500-2000</i>	132	18,6
<i>2000-2500</i>	85	12,0
<i>2500-3000</i>	31	4,4
<i>3000-3500</i>	23	3,2
<i>+3500</i>	23	3,2
<i>Toplam</i>	708	100

Çizelge 36 Anket örneklem grubunun aylık aile gelirlerinin dağılımı

Ankete katılanların aylık gelirlerinin dağılımında iller bazında büyük farklılıklar gözlenmemiştir. Tüm iller için aylık gelir gruplarının oransal dağılımı birbirine ve ortalamaya yakın oranlar göstermiştir (Çizelge 37). Bu açıdan bakıldığında her üç il için de göçmenlerin ekonomik seviyelerinin birbirine yakın olduğu ve bu açıdan homojen oldukları söylenebilir.

	Bursa	İstanbul	İzmir
<i>Beyan Etmek İstemeyen</i>	4	7	10
<i>0-500</i>	3	3	3
<i>500-1000</i>	20	17	27
<i>1000-1500</i>	32	26	23
<i>1500-2000</i>	18	21	17
<i>2000-2500</i>	13	12	12
<i>2500-3000</i>	3	7	3
<i>3000-3500</i>	2	4	3
<i>+3500</i>	4	3	2
<i>Toplam</i>	100	100	100

Çizelge 37 Anket örneklem grubunun aile gelirlerinin illere göre dağılımı

Örneklem grubunun aile gelirlerinin oransal dağılımında ilçeler arasında bir farklılık olmadığı gibi yerleşim yeri türleri arasında da bir fark görülmemiştir (Çizelge 38 - Çizelge 39).

	Bursa		İstanbul		İzmir	
	Demirtaş	Kestel	Avcılar	Esenler	Sarıç	Görece
<i>Beyan Etmek İstemeyen</i>	3	5	9	6	13	9
<i>0-500</i>	3	3	3	3	3	2
<i>500-1000</i>	15	24	13	22	26	28
<i>1000-1500</i>	29	36	29	22	16	28
<i>1500-2000</i>	21	16	16	26	19	15
<i>2000-2500</i>	16	9	13	10	15	9
<i>2500-3000</i>	4	2	7	7	3	4
<i>3000-3500</i>	3	2	4	4	4	3
<i>+3500</i>	6	3	6		2	2
<i>Toplam</i>	100	100	100	100	100	100

Çizelge 38 Anket örnekle grubunun aile gelirlerinin ilçelere göre dağılımı (%)

	Serbest Yerleşim	Toplu Konut	Ortalama
<i>Beyan Etmek İstemeyen</i>	8	6	7
<i>0-500</i>	3	3	3
<i>500-1000</i>	18	25	21
<i>1000-1500</i>	25	29	27
<i>1500-2000</i>	19	19	19
<i>2000-2500</i>	14	10	12
<i>2500-3000</i>	5	4	4
<i>3000-3500</i>	4	3	3
<i>+3500</i>	5	1	3
<i>Toplam</i>	100	100	100

Çizelge 39 Anket örneklem grubunun aile gelirlerinin yerleşim yeri türüne göre dağılımı (%)

5.2. Türkiye’de Yerleşim Yeri ve Özellikleri

5.2.1. Türkiye’ye İlk Geliş

1989 yılının Haziran ayında Bulgaristan yönetiminin Türkiye ile sınırlarını açma kararı herkes için beklenmedik bir olay olmuştur. Bulgaristan yönetiminin ülkedeki Türk nüfusuna yönelik iki farklı tutumda bulunduğu bilinmektedir. Birincisi “yeniden doğuş süreci”ni kabullenen Türkleri zorla Bulgaristan’da tutmaya çalışmak iken ikincisi de “yeniden doğuş süreci”ne bağlı suçlardan mahkum olanları zorunlu olarak ülke dışına çıkarmaktır. Genel olarak bu kişilere eşyalarını toplaması ve yola çıkması için birkaç saat

–en iyi durumda ise 24 saat- süre verilmiştir. Geride kalan Türklere ise göç etmek için dilekçe vermek zorunlu hale getirilmiştir.

1989 yılında gerçekleşen göçün daha önceden planlandığının bilinmesine rağmen, Türkiye’deki Bulgaristan göçmenleri göç esnasında Bulgaristan’da bir kaos olduğunu belirtmektedir. Göçmenler Bulgaristan’ı terk ederken finansal destek sağlamak için eşyalarını ve gayrimenkullerini yok pahasına satmak zorunda kalmışlar, eşyalarını satamayanlar ise bunları ya akrabalarına ya da öylesine bırakmışlardı;

“Bulgaristan’da Türkiyecilik çıkınca herkes yanında götüremiyeceği ne varsa satmaya çalıştı... ama bizim köy Türk... etraftaki köyler de Türk... herkes Türkiye’ye gelmek istiyoy... herkes varını yoğunu satmak istiyoy ama almak isteyen yok... satmak için dey ta Bulgaristan içlane gitceksin de satcaksın... zaman da yok... yanımızda alabileceğimiz kadarını aldık gerisini bıraktık biz de... biz Türkiye’ye bizim köyden gelen ilk hanelerdendik... sonradan gelenler bizim köyde kalan ineklerin boş boş dolaştığını... yabanileştiklerini anlattı... evlerin çoğunun içi de düzölü kaldı öyle... eşyasıyla... sobasıyla” (F.Ö. Bursa, Demirtaş, 55 yaşında)

1989 yılındaki göç dalgası 22 Ağustos 1989 tarihinde resmi olarak sona ermiştir. Bu tarihte Türkiye, sınırlarını kapatmış ve Bulgaristan vatandaşlarına vize rejimini uygulamaya koyduğunu ilan etmiştir. İki ay içinde Bulgaristan’ı terk eden Türklerin miktarı farklı kaynaklarda 310 000 ila 370 000 arasında gösterilmektedir ki bunların yaklaşık 150 000 kadarı Türkiye’yi bir sene içinde terk ederek Bulgaristan’a geri dönmüştür (Önür 2000). Haziran 2001’de ilan edilen istatistiklere göre 1989 yılının yazında Türkiye’ye gelen Bulgaristan vatandaşlarının 258 060’ı Türk vatandaşlığına kabul edilmiştir.

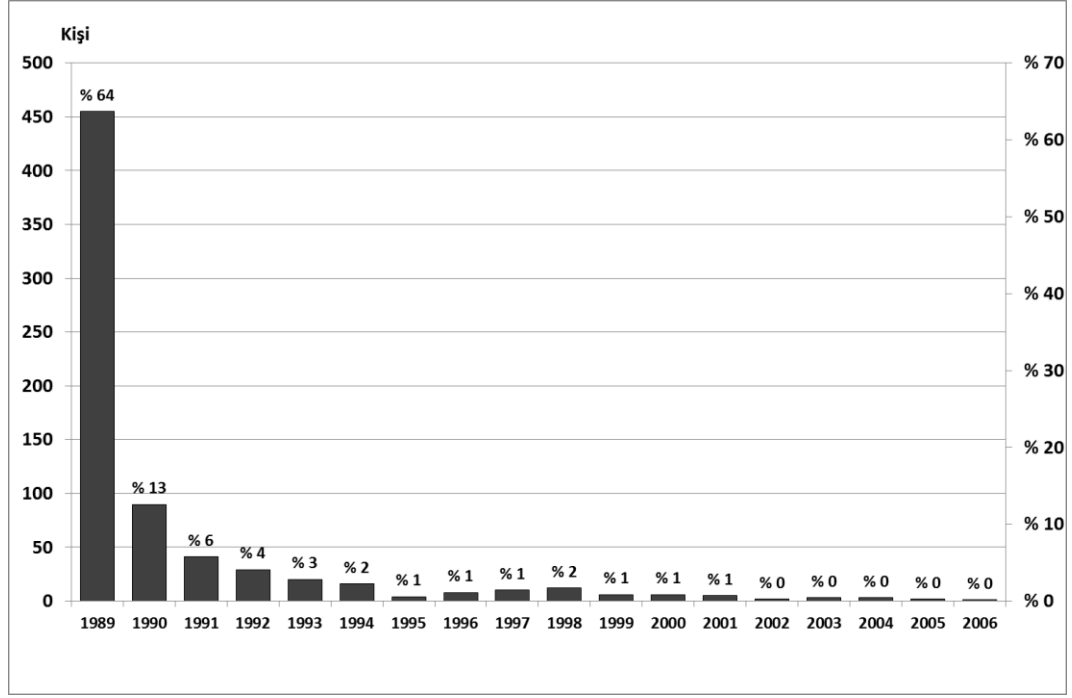
Bulgaristan göçmenlerinin büyük bir çoğunluğu 1989 yılındaki bu göç dalgası ile Türkiye'ye gelenlerden oluşmaktadır. Ancak Türkiye'ye göçü bu kez, özellikle 1990'larda Bulgaristan'ın devlet merkezli planlı sosyalist ekonomik modelden serbest piyasa rejiminin hakim olduğu kapitalist ekonomik modele geçmesi ile ortaya çıkan ekonomik kriz özendirmiştir.

İstanbul, Bursa ve İzmir'de gerçekleştirilen alan çalışmalarında da bu durum kendini göstermektedir. 1989 yılında Türkiye'ye gelenler, 451 kişi ile toplam örneklemin % 64'ünü oluşturmaktadır. Daha sonraki yıllarda Türkiye'ye gelenlerin toplam örneklem içindeki miktar ve oranları gittikçe azalsa da Bulgaristan'dan göçlerin kısmen devam ettiği ancak 2002 yılından sonra yok denecek kadar azaldığı görülmektedir (Şekil 31). Bu düşüşte çeşitli faktörlerin rol oynadığı ileri sürülebilir. Örneğin, 2002 yılında Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olacağının kesinleşmesi ve AB üyesi ülkelere vizesiz giriş kolaylığının sağlanması, ekonomik gerekçeler ile göç eden Türk kökenli Bulgaristan vatandaşlarının, Türkiye'den çok AB ülkelerine yönelmesine yol açmış olabilir.

1989 yılı sonrasında Türkiye'ye yerleşme amaçlı göçler devam etmekle birlikte asıl göç dalgasının 1989 yılının yaz aylarında ve kısmen de 1990'da yaşandığı açıktır. Türkiye'de Bursa, İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde "göçmen mahallesi" olarak adlandırılan yerleşmeler bu dönemde Türkiye'ye gelen göçmenlerin kendi imkanları ile inşa ettiği veya devletin yapmış olduğu göçmen konutlarında oturanlar tarafından şekillendirilmiştir.

1989 yılında üç ay gibi kısa bir süre içinde Türkiye'ye gelen 350 000'e yakın kişi beraberinde istihdam ve iskan ile ilgili çözülmesi gereken bir takım sorunları da getirmiştir. 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelenler 14 Haziran 1984 tarihinde çıkarılan 2510 sayılı İskan Kanunu'na ek olarak kabul edilen 16 Haziran 1989 tarihli 3583 sayılı kanun ile "Türk Soylu" olarak kabul edilmiştir. Bu kanuna göre, göçmenler serbest göçmen ya da iskanlı göçmen olarak kabul edilmiş ve bu yolla 1989 yılının

Mayıs ve Ağustos ayları arasındaki süreçte gelenlerin iskan sorunu da bundan önceki göç dalgaları ile olduğu gibi 2510 sayılı iskan kanunu ile çözümlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 31 Örneklemin Türkiye'ye ilk geliş yılları

5.2.2. Geçici İskan

Göçmenlerin Türkiye'ye ilk girişlerinin ardından ortaya çıkan geçici iskan sorunu iki şekilde çözülmeye çalışılmıştır; Göçmenlerin iskan ile görevlendirilmiş bulunan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, gelen göçmenlere Edirne yakınlarında geçici konaklama yerleri ve "çadır kent"ler tahsis ederken göçmenlerin bir kısmı daha önceki yıllarda gelen yakın akrabalarının yanında yerleşerek iskan sorununa kendi kendilerine geçici çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu süreç içinde Bursa, Edirne, İstanbul ve İzmir'de göçmenlerin yarattığı nüfus artışı, etkisini konut ve emek piyasasında olumsuz yönde hissettirmiştir. Örneklemin % 46'sı Türkiye'ye ilk geldiğinde akrabalarının yanına yerleştiğini, diğer % 46'sı ise akraba yanında kısa bir süre kaldıklarını daha sonra kiraladıkları evlere taşındıklarını belirtmişlerdir(Çizelge 40). Türkiye'ye ilk geldiklerinde yerleşim yeri olarak akrabalarının bulunduğu illeri tercih edenlerin çok büyük bir kısmı

da daha sonra devletin sunmuş olduğu geçici barınma imkanlarından yararlanmak zorunda kalmış ve daha sonra kiraya çıkmışlardır:

“Türkiye’ye ilk gelince 1970’lerde gelen akrabalarımız vardı Bursa’da... benim hanımın dayısı, benim amcam felan hep Bursa’daydı. Hanımın kardeşleri bizden 2-3 hafta önce Türkiye’ye gelmişti. Gelmeden önce de son görüştüğümüzde Bursa’da kalacakları yeri söylemişlerdi. Bursa’ya vardığımızda gece gece Yeşilyayla’da onları bulmaya çalıştık. Gecenin bi vakti bulabildik evlerini. Onları görünce öpüştük koklaştık, eşyaları indirdik. O akşam orda kaldık. Ama sadece biz değiliz ki bütün herkes onlara gelmiş... adamın değil yeni bi misafire yeni bir yatak verecek hali kendi başını sokacağı yer yok... o zaman Hürriyet’teki bir lisede göçmenlerin toplandıklarını öğrendik geçici olarak. Oraya gitmeye karar verdik. O yazı orada geçirdik. Daha sonra amcamların Bulgaristan’dan doğrudan İzmir’e geldiklerini öğrendik... Eylül’de de okullar açılıyordu, bizim çıkmamız lazımdı... Bizi Antakya’ya götürmek istediler haritaya baktım... yok dedim gitmem ben oraya... ben İzmir’e gitcem... üç beş kurşumuz vardı geldik İzmir’e... bir iki ay üniversitenin yurtlarında diğer göçmenlerin olduğu yerde kaldık. Sonra iş bulup kira tuttuk oraya çıktık.” (S.H. 54 yaşında, Emekli Memur, İzmir, Sarnıç)

Gelenlerin büyük bir çoğunluğunun geldikten kısa bir süre sonra kiraya çıktığı ve göçmenlerin özellikle üç büyük ilde toplandığı düşünülürse bu durumun konut piyasasında nasıl bir etki yaptığı tahmin edilebilir. Bursa’ya yerleşen göçmenler, Yıldırım ilçesine bağlı Yeşilyayla mahallesinde kira bedellerinin göçten önce 50.000 lira civarında olduğunu, göçmenlerin gelişinden sonra ise 150.000 liraya kadar yükseldiğini belirtmektedirler.

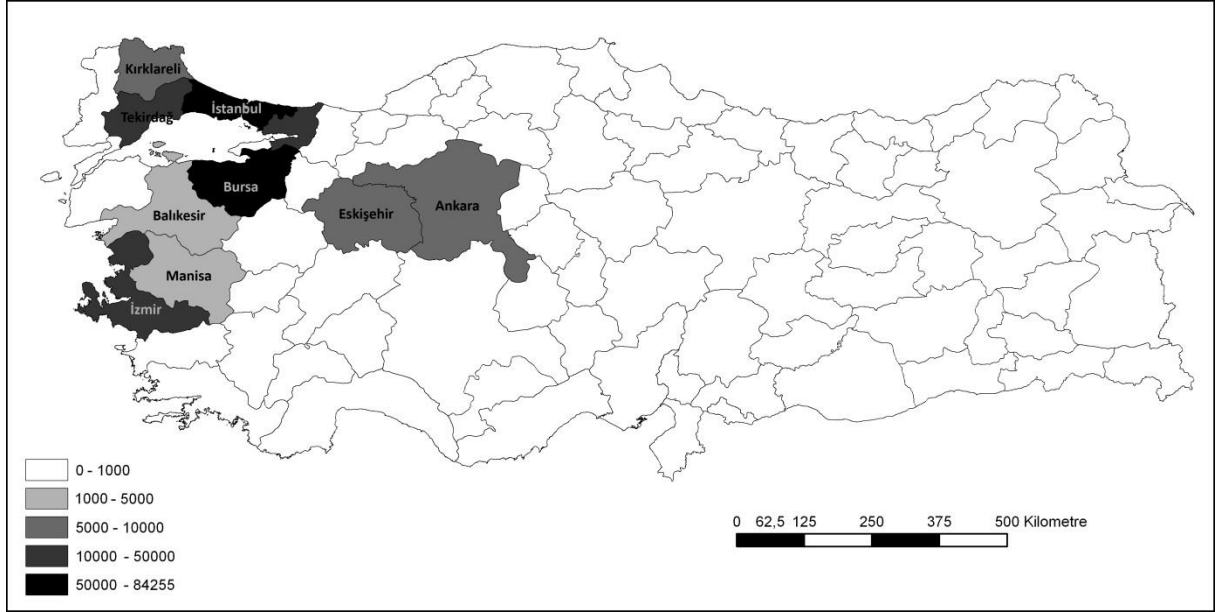
Bunun üzerine gelen göçmenlerin iskanı, 2510 sayılı iskan kanunu ile göçmenlere tanınan teşvik ve muafiyetler kullanılarak Türkiye'nin diğer illerine kaydırılmaya çalışılmıştır. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yönlendirdiği yerleri tercih etmeyen göçmenlere devlet tarafından tanınan iskan teşviki ve muafiyetleri verilmemiş ve bunlar serbest göçmen statüsü içinde tanımlanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın Sosyal Planlama Başkanlığınca 1989 yılında gelen Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'deki yerleşimi ile ilgili rapora göre gelen göçmenlerin %74'ü İstanbul, Bursa, Tekirdağ ve İzmir gibi geleneksel göç alan illerde yerleşmeyi tercih etmiştir (DPT 1990). Devlet Planlama Teşkilatı'nın bu verilerine göre göçmenlerin pek azı 2510 sayılı iskan kanunun göçmenlere tanıdığı mali teşvik ve muafiyetlerden faydalanabileceği Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün göstermiş olduğu illere yerleşmişlerdir (Çizelge 41; Şekil 32)

	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Kira</i>	329	46,5
<i>Akraba Yanı</i>	327	46,2
<i>Devlet Yerleştirmesi</i>	45	6,4
<i>Kendi Evi</i>	6	0,9
	708	100

Çizelge 40 Örneklem grubunun Türkiye'de ilk yerleştiklerinde yerleştikleri yerin niteliği

<i>1989 Yılında Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri İller</i>		
<i>İl</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
<i>İstanbul</i>	84 255	30,0
<i>Bursa</i>	67 378	24,0
<i>Tekirdağ</i>	30 828	11,0
<i>İzmir</i>	25 489	9,1
<i>Kocaeli</i>	12 276	4,4
<i>Eskişehir</i>	9 845	3,5
<i>Kırklareli</i>	7 045	2,5
<i>Ankara</i>	5 157	1,8
<i>Balıkesir</i>	4 852	1,7
<i>Manisa</i>	3 899	1,4
<i>Diğer İller</i>	30 035	10,7
	281 059	100

Çizelge 41 08.12.1989 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatının yapmış olduğu istatistiklere göre 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerinin yerleştikleri iller (DPT 1990)

Şekil 32 Devlet Planlama Teşkilatının 08.12.1989 tarihli istatistiklerine göre Türkiye’ye gelen göçmenlerin yerleştikleri iller (DPT 1990)

5.2.3. Daimi Yerleşim Yeri Seçimi:

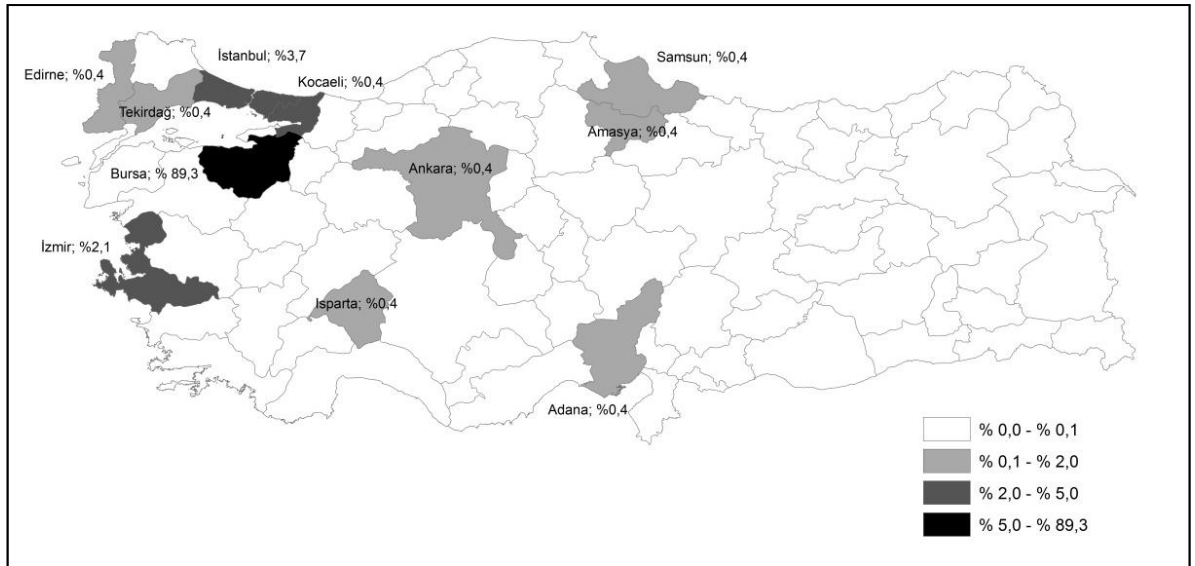
Göçmenlerin iskanı ile ilgilenen Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün göçmenlerin yarattığı iskan sorununu diğer illere yaymak için uyguladığı teşvik politikasına rağmen gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun buna uymadığı anlaşılmaktadır. Örneklemin illere göre Türkiye’de ilk yerleştikleri illerin dağılımı, göçmenlerin büyük çoğunluğunun halen Türkiye’ye ilk geldiklerinde yerleşmiş olduğu illerde yaşadığını ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün göstermiş olduğu illere hiç gitmediğini göstermektedir (Çizelge 42). Örneklemin ancak % 10’u Türkiye’ye geldiğinde ikamet ettikleri ilk ilin Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün göstermiş olduğu Erzurum, Kars, Malatya, Van Isparta, Konya ve Adana gibi iller olduğunu belirtmiştir (Şekil 37 -Şekil 38 - Şekil 39). Günümüzde Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün göçmenleri iskan etmeyi düşündüğü söz konusu illerde Bulgaristan doğumlu kişi sayısının yok denecek kadar az olması, devlet tarafından sağlanan olanaklara rağmen göçmenlerin akrabalık ve hemşehrilik bağlarının bulunduğu

İstanbul, İzmir ve Bursa gibi geleneksel destinasyonları tercih etmiş olduğunu göstermektedir.

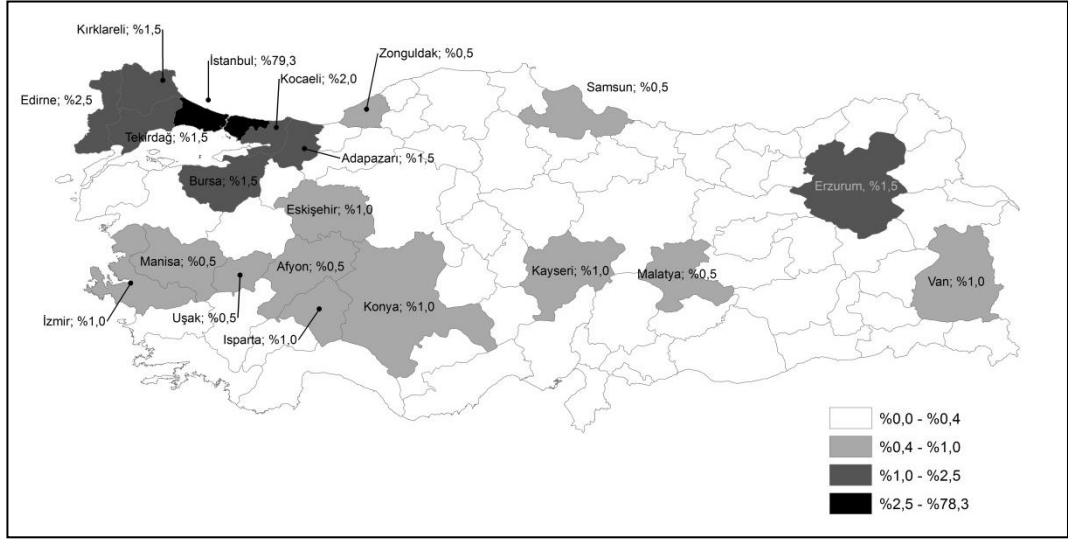
		Anketin Uygulandığı İller							
		Bursa		İstanbul		İzmir		Toplam	
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Yerleşilen iller	Bursa	217	89	3	1	6	2	226	32
	İstanbul	9	4	179	80	4	2	192	27
	İzmir	5	2	2	1	210	87	217	31
	Diğer*	12	5	39	17	22	9	73	10
		243	100	223	100	242	100	708	100

*Erzurum, Kars, Malatya, Van, Isparta, Konya, Adana

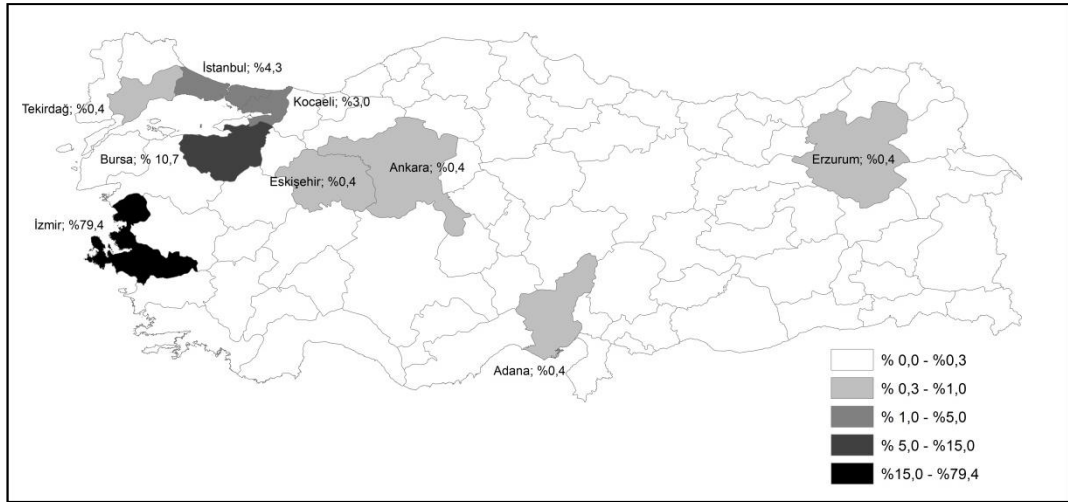
Çizelge 42 Örneklem grubunun Türkiye’ye ilk gelişlerinde yerleştikleri illerin dağılımı

Şekil 33 Bursa ilindeki göçmenlerin Türkiye’de ilk yerleştikleri iller

Şekil 34 İstanbul ilindeki göçmenlerin Türkiye’de ilk yerleştikleri iller

Şekil 35 İzmir ilindeki göçmenlerin Türkiye’de ilk yerleştikleri iller

İstanbul’da mülakat gerçekleştirdiğimiz 1955 doğumlu emekli öğretmen İ.U. Türkiye’ye ilk geldiklerinde Çorum’da gerçekleştirdikleri yerleşim tecrübesini şöyle anlatmaktadır:

“Sınırı ilk geçtiğimizde bizim kaydımızı tutan adam bize nereye gitmek istediğimizi sordu. O zamana kadar Türkiye hakkında bişey bilmiyoz ki... akraba falan da yok yakından tanıdığımız... sadece İstanbul, İzmir, Bursa, Edirne’yi biliyoz... bize

gösterdikleri yerlerin hiçbirini bilmiyoz... harita var mı diye sordum... bana gösterdi... ama haritadan ne anlacaz... sonra insanlar en çok nereye gidiyo... en iyi yer neresidir diye sordum bana Çorum dedi. İyi dedim o zaman orası olsun. Bize bir kağıt bir de bir okul adı verdiler oraya varınca oradaki müdüre göstermek için. Sonra çoluk çocuk bindik bizim trabanta çekildik yola. Vardığımızda bizi iyi karşıladılar sağolsunlar, kalacak yer gösterdiler, yemek verdiler bir ay boyunca çok rahat ettik. Allah razı olsun devletten. Etrafımızdakiler de hep göçmendi ama memleketten uzak gurbet koymaya başladı, o zaman da nerde şimdiki gibi telefonlar hem adres de bilmiyoz ki mektup atalım, rasgele birine denk gelceksin de haber alçaksın o da onun haberi varsa. Uzaklık, gurbetlik çok ağır gelmeye başladı. Çorum'un insanları da çok iyidi ama onlar da ne bileyim... bizim gibi yaşamıyolla... biz bizim orda akşam işten çıkınca arkadaşlarla evin önünde iki üç bira içiveriyoz... Çorum'da da öyle içtik... bu etraftakilerin zoruna mı gitmiş artık anlamadım ama bizim kaldığımız okulda bizden sorumlu olan müdür bize bakın böyle yapmayın dedi... bu bizim çok zorumuza gitti... bi gurbetlik bi de bu olunca bazılarımız geri dönmeye karar verdi, bazılarımız da İstanbul'da şurda burda akrabası olanların yanına taşınmaya karar verdi. Şimdi düşünüyom da keşke diyom orda kalsaymışık devlet bize iş de vercekti o zaman kalcak yer de ama işte insan böyle ilk kez memleketten uzak kalınca duygusal oluyor..." (İ.U. Emekli Öğretmen, 53 yaşında, İstanbul, Avcılar)*

* Doğu bloğu ülkelerinde yoğun olarak kullanılan Doğu Almanya üretimi küçük aile arabası.

İstanbul’da mülakat yaptığımız İ.U. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün gösterdiği illere gidenlerin genelde Türkiye’de yerleşebilecekleri yakın akrabaları bulunmayan kişiler olduğunu dile getirmiştir. Devletin sunmuş olduğu bütün ekonomik ve sosyal imkanlara rağmen göçmenlerin büyük bir kısmının yine de akraba ve hemşehrilerinin bulunduğu illere taşındığı gayet açıktır.

Örneklem grubunun yerleşilen ili tercih etme sebebi, alan çalışmasında gerçekleştirilen mülakatlar ile uyumluluk göstermektedir. Anket sonuçlarına göre alan çalışmasının yürütüldüğü üç ilin tamamında da şu anda yerleşilen ilin tercih edilme sebebi olarak ilk sırada akrabaların varlığı gösterilmiştir (Çizelge 43). Sadece İstanbul ilinde istihdam olanaklarının daha fazla olması diğer illere göre küçük bir artış sağlamıştır ki hiç şüphesiz bu İstanbul’un emek piyasası ve ekonomik kalkınmışlığı ile yakından ilgilidir.

	Bursa	İstanbul	İzmir	Toplam
<i>Akrabaların varlığı</i>	92	73	85	83
<i>İş imkanlarının iyi olması</i>	4	12	8	8
<i>Devlet tarafından yapılan yönlendirme</i>	1	4	3	2
<i>Ekonomik nedenler (ev ve arsanın ucuzluğu)</i>	1	2	1	2
<i>Diğer</i>	2	10	3	6
<i>Toplam</i>	100	100	100	100

Çizelge 43 Örneklem grubunun yerleştikleri ili seçme nedenlerinin illere göre dağılımı

5.2.4. Serbest Yerleşimler:

Göçmenler akrabalarının yanında ve kamu kurumlarında iskan sorunlarına buldukları geçici çözümlerin ardından yerleşme süreçlerinin ikinci aşaması olarak kendi imkanları ile kiraya çıkmışlar ve hızlı bir şekilde kendi evine sahip olmak için çalışmaya başlamışlardır. Bursa’da mülakat gerçekleştirdiğimiz Z.K ev sahibi olma sürecini şöyle aktarmaktadır:

“Türkiye’de 1970’lerde gelen kız kardeşimin evinde bir ay kadar kaldıktan sonra yine aynı mahallede kiraya çıktık. Bulgaristan’da kendi kasabamızın dışında da yaşadık komandirovkaya da gittik ama hiçbir zaman kira vermedik. Kira vermek çok zor geldi... bir de Türkiye’de iş koşulları çok zor... bir gün çalışıp durup dururken ertesi gün hiç sebebi yokken çık deyiveriyolar... baktık olcak gibi değil... dünyada mekan ahirette iman demişler dimi... çoluk çocuk kaç kişi varsa hepimiz çalıştık arsayı almak için inşaatı yapmak için... çok çaba sarfettik... şimdi yerliler bize devlet size yardım etti de aldınız diyolar ama bunu yaptırabilmek için fabrikadaki tavuk butunu yemeyip eve gelip tekrar pişirip çocuklara yedirdiğim günleri bilirim... çok zahmet çektik çok... sonra arsayı aldıktan sonra ben ve kocam çalışırken kaynatamla kaynanam o zamanla daha güçleri yerindeydi evin inşaatında ellerinden geldiği kadar inşaatı bitirmeye çalışıyorlardı... inşaatın kabası bitince kira vermemek için toklar [elektrikler], sular olmadan yerleştik evimize... kiraya verdiğimiz parayı inşaatı verdik.” (Z.K. 45 yaşında, İşçi, İzmir, Sarnıç)*

Z.K.’nın anlatımında göçmenlerin ev sahibi olmayı Türkiye’de var olma mücadelesinin bir parçası olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan Bulgaristan’da işçilere sağlanan sosyal hak ve iş güvencesinin aksine emek piyasası koşullarının çok daha zor olması ev sahibi olmanın aynı zamanda geleceğe yönelik bir sosyal güvence olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Örneklemin ev sahipliliği oranının % 77 olması ve kirada oturanların ancak % 11,7’de kalması göçmenlerin ev sahibi olmaya verdikleri önemi göstermektedir (Çizelge 44).

* Bulgaristan’da devlet teşviki ile yapılan işçi göçleri.

	Sayı	Yüzde
<i>Ev Sahibi Olanlar</i>	545	77,0
<i>Kiracılar</i>	83	11,7
<i>Ailesiyle Birlikte Oturanlar</i>	58	8,2
<i>Aileden Birinin Evinde Oturup Kira Vermeyenler</i>	20	2,8
<i>Lojmanda Oturanlar</i>	2	0,3
<i>Toplam</i>	708	100

Çizelge 44 Ankete örneklem grubunun oturdukları evin mülkiyet durumu

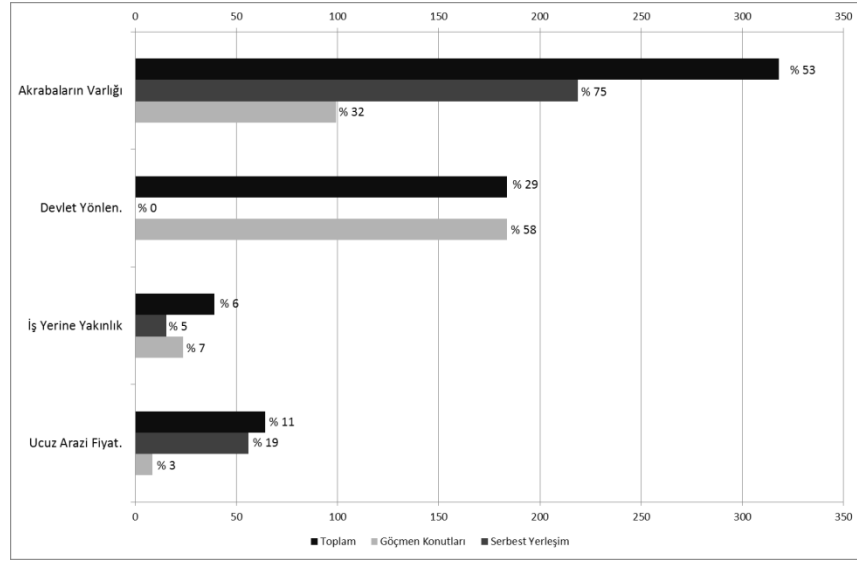
Türkiye'ye gelişlerinin hemen ardından göçmenlerin kendi evlerine taşınmak için çalıştıkları açıktır. Türkiye'ye ilk girişlerini 1989 yılında yapanların kendi mülkiyetlerindeki bir eve ilk giriş tarihleri (Çizelge 45) en erken 1992 yılında başlamaktadır. Bu da göçmenlerin ilk üç yılın ardından kendi imkanları ile satın aldıkları arsalar üzerinde konutlarını inşa ettiklerini ve yerleşmeye başladıklarını göstermektedir. Dolayısıyla göçmenlerin kendi evlerine yerleşme sürecinin en yoğun olarak 1992 ila 1995 yılları arasında yaşandığı söylenebilir (Çizelge 45). Toplu Konut İdaresi'nin de 1993 yılında inşaatını tamamladığı göçmen konutlarını hak sahiplerine dağıtması ile göçmen konutlarında da en yoğun yerleşme tarihinin 1993 yılında gerçekleştiği görülmektedir (Çizelge 45).

Yıl	Serbest Yerleşim		Göçmen Konutları		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1992	18	10	0	0	18	5
1993	49	27	123	58	172	44
1994	40	23	15	7	55	14
1995	35	20	8	4	43	11
1996	15	8	5	2	20	5
1997	7	4	3	1	10	3
1998	10	6	30	14	40	10
1999	3	2	10	5	13	3
2000	0	0	9	4	9	2
2001	0	0	0	0	0	0
2002	0	0	2	1	2	0
2003	0	0	4	2	4	1
2004	0	0	3	1	3	1
2005	0	0	2	1	2	0
	178	100	211	100	389	100

Çizelge 45 Örneklem grubunun 1989 yılında gelenlerin Türkiye'de ilk ev sahibi oldukları yılın yerleşim yeri türüne göre dağılımı

Anketlerin gerçekleştirildiği Bursa’da Demirtaş’ın Sakarya mahallesi ve İzmir’de Sarnıç beldesinin Hürriyet mahalleleri “eski” göçmenlerin bulunduğu Bursa’da Yeşilyayla ve Altındağ gibi semtlerin oldukça uzağında yer almaktadır. 1989 yılında gelen göçmenlerin daha önceki yıllarda gelen “eski” göçmen mahallelerinin oldukça uzağında yerleşmelerinin temelinde hiç şüphesiz ucuz arazi fiyatlarının etkisi belirleyici olmuştur. Örneklemin % 53’ü yaşadıkları mahalleyi tercih etme sebebi olarak akraba ve tanıdıkların varlığını gösterirken, ucuz arazi fiyatlarının etkisi toplamda % 11’de kalmıştır (şekil 36). İzmir’de yaşayan ř.H. Sarnıç’a yerleşme hikayesini şöyle anlatmaktadır:

“İlk geldiğimizde eski Yunanistan göçmeni bir adamla tanıştım. Bana Sarnıç’tan bahsetti, arsa fiyatlarının çok ucuz olduğunu söyledi... O zamanlar daha imardan geçmemişti buralar, tarlalar vardı sadece, Sarnıç da köydü... zaten Gaziemir de köyden hallice bişeydi o zaman... hemen gittim akrabalara haber verdim hep beraber gittik baktık... her taraf çamur... doğru düzgün tapu falan da yok... hiç birimiz beğenmedi... ama gel zaman git zaman daha uygun yer de bulamadık... sonra baktık bizden başka göçmenler de teker teker gelmeye başlamış... akrabalar, hemşeriler de çoğalınca başta iki milyona beğenmediğimiz tarlaya iki sene sonra 35 milyon verdik...” (ř.H. 46 yaşında, Ziraat Mühendisi, İzmir, Sarnıç)

Şekil 36 Katılımcıların yaşadıkları mahalleyi tercih etme sebepleri

Ş.H'nin tecrübesi, göçmenlerin kendi evlerini ve üzerinde binalarını inşa edecekleri arazileri satın alma sürecinde ucuz arazi fiyatları ve eski Balkan göçmenlerinin başlangıcını tetiklediği bir kartopu etkisi yaşandığını ortaya koymaktadır. Ucuz arazi fiyatları yerleşimin başlamasına neden olduktan sonra ilk yerleşen göçmenler diğer göçmenleri de kendilerine çekmiş ve yerleşme “göçmen mahallesi” kimliğine bürünmüştür. Serbest yerleşim ile oluşmuş mahallelerin aksine göçmen konutlarında yerleşimi tetikleyen, hiç şüphesiz devlet eliyle yapılan toplu konutların ucuzluğudur. Toplu konutlarda oturanların % 58'i yerleşme yeri tercihi olarak “devlet yönlendirmesi”ni % 38'i de akraba ve tanıdıkların varlığını tercih sebebi olarak göstermiştir (Şekil 36).

5.2.5. Göçmen Konutları:

Göçmen konutlarının yerleşim süreci serbest yerleşim ile oluşan mahallelerin yerleşiminden daha farklıdır. Göçmenlerin hayatta kalma ve Türkiye’de ekonomik ve sosyal olarak tutunabilme stratejisinin bir sonucu olarak yakın akraba ve hemşehrilerinin yanına taşındığı ve çekirdek aileden ziyade geniş ailelerden oluştuğu Çağlayan’ın (2007) yaptığı çalışma ile ortaya konmuştur. Ancak en fazla iki çocuklu çekirdek ailelerin barınabileceği büyüklükte dairelerden oluşan göçmen konutları ise

göçmenlerin bu eğilimlerine cevap vermemektedir. Bu açıdan göçmen konutları ve serbest yerleşim ile oluşan mahalleler arasında farklılıklar olması beklenebilir.

Hiç şüphesiz 1993 yılında yerleşilmeye başlanmış olan göçmen konutları göçmenler açısından kendi evlerine sahip olma imkanını sağlamıştır ancak bu durumun geçici bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Serbest yerleşim ile oluşmuş mahallelerde bulunanların % 28'i aynı zamanda göçmen konutlarında da evleri bulunmaktadır ve örneklemin % 12'si ise kendi evlerine taşınmadan önce göçmen konutlarında bir müddet oturmuştur. Bu açıdan göçmenlerin en azından bir kısmı tarafından çok katlı binalar halindeki kendi evlerine taşınmadan önce göçmen konutlarını geçici bir yerleşme yeri olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Göçmen konutlarından taşınan göçmenlerin bir kısmının 20 yıllık satış yasağına rağmen sahip oldukları daireleri sattıkları ya da kiraya verdikleri bilinmektedir. Bu nedenle kirada oturma oranı göçmen konutlarında daha yüksek çıkmaktadır. Kirada oturanların oranı serbest yerleşim ile oluşan mahallelerde % 5 iken göçmen konutlarında bu oran % 19'a çıkmaktadır (Çizelge 46).

	Serbest Yerleşim	Toplu Konut
<i>Evin sahibiyim</i>	87	67
<i>Kiracıyım</i>	5	19
<i>Ailemle birlikte oturuyorum</i>	6	6
<i>Aileden birinin evinde oturuyorum kira vermiyorum</i>	2	7
<i>Lojman</i>		1
<i>Toplam</i>	100	100

Çizelge 46 Anket örneklem grubunun oturdukları evin mülkiyet durumunun yerleşim yeri türüne göre dağılımı

Göçmen konutlarında oturanlar arasında kiracı olanların yüksek oranda bulunduğu ve göçmenlerin daha çok serbest yerleşim mahallelerini tercih ettiği göz önüne alındığında, göçmen konutlarının 1989 sonrası Türkiye'ye gelenler için yerleşim konusunda bir geçici çözüm rolü oynadığı düşünülebilir. Öte yandan göçmen

konutlarında, oturduğu evin ilk sahibi olmayanların oranının serbest yerleşim ile oluşan mahallelere oranla daha yüksek çıkması bu kanıyı kuvvetlendirmektedir (Çizelge 47).

	<i>Serbest Yerleşim</i>		<i>Toplu Konut</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Oturduğu Evin İlk Sahibi Olanlar</i>	332	94	273	77	605	85
<i>Oturduğu Evin İlk Sahibi Olmayanlar</i>	22	6	81	23	103	15
<i>Toplam</i>	354	100	354	100	708	100

Çizelge 47 Yerleşim yeri türüne göre örneklemden şu anda oturduğu evin ilk sahibi olanların oranı

Ancak örneklemin serbest yerleşim ile toplu konutlarda oturanların Türkiye'ye ilk geliş yıllarına bakıldığında durumun çok daha farklı olduğu görülür. Serbest yerleşim ile oluşmuş mahallelerde 1989 sonrasında Türkiye'ye gelenlerin oranı % 45 iken göçmen konutlarında bu oran % 31'dir (Çizelge 48). Bu açıdan göçmen konutlarının 1989 yılı sonrasında yeni gelen göçmenler tarafından Türkiye'de tutunabilene kadar bir geçiş dönemi yerleşmesi olduğu kanısını güçlendirmektedir.

	<i>Serbest Yerleşim</i>		<i>Toplu Konut</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
1989	195	55	245	69	440	62
1990	58	16	36	10	93	13
1991	30	9	13	4	44	6
1992	13	4	17	5	30	4
1993	16	5	5	1	21	3
1994	13	4	4	1	17	2
1995	2	1	2	1	4	1
1996	4	1	4	1	8	1
1997	4	1	6	2	10	1
1998	7	2	6	2	13	2
1999	2	1	4	1	6	1
2000	4	1	2	1	6	1
2001	0	0	5	1	5	1
2002	2	1	0	0	2	0
2003	1	0	2	1	3	0
2005	0	0	2	1	2	0
2006	1	0	0	0	1	0
	354	100	354	100	708	100

Çizelge 48 Örneklemin yerleşim yeri türüne göre Türkiye'ye ilk geliş yılları

Göçmen konutlarında kiracı olanlar veya aileden bir akrabanın evinde oturanlar daha çok gençlerden oluşmaktadır. Göçmen konutlarında ev sahibi olanların oranı yaş gruplarına göre dağılımı hemen hemen eşit bir şekilde gerçekleşirken kiracıların yaş gruplarına göre dağılımında ciddi farklılıklar görülmektedir. Göçmen konutlarında kiracı olanların % 55'i 35 yaş ve altındakilerden oluşmaktadır (Çizelge 49).

	<i>Ev Sahibi</i>		<i>Kiracı*</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
15-25	27	10	19	23	47	13
26-35	43	16	28	33	72	20
36-45	39	14	14	16	53	15
46-55	85	31	12	15	97	27
56-65	43	16	7	8	50	14
+65	31	11	5	5	35	10
	269	76	85	24	354	100

**Kiracıların arasına aileden birinin evinde oturup kira vermeyenler de eklenmiştir.*

Çizelge 49 Göçmen Konutlarında oturan örneklemin yaş gruplarına göre ev sahipliği durumu

Öte yandan göçmen konutlarının ilk sahibi olmayıp bunları ikinci el olarak satın alan grubun yaş yapısında da 35 yaş ve altındakiler ağırlıktadır (%56) (Çizelge 50).

	<i>Oturduğu Evin İlk Sahibi Olanlar</i>		<i>Oturduğu Evin İlk Sahibi Olmayanlar</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
15-25	46	17	16	20	63	18
26-35	40	15	29	36	70	20
36-45	31	11	15	19	46	13
46-55	83	30	9	12	92	26
56-65	44	16	5	6	48	14
+65	30	11	6	7	35	10
Toplam	273	77	81	23	354	100

Çizelge 50 Göçmen konutlarında oturan örneklemin yaş gruplarına göre yaşadıkları evin ilk sahibi olanların oransal dağılımı

Her ne kadar serbest yerleşim ve toplu konutlarda örneklemin yaş grubu dağılımı istatistiksel olarak anlamlı çıkmasa da yukarıdaki veriler ve aile yapılarının

yerleşim yeri türüne göre dağılımı genç ve çekirdek ailelerin daha çok göçmen konutlarında toplandığını göstermektedir (Çizelge 51- Çizelge 52).

	Serbest Yerleşim		Toplu Konut		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
15-25	59	17	64	18	123	17
26-35	59	17	75	21	134	19
36-45	70	20	48	14	118	17
46-55	92	26	86	24	178	25
56-65	50	14	46	13	96	14
+65	24	7	35	10	59	8
Toplam	354	100	354	100	708	100

Çizelge 51 Örneklemin yerleşim yeri türüne göre yaş gruplarının oransal dağılımı

	Serbest Yerleşim		Toplu Konut		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Çekirdek Aile	183	52	203	57	385	54
Çocuksuz Çek. Aile	21	6	73	20	94	13
Geniş Aile	131	37	39	11	169	24
Tek Kişi	2	1	11	3	13	2
Diğer	13	4	32	9	46	6
Toplam	350	100	358	100	708	100

Çizelge 52 Örneklemin yerleşim yeri türüne göre aile yapılarının oransal dağılımı

Yukarıda sunulan veriler göçmen konutlarının Bulgaristan’dan yeni gelenlerden ziyade özellikle yeni evli göçmenler tarafından ucuz konut fiyatları ve sundukları rahat atmosfer için tercih edildiği anlaşılmaktadır. İzmir Görece Göçmen Konutlarında oturan Bilgisayar Mühendisi S.G. evlendikten sonra Sarnıç’tan göçmen konutlarına olan taşınma nedenini şöyle açıklamaktadır:

“2007 yılında evlendikten sonra eşimle nerede yaşayacağımızı düşünmeye karar verdik. Genelde yeni evliler bizde altlı üstlü oturur. Alt katta anne baba, üst katta yeni evli çift... Eşim de ben de evlenmeden önce Sarnıç’ta oturuyorduk. İkimizin de ailesi her birimiz için daha önce bir kat yapmıştı ama biz Sarnıç’ta oturmayı tercih etmedik. Çünkü aynı evde yaşamamanın sorun

getireceğini düşündük... sonra Sarnıç da göçmen mahallesi olmasına rağmen Göçmen Konutlarına göre biraz daha kapalı kalıyor... Belirli bir saatten sonra çıkamazsın mesela Sarnıçta dışarıya... bir de ne kadar göçmen mahallesi olsa da burası kadar temiz değil, yerlilerin mahallesi ayrı ama yine de uzak değil... burası daha temiz... Buraya gelmekle hem göçmen ortamından uzaklaşmamış olduk hem de diğer sıkıntılardan uzaklaştık... Çalıştığımız yerden biraz uzak ama yakında metro gelince rahatlarız....” (S.G. 31 yaşında, Mühendis, İzmir, Görece)

S.G.’nin de mülakatından anlaşıldığı üzere göçmenler altyapı ve sosyal olanakların daha iyi olduğu göçmen konutlarını yaşamak için tercih etmektedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1 İzmir – Görece Göçmen Konutları

5.2.6. Yaşam Yeri Memnuniyeti:

Örneklemin yaşam yeri memnuniyetinden elde edilen sonuçlar İzmir, İstanbul ve Bursa ölçeğinde çok büyük farklılık göstermezken yerleşim yeri türü bazında altyapı ve sosyal olanak kriterleri açısından belirgin farklılıklar bulunmaktadır (Çizelge 53).

Altyapı olanakları açısından göçmen konutları, serbest yerleşimler ile oluşan mahallelere göre daha iyi olanaklar sunmaktadır. Hiç şüphesiz bu durum şehrin oldukça dışında bulunmalarına rağmen serbest olarak kurulan yerleşimlerin aksine göçmen konutlarının tüm altyapı olanaklarının planlı olarak inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır (Çizelge 54).

Çevre Düzenlemesi						
	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü	Toplam
Serbest Yerleşim	9	49	29	11	1	100
Toplu Konut	7	53	31	8	2	100
	8	51	30	10	1	100
Sokak Işıklandırması						
	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü	Toplam
Serbest Yerleşim	5	55	17	16	7	100
Toplu Konut	5	61	21	10	2	100
	5	59	19	13	4	100
Su Şebekesi						
	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü	Toplam
Serbest Yerleşim	8	65	23	3	1	100
Toplu Konut	15	73	10	1		100
	12	70	16	2	0	100
Çöp Toplama						
	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü	Toplam
Serbest Yerleşim	15	65	15	5	1	100
Toplu Konut	13	65	16	5	2	100
	13	65	15	5	1	100
Güvenlik						
	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü	Toplam
Serbest Yerleşim	9	42	29	13	8	100
Toplu Konut	10	53	22	10	6	100
	9	48	25	11	7	100

Çizelge 53 Örneklemin altyapı olanaklarının yerleşim yeri türüne göre değerlendirme sonuçları (%)

Spor Olanakları						
	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü	Toplam
Serbest Yerleşim	2	12	23	41	22	100
Toplu Konut	2	<u>35</u>	31	21	11	100
	2	26	27	30	16	100
Sinema ve Kültür Merkezleri						
	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü	Çok İyi
Serbest Yerleşim	2	7	10	51	30	100
Toplu Konut	1	<u>12</u>	19	41	27	100
	1	10	15	45	28	100
Bar, kafe, eğlence mekanları						
	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü	Çok İyi
Serbest Yerleşim	0	9	19	46	25	100
Toplu Konut	2	<u>21</u>	35	29	13	100
	1	16	28	36	18	100

Çizelge 54 Örneklemin eğlence ve boş zaman geçirme olanaklarının yerleşim yeri türüne göre değerlendirme sonuçları (%)

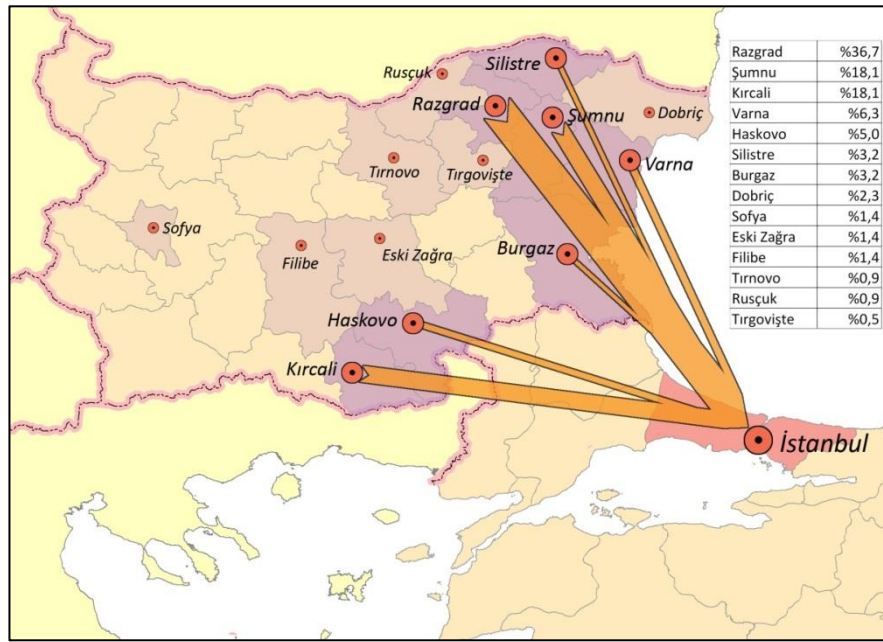
Fotoğraf 2 İzmir – Görece Göçmen Konutlarında bir park alanı

Yaşam memnuniyeti söz konusu olduğunda asıl farklılık eğlence ve boş zaman geçirme olanakları açısından ortaya çıkmaktadır. Spor olanakları, kültür merkezleri ve

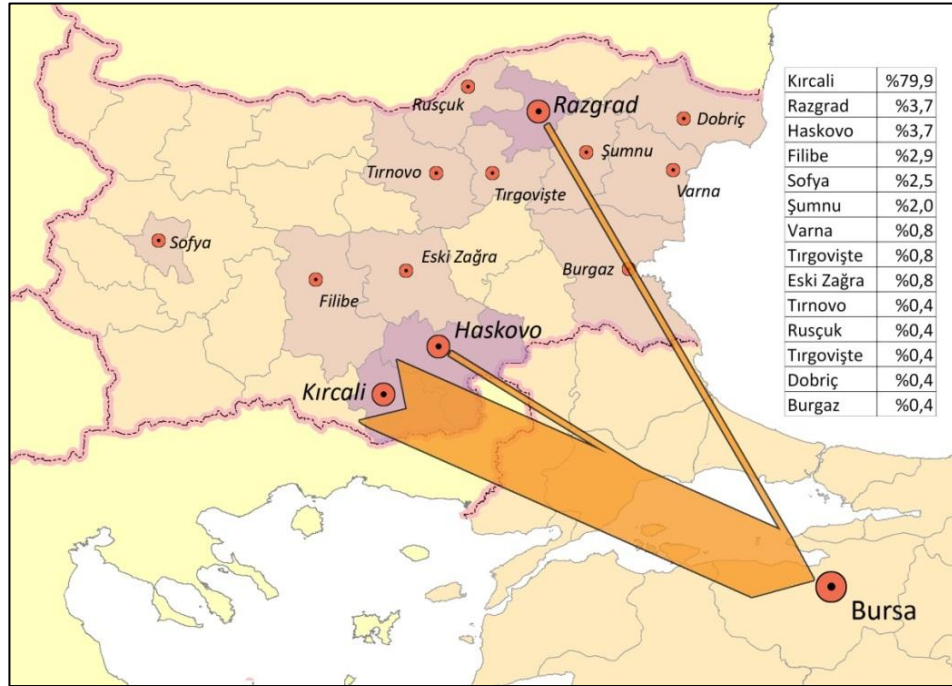
bar kafe gibi eğlence mekanları her iki yerleşim yeri türü açısından çok tatmin edici olmasa da göçmen konutları nispeten bu konuda daha iyi durumdadır (Fotoğraf 2). İki yerleşim yeri türü açısından göçmen konutlarının lehine olan fark anlamlı gözükmemektedir (Çizelge 54).

5.2.7. Mekansal Ayrışma

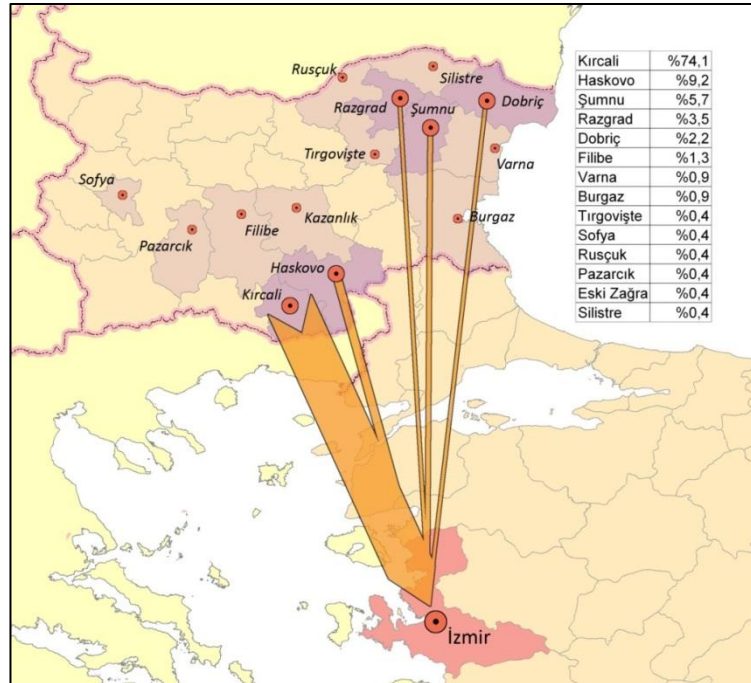
Zorluklara karşı koyma ve hayatta kalma stratejisinin bir parçası olarak göçmenlerin bir arada yaşama istekleri yerleşim yerlerinde göçmenlerin kendi aralarında da ayrılmaya yol açmıştır. İstanbul'da Bulgaristan'ın Deliorman olarak adlandırılan Şumnu, Razgrad, Silistre ve Varna illerinden gelenler ağırlıktayken, Bursa ve İzmir'de ise bariz bir şekilde Bulgaristan'ın güneyinde yer alan Rodoplar bölgesinden gelenler belirgin bir şekilde çoğunluğu oluşturmaktadır (Şekil 37- Şekil 38 -Şekil 39).

Şekil 37 İstanbul'daki örneklem grubunun Bulgaristan'dan gelen illere göre dağılımı.

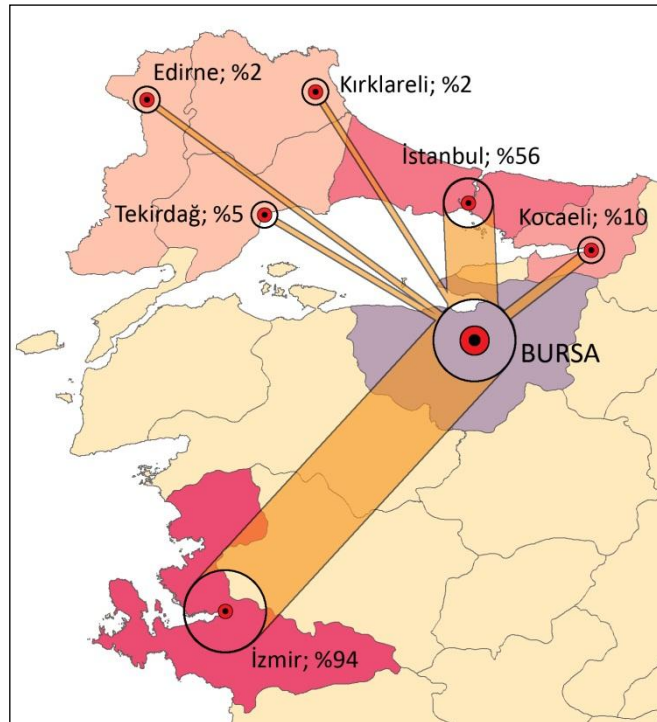

Şekil 38 Bursa'daki örneklem grubunun Bulgaristan'dan gelen illere göre dağılımı.

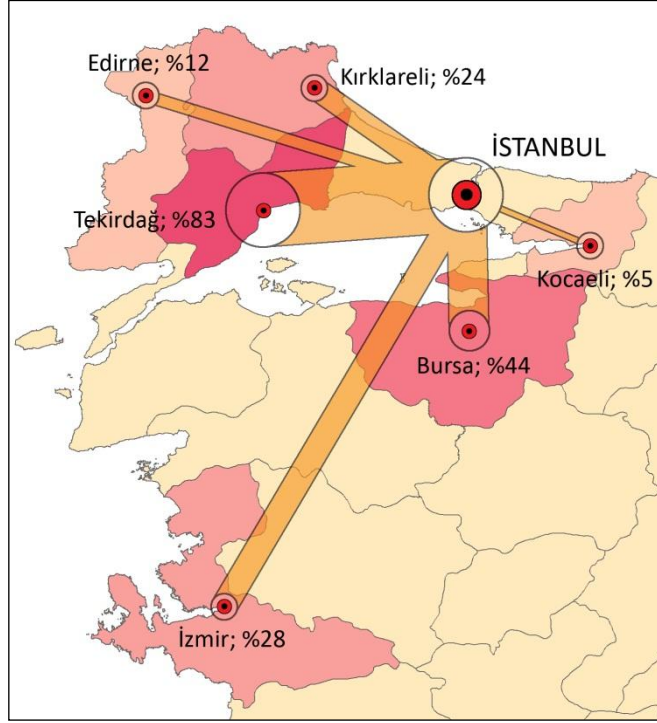

Şekil 39 İzmir'deki örneklem grubunun Bulgaristan'dan gelen illere göre dağılımı.

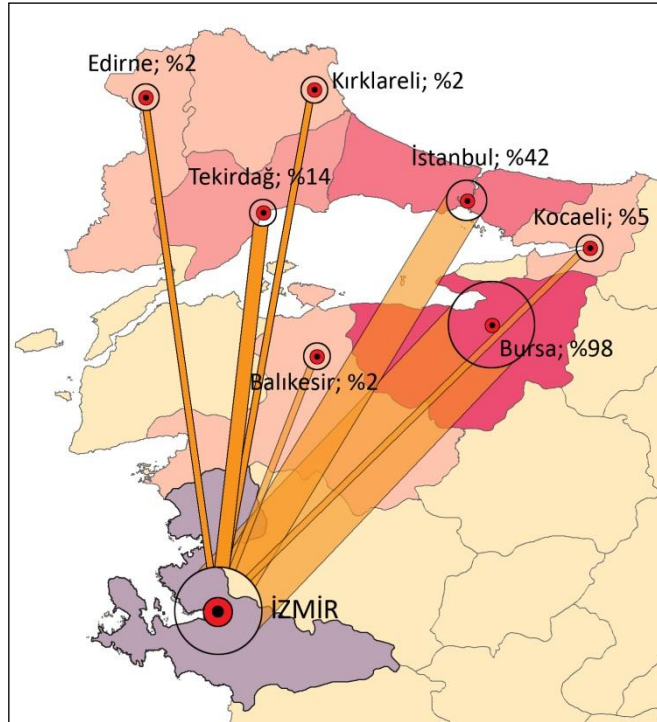
Bulgaristan göçmenlerinin toplandığı illerde akrabalık ilişkileri ve Türkiye içindeki iletişimlerine baktığımızda, akrabalık ilişkilerinin iki eksen üzerinde şekillendiği görülür. İlk eksen İstanbul ve Tekirdağ illeri arasında iken ikinci eksen Bursa ve İzmir arasındaki eksendir (Şekil 40 -Şekil 41 - Şekil 42). Bu durum hiç şüphesiz göçmenlerin yerleşim yeri tercihlerinde akraba ve hemşehrilerin varlığından kaynaklanmaktadır. Kırcaali veya Rodoplar bölgesinden gelenler Bursa ve İzmir illerinde toplanırken doğal olarak aralarında Bulgaristan’da var olan ilişkilerini devam ettirmeleri beklenmektedir. Aynı durum İstanbul ve Tekirdağ illerinde oturan Deliorman kökenli göçmenler için de geçerlidir. Ancak İstanbul – Tekirdağ eksenini ile Bursa – İzmir eksenindeki temel fark birinci eksenindeki ilişkilerin ikincisinden daha canlı olmasıdır. İstanbul’da yaşayıp da Tekirdağ’da akrabası olduğunu beyan edenlerin % 35 akrabalarının birinci dereceden olduğunu, Bursa’da yaşayıp da İzmir’de akrabası olduğunu beyan edenlerin ise ancak % 13’ü birinci dereceden akrabaları olduğunu belirtmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak İstanbul ve Tekirdağ eksenindeki iletişimin fiziksel yakınlık nedeniyle de daha canlı olduğu öne sürülebilir.

Şekil 40 Bursa’da ankete katılanların Türkiye’deki akrabalarının dağılımı ve oranları

Şekil 41 İstanbul’da ankete katılanların Türkiye’deki akrabalarının dağılımı ve oranları

Şekil 42 İzmir’de ankete katılanların Türkiye’deki akrabalarının dağılımı ve oranları

Benzer bir değerlendirme komşuluk ilişkileri açısından da yapılabilir. Göçmenler gelinen ülkede tutunabilmek ve kendi sosyal sermayelerini daha kolay harekete geçirebilmek için hemşehri ve yakın akrabalarının yanında olmak istemektedirler. Bu da komşuluk tercihlerinde etkili olmaktadır. Ancak zamanla entegrasyon düzeyinin artmasına ve söz konusu ihtiyacın azalmasına bağlı olarak bu eğilimin de azalması beklenebilir. Örneklemin % 27'si komşu olmak için özellikle Bulgaristan göçmenlerini tercih etmektedir (Çizelge 55). Ancak yukarıda öne sürülen düşüncenin aksine örneklemin yaş gruplarına göre komşuluk tercihi eğilimi, genç nüfusta aradan geçen zaman ile ters orantılı olarak segregasyonun daha da belirgin hale geldiğini göstermektedir (Çizelge 55). 56-65 yaş grubundakilerin ancak % 14'ü Bulgaristan'dan gelen göçmenleri komşu olarak tercih ettiklerini belirtirken hayatlarının büyük bir kısmını Türkiye'de geçirmiş olan en genç yaş grubu olan 15-25 yaşındakilerin % 39'u Bulgaristan göçmenlerini komşu olarak görmek istediklerini belirtmişlerdir. Göçmenlerin kendi aralarındaki segregasyon eğilimi de (Bulgaristan'dan gelinen yer açısından) 15-25 yaş grubundakiler arasında oldukça yüksek çıkmıştır. 65 yaş ve üzerindekiilerin ancak %4'ü özellikle Bulgaristan'ın kendi bölgelerinden gelenleri komşuluk için tercih ettiklerini ifade ederken 15-25 yaş grubundakilerde bu oran % 16'ya yükselmektedir (Çizelge 55).

	Yaş Grupları						Ort.
	15-25	26-35	36-45	46-55	56-65	+65	
<i>Bulgaristan'da yaşadığı bölgeden gelenler ile</i>	16	11	8	9	6	4	9
<i>Bulgaristan'dan gelen Türkler ile</i>	23	21	22	13	9	20	18
<i>Bulgaristan Göçmeni Olmayanlar ile</i>	1	2	0	2	0	2	1
<i>Fark etmez</i>	60	66	71	77	84	75	72
<i>Toplam</i>	100	100	100	100	100	100	100

Çizelge 55 Örneklemin yaş gruplarına göre komşuluk için tercih edilenlerin oransal dağılımı (%)

Göçmenler arasında genç nüfusun komşuluk tercihlerindeki bu eğilim, göçmenlerin ilk gelişlerinin ardından Türkiye'de ekonomik ve sosyal olarak

tutunmalarını sağlamak için komşuluk ve akrabalık ilişki ağlarını daha iyi kullanabilmek ve kısmen de dönemin konut ve arazi piyasasının etkileri ile belirli alanlarda toplanmaları ile sonuçlanan segregasyonun daha sonraki nesiller tarafından devam ettirileceğinin sinyallerini vermektedir. Bu açıdan örneklemden çıkan bu sonuçlar Şen'in (2004) 1989 ve sonrasında Türkiye'ye gelen göçmenlerin kimlik tanımlamaları üzerine yaptığı çalışmalar ile ortaya konan durumun ikinci nesil göçmenlerde daha da güçlendiğini ortaya koymaktadır. Göçmenlerin Avrupalı ve daha Türk olmak üzerinde inşa ettikleri "göçmen" olma durumunu bir sıfat olmaktan çıkarıp bir kimlik olarak benimsedikleri ve bunun gençler arasında daha yaygın olduğu görülmektedir.

5.3. Bulgaristan ile İlişkiler

Uzun süre devam eden göç süreçlerinin, gelinen ülkede göçmenler arasında ilişkiler ağının kurulacağını ve bunun göçü özendirici bir etki yapacağı ve göçe kaynaklık eden ülke ile ilişkilerin devamını sağlayacağı özellikle Amerika kıtasında, ekonomik nedeni göçler üzerinde yapılan çalışmalar ile ortaya konmuştur. 19. yy'dan günümüze kadar devam etmekte olan Bulgaristan göçleri ile gelenler arasında da böyle bir ilişkinin varlığı açıktır. Nitekim Bulgaristan göçmenlerinin günümüzdeki yerleşimlerinin belirli il ve ilçelerde toplanması da hiç şüphesiz kurulan bu ilişkiler ağının bir neticesi ve göçlerin devamlılığının bir göstergesidir. Ancak özellikle 1989 yılında gelen Bulgaristan göçmenlerinin kurdukları yerleşimlerin mekansal görünümünde ortaya çıkan fark bunların belirgin bir şekilde diğer mahallelerden ayırt edilmelerine neden olduğu gibi aynı zamanda daha önceki göç dalgaları ile gelen göçmenlerin oluşturduğu diğer yerleşimlerden de ayırt edilmelerine neden olmuştur.

Göçmenlerin kendilerini Türkiye'deki diğer kişilerden ayırt etmelerine neden olan Avrupalı ve Türk olmak üzerine inşa ettikleri kimlik yaratma sürecinin günümüzde göçün gerçekleştiği 1989 yılının ardından geçen 20 yılı aşkın süreye rağmen hala canlılığını koruması göçmen yerleşmelerinin diğer yerleşmelerden ayrılmasına neden olduğu açıktır. Ancak göçmenlerin kendi aralarında oluşturdukları ağlar ve henüz göçe katılmamış olan tanıdıkları arasında oluşturdukları bağların şekillendirdiği ulus-ötesi

ve/veya sınır-ötesi bağların göçmenlerin yerleşim alanlarını şekillendirdikleri ve yerleşim alanlarını besledikleri bilinmektedir (Faist 2004). Bu açıdan Bulgaristan göçmenlerinin yerleşim mahallelerinde göçmenlerin Bulgaristan ile devam eden akrabalık, ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerini ve bu ilişkilerin ne ölçüde geliştiğini ve bu ilişkilerin göçmenlerin yerleşim mahallelerini nasıl şekillendirdiklerini ortaya koymak gerekmektedir.

5.3.1. Akrabalık İlişkileri

1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç hiç şüphesiz beraberinde pek çok parçalanmış ailenin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Göç gerçekleştiğinde askerlik hizmetinde olanlar ve dönemin Bulgar hükümeti tarafından çıkışları yasaklananlar geride kalırken bazen bütün bir ailenin de geride kalmasına neden olmuştur. İzmir Pınarbaşı'da oturan H.G., Bulgaristan'da 24 ay süren askerlik hizmetinin bitmesine bir yıl kala göç olayının gerçekleştiğini anlatırken ailesinin neredeyse onun için Türkiye'ye gelmekten vazgeçtiklerini ancak daha sonra kendisinin ısrarı üzerine Türkiye'ye geldiklerini kendisinin de onlardan bir yıl sonra askerliği sona erdiğinde Türkiye'ye kaçak yollarla geldiğini belirtmiştir. Ancak 1989 yılında gerçekleşen göç olayı 1950'de gerçekleşenin aksine büyük ölçekte parçalanmış aileler yaratmamıştır. 1989 sonrası Türkiye'nin Bulgaristan vatandaşlarına vize rejimi uygulamaya başlamasına rağmen Türkiye'ye gelişler nispeten rahatlamış ve parçalanmış ailelerin oluşmasını engellemiştir. Örneklem grubunun Bulgaristan'da akrabası olanlar % 91 gibi yüksek oranda çıkmıştır (Çizelge 56). Ancak birinci dereceden akrabası olanların oranı sadece % 21'de kalmaktadır ki bunun ancak % 3'ü eş ve/veya çocuklardan oluşmakta geriye kalan % 18'lik oran ise büyük oranda Bulgaristan'da kalmayı tercih eden yaşlılardan oluşmaktadır (Çizelge 57).

	Frekans	Yüzde
<i>Akrabası Olanlar</i>	646	91
<i>Akrabası Olmayanlar</i>	62	9
<i>Toplam</i>	708	100

Çizelge 56 Örneklem Bulgaristan'da akrabası olanların miktarı ve oranları

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Eş ve/veya çocuklar</i>	22	3
<i>Anne ve/veya Baba</i>	118	18
<i>Diğer</i>	506	78
<i>Toplam</i>	646	100

Çizelge 57 Örneklemen Bulgaristan’da akrabalarının yakınlık dereceleri, miktarı ve oranları

İlişkiler ağı kuramına göre göçe kaynaklık eden ülke ile göçe konu olan ülke arasında devam eden göç süreci ile ortaya çıkan akrabalık bağları henüz göçe katılmamış olan akrabaları da göç maliyetini düşüreceği ve gelinecek ülkeye olan alışma sürecini kolaylaştıracağını bunun da göçün devamlılığını sağlayacağı varsayılmaktadır. Türkiye ve Bulgaristan arasında akrabalık bağlarının yüksekliğine rağmen böyle bir göç devamlılığı gerçekleşmemiştir (Şekil 31). 1989 sonrasında, öncelikle Bulgaristan’da kalan yakın akrabalar ve göç olayına farklı sebeplerden dolayı katılamamış olanlar izleyen yıllarda göç olayını gerçekleştirmiştir. Söz konusu dönemde Bulgaristan’daki ekonomik kriz ortamında Türkiye’deki akrabalık bağları kullanılarak göç bir müddet daha devam etmiştir. Bulgaristan’ın ekonomik krizden çıkmaya başlaması ve sosyal koşulların düzelmesiyle birlikte Avrupa Birliği’ne üyeliğin gerçekleşmesi 2000’li yıllarda Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçleri büyük oranda azaltmış ve hatta durma noktasına getirmiştir. Böylece Bulgaristan ve Türkiye arasında Bulgaristan göçmenleri ve Bulgaristan’da kalan akrabaları arasındaki bağlar gelecekteki göçleri özendirmekten ziyade Türkiye’deki Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan ile ilişkilerini sürdürmesini teşvik etmektedir.

Örneklemen demografik özellikleri ile Bulgaristan’da akrabaları bulunduğunu beyan edenler karşılaştırıldığında yaş grupları ile Bulgaristan’da akrabası olduğunu beyan edenler arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Örneklemen yaş grubu gençleştikçe Bulgaristan’da akrabası olduğunu beyan edenlerin oranı yavaş fakat istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde artmaktadır (Çizelge 58). Genç nüfusla birlikte görülen bu fark Bulgaristan’daki akrabaların yakınlık derecesinin yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında anlam kazanmaktadır. Birinci dereceden akrabası olduğunu beyan edenlerin oranı gençlerde düşükken örneklemen yaş grubu yükseldikçe yakın

akrabası olduğunu beyan edenlerin oranı yükselmektedir. Aynı durum yakınlık derecesi nispeten uzak olan akrabalarda ise tam tersi bir görünüm sunmaktadır (Çizelge 59). Buna göre yaşlı olanlar Bulgaristan’da birinci dereceden yakınlık derecesi bulunmayan akrabalarını gençlere nispetle daha az beyan ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum açık bir şekilde örneklemden genç olanların Bulgaristan’daki akrabalar ile daha yakın ilişki içinde bulunduğunu ve bağlarını sürdürdüğünü göstermektedir.

	Bulgaristan'da Akrabası Olanlar		Bulgaristan'da Akrabası Olmayanlar		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
15-25	113	% 94	7	% 6	120	% 100
26-35	131	% 98	3	% 2	134	% 100
36-45	111	% 93	8	% 7	119	% 100
46-55	158	% 88	21	% 12	179	% 100
56-65	85	% 86	13	% 14	99	% 100
+65	48	% 84	9	% 16	57	% 100
Toplam	646	% 91	62	% 9	708	% 100

Çizelge 58 Örneklemin yaş grubuna göre Bulgaristan’da akrabası olanların frekans ve oranları

	Yakın Akriba		Diğer		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
15-25	6	% 5	107	% 95	113	% 100
26-35	19	% 15	110	% 85	129	% 100
36-45	34	% 32	74	% 68	108	% 100
46-55	51	% 32	107	% 68	158	% 100
56-65	20	% 23	67	% 77	87	% 100
+65	9	% 18	41	% 82	50	% 100
Toplam	140	% 22	506	% 78	646	% 100

Çizelge 59 Örneklemin yaş grubuna göre Bulgaristan’daki akrabalarının yakınlık derecesi

5.3.2. Gidiş-Geliş Sıklıkları

İster serbest yerleşim isterse de devlet desteği ile oluşturulan göçmen konutlarında olsun dikkat çekici özelliklerden biri Bulgaristan ve Türkiye arasında her gün yolcu taşıyan otobüs firmalarının ve yazıhanelerinin varlığıdır (Fotoğraf 3-Fotoğraf 4). İstanbul, İzmir ve Bursa gibi illerin her birinden doğrudan Bulgaristan Türklerinin en yoğun bulunduğu Bulgaristan’ın Kırcaali ve Deliorman bölgelerine göçmen mahallelerinden kalkan düzenli otobüs seferleri bulunmaktadır. Otobüs seferlerinin sefer sıklıkları göçmenlerin Bulgaristan ile fiziksel olarak ilişkilerinin devam ettiğinin

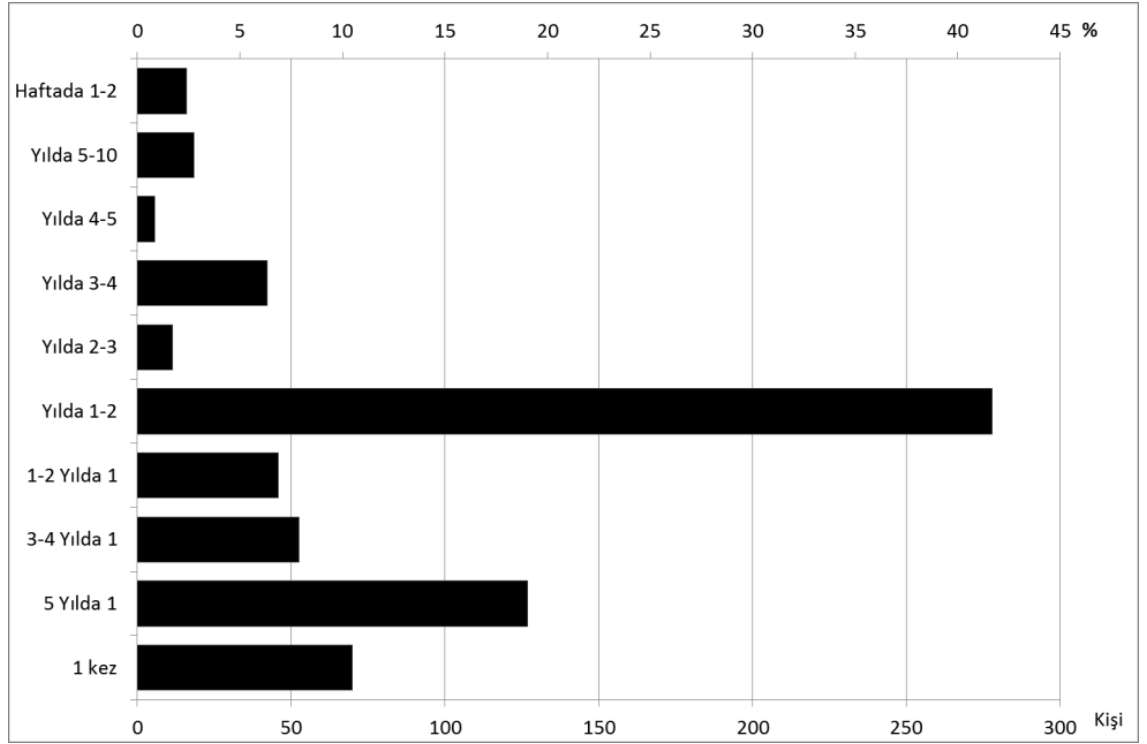
önemli bir göstergesidir. Örneklemin ancak % 15'i Türkiye'ye geldikten sonra Bulgaristan'a hiç gitmediğini belirtirken % 85'i Bulgaristan'a düzenli aralıklara gittiğini belirtmiştir.

Fotoğraf 3 İzmir – Sarıç'ta Bulgaristan'a düzenli sefer yapan otobüs firması

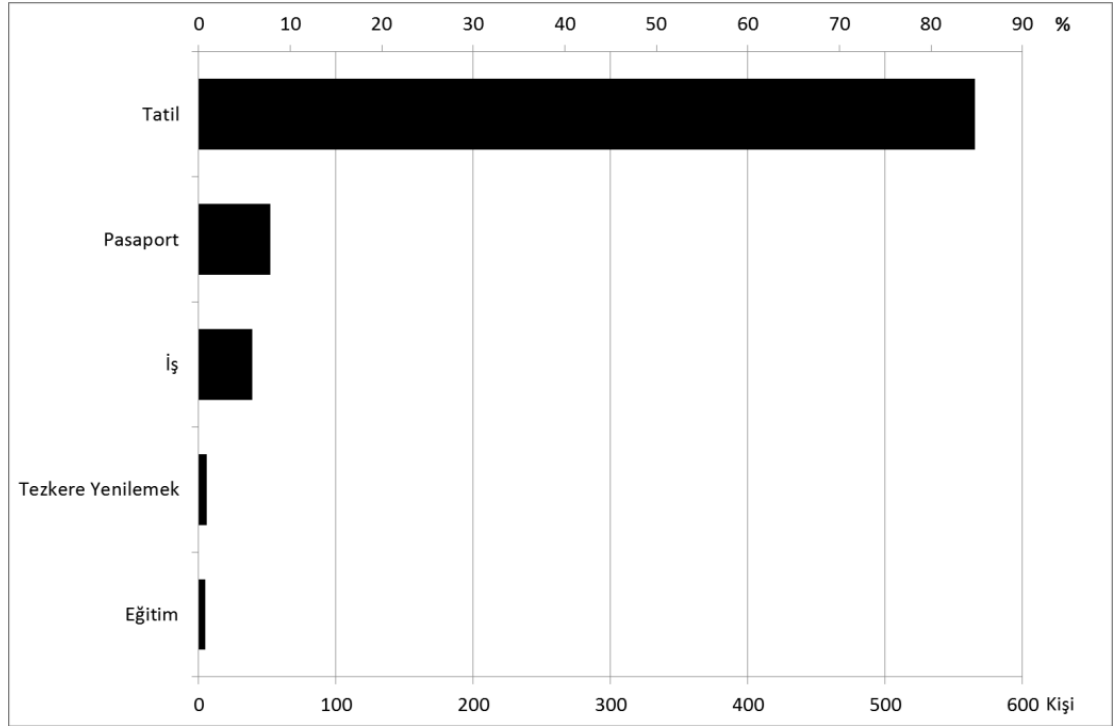
Fotoğraf 4 Bulgaristan – Haskovo otobüs terminalinden bir görüntü

Şekil 43 Örneklemin Bulgaristan’a gidiş sıklıkları

Bulgaristan’a gidiş sıklıkları farklılık arz etmektedir. Örneklemin % 56’sı her yıl farklı aralıklarla Bulgaristan’a gitmektedir. Yılda bir iki kez Bulgaristan’a gittiğini belirtenlerin oranı % 42 ile en yüksek oranda iken Bulgaristan’a 5 yılda 1 kez gidenler ikinci sırada yer almıştır (Şekil 43).

Örneklemin Bulgaristan’a gidiş nedenleri arasında % 85 ile tatil ve akraba ziyaretleri birinci sırada gelirken ikinci en önemli gerekçe % 8 oranıyla pasaport yenilemektir (Şekil 44). Bunların dışında Bulgaristan’a iş yapmak amacıyla gidenlerin oranı ancak % 6’da kalmaktadır ki bunların büyük bir çoğunluğu Bulgaristan ve Türkiye arasında haftada birden daha fazla giriş çıkış yapan sınır ticareti ile uğraşanlardır.

Şekil 44 Örneklemin Bulgaristan'a gidiş nedenlerinin dağılımı

5.3.3. Ekonomik İlişkiler

Sınır-aşırı alanlarda oturan göçmenlerin gelineen ülke ile yerleşilen ülke arasında devam eden ve her iki ülkede de aynı anda olma avantajını sunan ilişkileri her iki ülkede de ekonomik anlamda bir avantaj sunmaktadır. Amerika ve Avrupa'daki göçmenlerin oluşturdukları sınır-aşırı alanlarda gelineen ülkeye yönelik ekonomik yatırımlar bu nedenle oldukça yüksek olmaktadır (Massey ve diğ. 1993).

Türkiye'deki Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan ile devam eden akrabalık bağları ve 1990 sonrası çeşitli haklarının Bulgaristan tarafından geri verilmesi göçmenlerin ekonomik anlamda da Bulgaristan ile ilişkilerini devam ettirmelerine olanak sağlamış olmalıdır. Ancak yapılan anket üzerinden örneklemin ancak % 4'ünün Bulgaristan'da bir yatırımı bulunduğu görülmüştür ki bunların büyük bir çoğunluğu gayrimenkul niteliğindedir. Bunun dışında Bulgaristan'dan düzenli geliri olduğunu beyan edenlerin tamamına yakını Bulgaristan'dan emeklilik maaşı almayı hak kazanmış olan yaşlılardan oluşmaktadır. Bu durum Bulgaristan göçmenlerinin ekonomik açıdan Bulgaristan ile bağlarını büyük ölçüde kopardıklarını göstermektedir. Bulgaristan'ın

komünizm sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaşadığı ekonomik kriz de yatırım için Bulgaristan'ın çekiciliğini azaltmıştır. Bununla birlikte göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun orta gelir seviyesinde olup maaşlı işlerde çalıştığı da düşünüldüğünde Bulgaristan'da yatırım oranının düşük çıkması anlaşılır hale gelmektedir.

Ancak Bulgaristan ile Türkiye arasında büyük oranda göçmenler tarafından gerçekleştirilen ve tamamen Bulgaristan ile Türkiye arasında sürdürülmekte olan ilişkiler ve bağlar ile beslenen sınır ticareti bulunmaktadır ki bunu da büyük oranda Bulgaristan göçmenleri gerçekleştirmektedir. Göçmenlerin özellikle gıda ile ilgili Bulgaristan'da edindikleri tüketim alışkanlıklarını Türkiye'de devam ettirmesi Bulgaristan'da üretilen gıda ürünlerine Türkiye'de de bir pazar oluşmasına neden olmuştur. Bulgaristan göçmenlerinin bulunduğu bütün illerde göçmen mahallelerinde sadece Bulgaristan ürünlerini satan bakkallar bulunmaktadır. Göçmenler arasında Bulgaristan'da üretilen bu ürünlerin Türkiye'ye getiren ve satan özel bir sektör oluşmuş gibi görünmektedir. Göçmen mahallelerinde Bulgaristan ürünlerine yönelik oluşan bu talep nedeniyle göçmen olmayan çevre bakkal ve marketlerde de bu tür ürünler satılmaya başlanmıştır (Fotoğraf 5).

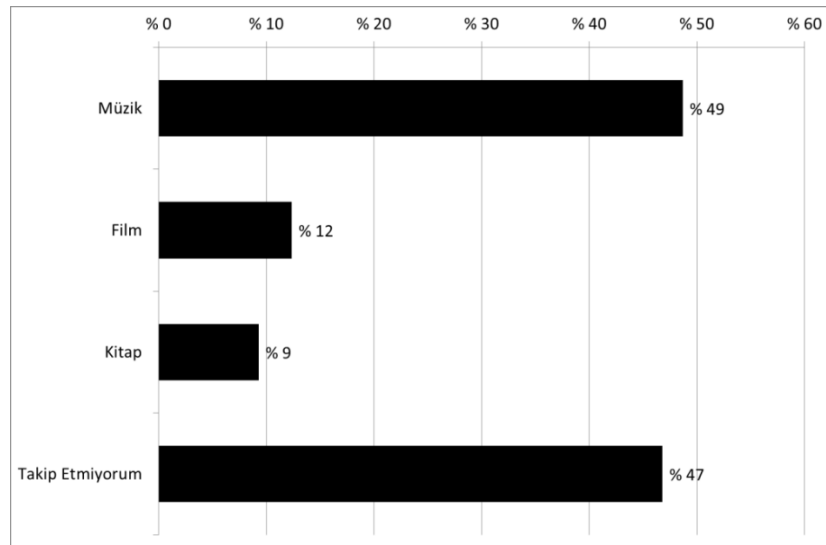

Fotoğraf 5 İzmir – Görece göçmen konutlarında Bulgaristan ürünlerinin reklam afişi

5.3.4. Kültürel İlişkiler

Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan ile devam eden bağlantılarının sadece Bulgaristan'daki Türkler ve onların yaşadıkları bölgeler ile sınırlı kaldığı ve Türkiye'de kalış süresine bağlı olarak Bulgaristan ile akrabalık ve hemşehrlik ilişkisi içinde bulunmadıkları kişiler ve durumlarla ilişkilerini kopardıkları düşünülebilir. Ancak Türkiye'de göçmen mahallelerinde genellikle göçmen derneklerinin öncülüğünde Bulgaristan'dan sanatçılar getirilmekte ve göçmenlerin yoğun ilgi gösterdiği konserler düzenlenmektedir. Göçmenlerin Bulgaristan ile ilgili kültürel faaliyetlere olan görünürdeki bu ilgisinin hangi alanlarda devam ettiği ve boyutları yapılan anket ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bulgaristan kaynaklı kültürel faaliyetlerden en az birini takip ettiğini belirtenlerin oranı % 53 iken katılımcıların % 47'si hiçbir kültürel faaliyeti ve unsuru takip etmediğini belirtmiştir. Bu faaliyetler içinde en çok takip edilen ise % 49 ile müzik ile ilgili olanlardır (Şekil 45). Bulgar kaynaklı film ve kitap gibi diğer kültürel faaliyetleri takip ettiklerini belirtenlerin oranı ise sırasıyla % 12 ve % 9'da kalmıştır. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun 1989 yılında Türkiye'ye geldikleri ve özellikle gençlerin Bulgar dilini bilmemeleri dil hakimiyeti gerektiren faaliyetlerin toplamda daha az takip edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Şekil 45 Örneklemin takip ettiği Bulgaristan kaynaklı kültürel faaliyetler ve oranları

Bulgaristan kaynaklı kültürel faaliyetleri takip edenlerin oranının Bulgaristan'daki yaşam tecrübesi yüksek olan ve yaşamları büyük oranda orada şekillenen 40 ve 50 yaşın üzerindeki ve dolayısıyla Bulgar diline hakimiyeti daha yüksek olanlarda daha fazla olması beklenmektedir. Ancak anket sonuçları durumun bu beklentilere ters olarak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Örneklemin en genç grubunda kültürel faaliyetleri takip ettiğini belirtenlerin oranı % 70'lerin üzerinde iken yaş grubu yükseldikçe Bulgaristan kaynaklı kültürel faaliyetlerden en az birini takip ettiğini belirtenlerin oranı % 20'lere kadar düşmektedir (Çizelge 60). İstatistiksel olarak da oldukça anlamlı çıkan bu sonuçlar, Bulgaristan ile ilgili kültürel faaliyetlere Bulgar diline hakimiyeti son derece zayıf olan gençler tarafından daha fazla ilgi duyulması daha az dil bilgisi isteyen müzik ile ilgili faaliyetlerin neden daha çok takip edildiğini de açıklamaktadır. Bulgaristan kaynaklı müzikleri takip edenlerin oranı gençlerde % 70'lerde iken yaşlılarda bu durum % 20'lere kadar düşmektedir (Çizelge 61).

		Takip Edenler	Takip Etmeyenler	Toplam
Yaş Grubu	15-25	71	29	100
	26-35	75	25	100
	36-45	60	40	100
	46-55	41	59	100
	56-65	31	69	100
	+65	24	76	100
	Toplam	53	47	100

Çizelge 60 Örneklemin Bulgaristan kaynaklı kültürel faaliyetleri takip etme oranlarının yaş gruplarına göre dağılımı

		Bulgar Müziği Dinleyen	Bulgar Müziği Dinlemeyen	Toplam
Yaş Grubu	15-25	70	30	100
	26-35	72	28	100
	36-45	54	46	100
	46-55	36	64	100
	56-65	25	75	100
	+65	17	83	100
	Toplam	49	51	100

Çizelge 61 Örneklemden Bulgar müziklerini dinleyenlerin yaş gruplarına göre dağılımı

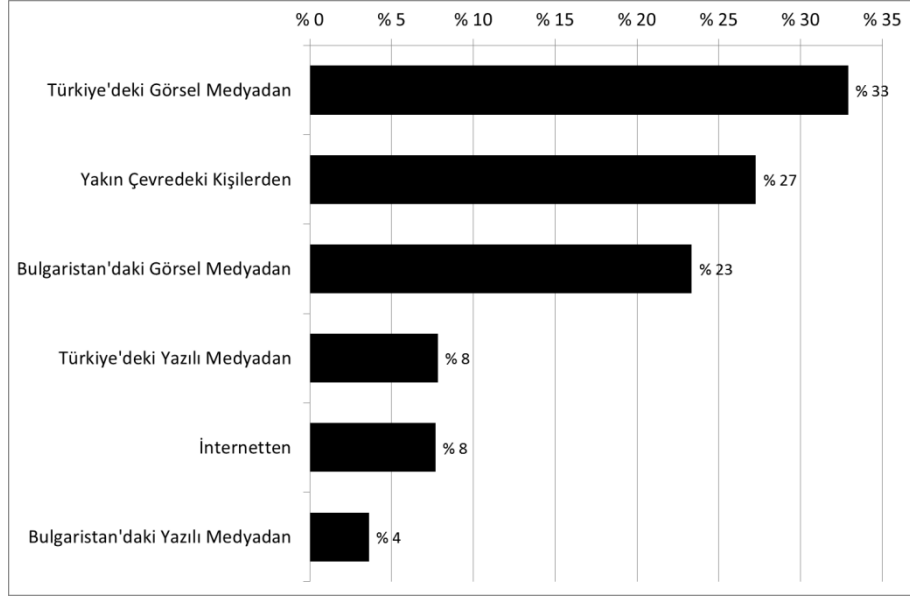
Gençlerin Bulgaristan kaynaklı kültürel faaliyetlere olan ilgisi Bulgaristan ile ilgili haberleri takip etme oranlarında da daha farklı bir görünüm arz etmektedir. Örneklemin yaş grubu gençleştikçe Bulgaristan ile ilgili haberleri takip edenlerin oranı gittikçe düşmektedir. Bulgaristan ile ilgili haberleri takip etme oranının en yüksek olduğu yaş grubu % 50 ile 65 ve üzerindeki yaş grubu iken bu oran 26-35 yaş grubundakilerde % 20'ye kadar düşmektedir. Ancak örneklemin en genç yaş grubu olan 15 – 25 yaş grubundakilerde bu oran tekrar ani bir şekilde % 44'e kadar yükselmektedir (Çizelge 62). Yaş grubunun artmasına bağlı olarak Bulgaristan ile ilgili haberleri takip etme oranının yüksek çıkması Bulgaristan'da geçirilen süreye bağlı olduğu düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Ancak örneklemin yaş grubu gençleştikçe Bulgaristan ile ilgili haberleri takip etme oranı gittikçe düşerken en genç yaş grubunda olanlarda bu durumun aniden % 44'e kadar yükselmesi oldukça anlamlı gözükmemektedir. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne girmesi hareketliliği çok daha yüksek olan gençlerin Bulgaristan ile ilgili haberleri takip etmesine neden olurken bir başka önemli neden de Türkiye'deki yüksek öğrenim kurumlarına girişin zorluğudur. Üniversiteye giriş sınavlarını kazanamamış olan pek çok kişi sınavsız üniversiteye giriş hakkına sahip olunan Bulgaristan üniversiteleri ve oradaki yüksek öğrenim ile ilgilenmektedir.

		<i>Haberleri Takip</i>	<i>Haberleri Takip</i>	<i>Toplam</i>
		<i>Eden</i>	<i>Etmeyen</i>	
<i>Yaş Grubu</i>	15-25	44	56	100
	26-35	20	80	100
	36-45	28	72	100
	46-55	38	62	100
	56-65	47	53	100
	+65	50	50	100
	Toplam	36	64	100

Çizelge 62 Örneklemin Bulgaristan ile ilgili haberleri takip etme oranları

Bulgaristan ile ilgili haberlerin takip edildiği kaynaklara bakıldığında da yakın çevredeki kişilerden elde edilen kaynaklar bir yana bırakılırsa Türkiye ve Bulgaristan görsel medyasının daha etkin olduğu görülmektedir (Çizelge 46). Bu durum aynı

zamanda Bulgaristan medyasının da göçmenler tarafından etkin bir şekilde takip edildiği sonucunu ortaya koymaktadır.

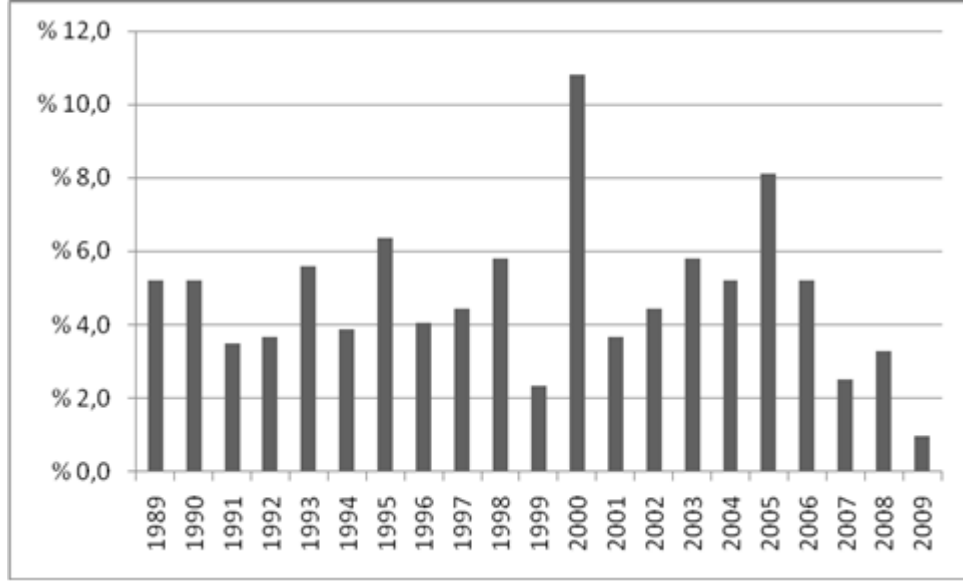

Şekil 46 Örneklemin Bulgaristan ile ilgili haberleri takip ettikleri haber kaynakları

5.3.5. Siyasal İlişkiler

1989 yılında ve sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin diğer göç dalgaları ile gelenlerden önemli farklarından biri 1990 sonrası Bulgaristan ve Türkiye arasında düzelen ilişkilerden ve gelişen teknolojik imkanlardan faydalanmanın yanı sıra Türkiye'ye geldikten ve Türk vatandaşlığına hak kazandıktan sonra da Bulgaristan vatandaşlıklarını koruyabilmeleri olmuştur. Önceki dönemlerde gelenlerin aksine 1989 yılındaki göç olayı iki devlet arasında yapılan uzun süreli müzakerelerin sonucunda gerçekleşmemiştir. Türkiye Bulgaristan'dan gelen göçmenlere kendi vatandaşlığını verirken Bulgaristan vatandaşlığı da "de jure" olarak devam etmiştir. Örneklemin % 80,5'nin Bulgaristan pasaportuna sahip olduğu düşünüldüğünde "de jure" olarak devam eden vatandaşlığın aynı zamanda göçmenlerin en azından % 80,5'nin Bulgaristan vatandaşı olmaktan kaynaklanan haklarını "de facto" olarak devam ettirmek istedikleri varsayılabilir. Örneklemin Bulgaristan vatandaşlığının resmi kanıtı olan Bulgaristan pasaportunu Türkiye'ye geldikten sonra ilk aldıkları yıllara bakıldığında özellikle Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ile paralellik gösterdiği görülür

(Şekil 47). Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyesi ülkelere vizesiz giriş hakkını kazandığı 2000 yılında ve Avrupa Birliği'ne katıldığı 2007 yılında pasaport alan kişilerde görülen artış göçmenlerin Bulgaristan vatandaşlarının Bulgaristan içindeki haklardan ziyade Avrupa Birliği üyeliğinden doğan haklarından faydalanmak istediği izlenimini uyandırmaktadır.

Şekil 47 Örneklemin Türkiye’de Bulgaristan pasaportunu ilk kez aldıkları yılların dağılımı

Avrupa Birliği üyeliğinin göçmenlerin Bulgaristan’daki vatandaşlıklarına ve oradaki haklarına olan ilgiyi arttırdığı açıktır. Türkiye’de Bulgaristan pasaportu taşıyan kişilerin çoğalması Bulgaristan’daki siyasal partilerin de dikkatini çekerek seçim kampanyalarını buraya yönlendirmelerine neden olmuştur. Türkiye’de ilk kez 2005 yılında konsolosluk dışında da göçmenlerin yoğun olduğu mahallelerde seçim sandıkları kurulmuş ve göçmenler Bulgaristan’daki seçimlere doğrudan katılma imkanı bulmuşlardır. Göçmen konutları ve serbest yerleşimli mahallelerde Bulgaristan seçimleri sırasında ortaya görünüm Bulgaristan’daki herhangi bir yerleşim yerinin görüntüsünden farklı değildir (Fotoğraf 6 -Fotoğraf 7). Örneklemin 2005 yılından 2007 yılına kadar Bulgaristan’da yapılan seçimlerde Türkiye’de oy kullananların oranı her seçimde biraz daha artmıştır. 2005 yılında örneklemden oy kullananların oranı % 17,7 iken 2007 yılında oy kullananların oranı % 24,4’e kadar yükselmiştir (Çizelge 63).

Göçmenlerin oy kullanımında görülen bu artış her seçimde Türkiye'deki oyların Bulgaristan'daki seçim sonuçlarını belirlemede daha etkili olmasına neden olmuştur.

Fotoğraf 6 Bursa – Görükle göçmen konutlarında 2010 yılında gerçekleştirilen Bulgaristan genel seçimlerinde oy kullanan Bulgaristan göçmenleri

Fotoğraf 7 İzmir – Sarnıç'ta 2010 yılında gerçekleştirilen Bulgaristan genel seçimlerinde oy kullanan Bulgaristan vatandaşları

	Oy Kullananlar	Oy Kullanmayanlar
25 Haziran 2005 Bulgaristan Genel Seçimleri	17,7	82,3
22 Ekim 2006 Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı Seçimi	19,9	80,1
28 Ekim 2007 Bulgaristan Yerel Seçimleri	24,4	75,6
En Az Bir Seçimde Oy Kullananlar	35,9	64,1

Çizelge 63 Ankete katılanların Bulgaristan seçimlerinde oy kullananların oranları

Türkiye’de ikamet eden Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan seçimlerine katılımı Türkiye’den oy alma imkanı son derece sınırlı olan milliyetçi kesim tarafından ciddi tartışmalara yol açmıştır. Bulgaristan’daki milliyetçi kesim Türkiye’deki oyların ve Türkiye’deki Bulgaristan vatandaşlıkların geçerliliğini göçmenlerin sadakatleri üzerinden yapmaktadır. Türkiye’deki oyların neredeyse tamamının da milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu Türkler tarafından oluşan ve özellikle aşırı sağcı kesim tarafından ayrılıkçı olarak adlandırılan Hak ve Özgürlükler Hareketi’ne gitmesini gerekçe göstermektedir.

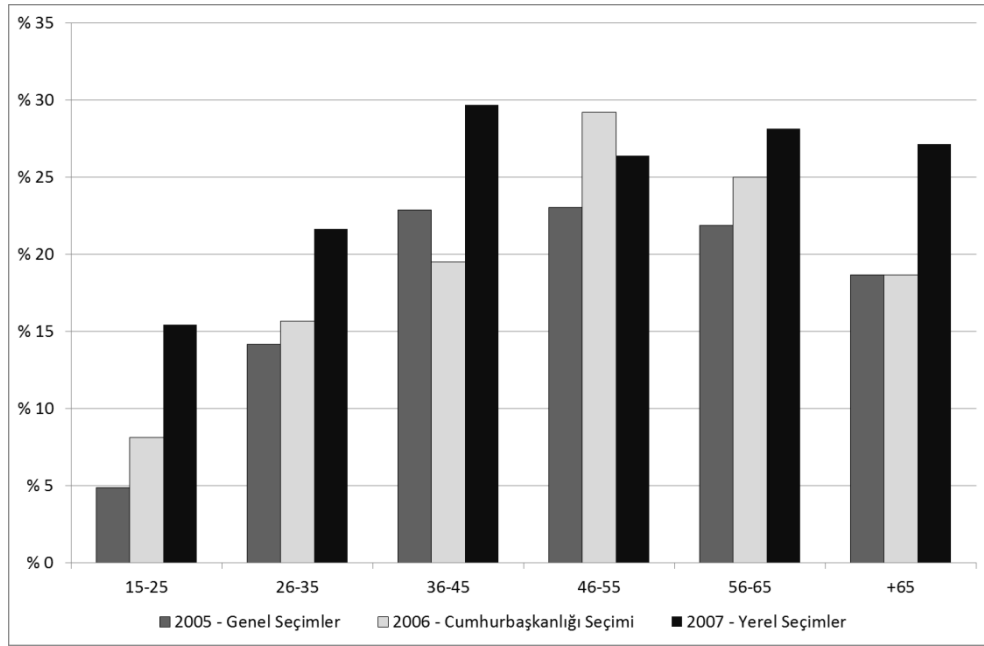
1989 yılı sonrası Bulgaristan’daki demokratikleşme süreci içerisinde Bulgaristan’daki Türkleri ilgilendiren en önemli gelişmelerden bir tanesi Bulgaristan’ın siyaset sahnesine Bulgaristan’daki Türk ve Müslüman azınlığın temsilcisi olan Hak ve Özgürlük Hareketi’nin (HÖH) ortaya çıkmasıdır (Fotoğraf 8). 1990 yılındaki seçimlerden sonra ilk kez Bulgaristan parlamentosuna 23 milletvekili sokmayı başaran HÖH 2001 yılındaki seçimlerde üçüncü parti olarak kurulan yeni hükümette koalisyon ortağı olarak yer almayı başarmıştır. Kurulduğu günden beri aldığı toplam oy sayısı ve oranını her seçimde biraz daha arttırmayı başaran HÖH’ün Bulgaristan’daki oy sayısı ile birlikte Türkiye’de Bulgaristan vatandaşı olan Bulgaristan göçmenlerinden de oy aldığı bilinmektedir. 2000’li yıllarda Hak ve Özgürlükler Hareketi Türkiye’deki göçmen derneklerinin de vasıtasıyla Bulgaristan göçmenlerine ulaşmaya çalışmakta ve oy toplamaktadır. Nitekim Bulgaristan’da yapılan son genel seçimler olan 2009 yılındaki seçimlerde İstanbul, Bursa ve İzmir’de kullanılan toplam 63 821 oyun % 98,7’si Hak ve Özgürlükler Hareketine gitmiştir. Öte yandan İzmir Bal-Göç (Balkan Göçmenleri) derneğinden alınan bilgilere göre Türkiye’de Bulgaristan seçimleri ile ilgili ilk oy

kullanımının olduğu 2005 yılındaki seçimler ile 2009 yılındaki seçimlerde Türkiye’deki toplam oy kullanan kişi sayısı % 135,21 oranında artmıştır.

Fotoğraf 8 Hak ve Özgürlükler Hareketi partisinin Bursa – Kestel göçmen konutlarındaki seçim afişi

Türkiye’de Bulgaristan vatandaşlığını devam ettiren göçmenlerin Hak ve Özgürlükler Hareketine oy vermelerinin temelinde hiç şüphesiz Hak ve Özgürlükler Hareketinin Bulgaristan’daki Türklerin haklarını korumada ve milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu ile aynı ortak kökenden gelmenin nedeni yadsınamaz. Ancak bununla birlikte özellikle son yıllarda Bulgaristan’da yükselen milliyetçi eğilimlerin bir sonucu olarak aşırı sağcı ATAKA partisinin Bulgaristan meclisindeki sandalye sayısını arttırırken son seçimlerde ATAKA ile ittifaka giren Boyko Borisov başkanlığındaki GERB partisinin çifte vatandaşlıkların kaldırılması ile ilgili söylemleri de göçmenlerin her seferinde Bulgaristan seçimlerine daha çok katılmasını ve kendi haklarını koruduğunu düşündükleri Hak ve Özgürlükler Hareketine oy vermelerine neden olmaktadır.

Şekil 48 Örneklemin yaş gruplarına göre 2005, 2006 ve 2007 yıllarında Bulgaristan’da gerçekleştirilen seçimlere katılma oranları

Türkiye’ye yerleşmiş olan ve geleceklerini Türkiye’de gören göçmenlerin Bulgaristan vatandaşlıklarını özellikle Bulgaristan ve AB üyesi ülkelere daha rahat giriş çıkış yapmak için tercih ettikleri açıktır. Avrupa Birliği’ne yönelik muhtemel göç olayına katılma ihtimali daha yüksek olan ve Bulgaristan’ın Avrupa Birliği üyeliğinden daha fazla fayda sağlayacak olan genç nüfusun Bulgaristan seçimlerine katılma oranı daha önce varsayılanın aksine diğer yaş grupları ile kıyaslandığında düşük çıkmıştır (Şekil 48).

Bulgaristan'daki seçimlere katılma oranı Bulgaristan'daki kültürel ve sosyal faaliyetlerle ilgisi nispeten daha az çıkan orta ve ortanın üstü yaş grubundakilerde her üç seçimde de daha yüksek çıkmıştır. İzmir'de mülakat gerçekleştirdiğimiz 54 yaşındaki R.A.'nın görüşleri orta yaş ve üstü grubundakilerin neden seçimlere daha çok ilgi gösterdiklerini açıklamaktadır:

“1989 yılında Türkiye’ye geldiğimde Bulgaristan’a hiç dönmeyeceğime, orasıyla ilgili ne varsa herşeyi geride bırakacağıma söz vermiştim kendime. İki yılımı hapiste, üç yılımı sürgünde geçirdim orada, abim daha ben küçükken Bulgar polisleri tarafından haksız yere sırf Türk diye vuruldu... herşeyi geride bırakmaya karar vermiştim... oranın adını bile anmayacaktım... 2002 yılında Bulgaristan’a özel işlerim yüzünden gitmek zorunda kaldım... Bulgaristan’daki değişiklikleri gördüm... ekonomik olarak çok kötüydü... ama haklar açısından belirgin düzelmeler de vardı... sonra Bulgaristan’da bu hakların da üzerine gidildiğini ve tekrar geri alınmak için çalışıldığını duyduğumda hiç düşünmeden pasaportu aldım Türkiye’de oy kullanabilmek için... 2005 senesinde İzmir’de sandık kurulması için çalıştım... zar zor fuarda sadece bir sandık açtırabildik... daha sonraki senelerde Sarnıçta ve Görece’de birden fazla yerde sandık açtırabildik... artık Bulgaristan’daki haklarımızı veya en azından orada yaşayan Türklerin haklarını korumak için herkese oy kullanmasını öneriyorum...”

R.A.'nın anlatımı orta yaş ve üzerindekiilerin Bulgaristan'daki seçimlerde daha çok milli duygular ile oy verirken genç nüfusun Bulgaristan pasaportunun sunmuş olduğu avantajları kaçırmamak için oy kullandığını göstermektedir. 24 yaşındaki E.O. sadece 2007 yılındaki seçimlere katılmış. Daha önceki seçimlere hiç ilgi duymaz iken 2007 yılındaki seçimlerde neden oy kullandığını şöyle açıklamaktadır:

“Bulgaristan’daki partilerden, seçimlerden hiç haberim yoktu... zaten çok fazla da ilgimi çekmez... Bulgar müziklerini dinler... akrabalarımı ziyaret eder... tatilimi Bulgaristan’da geçiririm... Bulgaristan ile ilgim sadece bu... 2006 senesinde ATAKA’cıların oylarını arttırdıklarını sonra bizim çifte vatandaşlıklarımızı kaldıracaklarını duyunca oy kullanmaya karar verdim, çevremdekileri de oy kullanmaları için uyardım”.

5.3.6. Bulgaristan ve Türkiye Karşılaştırmaları

Ankette göçmenlerin Türkiye ile Bulgaristan’ın günümüzdeki durumlarını belirli kriterler doğrultusunda değerlendirmeleri istenmiştir. Böylece örneklemin Bulgaristan’a yönelik gelecekteki tutumları konusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Katılımcılar, Türkiye’yi ekonomik ve çalışma koşulları, eğitim ve sosyal devlet anlayışı konusunda daha iyi ancak bireysel hak ve özgürlükler konusunda Bulgaristan’ın daha iyi olduğunu düşünmektedir (Çizelge 64). Bulgaristan’ın 1989 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile girmiş olduğu ekonomik kriz Bulgaristan’ın sadece çalışma ve iş bulma konusunda bir sıkıntı yaratmamış aynı zamanda kamu hizmetlerinde de kalite düşüklüğüne neden olmuştur. Bununla birlikte sosyalist dönemin bir kalıntısı olarak planlı kentleşme ile park ve bahçeler konusunda Bulgaristan’ın Türkiye’den daha iyi olduğu dile getirilmiştir. Yine benzer bir şekilde özellikle komünist dönemde kadının çalışma ve sosyal hayata aktif katılımı ile Türkiye’de kadınların durumu karşılaştırıldığında kadın hakları konusunda Bulgaristan’daki koşullar Türkiye’den daha iyi bulunmuştur (Çizelge 64).

	<i>Bulgaristan Daha İyi</i>	<i>Türkiye Daha İyi</i>	<i>Her İki Ülke de İyi</i>	<i>Her İki Ülke de Kötü</i>
<i>EĞİTİM</i>	40,5	<u>43,6</u>	13,9	1,8
<i>EKONOMİK DURUM</i>	12,0	<u>73,4</u>	7,5	6,8
<i>İNSAN HAKLARI</i>	<u>41,4</u>	36,3	17,0	5,2
<i>KADIN HAKLARI</i>	<u>50,9</u>	28,4	17,2	3,2
<i>SOSYAL HAYATTAKİ DOĞRULUK DÜRÜSTLÜK</i>	<u>51,1</u>	25,8	16,5	6,5
<i>ÇALIŞMA KOŞULLARI</i>	29,7	<u>56,2</u>	9,1	5,1
<i>BİREYSEL ÖZGÜRLÜKLERE SAYGI</i>	<u>45,4</u>	32,6	20,5	1,5
<i>KENDİNİ GÜVENDE HİSSETME</i>	26,9	<u>55,8</u>	14,8	2,5
<i>KENDİNİ RAHAT VE İYİ HİSSETME</i>	25,0	<u>58,1</u>	15,7	1,2
<i>İŞ BULMA İMKANI</i>	8,8	<u>75,8</u>	6,7	8,4
<i>SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI VE İMKANLARI</i>	28,0	<u>47,6</u>	15,4	8,5
<i>DİNSEL FAALİYETLER VE HİZMETLER</i>	5,8	<u>79,3</u>	13,1	1,8
<i>DOĞAL ÇEVRE</i>	<u>52,8</u>	30,6	16,0	0,4
<i>PLANLI KENTLEŞME</i>	<u>48,4</u>	39,3	9,4	2,8
<i>PARK VE BAHÇELER</i>	<u>46,3</u>	37,6	14,3	1,8

Çizelge 64 Örneklemin Bulgaristan ve Türkiye’yi verilen kriterlere göre değerlendirme oranları

Türkiye ve Bulgaristan’ın karşılaştırma sonuçları il ve ilçeler bazında birbirine benzer sonuçlar vermiştir. Ancak özellikle Bulgaristan’daki sosyal hayatın rahatlığı ile ilgili sorulara verilen cevaplarda yaş gruplarına göre belirgin farklılıkların ortaya çıktığı görülmüştür (Çizelge 65 - Çizelge 66 -Çizelge 67). İnsan hakları, kadın hakları ve sosyal hayattaki doğruluk dürüstlük ile ilgili değerlendirmelerde yaş grubu küçüldükçe Bulgaristan lehine yapılan değerlendirmelerin oransal olarak arttığı görülmektedir. Bulgaristan’da yaşam deneyimi nispeten daha az olan ve Bulgaristan’daki sosyal hayata katılımını kolaylaştıracak Bulgarca konuşma becerisi daha az olan genç nüfusun bu değerlendirmeyi yapması ilginçtir. Yaş grupları arasındaki bu farkın ortaya çıkmasında

hiç şüphesiz yaş gruplarına göre kişilerin bireysel hak ve özgürlüklerden beklentilerinin farklı olması yatmaktadır. Yaşlı nüfus Bulgaristan'daki hak ve özgürlükleri Türk kimliklerini ve dini kimliklerini daha rahat yaşama açısından değerlendirirken gençler bireysel yaşam ve Türkiye'de nispeten hoş karşılanmayan eğlence faaliyetlerine daha kolay ulaşma açısından değerlendirmektedir. Öte yandan özellikle 1980'li yılların ortalarında doruğa ulaşan Bulgaristan'daki zorunlu asimilasyon süreci ile ilgili kötü anılar genç nüfusun hafızalarında çok fazla yer etmezken yaşlılarda bu anılar hala canlılığını sürdürmektedir.

	<i>Bulgaristan Daha İyi</i>	<i>Türkiye Daha İyi</i>	<i>Her İki Ülke de İyi</i>	<i>Her İki Ülke de Kötü</i>
15-25	54,1	32,1	07,3	6,4
26-35	60,3	25,4	13,5	0,8
36-45	46,0	26,5	22,1	5,3
46-55	34,3	37,3	19,5	8,9
56-65	20,9	52,7	19,8	5,5
+65	17,6	60,8	21,6	
	41,4	36,3	17,0	5,2

Çizelge 65 Örneklemin yaş gruplarına göre “insan hakları” konusunda Bulgaristan ve Türkiye’yi değerlendirme sonuçları

	<i>Bulgaristan Daha İyi</i>	<i>Türkiye Daha İyi</i>	<i>Her İki Ülke de İyi</i>	<i>Her İki Ülke de Kötü</i>
15-25	55,9	28,8	11,7	2,7
26-35	63,7	19,4	14,5	2,4
36-45	55,8	21,2	20,4	2,7
46-55	50,3	24,6	19,2	6,0
56-65	37,4	40,7	19,8	2,2
+65	24,0	56,0	18,0	
	50,9	28,4	17,2	3,2

Çizelge 66 Örneklemin yaş gruplarına göre “kadın hakları” konusunda Bulgaristan ve Türkiye’yi değerlendirme sonuçları

	<i>Bulgaristan Daha İyi</i>	<i>Türkiye Daha İyi</i>	<i>Her İki Ülkede İyi</i>	<i>Her İki Ülke de Kötü</i>
15-25	61,8	26,4	06,4	05,5
26-35	64,6	18,1	11,0	06,3
36-45	51,8	21,1	21,1	06,1
46-55	46,8	25,7	17,0	10,5
56-65	38,0	32,6	26,1	03,3
+65	30,8	42,3	23,1	01,9
	51,1	25,8	16,5	06,5

Çizelge 67 Örneklemin yaş gruplarına göre “sosyal hayattaki doğruluk dürüstlük” konusunda Bulgaristan ve Türkiye’yi değerlendirme sonuçları

Bulgaristan’ın serbest piyasa ekonomisine geçişinin getirdiği ekonomik sıkıntılara rağmen demokratikleşme süreci ile Türk ve Müslüman azınlığa yönelik kısıtlamaların kalkması Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen göçmenlerin Bulgaristan’a geri dönmeyi isteyip istemedikleri sorusunu akla getirmektedir. Konuya açıklık kazandırmak için sorduğumuz soruya verilen cevaplarda katılımcıların % 9’luk bir kesiminin hayatlarının ileri bir dönemlerinde (özellikle emeklilik çağında) Bulgaristan’a geri dönmeyi düşündüklerini ortaya koymaktadır. Bulgaristan’a geri dönmeyi düşünenlerin oranı her ne kadar düşük de görünse söz konusu rakam yaş grupları ile (Çizelge 68), gelir (Çizelge 69) ve eğitim seviyesine (Çizelge 70) göre büyük farklılıklar göstermektedir.

	<i>Bulgaristan'a Geri Dönmeyi Düşünenler</i>	<i>Bulgaristan'a Geri Dönmeyi Düşünmeyenler</i>
15-25	24,1	75,9
26-35	11,3	88,7
36-45	6,1	93,9
46-55	3,5	96,5
56-65	4,2	95,8
+65	1,8	98,2
ORT.	8,9	91,1

Çizelge 68 Örneklemden yaş gruplarına göre Bulgaristan’a geri dönmeyi düşünenlerin oranları

	<i>Bulgaristan'a Geri Dönmeyi Düşünenler</i>	<i>Bulgaristan'a Geri Dönmeyi Düşünmeyenler</i>
<i>Gelir Beyan Etmeyenler</i>	10,8	89,2
<i>0-500</i>	2,4	97,6
<i>500-1000</i>	6,2	93,8
<i>1000-1500</i>	11,0	89,0
<i>1500-2000</i>	11,1	88,9
<i>+2000</i>	18,8	81,3
<i>ORT.</i>	8,9	91,1

Çizelge 69 Örneklemin gelir gruplarına göre Bulgaristan'a geri dönmeyi düşünenlerin oranları

	<i>Bulgaristan'a Geri Dönmeyi Düşünenler</i>	<i>Bulgaristan'a Geri Dönmeyi Düşünmeyenler</i>
<i>İlkokul</i>	3,5	96,5
<i>Ortaokul</i>	5,4	94,6
<i>Lise</i>	9,7	90,3
<i>Üniversite</i>	16,3	83,7
<i>ORT.</i>	8,9	91,1

Çizelge 70 Örneklemin eğitim seviyelerine göre Bulgaristan'a geri dönmeyi düşünenlerin oranları

Çizelge 68, Çizelge 69 ve Çizelge 70'e göre Bulgaristan'a geri dönmeyi düşünenler daha çok eğitim ve gelir seviyesi yüksek kişilerden ve gençlerden oluşmaktadır. Özellikle en genç yaş grubunu oluşturan katılımcıların % 24'ünün Bulgaristan'a geri dönmeyi düşündüklerini söylemeleri oldukça ilginçtir. Gençlerde geri dönüş isteğinin daha yüksek çıkmasının nedenlerini Bulgaristan ve Türkiye'yi kıyaslamalarından elde edilen anket sonuçları ile açıklamak mümkün görünmektedir. Gençlerin büyük bir çoğunluğu Bulgaristan'ı insan hakları, kadın hakları, bireysel özgürlüklere saygı ve sosyal hayattaki doğruluk dürüstlük açısından Bulgaristan'daki koşulları daha iyi olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan gençlerin Bulgaristan'da kendilerini daha iyi bir hayatın beklediğini ve gelecekte Bulgaristan'a dönmeyi düşünmeleri, çıkan sonuçlar ile uyumluluk göstermektedir.

5.4. Avrupa Birliği ile İlişkiler

1989 yılı sonrasında Komünist sistemin çöküşünün ardından Bulgaristan açısından belki de en önemli gelişmelerden birisi Bulgaristan'ın 2007 yılında gerçekleşen Avrupa Birliği üyeliğidir. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyeliği Bulgaristan vatandaşlarının ekonomik gelişme, sosyal refah ve kamusal hizmetlerde düzelme yönündeki umutlarını yeniden canlandırırken üyelik müzakerelerinin bir sonucu olarak 2005 yılından itibaren AB üyesi ülkelere Bulgaristan vatandaşlarına vizesiz giriş kolaylığı sağlanmıştır. Türkiye'de Bulgaristan vatandaşlığı devam eden Bulgaristan göçmenleri de Bulgaristan'da yaşanan bu gelişmelere özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelere vizesiz giriş kolaylığına kayıtsız kalmamışlardır. Daha önce Bulgaristan'a giriş çıkışlarını bile Türk Pasaportu ile yapmayı tercih eden göçmenlerin özellikle 2000'li yıllardan itibaren Bulgaristan Pasaportunu alma yönündeki talepleri artmıştır ki ankete katılan göçmenlerin % 80,5'inde güncel Bulgaristan pasaportu bulunmaktadır. Ankete katılanların Bulgaristan pasaportunu ilk aldıkları yıllara baktığımızda iki yılda bir yoğunluk olduğu gözlenir (Şekil 47). Bunlardan birincisi Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne adaylığının ve üyeliğe kabulünün 2007 yılında gerçekleşeceğinin açıklandığı 2000 yılı iken diğeri de Bulgaristan vatandaşlarının AB üyesi ülkelere vizesiz giriş hakkını kazandığı 2005 yılıdır. Pasaport başvurularındaki artışların Bulgaristan'ın AB üyelik sürecine paralel gelişmeler göstermesi göçmenlerin Bulgaristan vatandaşlığını sadece Bulgaristan'a girişlerini değil aynı zamanda AB ülkelerine de girişlerini kolaylaştırma niyetiyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma bulguları Bulgaristan göçmenlerinin yarıdan fazlasının (%52.1) herhangi bir amaçla Avrupa Birliği ülkelerinden birine gitme niyeti taşıdığını göstermektedir. Ancak gidiş gerekçelerinin ezici bir çoğunlukla (gitmek isteyenlerin % 81,2'si) gezi-tatil amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma (% 13,9) ve eğitim (% 5,2) amacı ile gitmek isteyenlerin oranı ise oldukça gerilerde kalmaktadır (Çizelge 71). Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleştiği dönemde (2007), Türkiye medyasında çıkan çeşitli haberlerde Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyeliği sonrasında

Türkiye'deki Bulgaristan göçmenlerinin AB ülkelerine doğru, bir göç hareketine katılacakları yönünde yorumlar yapılmıştır. Ancak araştırma bulguları bu yorumların gerçeği yansıtmadığını göstermektedir.

	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
<i>Yaşamak/Çalışmak</i>	49	13,9
<i>Eğitim</i>	19	5,2
<i>Gezi/Tatil</i>	291	81,2
<i>Toplam</i>	358	100

Çizelge 71 Örneklemden Bulgaristan dışındaki Avrupa Birliği ülkelerine gitmek isteyenlerin amaçları

Avrupa'ya çalışma amacıyla gitmek isteyen göçmenler arasında yaş gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Çizelge 72). 15 – 25 yaş grubuna dahil olanların % 40'ı yurt dışına göç etme eğilimindedir ki bu toplam göçe meyilli kişilerin % 50'sine tekabül etmektedir. 26 -35 ve daha sonra 36-45 yaş grubuna girenlerden göçe eğimli olan kişilerin oranı ise sırasıyla % 19 ve % 15'tir. Genç nüfusun göç etme eğilimindeki yüksekliğin temel nedeni hiç şüphesiz Avrupa'daki sosyal hayatın ve ekonomik refahın sunduğu çekicilikler iken ilerleyen yaş ile birlikte göç etme eğilimindeki düşüklüğün temel nedeni genç nüfusun henüz mobilitesinin yüksek olması ile ilişkili olabilir. Örneğin evli olanların ancak % 9'u göç etmeye meyilli iken bu oran bekarlarda % 33'e kadar yükselmektedir (Çizelge 73).

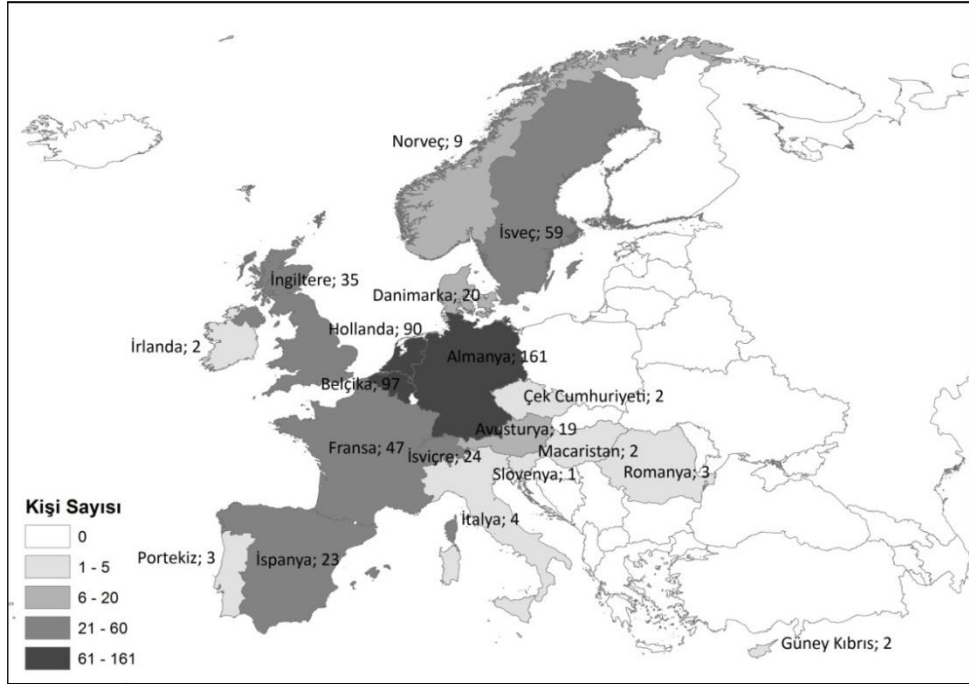
	<i>Avrupa'da çalışmayı/yaşamayı Düşünenler</i>	<i>Avrupa'da çalışmayı/yaşamayı Düşünmeyenler</i>
<i>15-25</i>	40	60
<i>26-35</i>	19	81
<i>36-45</i>	15	85
<i>46-55</i>	4	96
<i>56-65</i>	1	99
<i>+65</i>	0	100
	14	86

Çizelge 72 Örneklemin Avrupa'ya yaşamak/çalışmak amacıyla taşınmayı düşünenlerin yaş gruplarına göre dağılımı

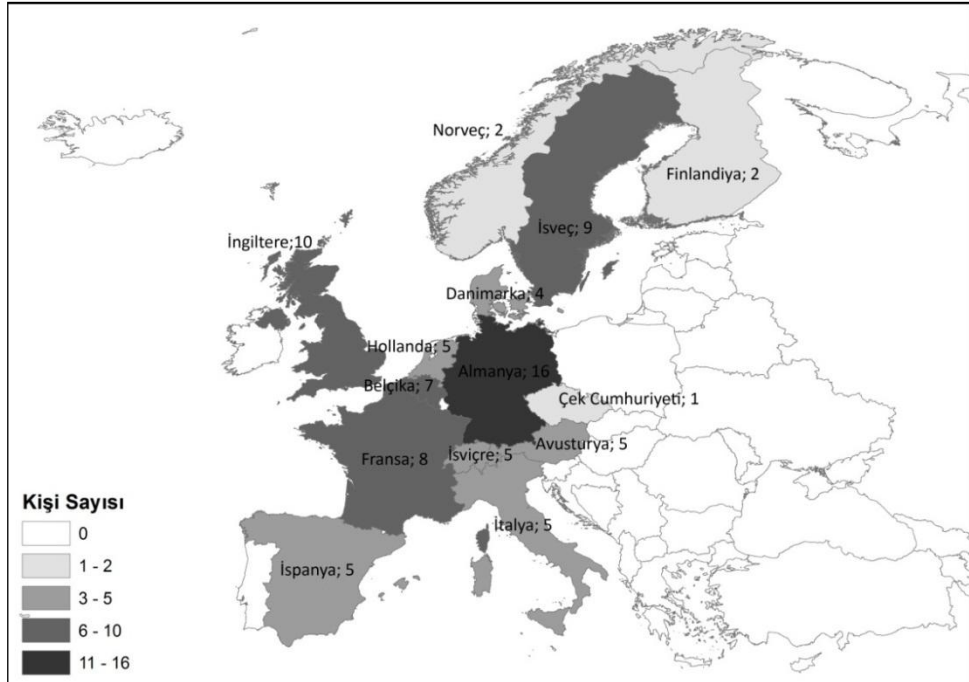
	<i>Avrupa'da çalışmayı/yaşamayı Düşünenler</i>	<i>Avrupa'da çalışmayı/yaşamayı Düşünmeyenler</i>
<i>Evli</i>	9	91
<i>Bekar</i>	33	68
<i>Boşanmış</i>	5	95

Çizelge 73 Örneklemin Avrupa'ya yaşamak/çalışmak amacıyla taşınmayı düşünenlerin yaş gruplarına göre dağılımı

Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'ye gelirken göç destinasyonlarını belirlemede önceki göç hareketleri ile gelenlerin ve yakın akrabalarının etkili olduğu daha önce ortaya konmuştu. Göçmenlerin Türkiye'ye gelirken işleyen "ilişkiler ağı" kuramının göçmenlerin Avrupa Birliği üyesi ülkelere yönelik göç eğiliminde ve göç destinasyonlarının belirlenmesinde ne kadar etkili olduğunu da merak edilen konular arasındadır. Ankete katılan ve Bulgaristan dışındaki AB üyesi ülkelerde akrabası ve yakın tanıdığı bulunup bulunmadığına ilişkin soruya geçerli yanıt veren kişilerin % 49,8'i soruya olumlu cevap vermiştir. Bu oranın yüksekliği göçmenlerin yurt dışına göç hareketlerine ivme kazandıracak "ilişkiler ağı"nın kurulmasını mümkün kılabilir. Söz konusu akraba ve tanıdıkların Avrupa Birliği içindeki dağılımına baktığımızda (Şekil 49) akraba ve tanıdıklarının öncelikle Almanya, Belçika ve Hollanda daha sonra ise İsveç, Fransa ve İngiltere'de toplandığı görülür ki bu da ankete katılanların göç etmeyi düşündükleri AB üyesi ülkeler ile örtüşmektedir (Şekil 50).

Şekil 49 Örneklemin akrabası bulunan Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve kişi sayıları.

Şekil 50 Örneklemin Avrupa'ya çalışmak/yaşamak için gitmeyi düşünenlerin gitmek istedikleri ülkeler ve kişi sayıları

6. BÖLÜM: SONUÇ

1980’li yıllarda “yeniden doğuş” süreci adı altında Bulgaristan’da yaşayan Türkler üzerinde uygulanan asimilasyon kampanyası Bulgaristan’ın bağımsızlığından itibaren Bulgaristan’da uygulanan tek etnisiteli bir devlet oluşturma çabası ile ülkede yaşayan Türkleri hedef alan son asimilasyon uygulaması olmuştur. 19. yy’dan itibaren uygulanmakta olan tek etnisiteli bir devlet yaratma çabaları gibi “yeniden doğuş” süreci de Bulgaristan Türkleri’nin buldukları ilk fırsatta Türkiye’ye göç etmelerine neden olan baskı sürecini başlatmıştır. 1989 yılında Türkiye’nin Bulgaristan vatandaşlarına sınırlarını açması ve Bulgaristan hükümetinin, arzu eden bütün Bulgar vatandaşlarının istedikleri ülkelere gidebileceğini açıklaması, 1989 yılının Mayıs ve Ağustos ayları arasında 350 000’e yakın kişinin Türkiye’ye üç ay gibi kısa bir süre içinde gelmesi ile sonuçlanmıştır.

Bu dönemde Türkiye’ye gelen göçmenlerin iskanı ile 2510 sayılı iskan kanununa göre dönemin Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ilgilenmiştir. Gelenlerin yaratmış olduğu baskıyı hafifletmek için göçmenler Türkiye’nin Balkan göçmenlerinin geleneksel göç destinasyonları olan Bursa, İstanbul ve İzmir illeri dışındaki illere yönlendirilmeye çalışılmış ancak bunda pek başarılı olunamamıştır. Göçmenler daha önceki göç dalgaları ile 1950 ve 1970’li yıllarda gelen akrabalarının bulunduğu İstanbul, Bursa ve İzmir gibi illere yerleşmişlerdir. Devletin verdiği teşviklere rağmen göçmenler kendilerini daha rahat ve güvende hissedebildikleri ve yakın dayanışma içinde oldukları akrabalarının yanında kalmayı tercih etmişlerdir. Yanında yerleşebileceği akrabası bulunmayanlar yerleşimin teşvik edildiği illere gitmiş olsalar bile kısa bir süre sonra yine göçmenlerin yoğun olduğu İstanbul, Bursa ve İzmir gibi illere taşınmışlardır.

Balkan göçlerinin başladığı 1876 yılındaki Osmanlı-Rus harbinden itibaren göçmenler İstanbul, İzmir ve Bursa illerine yerleştirilmişlerdir. Önceleri İstanbul’da toplanan Osmanlı-Rus harbi ve daha sonra Balkan harbi mültecileri, İstanbul’daki yoğunluğun dağıtılması için ulaşımın deniz yoluyla daha kolay yapılabilirdiği Hüdavendigâr (günümüzde Bursa, Balıkesir ve Eskişehir) ve Aydın (günümüzde İzmir, Aydın, Muğla ve Manisa) vilayetlerine yönlendirilmiştir. 1989 yılında gelenler de daha

önceki göç dalgaları ile gelenler gibi bu illere yönelmişlerdir. Bu açıdan Bulgaristan göçmenlerinin yerleşiminde daha önceki göç dalgaları ile gelenler ile oluşan ilişkiler ve akrabalık bağlarının özellikle 1989 yılında gelen göçmenlerin iskanında daha etkin olduğu görülmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın verilerine göre örneklemin %74'ü devletin istihdam ve yerleşme konularındaki teşviklerine rağmen bu teşviklerden vazgeçme pahasına daha önceki göç dalgaları ile gelen akrabalarının bulunduğu geleneksel göç destinasyonlarını yerleşmek için tercih etmişlerdir (Çizelge 41). Geriye kalan % 25'lik bir oranının ise devlet tarafından verilen teşvikler ile yönlendirildiği illeri ilk aşamada yerleşmek için tercih edildiği anlaşılmaktadır. Ancak 2000 yılına ait nüfus sayımından elde edilen veriler İstanbul, Bursa, İzmir ve Tekirdağ gibi geleneksel göç destinasyonu olmayan illerde bulunan Bulgaristan doğumlu kişi sayısının azlığı ve/veya yokluğu daha sonraki yıllarda buraya taşınan göçmenlerin akraba ve tanıdıklarının bulunduğu diğer illere taşındığını göstermektedir. Örneklemden, Türkiye'ye ilk gelişlerinde geleneksel göç destinasyonları dışındaki illere yerleşenlerin oranı % 10 civarındadır (Çizelge 42). İstanbul'da gerçekleştirilen mülakatlarda emekli beden eğitimi öğretmeni İ.U.'nın ifadeleri göçmenler açısından benzer "kültürel" değerler ve davranış kalıpları gösteren akraba ve tanıdıkların yerleşme yeri seçiminde daha etkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte örneklemin % 83'ü yerleşilecek ilin seçiminde akrabaların varlığının en belirleyici faktör olduğunu beyan etmişlerdir (Çizelge 43). Buna göre göçmenlerin kalıcı yerleşim yeri seçiminde akrabalık ve hemşehrilik bağları ile şekillenen göç ağlarının etkili olduğunu yönelik olan hipotez doğrulanmıştır.

Göçmenlerin yerleşim yeri seçiminde akraba ve tanıdıklardan oluşan ağların etkinliği göçmenlerin kendi aralarında da segregasyona yol açmıştır. İstanbul'da daha çok Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinden gelenler yerleşmişken, İzmir ve Bursa'da ise daha çok Kırcali ve Rodoplar bölgesinden gelenler yerleşmiştir (Şekil 37Şekil 38Şekil 39). Serbest yerleşim ile oluşan mahallelerde ölçek büyüdükçe segregasyon daha da belirgin hale gelmektedir. İstanbul Firuzköy'de Razgrad ve köylerinden gelenler, Bursa Demirtaş'ta Kırcalinin Benkovski kasabasından gelenler, İzmir Sarnıçta ise Kırcaali'nin

Koşukavak ve Mestanlı kasabalarından gelenler yerleşimcilerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla göçmenlerin oluşturdukları göç ağlarının, hemşehrilik ve akrabalık bağları sebebiyle iller bazında yüksek olması beklenen yerellik oranına (her mahallede Bulgaristan'dan gelen belirli bir ilin oranının yüksek olması) yönelik hipotez doğrulanmış olmaktadır.

Bulgaristan göçmenleri Türkiye'ye geldikten sonra ev sahibi olmaya aşırı önem vermişlerdir. 1989 yılında gelen göçmenler Türkiye'ye geldikten çok kısa bir süre içinde kiranadan çıkarak mülkiyeti kendilerine ait olan evlere taşınmışlardır. Göçmenlerin kendi evlerine sahip olma konusundaki hassasiyetleri iki nedenden kaynaklanmaktadır. Mülkiyeti kendilerine ait olan bir ev göçmenlerin gelecekleri açısından ekonomik bir güvence sağlarken göçmenlerin Türkiye'de tutunabilmelerinin de ifadesi olmaktadır. Öte yandan Bulgaristan Türkleri arasında ev sahibi olmak sosyal bir statü ve gösterge aracıdır. Göçmenlerin kendi evlerine sahip olma konusundaki acelecilikleri geldikleri şehirlerin merkezinden oldukça uzak, arazi fiyatlarının düşük olduğu mahallelerde aldıkları arsalar üzerinde binalarını inşa etmelerini ve ileride "göçmen mahallesi" olarak adlandırılacak mahallelerin de buralarda oluşmasına neden olmuştur. Günümüzde 1989 yılı ve sonrasında Türkiye'ye gelen göçmenlerin toplu olarak bulunduğu ve göçmen mahallesi olarak adlandırılan yerleşmelerin tamamı şehrin dışındaki kesimlerde yer almaktadır.

Çağlayan (2007), Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan'da daha çok çekirdek aile yapısı sergilediklerini ancak Türkiye'ye geldikten sonra geniş aile yapısını Türkiye'de ekonomik olarak tutunma stratejisinin bir sonucu olarak tercih ettiklerini ifade etmektedir. İnşa edilen binalar göçmenlerin Türkiye'de ekonomik olarak tutunma stratejisinin bir sonucu olarak geniş ailelerin yerleşmesine uygun olacak şekilde çok katlı binalar şeklinde planlanmıştır. Binaların alt katında büyükanne ve büyükbaba kalırken üst katlarda kardeş ve aileleri yerleşmişlerdir. Türkiye'de göçmenlerin yoğun olarak yerleştikleri İstanbul, Bursa ve İzmir gibi illerin tamamında Bulgaristan göçmenlerinin kendi imkanları ile oluşturdukları serbest yerleşimlerin tümünde aynı

stratejinin bir ürünü olan çok katlı binalar mahallenin baskın yapı şeklini oluşturmaktadır.

1989 yılında gelen göçmenler kendi imkanları ile evlerini inşa etmeye çalışırken, TOKİ tarafından inşaatına 1991’de başlanan ve dağıtımı 1993 yılında gerçekleştirilen “Göçmen Konutları” göçmenlerin bir kısmının “serbest yerleşim”lerden çok daha farklı görünüm sunan apartmanlara taşınmalarına neden olmuştur. Çok katlı apartmanlar şeklinde inşaa edilen bu konutlar 2 oda 1 salon ve genellikle 65 m² büyüklüğündedir ve çekirdek aileler için tasarlanmışlardır. Bulgaristan göçmenlerinin geniş aileler şeklinde birlikte yaşamayı tercih ettikleri düşünüldüğünde göçmen konutlarının sunduğu yaşam alanının göçmenlerin aile yapısına uymadığı söylenebilir. Bu nedenle göçmen konutları öncelikle ev inşaatını henüz tamamlayamamış olan aileler tarafından, kiradan kurtulmak için geçici bir çözüm ve kendi evine taşındıktan sonra kiraya vererek ek gelir elde etmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise bu konutlar daha çok yeni evli ve çocuksuz genç göçmen çiftler tarafından özellikle tercih edilmektedir. Göçmen konutlarının daireleri yeni evli çiftler için yeterli bir yaşam alanı sunarken, park ve bahçelerin varlığı ve “yerli”lerin bulunduğu mahallelerden uzak olması özellikle genç göçmen çiftler tarafından tercih edilmelerine neden olmuştur. Bu nedenle serbest yerleşimlerde oturanlar tüm iller için sosyo-ekonomik ve demografik kriterler açısından birbirine benzerken, göçmen konutlarında oturanlar da kendi aralarında benzerlik göstermekte ancak aynı il içinde yer almalarına rağmen göçmen konutları ve serbest yerleşimler arasında çok belirgin farklar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla “göçmen konutları” ve “serbest yerleşim” ile oluşan yerleşmeler arasında gözlenmesi beklenen sosyo-ekonomik fark doğrulanmıştır.

Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye’deki yerleşimlerini akrabalık bağları ve hemşehrilik ilişkileri ile ortaya çıkan ağlar üzerinden şekillendirdikleri açıktır. Öncelikle ekonomik ve sosyal sebepler ile ortaya çıkan göçmen mahallelerinin günümüzde de belirgin bir şekilde diğer mahallelerden ayrılmaya devam ettiği görülmektedir. Türkiye’de yaşam tecrübesi daha fazla olan ve eğitiminin büyük bir kısmını Türkiye’de almış olan genç yaştaki göçmenlerin büyük çoğunluğu da komşu olmak için daha çok

göçmenleri tercih etmektedirler. Boş zamanlarını geçirmek için göçmenlerin bulunduğu alanları tercih edenlerin sayısı da gençlerde çok daha fazladır. Bu durum göçmenler ve yerlilerin bulunduğu mahalleler arasındaki segregasyonun günümüzde artık bir ilk yerleşim stratejisi olmaktan çıktığı bir kimlik ve aidiyet halini aldığı izlenimi vermektedir.

Bulgaristan göçmeni Türklerin bulunduğu mahalleler ile diğer mahalleler arasında ilk bakışta kendini belli eden farklar bulunmaktadır. Göçmenlerin bulunduğu mahallelerde Bulgaristan'a ait ürünlerin kolaylıkla bulunabileceği marketler, Bulgar müziklerinin çalındığı Bulgaristan'dakiler ile aynı türden kafeler ve hergün Bulgaristan'a gidip gelen otobüs firmalarının yazıhaneleri bu farkı yaratmaktadır. Bu haliyle göçmen mahalleleri Türkiye'de sıkışıp kalmış Bulgaristan'a ait küçük bir sınır-aşırı alan görünümündedir.

Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri, yerli ve yabancı pek çok yazar tarafından Balkanlar'da uzun süre hüküm süren Osmanlı'nın ardından geride kalan Türkiye'deki Türklerin etnik ve kültürel açıdan kalıntısı olarak kabul edilmektedir. Nitekim, Avrupa'daki sınır-aşırılık ve sınır-aşırı alanların oluşumu içinde Bulgaristan'daki Türklerden bahseden tek yazar olan Rogers (2004) da Bulgaristan Türklerinin Osmanlı'nın Balkanlar'da çekilmesinin ardından kalan Balkanların en eski sınır-aşırı alanlarından olduğunu Bulgaristan'daki Türklerin etnik ve kültürel kimlikleri üzerine yaptığı vurgu üzerinde tanımlamaktadır. Bulgaristan Türklerinin, Türkiye'deki Türklerin etnik ve kültürel bir devamı olduğu elbette ki doğrudur ancak özellikle 1940'lı yıllardan sonra Türkiye ile Bulgaristan'ın Soğuk Savaş döneminin iki farklı kutbunda yer alması aralarındaki sınır geçişlerini ve ilişkileri de azaltmış ve sınırların tekrar açıldığı 1989 yılına kadar neredeyse tamamen kesmiştir. Bulgaristan'ın "demir perde"nin ardında doğu bloku ülkesi olarak kapalı kaldığı bu dönemin Türkler üzerinde de bir takım sosyal ve kültürel farklılıkları yaratmış olması gayet muhtemeldir. Bulgaristan'ı 1940'ta nüfusunun % 80'i köylü ve ekonomisi tarımsal üretime dayanan bir ülkeden 1980'de % 90'ı kentli ve ekonomisi sanayiye dayalı bir ülke haline getiren süreçler hiç şüphesiz Bulgaristan Türkleri üzerinde de sosyal ve kültürel bir takım farklılıklar yaratmıştır. Bu

dönemde Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları kırsal alanlardan çıkarak sanayinin yoğun olduğu alanlara çalışmak için gittiği bilinmektedir. Bulgaristan içinde sanayinin yoğun olduğu alanlara taşınan Türklerin zamanla daha çok iletişim içinde oldukları Bulgarlar ile gittikçe benzeşmeye başladıkları açıktır. Bulgaristan’da komünist dönemde gerçekleşen ekonomik ve sosyal dönüşümün Bulgaristan Türkleri üzerindeki etkileriyle eş zamanlı olarak yürütülen zorunlu asimilasyon kampanyaları da hiç şüphesiz Bulgaristan Türklerinin Türkiye’deki Türklerden gittikçe farklılaşmalarına yol açmış olmalıdır. Türkiye’ye 1989 yılında gelen göçmenlerden üçte biri kadarının Bulgaristan’a geri dönmesinin ardındaki gerçeklerden birisinin de bu olduğu açıktır.

Şen’in (2004) Türkiye’deki Bulgaristan göçmenleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada göçmenlerin kendi kimliklerini Avrupalı ve Türk olmak üzerinden şekillendirdikleri ve kendilerini Türkiye’deki Türklerden ayırdıkları belirtilmiştir. Bulgaristan göçmenleri arasında “göçmen” artık bir sıfat değil bir isim ve kimlik olmuş gibidir. Bulgaristan göçmenleri kendilerini Türk veya Bulgaristanlı olmaktan ziyade “göçmen” olarak ve çoğunlukla başına Bulgaristan tamlayanını koymadan tanımlamaktadır. Bu tanım aynı zamanda göçmenlerin zihinlerindeki vatanın neresi olduğunu da sorgulamayı gerektirmektedir. Bulgaristan Türkleri genel literatür içinde Türkiye’deki Türklerin bir devamı sayıldığından Türkiye’ye dönüş göçmenler için aynı zamanda “anavatan dönüş” olarak da sayılmaktadır. Ancak Parla (n.d.) göçmenlerin zihnindeki vatanın çok da belirgin olmadığını ortaya koymuştur. Bazıları vatan olarak Türkiye’yi gösterirken bazıları da Bulgaristan’ı göstermekte, büyük bir çoğunluğu ise anavatan olarak Türkiye’yi memleket olarak ise Bulgaristan’ı ifade etmektedir.

Bulgaristan göçmenlerinin kimlik şekillenmesi ve belirgin bir şekilde ortaya çıkan “memleket” olarak Bulgaristan algısı Bulgaristan göçmenlerinin yaşadıkları alanlarda Bulgaristan ile ilişkilerinin sürdürülmesini de desteklemektedir. Öte yandan 1990 sonrasında Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin iyileşmesi sınır geçişlerini kolaylaşması ve teknolojik gelişmeler, Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ilişkiler ile şekillenen Bulgaristan göçmenlerinin oluşturdukları mahallelerin sınır-aşırı alanlar olarak şekillenmesini beslemektedirler.

Örneklemin % 85 gibi yüksek bir yoğunluğu düzenli aralıklarla Bulgaristan'a gidip geldiğini belirtmektedir. Her göçmen mahallesinde Bulgaristan'a düzenli seferler düzenleyen en az iki otobüs firmasının bulunması ve bu otobüslerin her gün düzenledikleri seferlerde otobüslerin dolu olması gidiş gelişlerin sıklığı hakkında ipucu vermektedir (Fotoğraf 3Fotoğraf 4). Gidenlerin Bulgaristan'a farklı gidiş amaçları bulunmakla birlikte en yüksek neden akraba ziyaretleri ve tatillerdir. Bunun dışında örneklem içinde Bulgaristan'a iş ve eğitim gibi sebepler ile gidenlerin oranının çok düşük çıkması göçmenlerin Bulgaristan ile bağlarının daha çok akrabalık bağları üzerinden şekillendiğini göstermektedir.

Bulgaristan göçmenlerinin her iki ülkede yasal haklara sahip olma ve Bulgar dilini kullanabilme avantajı ile birlikte iki ülke arasında rahatça giriş çıkış yapabilme kolaylığı bu durumun ekonomik açıdan değerlendirilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Ancak göçmenlerin büyük bir yoğunluğunun ücretli işçilerden oluşması ve göçmenler arasında ekonomik girişimcilerin azlığı bu avantajın yeterince kullanılmamasına neden olmaktadır. Bulgaristan'da yatırımı olanların oranı % 4'te kalmaktadır ki bunların büyük bir yoğunluğu da orada yapılan gayri menkul yatırımlardır. Doğrudan Bulgaristan'dan geliri olanların oranı nispeten yüksek çıkmakla birlikte bunların neredeyse tamamı Bulgaristan'dan emekli maaşı alan yaşlılardan oluşmaktadır. Öte yandan Bulgaristan'da komünizm sonrası yaşanan ekonomik krizin AB üyeliği süresince de devam etmesi Bulgaristan'a yatırım yapılmasını engellemektedir.

Göçmenlerin Bulgaristan ile aralarındaki ekonomik ilişkilerin son derece sınırlı olmasına rağmen göçmen mahallelerinde ortaya çıkan ekonomik alan daha çok göçmenlerin tüketim alışkanlıkları ile ilgilidir. Göçmenler Türkiye'ye geldikten sonra özellikle gıda tüketiminde Bulgaristan'da edindikleri tüketim alışkanlıklarını devam ettirmişlerdir. Bulgaristan'da üretilen *lyutenitsa*¹, *detska zakuska*², *kremvrish*³ ve erik

¹ Biber ve domatesten hazırlanan kahvaltılık salça

² Çocuk kurabiyesi

³ Bulgaristan usulü sos

rakısı gibi Türkiye’de bulunmayan ürünlerin ticareti göçmenler arasındaki yoğun talebin neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Önceleri Bulgaristan’dan getirilen bu ürünler artık göçmenler tarafından üretilmekte ve satılmaktadır. Bursa ve İstanbul’da açılan *kremvrish* ve *lyutenitsa* fabrikaları özellikle Bulgaristan göçmenlerinin bulunduğu mahallelerdeki marketlerden oluşan bir satış ağı geliştirmişlerdir.

Göçmenler arasında tüketim ürünlerinde görülen talep aynı zamanda popüler kültür ile ilgili unsurlarda da görülmektedir. Göçmenlerin % 47’si Bulgar müziklerini dinlediklerini ve takip ettiklerini belirtmişlerdir. Göçmen kafelerinde de sadece Bulgar müziklerinin çalması bu ilgiyi göstermektedir. Bulgaristan kaynaklı müziklere olan bu ilgi önceleri göçmen dernekleri vasıtasıyla daha sonra da özellikle bu tür organizasyonlarla ilgilenen kişilerin konserler ve imza günleri düzenlemesine neden olmuştur.

Bulgaristan göçmenlerinin gerek tüketim malları gerekse müzik ile ilgili talepleri ve Bulgaristan’a yönelik yatırımlarının azlığı Bulgaristan ile devam eden ilişkilerin göçmen mahalleleri için genelde tek yönlü işlediği izlenimini vermektedir. Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan’daki yerleşim alanlarının Türkiye ile ilişkileri ve Türkiye’deki kültürel faaliyetlerden ve göçmen mahallelerinden ne kadar etkilendiği ve nasıl bir etkileşim içinde şekillendiği çalışmanın konusu olmasa da Bulgaristan’da gerçekleştirilen gözlemlerde Bulgaristan Türkleri’nin Bulgaristan göçmenlerinin bulunduğu alanlardan ziyade bir bütün olarak Türkiye medyasından etkilendiği görülmüştür. Böylece Türkiye’deki Bulgaristan Türkleri ile Bulgaristan’daki Bulgaristan Türkleri arasında farklı kanallardan işleyen bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Türkiye’deki Bulgaristan göçmenleri kendi kapalı toplumlarında Bulgaristan’a ait adetlerini daha çok koruyup yaşatırlarken Bulgaristan’daki Türkler ise görsel ve sanal medyanın da etkisiyle her geçen gün Türkiye ile daha sıkı ilişkiler geliştirmektedirler. Örneğin, Bulgaristan’daki Türkler arasında gençlerin daha çok İstanbul şivesiyle konuşmaya çalışmalarına karşılık Türkiye’de doğup büyümüş olan gençlerin hala Bulgaristan şivesiyle konuşması paradoksu da bu durumu daha belirgin hale getirmektedir.

1989 yılında ve sonrasında Türkiye'ye gelen Bulgaristan göçmenleri daha önceki yıllarda gelenlerin aksine Bulgaristan vatandaşlıklarını korumaktadırlar. Bu da onların Bulgaristan'daki haklarını devam ettirme ve Bulgaristan seçimlerine doğrudan katılma hakkı tanımaktadır ve örneklemin % 80'i Bulgaristan pasaportu taşıdığını belirtmiştir. Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan vatandaşlıklarının Türkiye'de devam etmesine rağmen vatandaşlığın bir göstergesi olan Bulgaristan'a ait nüfus cüzdanı ve Pasaportu alanların özellikle 2000 ve 2007 yılında arttığı görülmektedir. 2000 yılında Bulgaristan vatandaşlarına AB üyesi ülkelere vizesiz giriş çıkış kolaylığı sağlanmaya başlaması ve 2007 yılında Bulgaristan'ın AB üyeliğinin onaylanması vatandaşlığın daha çok üçüncü ülkelere giriş çıkış kolaylığı ile ilgili avantajlar sunması ile ilişkilendirilebilir.

Öte yandan örneklem içinde Bulgaristan ile ilgili herhangi bir seçimde oy kullananların oranının sadece % 38'de kalması Bulgaristan göçmenlerinin vatandaşlığın getirdiği hak ve ödevlerden ziyade daha çok üçüncü ülkelere giriş çıkış yapmak amacıyla ilgilendikleri söylenebilir. Bununla birlikte göçmenlerin 2005, 2006 ve 2007 yıllarında gerçekleştirilen seçimlerin her birinde gittikçe daha fazla katıldıkları gözlenmiştir. Bunun bir sebebi önce kişisel çıkarlar doğrultusunda kurulan göçmen bağlarının bir kez kurulduktan sonra politik ve sosyal bağları da beraberinde getirmesinden kaynaklanmaktadır. Her seçimde Türkiye'deki oyların Bulgaristan seçimlerinde daha etkin olmaya başlaması her seçimde Türkiye'de daha fazla sandık açılmasına ve seçimler ile ilgili propaganda faaliyetlerinin daha canlı olmasına neden olmuştur. Öte yandan Türkiye'de açılan sandıklardan gelen oyların Bulgaristan'daki milliyetçi partilerin aleyhine sonuçlar doğurması bu partilerin vatandaşlık ve aidiyet argümanlarını kullanarak çifte vatandaşlığın engellenmesine yönelik çalışmaları seçimlerle ve doğrudan Bulgaristan siyasetine hiç ilgi duymayan fakat Bulgaristan vatandaşlığının getirdiği avantajlardan yararlanmayı devam ettirmek isteyen kişileri de seçimlere katılmasına neden olmuştur. Nitekim AB üyesi bir ülkenin vatandaşı olmaktan en çok faydalanacak olan kesim olan gençlerin her seçimde bir önceki seçime göre seçimlere katılma oranının yüksek çıktığı görülmüştür. Gelecekte Bulgaristan ile

ilgili seçimlerin Türkiye’de göçmen mahalleleri üzerinde oluşturmuş olduğu politik sınır-aşırı alan ve etkilerinin daha da etkinlik kazanacağı söylenebilir.

Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan’ın AB üyesi olmasının getirdiği avantajları kullanmak istedikleri açıktır. Örneklerin % 52’si ileride farklı amaçlarla da olsa AB’ye gitmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Yurtdışına gitmeyi düşünenlerin % 81’i gezi ve tatil amacıyla dışarı çıkmayı düşündüğünü belirtirken yurtdışında çalışmak ve yaşamak amacıyla gidebileceklerini söyleyenlerin oranı ancak % 14’te kalmıştır. Öte yandan örneklemede, çalışmak ve aile bütçesine katkı yapmak amacıyla yurtdışında çalışan akrabası bulunanların oranı ancak % 2’de kalmıştır. Bulgaristan’ın AB üyesi ülkelere vizesiz giriş hakkı aldığı 2000 yılından anketlerin yapıldığı 2008 yılına kadar devam eden süre içinde AB üyesi ülkelere kendi göçmen ağlarını oluşturmaları ve daha fazla kişiyi kendisine çekmesi beklenirdi. Ancak durum bunun tam tersi çıkmış ve Avrupa Birliği’ne yönelik iş gücü göçünün son derece sınırlı kaldığı görülmüştür. Bunun birinci sebebi 1989 sonrası Türkiye’ye gelen göçmenlerin yerleşmek amacıyla Türkiye’yi seçtiklerini açıkça belirtmeleridir. Zira 1989 sonrası dönemin siyasal konjonktürüyle ilgili olarak istedikleri Batı Avrupa ülkesine giderek vatandaşlık talebinde bulunabilirken Bulgaristan Türkleri’nin büyük bir çoğunluğu Türkiye’yi tercih etmiştir. Göçmenlerin Türkiye’deki konumları ekonomik olarak çok parlak olmasa da büyük bir çoğunluğunun orta ve ortanın üstü gelir grubuna ait olması ekonomik amaçlı yurtdışına çıkışlarını gerektirmemektedir. İkinci nesil göçmenlerin büyük bir çoğunluğu ise yüksek öğrenim görmüş ve iş hayatına Türkiye’de katılmak istemektedirler. Birinci nesil göçmenlerin ekonomik zorunluluklar olmadığı müddetçe AB üyesi ülkelere çalışmak için gitmek istemedikleri ikinci nesil göçmenlerin ise AB üyesi ülkelere daha çok eğitim ve tatil amaçlı olarak gitmek istedikleri görülmektedir. Bununla birlikte özellikle iş bulmakta sorun yaşayan ikinci nesil göçmenler iş bulmak için şanslarını yurt dışında denemektedirler. Bununla birlikte Bulgaristan’ın Avrupa Birliği üyeliğinin henüz 4 yıllık kısa bir geçmişe sahip olması ve henüz Bulgaristan’ın Birliğin “serbest dolaşım” alanına tam anlamıyla dahil olmaması Türkiye’deki Bulgaristan göçmenlerinin AB’ye yönelik göç tutumlarında ileride nasıl bir değişiklik göstereceğini şimdiden söylemek zordur.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, N., 2006. *Bitmeyen Göç* 2nd ed., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adelman,, I., Taylor, J.E. ve Vogel, S., 1988. Life in a Mexican village: A SAM perspective. *The Journal of Development Studies*, (25), ss.5-24.
- Arı, O., 1960. *Bulgaristan'lı Göçmenlerin İntibakı, 1950-51'de Bursa'ya İstanbul'da İskan Edilenlerin İntibakı İle İlgili Sosyolojik Araştırma*, Rekor Matbaası.
- Arroyo, J., 1989. *El Abandono Rural*, Guadalajara: Editorial Universidad de Guadalajara.
- Arroyo, J., Leon, A. ve Valenzuela, B., 1990. Patterns of migration and regional development in the state of Jalisco, Mexico. İçinde *Regional and Sectoral Development in Mexico as Alternatives to Migration*. Boulder: Westview Press, ss 49-90.
- Asenov, B., 1996. *Yeniden Doğuş Süreci ve Devlet Güvenliği*, GİA - İNF.
- Barford, P.M., 1981. *The Early Slavs*, Cornell University Press.
- Barkan, Ö.L., 1985. *Ord. Prof. Ömer Lütüfi Barkan'a Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.
- Barkan, Ö.L. ve Tanoğlu, A., 1951. *Bulgaristan'dan Gelen Göçmenlerin Memleket İçinde Nerelere ve Hangi Şartlar Altında Yerleştirilmesi lazım geldiğine Dair Rapor*, Mimeograf.
- Basch, Glick ve Schiller, 1994. *Nations Unbound*, New York: Gordon and Breach.
- Beck, U., 1998. The cosmopolitan manifesto. *New Statesman*, (20), ss.28-30.
- Bibb, W. ve Form, R., 1977. The effects of industrial, occupational, and sex strati-fication on wages in blue-collar labor markets. *Social Forces*, (55), ss.974-996.
- Borjas, G. J., 1987. Self-selection and the earnings of immigrants. *American Economic Review*, (77), ss.532-553.

- Borjas, G. J., 1982. The earnings of male Hispanic immigrants in the United States. *Industrial and Labor Relations Review*, (35), ss.343-353.
- Borjas, G.J., 1985. Assimilation, changes in cohort quality and the earnings of immigrants. *Journal of Labor Economics*, 4, ss.463-489.
- Boyd, M., 1989. Family and personal networks in international migration: Recent developments and new agendas. *International Migration Review*, (23), ss.638-670.
- Buchele, R., 1976. *Jobs and Workers: A Labor Market Segmentation Perspective of the Work Experience of Young Men*, Harvard University: Doctoral dissertation, Department of Economics, Harvard University.
- Buechsenschuetz, U., 2000. *Малцинствената Политика в България – Политика на БКП към Евреи, Роми, Помаци и Турци (1944 – 1989)*, София: IMIR.
- Bulow, J. I., ve Summers, L.H., 1986. A theory of dual labor markets with application to industrial policy, discrimination, and Keynesian unemployment. *Journal of Labor Economics*, (4), ss.376-414.
- Cain, G.G., 1976. The challenge of segmented labor market theories to orthodox theory: A survey. *Journal of Economic Literature*, 14(4), s.1215–1257.
- Carnoy, M. ve Rumberger, R., 1980. Segmentation in the U.S. labor market: Its effects on the mobility and earnings of whites and blacks. *Cambridge Journal of Economics*, (4), ss.117-132.
- Castells, M., 1989. *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process*, Oxford: Basil Blackwell.
- Castells, M., 1996. The net and the self. *Critique of Anthropology*, 16(1), ss.9-38.
- Castillo, F., Alida, J. ve Freeman, R.B., 1992. When the minimum wage really bites: The effect of the U.S.-level minimum wage on Puerto Rico. İçinde *Immigration and the Work Force: Economic Consequences for the United States and Source*

- Areas*. Chicago: University of Chicago Press, ss 177-212.
- Chiswick, B.R., 1984. Illegal aliens in the United States labor market: An analysis of occupational attainment and earnings. *International Migration Review*, 18, ss.714-732.
- Chiswick, B.R., 1988. *Illegal Aliens: Their Employment and Employers*, Kalamazoo: Upjohn Institute for Employment Research.
- Chiswick, B.R., 1979. The economic progress of immigrants: Some apparently universal patterns. İçinde *Contemporary Economic Problems*. Washington D.C.: The American Enterprise Institute, ss 357-399.
- Chiswick, B.R., 1978. The effect of Americanization on the earnings of foreign-born men. *Journal of Political Economy*, 86, ss.897-921.
- Choldin, H.M., 1973. Kinship networks in the migration process. *International Migration Review*, 7, ss.163-176.
- Christian, D., 1998. *A history of Russia, Central Asia, and Mongolia*, Wiley-Blackwell.
- Çağlayan, S., 2007. *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Danış, D. ve Parla, A., 2009. Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri örneğinde göçmen, dernek ve devlet. *Toplum ve Bilim*, 114, ss.131-158.
- Davila, A. ve Saenz, R., 1990. The effect of maquiladora employment on the monthly flow of Mexican undocumented immigration to the US, 1978-1982. *International Migration Review*, 24(1), s.96-107.
- Dayıoğlu, A., 2005. *Toplama Kampından Meclise Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları.
- Demirtaş Coşkun, B., 2001. *Bulgaristan'da Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara – Sofya İlişkileri*, ASAM Yayınları.
- Dicken, P., 1992. Global shift: The internationalization of economic activity.

- Dickens, W.T. ve Lang, K., 1985. A test of dual labor market theory. *American Economic Review*, (15), ss.792-805.
- Dickens, W.T. ve Lang, K., 1988. The reemergence of segmented labor market theory. *American Economic Review*, 78, ss.129-134.
- Dinerman, I.R., 1982. Migrants and Stay-at-Homes: A Comparative Study of Rural Migration from Michoacán, México. İçinde *Monographs in U.S.-Mexican Studies No. 5. La Jolla: Program in United States-Mexican Studies*. University of California at San Diego.
- Doğanay, F., 1997. Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi. İçinde Toplum ve Göç. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi 20-22 Kasım 1996. Mersin: TC Başbakanlık DİE Matbaası.
- Donato, K.M. ve Massey, D.S., 1993. Effect of the Immigration Reform and Control Act on the wages of Mexican migrants. *Social Science Quarterly*, 74, ss.523-541.
- DPT, 1990a. *Bulgaristan'dan Türk Göçleri*, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Başkanlığı Özel Rapor.
- DPT, 1990b. *Bulgaristan'dan Türk Göçleri*, Sosyal Planlama Başkanlığı (Hizmete Özel Rapor).
- Dunlevy, J.A., 1991. On the settlement patterns of recent Caribbean and Latin immigrants to the United States. *Growth and Change*, 22(1), s.54-67.
- Durand, J. ve Massey, D.S., 1992. Mexican migration to the United States: A critical review. *Latin American Research Review*, 27, ss.3-42.
- Erder, S., 2000. Uluslararası göçte yeni eğilimler: Türkiye "Göç Alan" ülke mi? İçinde *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Eren, A.C., 1966. *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul.
- Ergenç, L., 1989. *Bulgar Yayınlarında Türkler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Escobar, A. ve Martinez, M., 1990. *Small-scale industry and international migration in*

- Guadalajara, Mexico*, Washington D.C.: Com-mission for the Study of International Migration and Cooperative Economic Development.
- Evans, R.J.W., 2006. Nationality in East-Central Europe: Perception and Definition Before 1848. İçinde *Austria, Hungary and Habsburgs: Essays on Central Europe*. ss 1683 - 1867.
- Faist, T., 2003. *Devletaşırı Alan Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür*, Bağlam Yayınları.
- Faist, T., 2004. The transnational turn in migration research: perseptives for the study of politics and polity. İçinde *Transnational Spaces - Disciplinary Perspectives*. Malm University: IMER.
- Fleisher, B.M., 1963. Some economic aspects of Puerto Rican migration to the United States. *Review of Economics and Statistics*, 45, ss.2245-2253.
- Fletcher, P. ve Taylor, E., 1992. Migration and the transformation of a Mexican village house economy. İçinde Conference on New Perspectives on Mexico-U.S.Migration, 23-24 October. University of Chicago: Center for Latin American Studies.
- Friedmann, J., 1986. The world city hypothesis. *Development and Change*, 17, ss.69-83.
- Funkhouser, E., 1992. Mass emigration, remittances, and economic adjustment: The case of El Salvador in the 1980s. İçinde *Immigration and the Work Force: Economic Consequences for the United States and Source Areas*. Chicago: University of Chicago Press, ss 135-177.
- Georges, E., 1990. *The Making of a Transnational Community: Migration, Development, and Cultural Change in the Dominican Republic*, New York: Oxford University Press.
- Gmelsch, G., 1980. Return Migration. *Annual Anthropological Review*, 9, s.135 – 139.
- Grasmuck, S. ve Pessar, P., 1991. *Between Two Islands: Dominican International*

Migration, Berkeley: University of California Press.

Guarnizo, L.E., 1994. Los Dominicanyorks: the making of binational society. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 533, ss.70-86.

Guarnizo, L.E., 1997. The emergence of transnational social formations: Social tranformation and the mirage of return migration among Dominican transmigrants. *Identities*, 4(2), ss.281-322.

Guarnizo, L.E., 1998. The rise of transnational social formations: Mexican and Dominican state responses to transnational migration. *Political Power and Social Theory*, 12, ss.45-95.

Gurak, D. ve Caces, F., 1992. Migration networks and the shaping of migration systems. İçinde *International Migration Systems: A Global Approach*. Oxford: Clarendon Press, ss 150-176.

Harvey, D., 2006. *Postmodernliğin Durumu*, İstanbul: Metis Yayınları.

Hatton ve Williamson, J.G., 1994. What drove the mass migrations from Europe in the late nineteenth century? *Population and Development Review*, 20(3), ss.533-559.

Heckman, J.J. ve Hotz, V.J., 1986. An investigation of the labor market earnings of Panamanian males: Evaluating the sources of inequality. *Journal of Human Resources*, 21, ss.507-542.

Ho, C.G.T., 1993. The internationalization of kinship and the feminization of Caribbean migration: The case of Afro-Trinidadian immigrants in Los Angeles. *Human Organization*, 52, ss.32-40.

Hoddinot, R.F., 1981. *The Thracians*, Thames and Hudson.

Hodson, R. ve Kaufman, R.L., 1982. Economic dualism: A critical review. *American Sociological Review*, 47, ss.727-739.

Hyndman, J., 1997. Border Crossings. *Antipode*, 29(2), ss.149-176.

- İpek, N., 1999. *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara: , Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jackson, P., 1999. Commodity Cultures: The Traffic in Things. *Transaction of the Institute of British Geographers*, 24(1), ss.95-108.
- Jelavich, B., 2006. *Balkan Tarihi*, Küre Yayınları.
- Karageorgis, S. ve Light, I., 1996. *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton: Princeton University Pres.
- Klyuchevsky, V., 1965. *The Course of Russian History*,
- Kocacık, F., 1997. 1878-1900 Yılları Arasında Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçlerin Anadolu'daki Sürekli Yerleşme Yerleri ve Toplumsal Yapıya Etkileri. İçinde Toplum ve Göç. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi 20-22 Kasım 1996. TC Başbakanlık DİE Matbaası.
- Koçancı, M., 2003. *1984 Bulgaristan Örneği: Göç Edenler Üzerine Sosyolojik bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kohn, H., 2007. *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, İlgı Yayınları.
- Lee, E.S., 1966. A theory of migration. *Demography*, 3(1), ss.47 - 57.
- Levy, M.B. ve Wadycki, W.J., 1973. The influence of family and friends on geographic labor mobility: An intercensal comparison. *The Review of Economics and Statistics*, 55, ss.198-203.
- Lopez, G., 1986. *La Casa Dividida: Un Estudio de Caso Sobre Migración a Estados Unidos en un Pueblo Michoacano*, Michoacán: El Colegio de Michoacán.
- Lopez, G., 1988. La migración a Estados Unidos en Gómez Farias, Michoacán. İçinde *Migración en el Occidente de México*. Michoacán: El Colegio de Michoacán, ss 125-134.
- Lütem, Ö.E., 2000. *Türk Bulgar İlişkileri 1983 – 1989*, ASAM Yayınları.

- Macdonald, J.S. ve Macdonald, L.D., 1974. Chain migration, ethnic neighborhood formation, and social networks. İçinde *An Urban World*. Boston: Little, Brown, ss.226-236.
- Mahler, S.J., 1989. *Migración dominicana a los Estados Unidos y políticas de migración estadounidense: una historia cambiante*, Santo Domingo: Fundación Friedrich Ebert.
- Malkki, L., 1995. National Geographic: the Rooting of peoples and the Territorialization of Identity among Scholars and Refugees. İçinde *Becoming National*. Oxford: Oxford University Press.
- Mango, C., 1980. *Byzantium: The Empire of New Rome*,
- Massey, D.S., 1987a. Do undocumented migrants earn lower wages than legal immigrants? New evidence from Mexico. *International Migration Review*, 21, ss.236-274.
- Massey, D.S., 1988. International migration and economic development in comparative perspective. *Population and Development Review*, 14, ss.383-414.
- Massey, D.S., 1986. The settlement process among Mexican migrants to the United States. *American Sociological Review*, 51, ss.670-685.
- Massey, D.S., 1987b. Understanding Mexican migration to the United States. *American Journal of Sociology*, 92, ss.1372-1403.
- Massey, D.S. ve diğ., 1987. *Return to Aztlan: The Social Process of International Migration from Western Mexico*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Massey, D.S. ve diğ., 1994. An evaluation of international Migration Theory: The North American Case. *Population and Development Review*, 20(4), ss.699-751.
- Massey, D.S. ve Espana, F.G., 1987. The social process of international migration. *Science*, 237, ss.733-738.

- Massey, D.S. ve Parrado, E., 1994. Migradollars: The remittances and savings of Mexican migrants to the United States. *Population Research and Policy Review*, 13, ss.3-30.
- Massey, D. S. ve diğ., 1993. Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19, ss.431-466.
- Mccarthy, J., 1998. *Ölüm ve Sürgün*, İstanbul: İnkilap Kibevi.
- Mcdonald, I.M. ve Solow, R.M., 1985. Wages and employment in a segmented labor market. *Quarterly Journal of Economics*, 100, ss.1115-1141.
- Melendez, E., 1994. Puerto Rican migration and occupational selectivity, 1982-88. *International Migration Review*, 28, ss.49-67.
- Millas, H., 1998. *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınevi.
- Mines, R., 1981. *Developing a Community Tradition of Migration: A Field Study in Rural Zacatecas, Mexico and California Settlement Areas*, University of California at San Diego: La Jolla: Program in United States-Mexican Studies.
- Mines, R., 1984. Network migration and Mexican rural development: A case study. İçinde *Patterns of Undocumented Migration: Mexico and the United States*. Totowa: Rowman and Allanheld, ss 136-155.
- Mitchell, D., 1995. The end of the public space? People's park, definitions of the public and democracy. *Annals of the Associations of American Geographers*, 85(1), ss.108-133.
- Mitchell, K., 2002. Cultural geographies of transnationality. İçinde *Handbook of Cultural Geography*. SAGE Publication.
- Mitchell, K. ve Olds, K., 2000. Chinese bussines networks and the globalizatio of property markets. İçinde *Globalization of Chinese Business Firms*. New York: Palgrave.
- Mitchell, T., 1991. The limits of the state: beyond statist approaches and their critics.

The American Political Science Review, 85(1), ss.77-96.

Mutluer, M., 2003. *Uluslar arası Göçler ve Türkiye*, Çantay Kitabevi.

Neuman, K.E. ve Massey, D.S., 1994. Undocumented migration and the quantity and quality of social capital. İçinde Annual Meeting of the Population Association of America 5-7 May. Miami.

Ó Tuathail, G., 1996. *Critical Geopolitics: The Geopolitics of Writing Global Space*, University of Minnesota Press.

Ó Tuathail, G. ve Dalby, S., 1998. *Rethinking Geopolitics*, Routledge.

Ortaylı, İ., 1983. *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Kaynak Yayınları.

Ortiz, V., 1986. Changes in the characteristics of Puerto Rican migrants from 1955-1980. *International Migration Review*, 20, ss.612-628.

Osterman, P., 1975. An empirical study of labor market segmentation. *Industrial and Labor Relations Review*, 28, ss.508-523.

Önür, N., 2000. Turk Immigrant Problems Who Came from Bulgaria (Adaptation Process Image Presentation and on National Press). İçinde *Ethnoses and Cultures on The Balkans*. Sofia: DIOS, ss 42-57.

Parla Alpan, A., 2006. Longing, belonging, and locations of homeland among Turkish immigrants from Bulgaria. *Journal of Southeastern Europe and Black Sea Studies*, 6(4), ss.543-557.

Parla, A. ve Kaşlı, Z.Ü., 2009. Broken lines of Il/Legality and the reproduction of state sovereignty: the impact of visa policies on Turkish immigrants from Bulgaria. *Alternatives: global, local, political*.

Parla, A., 2007. Irregular Workers or Ethnic Kin? Post-1990s Labour Migration from Bulgaria to Turkey. *International Migration*, 45(3), ss.157-181.

Parla, A., 2009. Remembering across the Border: Postsocialist Nostalgia among Turkish Immigrants from Bulgaria. *American Ethnologist*, 36(4), ss.750-767.

- Parla, A., Locating the Homeland: Bulgarian-Turkish «Return» Migration in Transnational Perspective. Available at: www.sant.ox.ac.uk/esc/esc-lectures/parla.pdf [Erişildi Mart 18, 2011].
- Petersen, W., 1970. *Population*, Londra: The Macmillan Company.
- Petkova, L., 2002. The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian – Turkish Relations, 1947 - 2000. *The Global Review of Ethnopolitics*, 1(4).
- Piore, M.J., 1979. *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*, New York: Cambridge University Press.
- Portes, A. ve Bach, R.L., 1985. *Latin Journey: Cuban and Mexican Immigrants in the United States*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Portes, A. ve Manning, R.D., 1986. The immigrant enclave: Theory and empirical examples. İçinde *Competitive Ethnic Relations*. Orlando: Academic Press, ss 47-68.
- Portes, A. ve Rumbaut, R., 1990. *Immigrant America: a portrait* (Berkeley, CA, University of California Press).
- Portes, A. ve Walton, J., 1981. *Labor, Class and the International System*, New York: Academic Press.
- Ramos, F., 1992. Out-migration and return migration of Puerto Ricans. İçinde *Immigration and the Work Force: Economic Consequences for the United States and Source Areas*. Chicago: University of Chicago Press, ss 49-66.
- Ricketts, E., 1987. U.S. investment and immigration from Caribbean. *Social Problems*, 34, ss.5-9.
- Roberts, K.D., 1982. Agrarian structure and labor mobility in rural Mexico. *Population and Development Review*, 8, ss.299-322.
- Rodriguez, C., 1988. Puerto Ricans and the circular migration thesis. *Journal of Hispanic*

Policy, 3, ss.5-9.

Rogers, A., 2004. A European space for transnationalism". İçinde *Transnational Spaces*. Routledge, ss 164-182.

Rumbaut, R.G., 1991. Passages to America: Perspectives on the new immigration," in Alan Wolfe. İçinde *America at Century's End*. Berkeley: University of California Press, ss 208-244.

Rumbaut, R.G., 1992. The Americans: Latin American and Caribbean peoples in the United States. İçinde *Americas: New Interpretive Essays*. New York: Oxford University Press.

Safran, W., 1991. Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora*, 1(1), ss.83-99.

Sander, O., 1969. *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945 – 1965*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 276.

Santiago, C.E., 1993. The migratory impact of minimum wage legislation: Puerto Rico, 1970-1987. *International Migration Review*, 27, ss.772-795.

Santiago, C.E., 1991. Wage policies, employment, and Puerto Rican migration. İçinde *Hispanics in the Labor Force: Issues and Policies*. New York: Plenum, ss 275-307.

Sassen, S., 1988. *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sekaran, U., 2003. *Research Methods for Business A Skill Building Approach* 4th ed., John Wiley & Sons Inc.

Singh, I., Squire, L. ve Strauss, J., 1986. An overview of agricultural household models—The basic model: Theory, empirical results, and policy conclusions. İçinde *Agricultural Household Models: Extensions, Applications, and Policy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, ss 17-47.

Sjaastad, L.A., 1962. The costs and Returns of Human Migration. *The Journal of Political*

Econom, 70(5), ss.80 - 93.

Skrynnikov, R., 1981. *Ivan the Terrible*,

Solovyov, S., 2001. *History of Russia from the Earliest Times*,

Stark, O., 1991. *The Migration of Labor*, Cambridge: Basil Blackwell.

Stark, O. ve Taylor, J.E., 1991. Migration incentives, migration types: The role of relative deprivation. *The Economic Journal*, 101, ss.1163-1178.

Şen, H., 2004. Çoklu sadakat ekseninde Türk göçmenleri. *Sosyoloji Dergisi*, (12 – 13), s.37 – 60.

Şimşir, B., 1986. *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi.

Şimşir, B., 1985. Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu. İçinde *Bulgaristan’da Türk Varlığı*. Türk Tarih Kurumu.

Şimşir, B., 2003. Türkiye ve Balkanlar. İçinde *Balkan Türkleri Balkanlar’da Türk Varlığı*. ASAM Yayınları.

Tanoğlu, A., 1970. *Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950 – 1951)*, Ankara.

Taylor, J. E ve Wyatt, T.J., 1993. Migration, Assets and Income Inequality in a Diversified House-Hold-Farm Economy: Evidence from Mexico. İçinde *Annual Meeting of the American Agricultural Economics Society, Orlando*. s 3–5.

Taylor, J.E., 1986. Differential migration, networks, information and risk. İçinde *Research in Human Capital and Development*. Greenwich: JAI Press, ss 147-171.

Taylor, J.E., 1992. Earnings and mobility of legal and illegal immigrant workers in agriculture. *American Journal of Agricultural Economics*, 74, ss.889-896.

Taylor, J.E., 1987. Undocumented Mexico-U.S. migration and the returns to households in rural Mexico. *American Journal of Agricultural Economics*, 69, ss.616-638.

Taylor, J.Edward, 1992. Remittances and inequality reconsidered: Direct, indirect, and intertemporal effects. *Journal of Policy Modeling*, 14, ss.187-208.

- Tekeli, İ., 1990. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu. *Toplum ve Bilim*, 50, ss.49-71.
- Tekeli, İ., 1998. Türkiye'de içgöç sorunsalı yeniden tanımlama aşamasına geldi. İçinde *Türkiye'de İçgöç*. İstanbul: Tarih Vakfı, ss 7-21.
- Thompson, G., Amon, R. ve Martin, P.L., 1986. Agricultural development and emigration: Rhetoric and reality. *International Migration Review*, 20, ss.575-598.
- Thrift, N. ve Olds, K., 1996. Refiguring the economic in economic geography. *Progress in Human Geography*, 20(3), ss.338-355.
- Todaro, M.P., 1969. A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *The American Economic Review*, 59(1), s.138 – 148.
- Todaro, M.P. ve Maruszko, L., 1987. Illegal migration and US immigration reform: a conceptual framework. *Population and Development Review*, 13(1), ss.101 - 114.
- Toğrol, B., 1991. *Direnış: Bulgaristan Türklerinin 114 Yıllık Onur Mücadelesinin Karşılaştırmalı Psikolojik İncelemesi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- Toksöz, G., 2006. *Uluslar arası Emek Göçü*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tolbert, C.M., Horan, P.M. ve Beck, E.M., 1980. The structure of economic segmentation: A dual economy approach. *American Journal of Sociology*, 85, ss.1095-1116.
- Trigueros, P. ve Rodriguez, J., 1988. Migración y vida familiar en Michoacán. İçinde *Migración en el Occidente de México*. Michoacán: El Colegio de Michoacán, ss 201-221.
- Turan, Ö., 2003. Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri. İçinde *Balkan Türkleri Balkanlar'da Türk Varlığı*. ASAM Yayınları.
- Ünalın, T., 1998. Türkiye'de içgöçe ilişkin veri kaynaklarının değerlendirilmesi. İçinde

Türkiye’de İçgöç. İstanbul: Tarih Vakfı, ss 91-103.

Vyronis, S., 1967. *Byzantium and Europe*, New York: Brace & World.

Walker, R., Ellis, M. ve Barff, R., 1993. Linked migration systems: Immigration and internal labor flows in the United States. *Economic Geography*, 69, ss.234-248.

Walker, R. ve Hannan, M., 1989. Dynamic settlement processes: The case of U.S. immigration. *Professional Geographer*, 41, ss.172-183.

Walker, R.B.J., 1993. *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge University Pres.

Wiest, R.E., 1984. External dependency and the perpetuation of temporary migration to the United States. İçinde *Patterns of Undocumented Migration: Mexico and the United States*. Totowa: Rowman and Allanheld, ss 110-135.

Wiest, R.E., 1979. Implications of international labor migration for Mexican rural development. İçinde *Migration Across Frontiers: Mexico and the United States*. State University of New York at Albany: Institute for Mesoamerican Studies, ss 85-97.

Wiest, R.E., 1973. Wage-labor migration and the household in a Mexican town. *Journal of Anthropological Research*, 29, ss.180-209.

Wilson, P.A., 1992. *Exports and Local Development: Mexico’s New Maquiladoras*, Austin: University of Texas Press.

Wright, E.O., 1979. *Class Structure and Income Determination*, New York: Academic Press.

Yerasimos, S., 1995. *Milliyetler ve Sınırlar – Balkanlar, Kafkasya Ortadoğu*, İletişim Yayınları.

Zhelyazkova, A., 1998. The social and cultural adaptation of Bulgarian immigrants in Turkey. İçinde *Between Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey*. Sofia: International Center for Minority Research.

- Zolberg, A.R., Suhrke, A. ve Aguayo, S., 1989. *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*, New York: Oxford University Press.
- Zucker, L.G. ve Rosenstein, C., 1981. Taxonomies of institutional structure: Dual economy reconsidered. *American Sociological Review*, 46, ss.869-883.
- Алагъоз, С., 2002. Голямата Екскурзия – Тоталитерен Вариант на Изселване. *Балкани*, s.21 – 28.
- Асенов, Б., 1990. *Възродителния Процес и Държавна Сигурност*, София.
- Баев, Й. ve Котев, Н., 1994. *Изселническият Въпрос в Българо – Турските Отношения След Втората Световна Война*, София: МО.
- Василева, Д., 1992. Историческият въпрос в Българо-Турските отношения. Іçinde *Аспекти на Етнокултурната Ситуация в България*. s 58 – 67.
- Георгиев, Г., 1988. Етнографски Аспекти на Възродителния Процес. Іçinde *Проблеми на Развитието на Българската Народност и Нация*. София: БАН, ss 82-105.
- Георгиева, И., 1993. Възродителният процес. Іçinde *Етническата Картина в България*. s 105 – 109.
- Гочева, П., 1994. *През Босфора Към Възродителния Процес*, София.
- Живков, Т., 1988. Етнокултурно развитие на Възродителния Процес. Іçinde *Проблеми на Развитието Българската Народност и Нация*. София: БАН, ss 106-140.
- Загорев, О., 1993. *Възродителният Процес*, София: Теза&Антитеза.
- Карамихова, М.Т., 1997. Възродителен Процес. Іçinde *Политика и Резултати 1987 – 1997*. София: Център за Социални Практики.
- Кръстева, А., 1998. Идентичност и власт: комунистически и посткомунистически дискурси върху малчинства. Іçinde *Общности и Идентичности*. София.
- Кръстева, И. ve Илиев, И., 2001. *Изследване Върху Междуетническите*

Отношения Между Българите и Турците, Живеещи Съвместно в Селищата в Североизточна България, Варна: отв. об-во.

Кусева, М., 1993. Един вестник за възродителният процес. *Іçinde Етническата Картина в България*.

Кънев, К., 1991. Българският Път Към 1984 г. *ПС*, 3, ss.8-9.

Маева, М., 2006. *Българските Турци – Преселници в Република Турция*, София: IMIR.

Манчев, К., 1995. *Националният Въпрос на Балканита*, София.

Мизов, Н., 1988. Етнокултурни аспекти на възродителния процес. *Іçinde Проблеми на Развитието на Българската Народност и Нация*. София.

Милушев, Г., 1994. *По Коридорите на Власта*, София.

Михайлов, С., 1992. *Възрожденският Процес в България*, София.

Мусаков, А., 1991. *Спомени на Последния Началник на VI-то Управление в ДС*, София.

Петров, Л., 2001. *България и Турция (1931 – 1941)*, София: Българска Историческа Библиотека.

Петров, П., 1988. *Исторически Основи на Възродителния Процес*, София.

Стоянов, В., 1998. *Турското Население Между Полюсите на Етническата Политика*, София.

Стоянов, Д., 1997. *Запахата. Великодържавният Национализъм и Разузнаването на Турция Против България*, София.

Стоянов, Я., 1999. *Българите Мохамедани и Българските Турци – Разлики Отношения Политика (1878 - 1998)*, София: МО.

Трифонов, С., 1991. Строго Поверително. *Іçinde Поглед*. ss 16-19.

Цветкова, М., 2000. *Българската Политика Към Възродителния Процес След*

1944 г., София: МО.

Ялъмов, И., 2002. *Историята на Турската Общност в България*, София.

EKLER

BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN TÜRKİYE'DEKİ SOSYO-EKONOMİK VE MEKANSAL İLİŞKİLERİ ANKET FORMU

SOSYO-EKONOMİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1. Yaşadığınız yer neresidir?
 - İl :
 - İlçe :
 - Mahalle :
2. Cinsiyetiniz?
 - ☐ Erkek (1)
 - ☐ Kadın (2)
3. Doğum Yılıınız?
 -
4. Medeni durumunuz hangisidir?
 - ☐ Evli (1)
 - ☐ Bekar (2)
 - ☐ Boşanmış (3)
 - ☐ Dul (4)
5. Mezuniyet dereceniz nedir?
 - ☐ İlkokul (1)
 - ☐ Ortaokul (2)
 - ☐ Lise (3)
 - ☐ Üniversite (4)
 - Bölümünüzü belirtiniz:
 - ☐ Lisansüstü (6)
 - ☐ Diplomasız (7)
6. Ailenizin aylık toplam geliri ne kadardır?
 -
7. Sizin aylık geliriniz ne kadardır?
 -
8. Mesleğiniz nedir?
 -
9. Şu anda hangi işi yapıyorsunuz?
 -
10. İşteki Konumunuz nedir?
 -
11. Türkiye'deki ilk işinize nasıl girdiniz?
 - ☐ Hemşehrilerimin yardımıyla (1)
 - ☐ Arkadaşlarımla yardımıyla (2)
 - ☐ Akrabalarımla yardımıyla (3)
 - ☐ Hiç kimsenin yardımı olmadan (4)
 - ☐ Diğer..... (5)

KONUT VE ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

12. Şu anda oturduğunuz binanın durumu aşağıdakilerden hangisine uyuyor?
 - ☐ Müstakil ev (1)
 - ☐ Apartman Dairesi (2)
 - ☐ Çok Katlı Bina (3)
 - ☐ Diğer: (4)
13. Oturduğunuz evin mülkiyet durumu nedir?
 - ☐ Evin sahibiyim (1)
 - ☐ Kiracıyım (2)
 - ☐ Ailemle birlikte oturuyorum (3)
 - ☐ Aileden birinin evinde oturuyorum kira vermiyorum (4)
 - ☐ Lojman (5)
 - ☐ Diğer: (6)
14. Oturduğunuz evin mülkiyeti size aitse evin ilk sahibi siz misiniz?
 - ☐ Evet (1)
 - ☐ Hayır (2)
15. Oturduğunuz evin mülkiyeti size ait ise şu anda oturduğunuz evi veya arsayı hangi yıl satın aldınız?
 -
16. Oturduğunuz evin mülkiyeti size ait ise şu anda oturduğunuz evin veya arsanın satın alma bedeli ne kadardır (satın aldığınız dönemdeki fiyat)?
 -
17. Oturduğunuz evin kullanım alanı kaç m²'dir?
 -
18. Oturduğunuz evin bahçesi var mı?
 - ☐ Evet (1)
 - ☐ Hayır (2)
19. Oturduğunuz ev kaç odalıdır?
 -
20. Sizinle birlikte bu evde sürekli olarak kaç kişi oturuyor?
 -
21. Hane halkı kimlerden oluşuyor (anne, baba, çocuk v.d.)?
 - ☐ Anne
 - ☐ Baba
 - ☐ Büyükanne
 - ☐ Büyükbaba
 - ☐ Çocuk
 - ☐ Diğer:

22. Oturduğunuz evi nasıl buldunuz?
- ☐ Emlakçı aracılığıyla (1)
 - ☐ Arkadaşlarının yardımıyla (2)
 - ☐ Akrabalarının yardımıyla (3)
 - ☐ Gazete ilanıyla (4)
 - ☐ Hemşehrilerimin yardımıyla (5)
 - ☐ Diğer : (6)

23. Yaşadığınız mahalledeki / semtteki sorunlardan ilk 3 tanesini önem sırasına göre numaralandırın?

- () Su (1)
- () Elektrik (2)
- () Kanalizasyon (3)
- () Ulaşım (4)
- () Kamu hizmetlerine uzaklık (5)
- () Çevre kirliliği / çöp toplanması (6)
- () Herhangi bir sorun yok (7)
- () Fikrim yok (8)
- () Diğer : (10)

24. Yaşadığınız semtte bulunan aşağıdaki özellikleri nasıl değerlendirirsiniz?

	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü
Çevre Düzenlemesi (park, bahçe)					
Sokak Işıklandırması					
Su Şebekesi/Su Kesintisi					
Çöp Toplama					
Güvenlik					
Spor Olanakları					
Sinema – Kültür Merkezi					
Bar, kafe v.b Eğlence Mekanları					
Alışveriş Merkezlerine Yakınlık					
Toplu Taşıma Araçları ve Seferler					
Komşuluk İlişkileri					
Doğal Çevrenin Güzelliği					

25. Türkiye'ye geldiğinizde yerleştiğiniz yerleri sırasıyla yazarmısınız? (Konut niteliği kısmına yerleştiğiniz yerin otel, akraba evi, kira veya kendi eviniz olup olmadığını belirtiniz)

	Yıl	İl	İlçe	Mahalle	Konut Niteliği
1					
2					
3					
4					
5					

26. Şu anda yerleştiğiniz il tercih etmede aşağıdakilerden hangisi öncelikli rol oynamıştır (birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)?

- ☐ Akrabaların varlığı (1)
- ☐ İş imkanlarının iyi olması (2)
- ☐ Devlet tarafından yapılan yönlendirme (3)
- ☐ Ekonomik nedenler (ev veya arsanın ucuzluğu) (4)
- ☐ Diğer: (5)

27. Şu anda yerleştiğiniz mahalleyi tercih etmede aşağıdakilerden hangisi öncelikli rol oynamıştır (birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)?

- ☐ Akrabaların varlığı (1)
- ☐ İş yerine yakınlık (2)
- ☐ Devlet tarafından yapılan yönlendirme (3)
- ☐ Ucuz arazi fiyatları (4)
- ☐ Diğer: (5)

28. Türkiye'nin hangi illerinde akrabalarınız var?

İl	İlçe	Kişi Sayısı	Türkiye'ye Gelmiş Yılları
Ankara			
Bursa			
Edirne			
İzmir			
İzmit			
İstanbul			
Balıkesir			
Tekirdağ			
Kırklareli			
Diğer			

29. Türkiye'deki akrabalarınız ile bir yıl içerisindeki bağlantı sıklığınız nedir?

- ☐ Çok sık (1)
- ☐ Ara sıra (2)
- ☐ Nadiren (3)
- ☐ Hiç (4)
- ☐ Yaşadığım il dışında akrabam yok (5)

30. Evet ise nasıl bir bağlantınız var?

- ☐ Haberleşiyoruz (1)
- ☐ Birbirimizi ziyaret ediyoruz (2)
- ☐ Diğer: (3)

31. Türkiye’de herhangi bir yatırımınız (işyeri, yatırım amaçlı ev veya arazi almak gibi)var mı?

☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

32. Türkiye’de bir yatırımınız varsa türü ve miktarını belirtiniz.

Türü	Bedeli	Yılı
-----	-----	-----
-----	-----	-----
-----	-----	-----

SOSYAL YAŞAM

33. Boş zamanlarınızı daha çok hangi mekanlarda ne sıklıkla geçiriyorsunuz?

	Her Gün	Haftada 1-2 kere	Ayda 1-2 kere	Çok Nadir	Hiçbir Zaman
<i>Bulunduğum mahallede göçmenlerin vakit geçirdiği yerler</i>					
<i>Başka göçmen mahallelerindeki göçmenlerin vakit geçirdiği yerler</i>					
<i>Bulunduğum mahallede göçmen ve yerlilerin ortak gittiği mekanlarda</i>					
<i>Yaşadığım şehrin merkezindeki dinlenme ve eğlence yerlerinde</i>					

34. Boş zamanlarınızı geçirmek ve eğlenmek için gittiğiniz yerleri seçerken bu alanların göçmenler tarafından kullanılması sizin için önemli midir?

☐ Çok önemli (1)
☐ Kısmen önemli (2)
☐ Önemsiz (3)

35. Yaşadığınız semt ve mahallede Bulgaristan’a ait çeşitli ürünleri bulabileceğiniz mekan ve tesisler var mı (bakkal, kafe ve lokaller gibi)?

☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

36. Daha çok kimlerle komşu olmayı tercih edersiniz?

☐ Bulgaristan’da yaşadığım bölgeden gelenler ile (1)
☐ Bulgaristan’dan gelen Türklerle (2)
☐ Buradaki yerli halk ile (3)
☐ Fark etmez (4)

37. Türkiye’de *göçmen olmaktan dolayı* herhangi bir sorunla karşılaşılıyor musunuz?

☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)
☐ Nadiren (3)

38. Yanıtınız evet ise lütfen karşılaştığınız en önemli üç sorunu belirtiniz?

☐
☐
☐

39. Karşılaştığınız sorunların çözümünde daha çok kimler yardımcı oluyor?

☐ Göçmen dernekleri (1)
☐ Yerel yönetimler (Belediye, muhtarlık v.b.) (2)
☐ Akraba ve diğer göçmen tanıdıklar (3)
☐ Diğer..... (4)

40. Üyesi olduğumuz bir dernek var mı?

☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

41. Üyesi olduğumuz dernekler nelerdir?

☐
☐
☐
☐

BULGARİSTAN İLE BAĞLANTILAR

42. Türkiye’ye yerleşme amaçlı olarak hangi tarihte göç ettiniz?

•

43. Bulgaristan’ın hangi ilinden göç ettiniz?

☐ Kırcaali (1)
☐ Sofya (2)
☐ Şumnu (3)
☐ Razgrad (4)
☐ Varna (5)
☐ Filibe (6)
☐ Burgaz (7)
☐ Haskovo (8)
☐ Diğer (9)

44. Bulgaristan’da ikamet etmiş olduğunuz yerin idari statüsü neydi?

☐ İl Merkezi (1)
☐ İlçe Merkezi (2)
☐ Köy (3)

45. Türkiye’de hangi *yasal statü ile ikamet* ediyorsunuz?

- ☐ Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşayım (1)
☐ Oturma Tezkerem Var (2)
☐ Bulgaristan’a ait turist pasaportum var (3)

46. Türkiye’ye ilk geliş şekliniz nedir?

- ☐ Sınır dışı edildik (1)
☐ Vize alarak geldik (2)
☐ Turist olarak geldik (3)
☐ Kaçak geldik (4)
☐ Diğer: (5)

47. Bulgaristan pasaportunuz var mı?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

48. Bulgaristan pasaportunuz var ise pasaportunuzu hangi yıl aldınız?

•

49. Bulgaristan’da yaşayan akrabalarınız var mı?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

50. Bulgaristan’da yaşayan akrabalarınız varsa yakınlık dereceleri nedir?

- ☐ Eşim (1)
☐ Çocuklarım (2)
☐ Annem (3)
☐ Babam (4)
☐ Anne ve babamın kardeşleri (5)
☐ Diğer: (6)

51. Şu anda Bulgaristan’dan ailenizin bütçesine katkı yapan herhangi bir geliriniz var mı?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

52. Eğer cevabınız evet ise gelirinizin türü (kira, emeklilik maaşı v.s.) ve miktarı nedir?

Türü	Miktarı
.....	
.....	
.....	

53. Türkiye’ye geldikten sonra Bulgaristan’da herhangi bir yatırım yaptınız mı (işyeri açmak, ev veya arazi satın almak gibi)?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

54. Bulgaristan’da herhangi bir yatırım olduysa türünü ve miktarını belirtiniz?

Türü	Bedeli
.....	
.....	
.....	

55. Bulgaristan ile ilgili hangi seçimlerde oy kullandınız?

- ☐ 28 Ekim 2007 – Bulgaristan Yerel Seçimleri (1)
☐ 20 Mayıs 2007 – Avrupa Parlamentosu Bulgaristan Temsilcileri Seçimi (2)
☐ 22 Ekim 2006 – Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı Seçimi (3)
☐ 25 Haziran 2005 – Bulgaristan Genel Seçimleri (4)
☐ Kullanmadım (5)

56. Bulgaristan ile ilgili oy kullandığınız seçimlerden hangilerine *Bulgaristan*’da oy verdiniz?

- ☐ 28 Ekim 2007 – Bulgaristan Yerel Seçimleri (1)
☐ 20 Mayıs 2007 – Avrupa Parlamentosu Bulgaristan Temsilcileri Seçimi (2)
☐ 22 Ekim 2006 – Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı Seçimi (3)
☐ 25 Haziran 2005 – Bulgaristan Genel Seçimleri (4)
☐ Kullanmadım (5)

57. Bulgaristan ile ilgili haberleri daha çok hangi kaynaklardan takip ediyorsunuz?

- ☐ Türkiye’de çıkan gazete ve dergilerden (1)
☐ Bulgaristan’da çıkan gazete ve dergilerden (2)
☐ Bulgaristan televizyon kanallarından (3)
☐ Türk televizyon kanallarından (4)
☐ Yakın çevremdeki diğer Bulgaristan göçmeni kişi ve akrabalarından (5)
☐ Takip etmiyorum (6)
☐ Diğer: (7)

58. Bulgaristan ile ilgili daha çok hangi kültürel faaliyetleri takip ediyorsunuz?

- ☐ Bulgaristan kaynaklı müzikleri dinlerim (1)
☐ Bulgaristan kaynaklı filmleri izlerim (2)
☐ Bulgaristan kaynaklı kitapları okurum (3)
☐ Takip etmiyorum (4)
☐ Diğer: (5)

59. Türkiye’ye geldiğinizden beri Bulgaristan’a hiç gittiniz mi?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (Cevabınız hayır ise 57. soruya geçiniz) (2)

60. Bulgaristan’a ne kadar sıklıkla gidersiniz?

☐

61. Bulgaristan’a gitme amaçlarınızı lütfen belirtiniz?

- ☐
☐

62. Bulgaristan ve Türkiye'yi aşağıdaki kriterlere göre karşılaştırmız

	Bulgaristan Daha İyi	Türkiye Daha İyi	Her İki Ülkede İyi	Her İki Ülkede Kötü
Eğitim				
Ekonomik Durum				
İnsan Hakları				
Kadın Hakları				
Sosyal Hayattaki Doğruluk Dürüstlük				
Çalışma Koşulları				
Bireysel Özgürlüklere Saygı				
Kendini Güvende Hissetme				
Kendini Rahat ve İyi Hissetme				
İş Bulma İmkânı				
Sosyal Devlet Anlayışı ve İmkanları				
Dinsel Faaliyetler ve Hizmetler				
Doğal Çevre				
Planlı Kentleşme				
Park ve Bahçeler				

63. Bulgaristan'a geri dönmeyi düşünüyor musunuz?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLER

64. Bulgaristan dışındaki herhangi bir Avrupa Birliği ülkesine gittiniz mi?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

65. Bulgaristan dışında herhangi bir Avrupa Birliği ülkesine gittiyseniz hangi ülkelere ne zaman hangi amaçlarla gittiniz?

	Gittiğiniz Yıl	Gittiğiniz Ülke	Gidiş Amaçınız
1			
2			
3			
4			

66. Bulgaristan dışında herhangi bir Avrupa Birliği ülkesine ileride gitmeyi düşünüyor musunuz?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

67. Gitmeyi düşünüyorsanız hangi amaçla gitmeyi düşünüyorsunuz?

- ☐ Çalışmak için (1)
☐ Yerleşmek için (2)
☐ Turistik gezi (3)
☐ Kültürel amaçlı (4)
☐ Diğer: (5)

68. Bulgaristan dışındaki herhangi bir Avrupa Birliği ülkesinde çalışan akrabalarınız var mı?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

69. Varsa Hangi ülkelerde?

-
-
-

70. Bulgaristan dışındaki herhangi bir Avrupa ülkesinde çalışan ve aile bütçenize katkı yapan bir akrabanız var mı?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

71. İleride bir Avrupa Ülkesine yaşamak amacıyla taşınmayı düşünür müsünüz?

- ☐ Evet (1)
☐ Hayır (2)

72. Cevabınız evet ise nereye hangi amaçla taşınmayı düşünüyorsunuz?

Gidilecek Ülke	Neden

Ankete Verdiğiniz Cevaplar
İçin Teşekkür Ederim

ÖZGEÇMİŞ

06.03.1978 tarihinde Bulgaristan'da doğdum. İlk öğrenimimi Bulgaristan'da, orta öğrenimimi İzmir'de tamamladım. 1999 yılında Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümünden mezun oldum. 2000 yılında Bursa'nın Karacabey ilçesi Dağkadı köyünde 8 ay öğretmenlik yaptıktan sonra 2001 yılının Mart ayında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladım. 2004 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fiziki Coğrafya Ana Bilim Dalında yüksek lisansımı tamamlayıp aynı yıl Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Ana Bilim Dalında Doktora başladım. Halen aynı bölümde doktora öğrencisi olarak görevime devam etmekteyim.

ÖZET

Balkanlar'dan Türkiye'ye yönelik göçler, Balkanlar'ın Osmanlı hakimiyetinden çıkmaya başladığı 19. yüzyıldan günümüze kadar devam eden bir süreçtir. Bu göçler, Türkiye'nin göç tarihinde önemli bir yer tutmasına karşılık konuyla ilgili bilimsel çalışmaların sayısı son derece azdır. Mevcut çalışmalar da daha çok Balkan göçlerinin nedeni olan faktörler üzerinde durmuşlardır. Balkan göçmenlerinin Türkiye'deki yerleşmeleri ve yerleşme sonrası durumları ile ilgili çalışmaların sayısı ise son derece sınırlıdır. Bu çalışma ile Balkan göçleri içinde göçe maruz kalan kişi sayısının yüksekliği ile özel bir yer tutan Bulgaristan göçmenlerinin en son kitlesel olarak göç ettikleri yıl olan 1989 ve sonrasında Türkiye'ye yerleşim süreçleri ve sonrasında Bulgaristan ile olan ilişkileri incelenmiştir. Bu amaçla göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları İstanbul, Bursa ve İzmir'de göçmen mahallesi olarak adlandırılan altı yerleşim biriminde 750'ye yakın anket gerçekleştirilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: göç, göçmen, yerleşme, Bulgaristan, sınır-aşırı alan

ABSTRACT

Immigration from Balkan countries to Turkey has been an ongoing process which had begun with the retreat of Ottoman Empire from the peninsula in XIX. century and have been continued up to present. Despite the fact that this arrival is major element in Turkish immigration history, scientific researches concerned on that issue are limited and thus, available researches have been focused especially on the reasons of these migrations. The researches on the settlement process and their relations, which have been formed after the settlement with origin country of Balkan immigrants in Turkey, are much more limited. Therefore, the aim of this study is to examine the settlement process and their relations with origin country of Bulgarian immigrants who came to Turkey in 1989 which was the last massive immigration from the Balkan Peninsula. As a method, field surveys have been performed in the cities where Bulgarian migrants live in segregated districts of Istanbul, Bursa and İzmir. 750 questionnaires have been obtained from six different “migrant quarters” of above mentioned cities and have been examined in detail.

Key words: immigration, immigrant, settlement, Bulgaria, trans-national space